

16. do 33. Rozliczenia Królewskiej Komendantury w Sianowie z Kasą Komisji Budowy Szos na Pomorzu wydatków poniesionych z pobytom i pracą polskich powstańców przy budowie odcinka szosy Koszalin-Sianów w okresie od 26 września do 5 listopada 1833 r.

16. Rozliczenie wydatków poniesionych na zakup 44 sztuk czapek polowych, kurtek i spodni męskich dla Polaków stacjonujących w Sianowie. Sporządzone w Słupsku 2 grudnia 1833 r. przez komisję ekonomiczną 5. regimentu huzarów.

[illegible]

Liquidation /

der Ausgaben zu 44 Dienstmützen, 44 Dienstjacken und / 44 Paar Tuhhosen für die in Zano w stationirten polni/schen Flüchtlinge.

N[r]	Gegenstand	Geldbetrag			Bemerkungen
		Rh [Reichsthaler]	[Silbergroschen] Sgr.	[Kupfer] emigld.	
1	Laut Attest No. 1. zu 44 Dienstmützen graue Futterleinrand No. 1 á $\frac{5}{8}$ Ellen a 3 s[silber]gr[oschen]	1	19	6	
	Macherlohn für dieselben á 2 gl [silbergroschen] 8 d. [kupferpfennig] laut Quittung No. 2	3	27	4	
2	zu 44 Dienstjacken				
	a. 126 $\frac{1}{2}$ Ell[en] grau Futterleinrand No. 1 á 3 sgr [silbergroschen] laut Attest No. 1	12	19	6	
	b. für 36 $\frac{2}{3}$ donhe zineren Knöpfe a 2 gr[oschen] laut Quittung No. 4	3	1	8	
	c. für Haken u[nd] Ochsen laut Quittung No. 4		9	4 $\frac{1}{2}$	
	d. Macherlohn für 44 Jacken a 3 gr[oschn] 7 $\frac{1}{2}$ d. [Kupferpfennig] laut Quittung No. 5	8	7	6	
3	Zu 44 Paar tuchen Hosen				
	a. 165 Ell[en] grau Futterleinrand No. 1 a 3 $\frac{3}{4}$ Ell[en] a 3 s[silber]gr[oschen] laut Attest No. 1	16	15		
	b. für knöcherne Knöpfe laut Quittung No. 6		20	10	
	d. für 44 Paar lederen Strippen a 9 d. [Kupferpfennig] laut Quittung No. 7	1	3		
	e. Macherlohn für 44 Paar Hosen á 6 gr[oschen] 3 [Kupferpfennig] laut Quittung No. 8	9	5		
4.	Außerdem				
	Für 4 $\frac{3}{8}$ Ellen karmasin Tuch a 2 r[eichsthaler] 5 s[silber]gr[oschen] u[nd] zwar 44 Mützen a $\frac{1}{32}$ Ell[en] zu 44 Dienstjacken a $\frac{1}{64}$ Ell[en] und zu 44 Paar Tuhhosen a $\frac{1}{64}$ Ell[en] laut Quittung No. 9	8	28	1 $\frac{1}{2}$	
	Summa	66	6	10	

Die Richtigkeit vorstehender Liquidation wird hierdurch at/testiert. Stolp d[en] 2. Dez[em] b[e]r [18]33./

Die Oekonomie Comission des 5 Husaren Reg[imen]ts /

gez[eichnet] v[on] Budorf,

v[on] Mitzlaff

Wagner

Major Leut[nant],

L[eutnant] u[nd]

Rechnungsführer.

17. Rozliczenie pobytu i pracy Polaków od 26 września 1833 r. do końca tego miesiąca.

Oprócz opisu wydatku odnotowano w tabeli informację na temat liczby polskich powstańców (polnische Flüchtlinge) skierowanych do budowy szosy Koszalin-Sianów wraz z podaniem wysokości wypłaconego wynagrodzenia. 25 września 1833 r. do pracy przystąpiło 50 Polaków, 27 września 59, z kolei 28, 29 i 30 września 1833 r. codziennie 44 powstańców.

W punkcie 2 wymieniony został z nazwiska von Czarnowski jako polski zbieg poszukiwany przez policję w Brodnicy [Strasburg].

W specyfikacji wydatków dziennych odnotowano wydatki dla „21 [Mann per 1 ad 31. November], ins[gesamt] 1 Frau u[nd] 1 Kind des Polen von Binkowski” (21 mężczyzn [za okres od 1 do 31 listopada], w tym żona i dziecko Polaka von Binkowskiego).

W ostatniej kolumnie „Bemerkungen” (uwagi) zapisano „den 28. October [1833] zum Transportierung polnischer Flüchtlinge nach Danzig” (za transport polskich uciekinierów do Gdańska w dniu 28 października 1833 r.).

Lsg. 10000

Schnungs Liquidation

In Folge der Einweisung der Polen nach dem polnischen Flüchtlinge
zur Befreiung des polnischen Handels von den polnischen Flüchtlingen
am 26. October 1833.

Bemerkung des Flüchtlings	Polen	Polnische
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 26. October 1833.	50	50
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 27. October 1833.	59	59
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 28. October 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 29. October 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 30. October 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 31. October 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 1. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 2. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 3. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 4. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 5. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 6. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 7. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 8. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 9. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 10. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 11. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 12. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 13. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 14. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 15. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 16. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 17. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 18. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 19. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 20. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 21. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 22. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 23. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 24. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 25. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 26. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 27. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 28. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 29. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 30. November 1833.	44	44
Polen sind in der Stadt von den polnischen Flüchtlingen am 31. November 1833.	44	44

In Folge der Einweisung der Polen nach dem polnischen Flüchtlinge
zur Befreiung des polnischen Handels von den polnischen Flüchtlingen
am 26. October 1833.

Lsg. 10000

Bemerkung des Flüchtlings

den 28. October [1833] zum
Transportierung polnischer Flüchtlinge nach Danzig

Duplikat /

Lohnung-Liquidation /

der Königl[ichen] Kommandantur zu Zanow über die an polnische Flüchtlinge / für Rechnung der Special Chausse Bau Kasse hieselbst gezahlten Lohnungs/Kompetenzen. / pro 26 ad ultimo September 1833. /

No	Benennung der Ausgaben	Geld/betrag						Bemerkungen
		Reichsthaler[Rth]	Silbergroschen[Sg.]	Kupferpfennig[d.]	Reichsthaler[Rth]	Silbergroschen[Sg.]	Kupferpfennig[d.]	
	Verpflegungskosten für die im Bereich der Kommandantur daselbst stationirten Polen laut anliegendem							
1.	Rapport							
	a. 50 polnischen Flüchtlinge pro 26ten Sept[em]b[er] a 3	5	2	1				
	Silber[gr]oschen] ½.							
2.	b. 1 polnischer Flüchtling von Czarnowski, laut anliegender vidimirter Abschrift der Authorisation des Polizei Rath Jonas d.d. Strasburg den 12ten Sept[em]b[er] pro 26 und 27ten Sept[em]b[er] a 1 Reichsthaler]	2						
	c. 59 polnische Flüchtlinge pro 27ten Sept[em]b[er] a 3	5	29	5½				
	Silber[gr]oschen] ½ d.] Kupferpfennig]				26	13		
	d. 44 dergleiche pro 28. 29 u[n]d] 30 Sept[em]b[er] a 3							
	Silber[gr]oschen] ½ d.] Kupferpfennig]	13	11	6				
	9 Silber[gr]oschen] 1½ d.] Kupferpfennig]				26	13	½	

Die Richtigkeit dieser Liquidation und das vorstehende Beträge / an die einzelnen Kompetenzen gezahlt worden sind, attestirt. /

Zanow den 30ten Sept[em]b[er] 1833. / Königl[iche] Preuss[ische] Kommandantur /
/-/ Rode / Kapitain und Compagn. Chef im 21ten / Infanterie Regiment.

295

Duplicat. /

Löhnungs- Liquidation /

der Königl[ichen] Kommandantur zu Zanow über die an polnische Flüchtlinge / für Rechnung der Special Chausse Bau Kasse hieselbst gezahlten / Löhnungs Kompetenzen. / pro October 1833. /

No.	Benennung der Ausgaben			Geld Betrag			Bemerkungen
		Rh [Reichshaler]	Silbergroschen/Sgr	Kupfer/ennig/d.	Rh [Reichshaler]	Silbergroschen/Sgr	
	Verpflegungskosten für die im Bereich der Kommandantur hieselbst stationirten Polen						
	44 Mann Löhnung pro 1ten October a 3 Sgr. ½ d.	4	13	10			
	43 [Mann] desgl[ichen] [pro] 2ten ad 14 October 13 Tage a 3 Sgr ½ d. 1 rh[Reichshaler] 9 Sgr. 6 ½ d.	56	20	3 ½.			Am 1 ad 14 October 2 Mann ins Lazareth nach Schlawa gesandt nach anliegendem Lazarethschein d. d. 2t[en] October c[u]r[rent] u[nd] 20 Octobr c[u]r[rent].
	42. [Mann] desgl[ichen] pro 15 ad bis incl. 19 October a 3 Sgr. ½ d. auf 5 Tage 15 Sgr. 2 ½ d.	21.	8.	9.			
	43. [Mann] pro 20 ad 23 Oct[o]b[er] c[u]r[rent] auf 4 Tage a 3 Sgr. ½ d. 12 Sgr 2 d.	17.	13.	2.			Am 19t[en] 1 Mann reconvalescirt laut Attest vom 20 ten October c[u]r[rent].
	42. [Mann] pro 27 t[en] October a 3 Sgr ½	4	7.	9.			
	Arbeitslohn pro 24 ad 26 October c[u]r[rent] an 42 Mann. laut Attest des Conducteur Arndt vom 27 t[en] October	20	15				Am 23 Abends 1 Mann desertirt
	1 polnischer Flüchtling, welcher am 23ten October desertirt jedoch bis inclusive 26 ten ejodm verpflegt war. Löhnung pro 24 ad 26ten October a 3 Sgr ½ d.		9	1 ½.			Den 28 Octobr. 33 Mann nach Danzig.
	9 Mann pro 28 ad 31ten October a 3 Sgr. ½ d.	3.	12.	6.	128.	17.	5.
	Summa per se.						

Die Richtigkeit dieser Liquidation und das vorstehende Löhnungs und Ar/beitscompetenzen an die einzelnen Empfänger verausgabt worden sind, attes/tirt. / Zanow den 31ten October 1833. / Königl[iche] Preuss[ische] Kommandantur /

/-/ Rode / Kapitain und Compagn. Chef im 21ten / Infanterie Regiment.

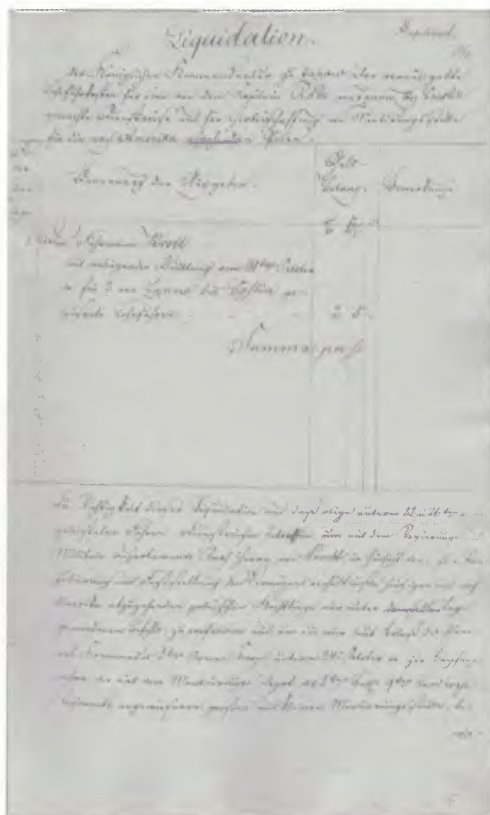
[184]

Duplicat. / Liquidation / der Königl[ichen] Kommandantur zu Zanow über bezahlte Vorspann Kosten für polnische Flüchtlinge. /

Nr. der Belege	Benennung der Personen oder Behörden welche die Marschroute oder den Vorspann ausgeschrieben haben	Datum unter Ausstellung	Datum unter welchem der Vorspann geleistet ist	Namen und Character des Empfängers.	Truppentheil.	Zu welchem Zweck der Vorspann geleistet ist.	Benennung der Commune welche den Vorspann geleistet haben.	Der Vorspann ist gegangen		Anzahl der Wagen und Pferde	Messenzahl	Summa der Pferde und Meilen	Vergütungs Betrag a 772 Sgr pro Pferd und Meile.			Summa		
								von	bis				Rh [Reichthalter]	[Silbergroschen]Sgr.	[Kupferpfennig]	Rh [Reichthalter]	[Silbergroschen]Sgr	[Kupferpfennig]
1			2 u[nd] 14ten October	polnische Flüchtlinge		Zur Fortschaffung der erkrankten polnischen Flüchtlinge Stempel u[nd] Mientkewitz in das Lazareth zu Schlawa; laut anliegendem ärztlichen Atteste	Zanow	Zanow	Schlawa	2	4	4 ¼	17	4	7	6		
																4	7	6
													Summa per se.					

Die Richtigkeit dieser Liquidation attestirt / Zanow den 31 ten October 1833. / Königl[iche] Preuss[ische] Kommandantur /
/-/ Rode / Kapitain und Compagn[ie] Chef im 21ten / Infanterie Regiment.

20. Koszty poniesione w związku z podróżą kapitana Rode 1 listopada 1833 r. z Sianowa do Koszalina i pozyskania materiałów do naprawy odzieży dla Polaków, którzy, zgodnie z rozkazem, mieli być odesłani do Stanów Zjednoczonych.

[186]

Duplicat. / Liquidation / Der Königlichen Kommandantur zu Zanow über verausgabte / Lohnfuhrkosten für eine von dem Kapitain Rode von Zanow bis Coeslin / gemachte Dienstreise und für Herbeischaffung von Montierungsstücke / für die nach Amerika abgesenden Polen. /

No der Belage	Benennung der Ausgaben.	Geldbetrag			Bemerkung.
		Rh [Reichsthaler]	Sgr. [Silbergroschen]	d [Kupferpfennig]	
1	Dem Fuhrmann Kroll Laut anliegender Quittung von 31ten October c[u]r[rent] für 2 von Zanow bis Cöslin geleistete Lohnfahren	2	5		
	Summa per se.				

Die Richtigkeit dieser Liquidation und daß obige unterm 22 u[nd] 26 ten h[iesige] M[onat] / geleisteten Fahren Dienstreisen betroffen um mit dem Regierugs und / Militair Departements Rath Herrn von Pavelt, in Hinsicht der, zur Re/gulierung und Feststellung der Vermögensverhältnisse hiesiger und nach / Amerika abzugehenden polnischen Flüchtlinge mir unter demselben Tage / gewordenen Befehls, zu conferiren und, um die mir laut Erlaß des General Kommandos 2ten Armee Korps unterm 24 t[en] October c[u]r[rent] zur Empfang/nahme der aus dem Montierungs Depot des 2ten Bathl[ion] 9ten Landwehr/Regiments angewiesenen großen und kleinen Montierungsstücke, be/

[187]

wirken zu können, attestirt hierdurch mit dem Bemerken, daß / jene Fahren nicht billiger zu bedingen waren. /

Zanow den 31ten October 1833. /

Königl[iche] Preus[sische] Kommandantur. /

/-/ Rode / Kapitain und Compag[nie] Chef im 21ten / Infanterie Regiment.

21. Zestawienie wydatków poniesionych w październiku 1833 r. przez podoficera Ladena z 2. batalionu 21. regimentu piechoty w związku ze sprawami polskiego wojska (polnische Truppen).

Duplicato 455

Liquidation.

des Königlich Preussischen Majoritäts-Lieutenants 2. Bataillon des 21. Regiments der Infanterie Lieutenant Ladens.

Bemerkung des Betreibers	Geld Betrag	Summe
dem Unteroffizier Ladem. Geldbetrag für die geleisteten Aufwände 1/2000. Stückzahl in Aufwandsaufwand der polnischen Truppen, die auf der Befestigung der Festung Marienburg vom 18ten September 1831 und auf Grund der in dem Aufwandsaufwand vom 4ten Juli 1831 an aufgeführten Aufwände, bewilligte Gelder. 1000 Mark 1000 10	1000 10	1000 10
Summa per se.		

des Königs Majors Ladens Liquidation und Zahl des Unteroffiziers Ladens vom 2ten October des 21ten Infanterie Regiments zur Befestigung der Festung Marienburg bewilligt worden, auf in vorgedruckter Zeit der Befestigung und bewilligten Aufwandsaufwand geleistet hat so wie des für obige Gelder auf Grund der alljährlichen Befestigung geleistet und gezahlt ist. D. 10ten October 1833.

Zanow von H. 1833.

König. Majors Ladens

Major Ladens

Regiment und Compagnie 21ten Infanterie Regiment

[188]

Duplicat. /

Liquidation. / Der Königlichen Kommandantur zu Zanow über gezahlte Zulage an den / das Rechnungsführergeschäft leitenden Unteroffizier Laden. /

Benennung der Ausgaben	Geld-Betrag			Bemerkung.
	Rh [Reichsthaler]	Silbergroschen [Sgr.]	Kupferpfennig [d.]	
Dem Unteroffizier Laden. Zulage für die geleiteten Rechnungsführer-Geschäfte in Angelegenheit der polnischen Truppen, die nach der Bestimmung des Kriegs Ministerii vom 13ten Dezember 1831 und auf Grund der in dem Verzeichniße vom 4ten Juli ejod[em] a enthaltenen Erlaße, bewilligte Zulage				
Pro Monat October 1833			10	
Summa per se.				

Die Richtigkeit dieser Liquidation und daß der Unteroffizier Laden / vom 2ten Bataillon des 21ten Infanterie Regiments zur Führung des / vorgedachten Geschäfts kommandirt worden, auch in vorgedachter Zeit / die schwierigen und verwickelten Rechnungsangelegenheiten / geleitet hat so wie daß ihm obige Zulage auf Grund der allegirten / Bestimmungen zusteht und gezahlt ist, attestirt hierdurch. /

Zanow den 31ten October 1833. /

Königl[iche] Preus[sische] Kommandantur /

/-/ Rode / Kapitain und Compag[nie] Chef im 21ten / Infanterie Regiment.

22. Zestawienie wydatków z 31 października 1833 r., poniesionych w związku z zakwaterowaniem Polaków w Sianowie i Gorzebadzu, z podaniem ich liczby w poszczególnych miejscach zakwaterowania.

Nr	Name	Nr	Name	Zuflüsse & Abfl.	
				zufl.	abfl.
I. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der ersten Aufnahme anwesenden Personen					
II. Gekaufte Lebensmittel					
27	27	27	27	27	27
28	28	28	28	1	1
29	29	29	29	1	1
30	30	30	30	1	1
31	31	31	31	1	1
32	32	32	32	1	1
33	33	33	33	1	1
34	34	34	34	1	1
35	35	35	35	1	1
III. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der zweiten Aufnahme anwesenden Personen					
IV. Gekaufte Lebensmittel					
36	36	36	36	1	1
37	37	37	37	1	1
38	38	38	38	1	1
39	39	39	39	1	1
40	40	40	40	1	1
V. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der dritten Aufnahme anwesenden Personen					
VI. Gekaufte Lebensmittel					
41	41	41	41	1	1
42	42	42	42	1	1
43	43	43	43	1	1
44	44	44	44	1	1
45	45	45	45	1	1
VII. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der vierten Aufnahme anwesenden Personen					
VIII. Gekaufte Lebensmittel					
46	46	46	46	1	1
47	47	47	47	1	1
48	48	48	48	1	1
49	49	49	49	1	1
50	50	50	50	1	1
IX. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der fünften Aufnahme anwesenden Personen					
X. Gekaufte Lebensmittel					
51	51	51	51	1	1
52	52	52	52	1	1
53	53	53	53	1	1
54	54	54	54	1	1
55	55	55	55	1	1
XI. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der sechsten Aufnahme anwesenden Personen					
XII. Gekaufte Lebensmittel					
56	56	56	56	1	1
57	57	57	57	1	1
58	58	58	58	1	1
59	59	59	59	1	1
60	60	60	60	1	1
XIII. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der siebten Aufnahme anwesenden Personen					
XIV. Gekaufte Lebensmittel					
61	61	61	61	1	1
62	62	62	62	1	1
63	63	63	63	1	1
64	64	64	64	1	1
65	65	65	65	1	1
XV. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der achten Aufnahme anwesenden Personen					
XVI. Gekaufte Lebensmittel					
66	66	66	66	1	1
67	67	67	67	1	1
68	68	68	68	1	1
69	69	69	69	1	1
70	70	70	70	1	1
XVII. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der neunten Aufnahme anwesenden Personen					
XVIII. Gekaufte Lebensmittel					
71	71	71	71	1	1
72	72	72	72	1	1
73	73	73	73	1	1
74	74	74	74	1	1
75	75	75	75	1	1
XIX. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der zehnten Aufnahme anwesenden Personen					
XX. Gekaufte Lebensmittel					
76	76	76	76	1	1
77	77	77	77	1	1
78	78	78	78	1	1
79	79	79	79	1	1
80	80	80	80	1	1
XXI. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der elften Aufnahme anwesenden Personen					
XXII. Gekaufte Lebensmittel					
81	81	81	81	1	1
82	82	82	82	1	1
83	83	83	83	1	1
84	84	84	84	1	1
85	85	85	85	1	1
XXIII. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der zwölften Aufnahme anwesenden Personen					
XXIV. Gekaufte Lebensmittel					
86	86	86	86	1	1
87	87	87	87	1	1
88	88	88	88	1	1
89	89	89	89	1	1
90	90	90	90	1	1
XXV. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der dreizehnten Aufnahme anwesenden Personen					
XXVI. Gekaufte Lebensmittel					
91	91	91	91	1	1
92	92	92	92	1	1
93	93	93	93	1	1
94	94	94	94	1	1
95	95	95	95	1	1
XXVII. Auswärtige Aufnahme des Magazins					
für die in der vierzehnten Aufnahme anwesenden Personen					
XXVIII. Gekaufte Lebensmittel					
96	96	96	96	1	1
97	97	97	97	1	1
98	98	98	98	1	1
99	99	99	99	1	1
100	100	100	100	1	1

Der Beläge. No.	Namen der Empfänger	Zeitraum	Kantonierungs-Ort.	Einheits Satz					
				a. 6 d. täglich			b. 15 Sgr. monatlich		
				Rh [Reichthalcr]	[Silbergroschen] Sgr	[Kupfer] pennig/d.	Rh [Reichthalcr]	[Silbergroschen] Sgr	[Kupfer] pennig/d.
1.	Laut anliegender Quittung des Magistrats / hieselbst für die an polnische Flüchtlinge verabreichten Natural Quartiere, als an /								
	51. polnische Flüchtlinge /	26 Sept[em]b[er]	Zanow						
	60. [polnische Flüchtlinge] /	27 [September]	[Zanow]						
	44. [polnische Flüchtlinge] /	28 ad 30 [September]	[Zanow]		1	6			
	44. [polnische Flüchtlinge] /	1 October	[Zanow]						
	43. [polnische Flüchtlinge] /	2 ad 10 [October]	[Zanow]		4	6			
	37. [polnische Flüchtlinge] /	11. ad 14. [October]	[Zanow]		2				
	36. [polnische Flüchtlinge] /	15 ad 19. [October]	[Zanow]		2	6			
	37. [polnische Flüchtlinge] /	20 ad 23 [October]	[Zanow]		2				
	37. [polnische Flüchtlinge] /	27 [October]	[Zanow]						
2	Laut anliegender Quittung des Schulzen Amts / zu Gohrband pro dergleichen. /								
	6 polnische Flüchtlinge /	11 ad 23.	Gohrband		6	6			
	5 [polnische Flüchtlinge] /	27 "	[Gohrband]						
					Summa				
	4 Mann /	pro 28.	Zanow			2			
	9 [Mann] /	[pro] 29 u[nd] 30	[Zanow]		1	9			
	5 [Mann] /	[pro] 28.	Gohrband			2			6
				Total Summa					

Die Richtigkeit dieser Liquidation und daß der vor/stehende Betrag für Rechnung der
Chaussee Bau Kaße wirk/lich verausgabt ist, attestirt. /

Zanow den 31ten October 1833. /

Königl[iche] Preus[sische] Kommandantur /

/-/ Rode / Kapitain und Compag[nie] Chef im 21ten / Infanterie Regiment.

23. Szczegółowe zestawienie liczby pracujących Polaków od 24 września do 20 października 1833 r.

Kommunikation		Beurteilung	
Datum		Ort	
1	10	am 10. Oktober 1914	am 10. Oktober 1914
2	11	am 11. Oktober 1914	am 11. Oktober 1914
3	12	am 12. Oktober 1914	am 12. Oktober 1914
4	13	am 13. Oktober 1914	am 13. Oktober 1914
5	14	am 14. Oktober 1914	am 14. Oktober 1914
6	15	am 15. Oktober 1914	am 15. Oktober 1914
7	16	am 16. Oktober 1914	am 16. Oktober 1914
8	17	am 17. Oktober 1914	am 17. Oktober 1914
9	18	am 18. Oktober 1914	am 18. Oktober 1914
10	19	am 19. Oktober 1914	am 19. Oktober 1914
11	20	am 20. Oktober 1914	am 20. Oktober 1914
12	21	am 21. Oktober 1914	am 21. Oktober 1914
13	22	am 22. Oktober 1914	am 22. Oktober 1914
14	23	am 23. Oktober 1914	am 23. Oktober 1914
15	24	am 24. Oktober 1914	am 24. Oktober 1914
16	25	am 25. Oktober 1914	am 25. Oktober 1914
17	26	am 26. Oktober 1914	am 26. Oktober 1914
18	27	am 27. Oktober 1914	am 27. Oktober 1914
19	28	am 28. Oktober 1914	am 28. Oktober 1914
20	29	am 29. Oktober 1914	am 29. Oktober 1914
21	30	am 30. Oktober 1914	am 30. Oktober 1914
22	31	am 31. Oktober 1914	am 31. Oktober 1914

Summarische / Betrag			Bemerkungen.
Rh [Reichthalen]	[Silbergroschen] Sgr	[Kupferpfennige]	
			Das 1te Echellon polnischer Flüchtlinge traf am 25ten Sept[em]b[er] c[u]r[rent]. in der Stärke
			vom 51 Mann
			ein
25	6		davon gingen am 27ten nach Colberg 40 [Mann]
1			mithin Bestand 11 Mann
2	6		am 26ten traf das 2te Echellon in der Stärke von 49 [Mann]
22			
6	13	6	ein ; mithin pro 27ten Natural Quartierempfangsbe rechtigte
2	14		
3			davon sind am 28ten nach Schlawe gesandt 16 Mann
2	14		und es verbleiben pro 28ten ad 30ten Sept[em]b[er] und pro
18	6		1ten October c[u]r[rent] Bestand / 44 Mann
			davon ab /
1	9		am 2ten 1 [Mann]
2	6		ins Lazareth nach Schlawe gesandt pro 2 ad 10ten 43 Mann
21	5		am 11ten nach Gohrband verlegt 6 [Mann]
			und es verbleiben in Zanow pro 11 ad 14[ten] 37 Mann
			am 14 [ten] nach Schlawe 1 [Mann]
13	6		pro 15ten ad 19ten 36 Mann
21	18	6	am 19ten reconvalesziert 1 [Mann]
			pro 20ten ad 21 [ten] 37 Mann
			Der hier pro 24, 25 ad 26 eichte liquidirte Services ist den polnischen Flüchtlingen von ihrem verdienten Arbeitslohn auf Grund des Schreibens vom 10ten October c[u]r[rent]. einbehalten.

— 307 —

[194]

Duplicat. / Löhnungs Liquidation / der Königl[ichen] Kommandantur zu Zanow über die an / polnische Flüchtlinge für Rechnung der Special Chaussee Bau / Kaße hieselbst gezahlten Löhnungs Kompetenzen / pro November 1833. /

No	Benennung der Ausgaben	Geld/betrag						Bemerkungen
		Reichsthaler/Rth	Silbergroschen/Sg.	Kupferpfennig/d.	Reichsthaler/Rth	Silbergroschen/Sg.	Kupferpfennig/d.	
	Verpflegungskosten für die im Bereich der Kommandantur dusebst stationirten Polen.							
	9. Mann pro 1 ad 3ten Nov[em]b[er] auf 3 Tage a 3 Sgr ½ d. 9 Sgr. 1 ½ d.	2.	22.	1 ½.				
	21 [Mann] incl. 1 Frau u[nd] 1 Kind des Polen von Binkowski Marschlohnung pro 9ten Nov[em]b[er] a 9 d.		15.	9.				
	21 [Mann] pro 10ten Nov[em]b[er] a 3 Sgr. ½ d.	2.	3.	10 ½.				
	18 [Mann] pro 11ten Nov[em]b[er] a 3 [Sgr.] ½ d.	1.	24.	9.				
	12 [Mann] pro 12[ten November] a 3 [Sgr.] ½ d.	1.	6.	6.				
	13 [Mann] pro 13. 14. u[nd] 15[ten November] a 3 [Sgr.] ½ d. auf 3 Tage 9 Sgr. 1 ½ d.	3.	28.	7 ½.				konnten von der Kommandoführer Lieutenant von Reibnitz für jenen Tag, da die Uebergabe erst am 10ten erfolgte, wegen des geschmolzenen Vorschusses nicht mehr verpflegt werden.
	15 [Mann] pro 16. 17. 18 u[nd] 19 Nov[em]b[er] auf 4 Tage a 3 Sgr. ½ d. 12 Sgr. 2 d.	6.	2.	6.				
	17 [Mann] pro 20ten Nov[em]b[er] a 3 Sgr. ½ d.	1.	21.	8 ½.				
	41 [Mann] pro 21 u[nd] 22ten Novbr. auf 2 Tage 3 Sgr. ½ d. 6 Sgr. 1 d.	8.	9.	5.				
	43 [Mann] pro 23 Nov[em]b[er] a 3 Sgr. ½ d.	4.	10.	9 ½.				
	46 [Mann] pro 24. 25 u[nd] 26ten Nov[em]b[er] auf 3 Tage a 3 Sgr. ½ d. 9 Sgr. 1 ½ d.	13.	29.	9.				
	57 [Mann] pro 27. 28. 29. u[nd] 30 Nov[em]b[er] a 3 Sgr. ½ d. / auf 4 Tage 12 Sgr. 2 d.	23.	3.	6.				
	Summa per se				69.	29.	3 ½.	

Die Richtigkeit dieser Liquidation und daß vorstehende / Beträge an die einzelnen Competenten gezahlt wor/den sind, attestirt. /

Pyrizt den 8ten Januar 1834. /

/-/ Rode / Kapitain u[nd] Chef der 8ten / Komp[agnie] 21 Inf[an]t[er]ie Reg[i]m[en]t.

309

[196]

Duplikat. / Liquidation / der König[lichen] Kommandantur Zanow über gezahlte / Arzneey
Kosten für erkrankte polnische Flüchtlinge /

No / der / Belä/ge	Benennung der Ausgaben	Geld/betrag			Bemerkung
		Rth [Reichsthaler]	Sg. [Silbergroschen]	d [Kupferpfennig]	
1.	Dem Eschenbach für die an polnische Flüchtlinge verabreichte Arzneey.				
	Dem Polen Kasperowitz laut anliegender mit 2 Belägen servierten Liquidation		10		
	Summa per se				

Die Richtigkeit dieser Liquidation wird auf Grund / der anliegenden Recepte attestirt. /
Pyritz den 8ten Januar 1834. /

/-/ Rode / Kapitain u[nd] Comp[agnie] Chef im 21ten Inf[an]t[e]r[ie] Regiment.

311

[188]

Duplikat. / Liquidation / der Königl[ichen] Kommandantur in Zanow über gezahlte Rund/
verpflegungsgelder für die von Colberg nach Zanow transpor/tirten polnischen Flüchtlinge /

Benennung der Behörde welche die Marschroute ausgestellt hat.	Datum der Marschroute	Benennung der Behörde welcher die Rund Beköstigungsgelder gezahlt werden	Für welchen Tag	No. der Quittungen	Für die Verpf[legung] ist bezahlt a 5 Sgr. täglich			Bemerkung
					[Reichshaler] Rth	[Silbergroschen] Sg	[Kupferpfennig] d	
I. Königl[iche] Regierung zu Kößlin	1833. 1 Novbr	Zanow	9 Nov[em]b[er]	1.	3.	12.	6.	
		Summa per se						

Die Richtigkeit dieser Liquidation attestirt / hierdurch. /

Pyriz den 8ten Januar 1834 /

/-/ Rode / Kapitain u[nd] Compagn[ie] Chef im / 21[ten] Inf[an]t[e]r[ie] Regiment.

27. Rozliczenie kosztów transportu Polaków Lesinskiego (Leshinski) i Wodrickiego 12 listopada 1833 r. do lazaretu w Sławnie.

Liquidation

Der Liquidation des Transportes der Polen Lesinski und Wodricki vom 12. November 1833.

Im Auftrag des Kommandanten der Königl. Kommandantur in Zanow

Pyritz den 8ten Januar 1834

Der Rode / Kapitain u[nd] Compagn[ie] Chef im / 21[ten] Inf[an]t[e]r[ie] Regiment.

[199]

Duplikat. / Liquidation / der König[lichen] Kommandantur in Zanow über bezahlten Vorspann für polnische Flüchtlinge /
pro November 1833.

No. der Bälle	Benennung der Personen oder Behörden welche die Marschiroute	Datum der Ausstellung	Datum unter welcher der Vorspann geleistet ist	Namen u[nd] Character des Empfänger	Truppen Theil	Zu welchem Zweck der Vorspann geleistet ist	Benennung der Communen welche den Vorspann geleistet haben	Der Vorspann ist gegangen		Anzahl der Wagen u[nd] Pferde			Meilenzahl		Vergütungs Betrag a 7 ½ Sgr. Pro Pferd u[nd] Meile.			
1.								von	bis	2 spinniger Wagen	Vorgee und Reitpferd	Summa der Pferde	4 ¼	8 ½	Stammja der Pferde u[nd] Meilen	Rth [Reichsthaler]	[Silbergroschen]	[Kupferpfennig]
12 Nov[ember] 1833				polnische Flüchtlinge		Zur Fortschaffung 2er am Wechselfieber erkrankter Polen von Leshinski u[nd] Wodricki in das Lazareth zu Schlawa	Zanow	Zanow	Schlawa	1.	2.	4 ¼	8 ½	2.	3.	9.		
Summa per se																		

Die Richtigkeit dieser Liquidation attestirt / Pyritz den 8ten Januar 1834 /
/-/ Rode / Kapitain u[nd] Compagn[ie] Chef im / 21[ten] Inf[an]t[e]r[ie] Regiment.

28. Adnotacja w opisie rozliczenia kosztów podróży kapitana Rode w sprawie von Czarnowskiego.

[203]

b. Die Reise unterm 15ten November a. pr. auf Grund / des Oberpräsidial Erlaßes vom 6ten Novbr. und / der Regierungs Verfügung vom 13 ej[o]d[e]. M[onat]. die Ver/nehmung der Polen „ob sie Amnestie nachsuchen und / auf Grund derselben nach Polen zurückkehren / wollen“, betreffend. /

c. Die Reise unterm 24ten Novbr. auf Grund des Erlas/ses des General Kommandos 2ten Armee Comp[a]g[nie] / vom 14ten Novbr. mitgetheilt durch das Kommando der 4ten Division unterm 18 ejd. m. die Ver[n]eh/mung des Polen von Czarnowski betreffend „*ob / er im Köni-greich Polen oder in den alt russisch / polnischen Provinzen zu Hause ist*“. Und /

d. die unterm 19ten Novbr. a.M. auf Grund der anliegenden / Abschrift der Regierungs Verfügung Coeslin vom 19ten ejd. M. / Habe machen müßen, bescheinige ich hierdurch mit dem / Bemerken, daß von mir ein anderweiter in Anrechnung / kommenden Vorschuß nicht erhoben worden. /

Pyriz den 8ten Januar 1834 /

/-/ Rode / Kapitain u[nd] Compagn[ie] Chef/ im 21ten Inf[an]t[e]r[ie] Reg[i]m[en]t.

29. Rozliczenie kosztów podróży grafa von Przebendowskiego.

Signature (Hilse 204)

1. *Der Herr Graf von Przebendowski ist durch seine große Güte, die er mir an der Reise nach Berlin angedeutet hat, für mich ein sehr angenehmer Herr, und ich habe mich sehr gerne bei ihm aufgehalten.*

Beschreibung der Reise	Zahl	Betrag
1. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
2. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
3. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
4. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
5. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
6. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
7. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
8. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
9. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
10. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
11. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
12. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
13. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
14. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
15. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
16. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
17. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
18. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
19. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
20. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
21. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
22. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
23. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
24. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
25. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
26. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
27. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
28. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
29. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
30. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
31. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
32. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
33. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
34. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10
35. <i>Reise nach Berlin</i>	1	1. 1. 10

Die Reise nach Berlin ist durch die Güte des Herrn Grafen von Przebendowski sehr angenehm verlaufen, und ich habe mich sehr gerne bei ihm aufgehalten.

Hilse 204

Berlin den 1. März 1804

[204]

Duplikat / Liquidation / der König[lichen] Kommandantur zu Zanow über gezahlte Postfuhr/kosten an den Lieutenant Graf von Przebendowski für die / von Zanow nach Schlawe und von dort zurück mittelst Post / gemachte Dienstreise. /

No	Benennung der Ausgaben			Geld/betrag			Meilenzahl
		Rth [Reichsthaler]	[Silbergroschen]Sg.	[Kupferfennig]d.	Rth [Reichsthaler]	[Silbergroschen]Sg.	[Kupferfennig]d.
	Postfuhrkosten dem Lieutenant, Graf von Przebendowski für die von Zanow nach Schlawe gemachte Dienstreise, laut anliegender Quittung						Von Zanow nach Pancknin 1 ½ M[eilen] Schlawe 2 ¼ [Meilen] Summa 4 ¼ M[eilen]
1.	Auf 4 ¼ Meil a 7 Sgl. 6 d.	1.	1.	10 ½			
	Nebenausgaben auf 2 Stationen a 5 Sgl	1.	10.	1.	11.	10 ½	
2.	Für die Rückreise wie vor				1.	11.	10 ½
	In Summa				2	23.	9.

Die Richtigkeit dieser Liquidation und daß dem Lieute/nant Graf von Przebendowski vom Füsielieur Bataillon 14ten / Infanterie Regiments die Reise von Zanow nach Schlawe / um die in dem zuletzt gedachten Orte kantonirenden Polen / mit der Bestimmung E[ue]r Excellenz des wirklichen Geheimen / Raths und Ober Präsidenten von Pommern Herrn von Schönberg / vom 6ten October a.M. vertraut zu machen und demzufolge / die Untersuchung der zum Chausse Bau zu beschäftigenden / Polen zu beginnen und protokollarisch wiederzuschreiben, / bescheinigt hierdurch mit dem Bemerken, daß ihm ein an/derweiter in Anrechnung Kommen-den Vorschuss nicht bezahlt / worden. /

Pyriz den 8ten Januar 1834 /

/-/ Rode / Kapitain u[nd] Comp[agnie] Chef im / 21 Inf[an]t[e]r[ie] Reg[i]m[en]t.

30. Zestawienie z 24 stycznia 1834 r. zawierające wykaz i wartość prac wykonanych przez polskich powstańców listopadowych przy budowie szosy Koszalin-Sianów w okresie od 26 września do listopada 1833 r.

Kauf		Salzpfahle (Kabel mit Eisen Haken) Bahay	
1. für ein	ja ein Halbmast von F. 174 bis F. 176	einmal	
2. für ein	ja ein Halbmast von F. 176 bis F. 178	einmal	
3. für ein	ja ein Halbmast von F. 178 bis F. 180	einmal	
4. für ein	ja ein Halbmast von F. 180 bis F. 182	einmal	
5. für ein	ja ein Halbmast von F. 182 bis F. 184	einmal	
6. für ein	ja ein Halbmast von F. 184 bis F. 186	einmal	
7. für ein	ja ein Halbmast von F. 186 bis F. 188	einmal	
8. für ein	ja ein Halbmast von F. 188 bis F. 190	einmal	
9. für ein	ja ein Halbmast von F. 190 bis F. 192	einmal	
10. für ein	ja ein Halbmast von F. 192 bis F. 194	einmal	
11. für ein	ja ein Halbmast von F. 194 bis F. 196	einmal	
12. für ein	ja ein Halbmast von F. 196 bis F. 198	einmal	
13. für ein	ja ein Halbmast von F. 198 bis F. 200	einmal	
14. für ein	ja ein Halbmast von F. 200 bis F. 202	einmal	
15. für ein	ja ein Halbmast von F. 202 bis F. 204	einmal	
16. für ein	ja ein Halbmast von F. 204 bis F. 206	einmal	
17. für ein	ja ein Halbmast von F. 206 bis F. 208	einmal	
18. für ein	ja ein Halbmast von F. 208 bis F. 210	einmal	
19. für ein	ja ein Halbmast von F. 210 bis F. 212	einmal	
20. für ein	ja ein Halbmast von F. 212 bis F. 214	einmal	
21. für ein	ja ein Halbmast von F. 214 bis F. 216	einmal	
22. für ein	ja ein Halbmast von F. 216 bis F. 218	einmal	
23. für ein	ja ein Halbmast von F. 218 bis F. 220	einmal	
24. für ein	ja ein Halbmast von F. 220 bis F. 222	einmal	
25. für ein	ja ein Halbmast von F. 222 bis F. 224	einmal	
26. für ein	ja ein Halbmast von F. 224 bis F. 226	einmal	
27. für ein	ja ein Halbmast von F. 226 bis F. 228	einmal	
28. für ein	ja ein Halbmast von F. 228 bis F. 230	einmal	
29. für ein	ja ein Halbmast von F. 230 bis F. 232	einmal	
30. für ein	ja ein Halbmast von F. 232 bis F. 234	einmal	
31. für ein	ja ein Halbmast von F. 234 bis F. 236	einmal	
32. für ein	ja ein Halbmast von F. 236 bis F. 238	einmal	
33. für ein	ja ein Halbmast von F. 238 bis F. 240	einmal	
34. für ein	ja ein Halbmast von F. 240 bis F. 242	einmal	
35. für ein	ja ein Halbmast von F. 242 bis F. 244	einmal	
36. für ein	ja ein Halbmast von F. 244 bis F. 246	einmal	
37. für ein	ja ein Halbmast von F. 246 bis F. 248	einmal	
38. für ein	ja ein Halbmast von F. 248 bis F. 250	einmal	
39. für ein	ja ein Halbmast von F. 250 bis F. 252	einmal	
40. für ein	ja ein Halbmast von F. 252 bis F. 254	einmal	
41. für ein	ja ein Halbmast von F. 254 bis F. 256	einmal	
42. für ein	ja ein Halbmast von F. 256 bis F. 258	einmal	
43. für ein	ja ein Halbmast von F. 258 bis F. 260	einmal	
44. für ein	ja ein Halbmast von F. 260 bis F. 262	einmal	
45. für ein	ja ein Halbmast von F. 262 bis F. 264	einmal	
46. für ein	ja ein Halbmast von F. 264 bis F. 266	einmal	
47. für ein	ja ein Halbmast von F. 266 bis F. 268	einmal	
48. für ein	ja ein Halbmast von F. 268 bis F. 270	einmal	
49. für ein	ja ein Halbmast von F. 270 bis F. 272	einmal	
50. für ein	ja ein Halbmast von F. 272 bis F. 274	einmal	
51. für ein	ja ein Halbmast von F. 274 bis F. 276	einmal	
52. für ein	ja ein Halbmast von F. 276 bis F. 278	einmal	
53. für ein	ja ein Halbmast von F. 278 bis F. 280	einmal	
54. für ein	ja ein Halbmast von F. 280 bis F. 282	einmal	
55. für ein	ja ein Halbmast von F. 282 bis F. 284	einmal	
56. für ein	ja ein Halbmast von F. 284 bis F. 286	einmal	
57. für ein	ja ein Halbmast von F. 286 bis F. 288	einmal	
58. für ein	ja ein Halbmast von F. 288 bis F. 290	einmal	
59. für ein	ja ein Halbmast von F. 290 bis F. 292	einmal	
60. für ein	ja ein Halbmast von F. 292 bis F. 294	einmal	
61. für ein	ja ein Halbmast von F. 294 bis F. 296	einmal	
62. für ein	ja ein Halbmast von F. 296 bis F. 298	einmal	
63. für ein	ja ein Halbmast von F. 298 bis F. 300	einmal	
64. für ein	ja ein Halbmast von F. 300 bis F. 302	einmal	
65. für ein	ja ein Halbmast von F. 302 bis F. 304	einmal	
66. für ein	ja ein Halbmast von F. 304 bis F. 306	einmal	
67. für ein	ja ein Halbmast von F. 306 bis F. 308	einmal	
68. für ein	ja ein Halbmast von F. 308 bis F. 310	einmal	
69. für ein	ja ein Halbmast von F. 310 bis F. 312	einmal	
70. für ein	ja ein Halbmast von F. 312 bis F. 314	einmal	
71. für ein	ja ein Halbmast von F. 314 bis F. 316	einmal	
72. für ein	ja ein Halbmast von F. 316 bis F. 318	einmal	
73. für ein			

[217]

Ordnungs. No	Monat	Geleistete Arbeit und deren Werth.	Betrag		
			[Rechsthaler] Rth.	Sgl. [Silbergrosch.]	d. [Kupferstening]
1	In den letzten Tagen des Monats September und im October 1833	In den Stationen von No 147 bis No 167 wurde das Heidekraut abgepaliet und dieses so wie auch die Stubben von der Baustelle geräumt die Fläche ist 700 [Ruthen groß a] [R 6 d. giebt den Werth dieser Leistung gleich.	11	20	
2	In den selben Zeitraum	In den Stationen von No 155 bis No 161 wurde das Planum gefertigt: nach dem Anschläge sind hierbei 228 7/12 Schachtruthen Erde durchschnittlich 20 Ruthen zu verkarren, einschließlich der Anlage der Dossirungen und der Gräben a Schachtr[ruthen] 8 Sgr beträgt 60 rh 28 gl 8			
		Bei dieser Arbeit mussten den Polen zu Anleitung hiesige sachkundige Arbeiter beigegeben werden, welchen an Lohn gezahlt wurde 28 rh 25. 6			
		Hiernach ergibt sich der Werth der Arbeit die von den Polen geleistet wurde auf 32	32	3	2
3	desgl.	Bei der Fertigung des Planums wurde an Steinen genommen und aufgeruthet 1/4 Schachtr[ruthen] a 1 rh 6 Sgl.		27	
4	November	In den Stationen von No 143 bis No 147 das Heidekraut und die Stubben abgeräumt 130 [Ruthen a] [R 6 Pf.	2	5	
5	desgl.	In den Stationen No 157-159 Steine geschlagen 1 1/2 Kumm Obersteine a 11 Sgr 16 gl 6 d 1 Kumm Packsteine a 4 Sgr 4			
		Summa	47	20	6
		Mehrausgabe	454	15	8
			502	22	11
				8	7

Coeslin den 24ten Januar 1834 /

/gez[eichnet] /-/ Arndt / Conducteur.

31. Zestawienie rodzaju prac przez Polaków w ostatnich dniach września, w październiku i w listopadzie 1833 r. wraz z rozliczeniem kosztów.

[illegible]

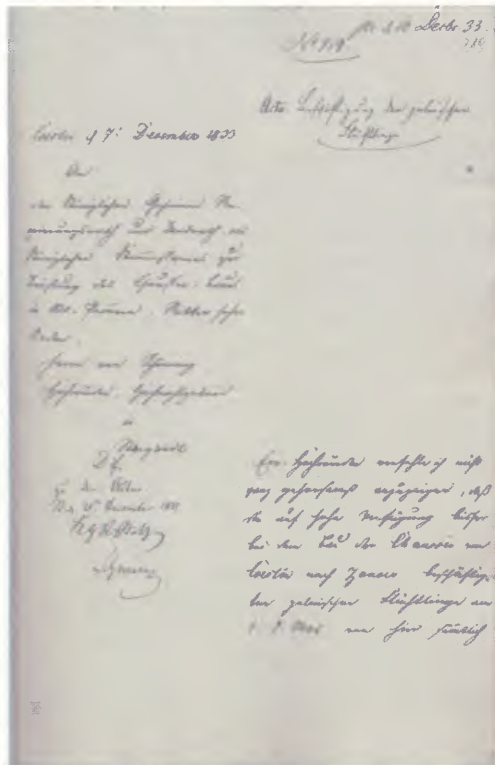
[256]

Ordnungs No	Monat	Geleistete Arbeiten und deren Werth.	Betrag /		
			Reichsthaler / Rthl.	Sgl. [Silbergrosch]	d. [Kupferpfennig]
1	In den letzten Tagen des Monat Sept[ember] und im October. [18]33	In den Stationen von No 147 bis No 167 wurde das Heidekraut abgepalmt und dieses so wie auch die Stubben von der Baustelle geräumt; die Fläche ist 700 [Ruthen groß á [R 6 Pf giebt den Werth dieser Leistung gleich	11	20	
2	In den selben Zeitraum	In den Stationen von No 155 bis No 161 wurde das Planum gefertigt; nach dem Anschläge sind hierbei 228 7/12 Schachttruthen Erde durchschnittlich 20 Ruthen zu verkarren, einschließlich der Anlage der Dossnungen und der Gräben á Sch[ach]t[ruthen] 8 Silbergroschen beträgt 60 rth 28. 8			
		Bei dieser Arbeit mussten den Polen zur Anleitung hiesige sachkundige Arbeiter beigegeben werden, welchen an Lohn gezahlt wurde 28 [rth] 25. 6			
		Hienach ergiebt sich der Werth der Arbeit die von den Polen geleistet wurde auf	32	3	2
3	Desgl[eiche]	Bei der Fertigung des Planums wurde an Steinen genommen und aufgeruthet ¼ Sch[ach]t[ruthen] á 1 rth 6 Sgl.		27	
4	November	In den Stationen von No 143 bis No 147 das Heide/kraut u[nd] die Stubben abgeräumt 130 [Ruthen / á [R 6 Pf	2	5	
5	Desgl[eiche]	In den Stationen No 157-159 Steine geschlagen 1 ½ Kumm Obersteine á 1 Silbgl. 16 Sgl. 6 d. 1 Kumm Packsteine á 4 Silbgl. 4 [Sgl].			
				20	6
		Summa	47	15	8
		Mehrausgabe	454	22	11
			502	8	7

Coeslin, d[en] 24t[en] Januar 1834 /

/-/ Arndt / Conducteur.

32. Pismo z 7 grudnia 1833 r., w którym kierujący budową szosy z Koszalina do Sianowa Arndt powiadamia prezydenta Prowincji Pomorze o opuszczeniu i wymarszu 1 grudnia wszystkich polskich uciekinierów dotychczas zatrudnionych przy budowie szosy.

[219]

(...)/

Acta. Beschäftigung der polnischen/ Flüchtlinge /

Coeslin d[en] 7t[en] December 1833 /

An /

den Königlichen Geheimen Re/gierungsrath und Landrath, als / Königlichen Commissaries zur / Leistung des Chausse-baues / in Alt-Pommern, Ritter Hoher Orden, /

Herrn von Schöning /

Hochwürde, Hochwohlgebore /

in / Stargardt / (...) /

E[ue]r[e] Hochwürde verfehle ich mich / ganz gehorsamst anzuzeigen, daß / die auf hohe Verfügung bisher / bei dem Bau der Chaussee von Coeslin nach Zanow beschäftig[te]n polnischen Flüchtlinge am / 1[t]en d[ieses] M[ona]ts von hier sämmtlich /

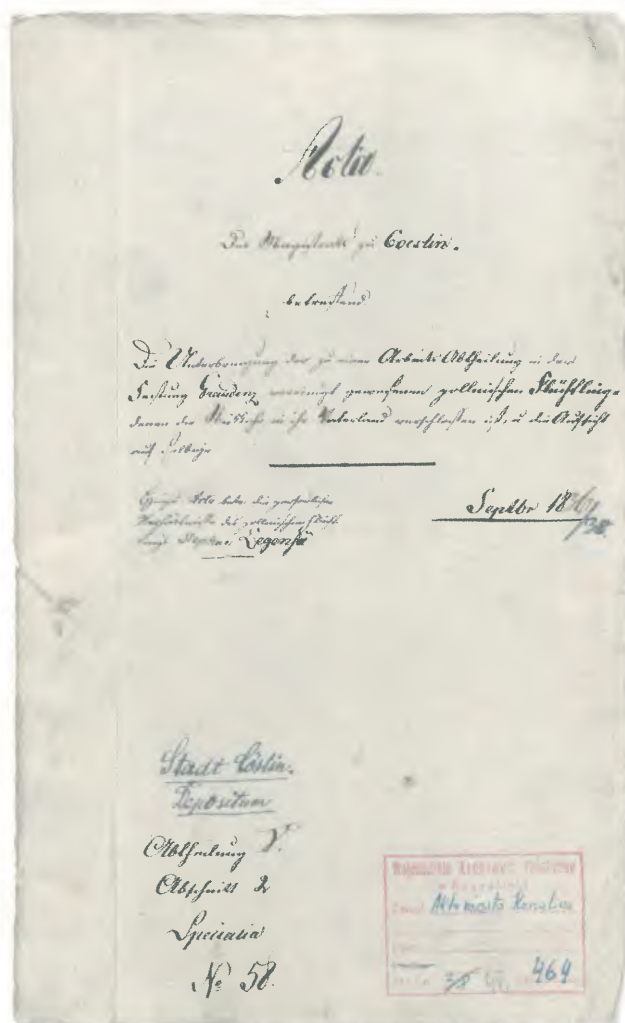
[220]

abgegangen sind. /

/-/ Arndt.

33. do 50. Wybór źródeł z akt zespołu archiwalnego Akta miasta Koszalina z lat 1555-1945, przechowywanego w Archiwum Państwowym w Koszalinie

33. Okładka jednostki archiwalnej o sygnaturze 464 zatytułowanej *Zakwaterowanie polskich uciekinierów, podlegających oddziałowi roboczemu twierdzy Grudziądz, dla których powrót do ojczyzny jest zamknięty, i nadzór nad tymiż* (*Acta des Magistrats Coeslin betreffend der Unterbringung der zu einer Arbeits-Abteilung in der Festung Graudenz vereinigt gewesen polnischen Flüchtlinge, denen die Rückkehr in ihr Vaterland verschlossen ist und die Aufsicht auf selbige*) z lat 1836-1838 dotyczy w całości skierowania do pracy, pobytu w Koszalinie i dalszych losów kilku polskich powstańców. Akta prowadzone w wydziale V koszalińskiego magistratu, prowadzącym sprawy z zakresu administracji wewnętrznej i spraw policyjnych (*Abteilung V Verwaltung des Innern und der Polizei*).

34. Pismo z 12 września 1836 r. Westphala z V wydziału koszalińskiego magistratu do rejencji koszalińskiej w sprawie zgłoszenia się w Koszalinie byłego polskiego żołnierza Casimira Lewinskiego, zwolnionego z twierdzy Grudziądz.

[2]

(...)

G. A.

Mit der beiliegenden Marschrute / ist der von der polnischen Arbeiter / Abteilung zu Graudenz entlassen / ehemaliger polnischer Soldat / Casimir Lewinski / heute früh hier angekommen, welches, wenn ich mich nicht irre, der / König[lich]en Regierung angezeigt / werden muß.

Coeslin d[en] 12. S[eptem]b[er] 1836. /

/-/ Westphal.

— 325 —

(...)

In Ermanglung gedruckten Marschrouten

Nach der einheitig benannten Tours gehet der von / der hiesigen Polnischen Arbeiter Abtheilung entlassen / ehemalige Polnische Soldat / Casimir Lewinski / von Graudenz nach Coeslin in Pommern. / Er erhält auf der Marsche freies Quartier und / die vorschriftsmäßige Mundbeköstigung, letztiege gegen / feine Quittung und vor dem resp. Behörden aufein/gestellt, den vorschriftsmäßigen Vergütungs-Satz / a 5 Silbergroschen pro ... und Tag auf dem gesetzlichen Wege zur / Liquidation zu bringen.

Außerdem hat der obengenannten Polnische / Soldat Lewinski täglich 1 Silbergrosch 2 rtl

Kommandant der Polnischer Arbeiter Abtheilung hier/selbst baar ausgezahlt und zuvor / pro 11 Tage a 1 silbergrosch 2 rtl = 12 silbergrosche 10 rtl.

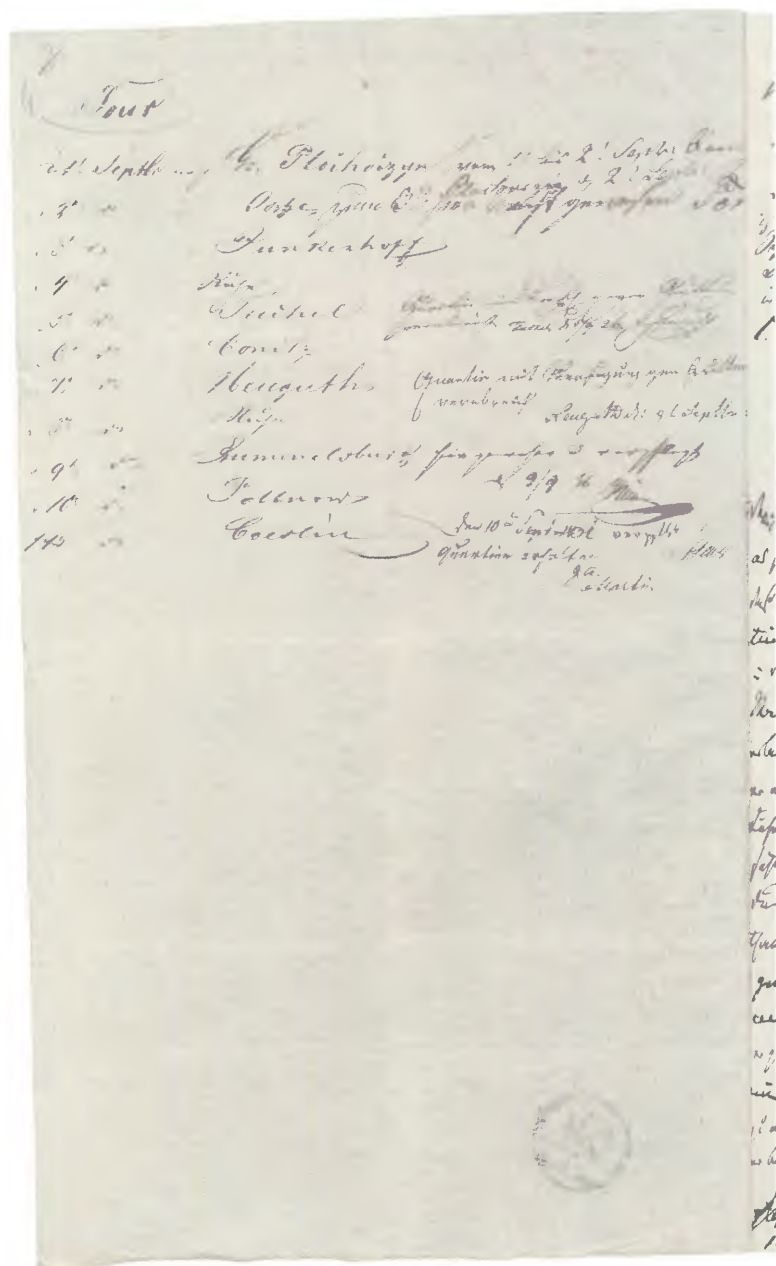
Festung Graudenz 31-ten August 1836 /

Königliche Preußische Kommendantur / [*odcisk pieczęci*]

/-/ Stoll /

Oberst und Kommandant (...)

36. Trasa marszruty Casimira Lewńskiego z Grudziądza do Koszalina, jaką przebył w dniach 1 września-11 września 1836 r.

Tour

d[en] 1-ten Sept[em]b[e]r nach Gr[oss] Plochoczyn vom 1-ten bis 2-ten Sept[embe]r Quartier

Plochoczyn d[en] 2 Sept[embe]r

d[en] 2-ten d[ito] Ortes zum 3-ten eine Nacht gewesen Por..

d[en] 3-ten d[ito] Junkerhoff

d[en] 4-ten d[ito] Ruhe

d[en] 5-ten d[ito] Tuchel Quartier mit Verpf[legung] gegen Quittung
verabreist Tuchel d[en] 5/9.26 // [*podpis nieczytelny*]

d[en] 6-ten d[ito] Conitz

d[en] 7-ten d[ito] Neuguth Quartier mit Verpflegung zum Hirten
verabreist Neuguth d[en] 9-ten Sept[em]b[e]r

d[en] 8-ten d[ito] Ruhe

d[en] 9-ten d[ito] Rummelsburg hier gewesen u[nd] verpflegt

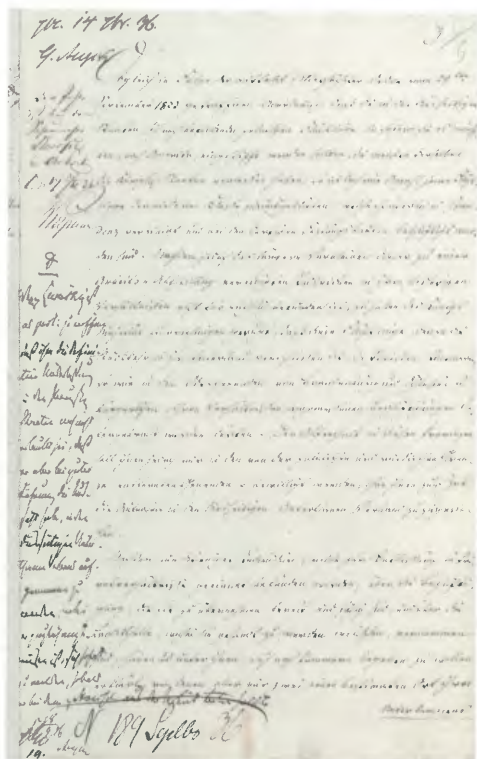
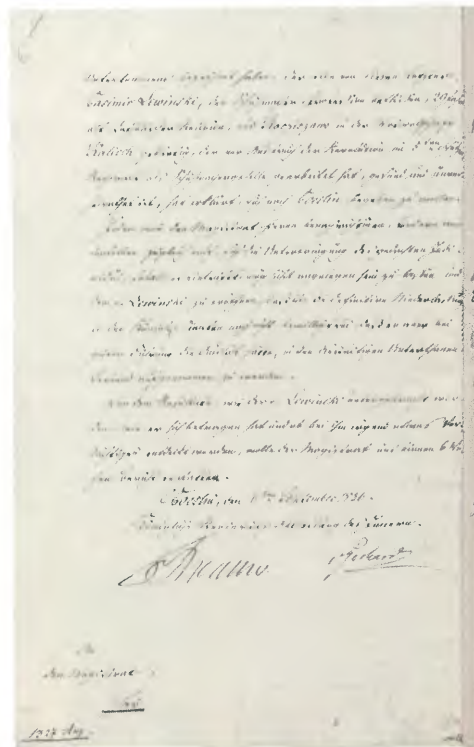
d[en] 9/9/36 // [*podpis nieczytelny*]

d[en] 10-ten d[ito] Pollnow den 10-ten Sept[embe]r verpflegt // [*podpis nieczytelny*]

d[en] 11-ten d[ito] Coeslin Quartier erhalten GA. /

/-/ Martin.

37. Pismo wydziału spraw wewnętrznych rejencji koszalińskiej z 6 września 1836 r. do koszalińskiego magistratu w sprawie postępowania z Polakami, uczestnikami powstania listopadowego, którzy odmówili wyjazdu do Stanów Zjednoczonych, pozostali w Prusach i trafili do pracy w twierdzy Grudziądz.

[5]

(...)

Oblegleich in Folge der mittelst Allerhöchste Orde[n] vom 29-ten / September 1833 getroffenen Anordnung, daß die in den Ausseitigen / Staaten sich nach befindenden polnischen Flüchtlinge, in soferne sie es wünsch/ten, nach Amerika eingeschifft werden sollen, die meisten derselben / die Königl[iche]n Staaten verlassen haben, so ist doch eine Anzahl jener Flücht/linge der niederen Klasse zurückgeblieben, welche späterhin in Grau/denz vereingt und bei den dortigen festungsbauten beschäftigt wer/den sind. Nachdem jedoch das längere verbleiben dieser zu einer / Arbeits-Abteilung vereingten Individuen in ihren bisherigen / Verhältnissen nicht für rätlich befunden ist, so haben des Königs/Majestät u genehmigengeruhet, daß diese Flüchtlinge, denen die / Rückkehr in ihr vaterland verschlossen ist, in Preußen, Pommern, / so wie in den Odergegenden und Brandenburg und Schlesien in / bürgerlichen, ihren Verhältnissen angemessenen Beschäftigung un/tergebracht werden dürfen. Der Aufenthalt in diesen Provinzen / soll ihnen jedoch nur in den von der polnischen und russischen Gren/ze entfernten

Gegend etc. bewilligt werden, ohne ihnen zur Zeit / die Aufnahme in den diesseitigen Unterthanen-Verland zuzugehen. /

Nach dem nun diejenigen Individuen, welche zur Entlassung in Privatverhältnisse geeignet befunden werden, über die Beschäftigung, die sie zu übernehmen bereit und fähig sind, und über die / Landestheile, wohin sie gesandt zu werden wünschen, vernommen / sind, haben 20 unter ihnen sich nach Pommern begeben zu wollen / erklärt von denen aber nur zwei einer bestimmten Ort ihres /

[6]

Unterkommens bezeichnet haben. Der ein von diesen Letztern, / Casimir Lewinski, der Schumacher-Prosession beflissen, 29 Jahre / Alt, katholischer Religion, aus Kocziszawo in der Woiwodschaft / Kalisch gebürtig, der nur Ausbruch der revolution im 5-ten Schutz/Regiment als Schumachergeselle gearbeitet hat, gesund und unverheiratet ist, hat erklärt, sich nach Coeslin begeben zu wollen. /

Indem wir den Magistrat hie[r] nun benachrichtigen, fanden wir / Denselben zugleich auf, sich die Unterbringung des gedachten Individui, sobald es eintrifft, möglichst angelegen sein zu lassen und / dem p. Lewinski zu eröffnen, daß ihm die definitive Niederlassung / in den Königl[ichen] Staaten noch nicht bewilligt sei, daß er aber bei / guter Führung die Aussicht hätte, in den diesseitigen Unterthanen / Verband aufgenommen zu werden. /

Von dem Resultate, wie der p. Lewinski untergebracht werden, wie er sich betragen hat und ob bei ihm irgend etwas verdächtigen entdeckt werden, wolle der Magistrat aus binnen 6 Wochen Bericht erstatten. /

Coeslin, den 6-ten September 1836 / Königliche Regierung Abtheilung des Innern /
/-/ Benno /-/ Gerhard /

An /

Den Magistrat /

Hier / (...)

38. Oświadczenie czeladnika szewskiego Tomasza Lewińskiego, nie jak błędnie zapisano w zwolnieniu z twierdzy Grudziądz Casimira, byłego polskiego żołnierza, złożone przez niego 20 września 1836 r. na policji i przyjęte przez Westphala, w sprawie chęci przystąpienia do pracy.

14

Arthur Westphal d. 20. 9. 1836.

Ich Name ist Lewinski, ich Beruf ist Schuhmacher, ich bin aus Grudziądz in der Provinz Posen geboren. Ich bin ein guter Arbeiter und habe mich in der Schuhmacherei sehr geübt. Ich bin bereit, meine Dienste zu leisten, wo ich gebraucht werde. Ich habe keine andere Absicht, als meine Arbeit zu thun und mich zu ernähren. Ich bin ein guter Mensch und habe keine Feinde. Ich bin bereit, meine Dienste zu leisten, wo ich gebraucht werde. Ich habe keine andere Absicht, als meine Arbeit zu thun und mich zu ernähren. Ich bin ein guter Mensch und habe keine Feinde.

22. 9. 36

Arthur Westphal

gesehen von Arthur Westphal

33 XXX des Thomas Lewinski

Westphal

20. 9. 36

Actum Coeslin d[en] 20. S[eptem]b[e]r 1836 /

Dem polnischen Flüchtlinge, Schu/machergesellen Thomas Lewinsky / - nicht wie in der Marschroute / steht Casimir – wurde in Folge / der Verfügung vom 18-ten huj[us] eröff/net: daß ihm die definitive Nie/derlaung in den preuss[ischen] Staaten / noch nicht erlaubt sey, dass er / aber bei guter Führung die Aus/sicht habe, in den diesseitigen Un/terthanen Verband aufgenom/men zu werden, wobei derselbe / angewissen wurde, sich sofort / bei der Polizey zu meldnen, so / binnen e.r. bei dem p. Strasse / aus der Arbeit treten sollte. /

V[orgelesen] G[enehmigt] U[nterschieden] /

H[and] Z[eichen] +++des Thomas Lewinsky /

/-/ Westphal (...)

39. Pismo z 26 czerwca 1837 r. skierowane z Królewskiej Pruskiej Dyrekcji Policji w Kołobrzegu do koszański magistru w sprawie pozytywnie rozpatrzonego wniosku Antoniego Zadroszyńskiego (Zadroczyńskiego), byłego polskiego uciekiniera pracującego od ok. 9 miesięcy w Kołobrzegu, dotyczącego podjęcia pracy w Koszalinie.

Dyrekcja policji prosi o informację nt. podjęcia przez niego pracy, prowadzenie nadzoru nad tymże, podobnie jak miało to miejsce w przypadku byłego polskiego uciekiniera Stefana Legensy, którego akta skierowano 23 maja 1837 r. Zadroszyński 29 czerwca 1837 r. przystąpił do pracy u szewca Bahra.

Mr. 28 Juni 37.
H. August

Der Herr Magistrat in Koszalin
beehrt mich mit dem Schreiben, welches
ich Ihnen am 26. Juni d. J. übersandte, und
in demselben die Bitte enthalten ist, dass
Sie die Angelegenheit des Herrn Anton
Zadroszyński in Rücksicht auf die
in demselben erwähnten Umstände
in der That zu untersuchen und
zu entscheiden. Ich bin Ihnen
dafür sehr dankbar, dass Sie
sich um diese Angelegenheit
so schnell bemühen. Ich habe
den Herrn Anton Zadroszyński
am 26. Juni d. J. persönlich
gesehen und habe von ihm
erfahren, dass er seit
9 Monaten in Kołobrzeg
als Schuhmacher arbeitet.
Ich habe auch erfahren,
dass er ein sehr fleißiger
Arbeiter ist und dass er
seiner Arbeit sehr
zufrieden ist. Ich habe
auch erfahren, dass er
keine politischen Ansichten
hat und dass er sich
nur seiner Arbeit widmet.
Ich habe auch erfahren,
dass er ein sehr
ruhiger und bescheidener
Mann ist und dass er
keine Schwierigkeiten
hat, sich an die
Ordnung zu halten.
Ich habe auch erfahren,
dass er ein sehr
fleißiger Arbeiter ist
und dass er seine
Arbeit sehr gut
ausführt. Ich habe
auch erfahren, dass
er ein sehr
ruhiger und
bescheidener
Mann ist und
dass er keine
Schwierigkeiten
hat, sich an die
Ordnung zu halten.
Ich habe auch
erfahren, dass
er ein sehr
fleißiger Arbeiter
ist und dass
er seine Arbeit
sehr gut ausführt.
Ich habe auch
erfahren, dass
er ein sehr
ruhiger und
bescheidener
Mann ist und
dass er keine
Schwierigkeiten
hat, sich an die
Ordnung zu halten.

29
6.37

Der Herr Magistrat in
Koszalin
beehrt mich mit dem
Schreiben, welches
ich Ihnen am 26. Juni
d. J. übersandte, und
in demselben die Bitte
enthalten ist, dass Sie
die Angelegenheit des
Herrn Anton Zadroszyński
in Rücksicht auf die
in demselben erwähnten
Umstände in der That
zu untersuchen und zu
entscheiden. Ich bin
Ihnen dafür sehr dankbar,
dass Sie sich um diese
Angelegenheit so schnell
bemühen. Ich habe den
Herrn Anton Zadroszyński
am 26. Juni d. J. persönlich
gesehen und habe von ihm
erfahren, dass er seit
9 Monaten in Kołobrzeg
als Schuhmacher arbeitet.
Ich habe auch erfahren,
dass er ein sehr fleißiger
Arbeiter ist und dass er
seiner Arbeit sehr
zufrieden ist. Ich habe
auch erfahren, dass er
keine politischen Ansichten
hat und dass er sich
nur seiner Arbeit widmet.
Ich habe auch erfahren,
dass er ein sehr
ruhiger und bescheidener
Mann ist und dass er
keine Schwierigkeiten
hat, sich an die
Ordnung zu halten.
Ich habe auch erfahren,
dass er ein sehr
fleißiger Arbeiter ist
und dass er seine Arbeit
sehr gut ausführt. Ich
habe auch erfahren,
dass er ein sehr
ruhiger und bescheidener
Mann ist und dass er
keine Schwierigkeiten
hat, sich an die
Ordnung zu halten.

26 Juni 37
N. 446
v. 2. 37.

7. Juni 1837

Anton Zadraszynski, polnischer Flüchtling, welcher seit 3/4 Jahren bis jetzt mit gutem Betragen, hier in Arbeit gestanden, hat erfahren, dass er in Coeslin Arbeit erhalten werde.

Auf seinen Antrag haben wir ihm daher eine Reiseroute zu Reise dorthin ertheilt, und wir ersuchen Einen Wohlloblichen / Magistrat ganz ergebenst:

aus von seinem Eintreffen und ob er / dort Arbeit gefunden, gefällig, .. / zu benachrichtigen, auch die selbe Kon/trolle über ihn anzuleiten, wie solche / nach den Wohldemselben in Betreff / des ehemaligen polnischen Flüchtlings / Stephan Legensa unterm 23. Mai / mitgetheilten Acten angeordnet / werden ist.

Colberg den 26. uni 1837 / Königliches Preussisches Polizei Direktorium /

/-/ [podpis nieczytelny] / [...]

1837

Anton Zadraszynski, polnischer Flüchtling, welcher seit 3/4 Jahren bis jetzt mit gutem Betragen, hier in Arbeit gestanden, hat erfahren, dass er in Coeslin Arbeit erhalten werde.

Auf seinen Antrag haben wir ihm daher eine Reiseroute zu Reise dorthin ertheilt, und wir ersuchen Einen Wohlloblichen / Magistrat ganz ergebenst:

aus von seinem Eintreffen und ob er / dort Arbeit gefunden, gefällig, .. / zu benachrichtigen, auch die selbe Kon/trolle über ihn anzuleiten, wie solche / nach den Wohldemselben in Betreff / des ehemaligen polnischen Flüchtlings / Stephan Legensa unterm 23. Mai / mitgetheilten Acten angeordnet / werden ist.

Colberg den 26. uni 1837 / Königliches Preussisches Polizei Direktorium /

/-/ [podpis nieczytelny] / [...]

[10]

(...)

Der Schumachergeselle Anton Zadraszynski, / ehemaliger polnischer Flüchtlinge, welcher seit 3/4 Jahren bis jetzt mit gutem Betragen, hier / in Arbeit gestanden, hat erfahren, dass er / in Coeslin Arbeit erhalten werde. /

Auf seinen Antrag haben wir ihm daher / eine Reiseroute zu Reise dorthin ertheilt, / und wir ersuchen Einen Wohlloblichen / Magistrat ganz ergebenst: /

aus von seinem Eintreffen und ob er / dort Arbeit gefunden, gefällig, .. / zu benachrichtigen, auch die selbe Kon/trolle über ihn anzuleiten, wie solche / nach den Wohldemselben in Betreff / des ehemaligen polnischen Flüchtlings / Stephan Legensa unterm 23. Mai / mitgetheilten Acten angeordnet / werden ist. /

Colberg den 26. uni 1837 / Königliches Preussisches Polizei Direktorium /

/-/ [podpis nieczytelny] / [...]

[11]

(...) / Der ehemalige polnische Flüchtling / Anton Zadraszynski dessen Rei-/seroute beiliegt, ist hier bei dem / Schumachermeister Bahr in Arbeit / getreten, wovon einen Wohlloblichen / Magistrat die schuldige Anzeige / zu leisten nicht verfehle. / Coeslin den 29. Juny 1837.

(...) /

1. dem Pol[izei] Direct[orium] zu Colberg / ist das Eintreffen des Anton / Zadraszynski anzuzeigen / u. dabei zu bemerken, daß der-/selbe hier bei dem Schuhmachermeister Bahr / Arbeit gefunde /

2. Ein geleister Bericht ist der König[lichen] Regierung hieselbst / zu erbetten

3. Haben die Pol[izei] Direct[orium] ein wachsames Auge auf den / [Herrn] Zadraszynski zu richten, u. sofort Anzeige zu / leisten, sobald dieser Flüchtling bei einem Bahr Meister in Arbeit trete oder Arbeitslos werde oder sich sonst verlustig machen sollte, welche dem Pol[i-zei] Direc[torium] durch Verzeigung dieser Verfügung zu eröffnen / (...) /

[12]

Verhandelt Coeslin, den 24ten July 1837 / Der Schuhmachergeselle Anton Zadraszynsky / übergiebt das anliegende Wohlverhaltens -/Attest des Schuhmacher Bahr vom 10ten und / des Schuhmacher Schönknecht vom 24ten d[ieses] M[onats] / gestellt auf den Schuhmacher Bartz aus / Neuklenz und bittet: ihm die Erlaubniß / zu ertheilen, bei letzterem in Arbeit zu / treten. /

Der Schuhmacher Bartz erklärt, daß er den / Zadraszinsky in Arbeit nehmen will und / bittet die Genehmigung dazu zu ertheilen. / V. G. U. / Schumacher Bartz aus Neuklenz /

Handzeichen +++ des Zadraszinsky /

(...) /

/-/ Lenz

(...)

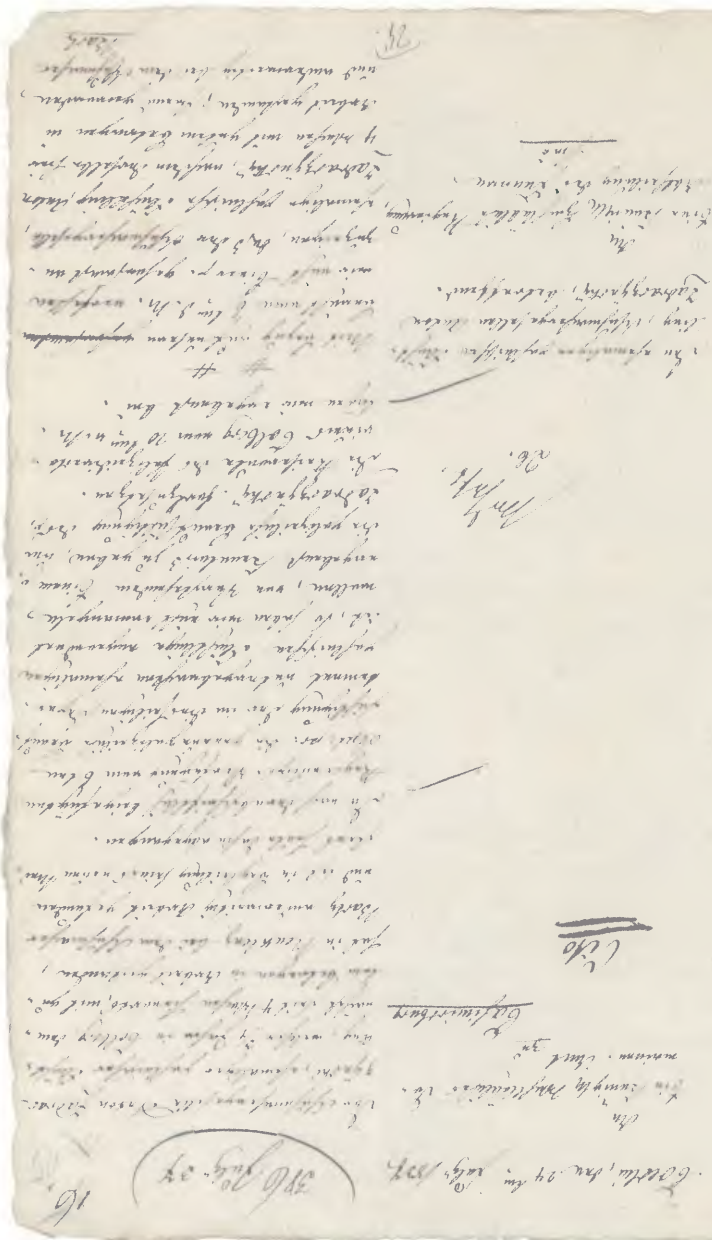
...

1. dem Schuhmachergesell / Anton Zadraszynsky wird / hiermit die Erlaubniß ertheilt, / sich nach Neuklenz zu dem / Schuhmacher Barz in Arbeit / geben zu können /

2. Ist dies dem Domainen Amt Casi-/mirsburg anzuzeigen /

3. Ist der König[lichen] Regier[ung] die Sachlage / bekannt zu machen / (...) /

40. Pismo z 24 lipca 1837 r. magistratu koszańskiego do Królewskiego Urzędu Domenalnego i Wydziału Spraw Wewnętrznych rejencji koszańskiej w sprawie sprawowania nadzoru policyjnego na Antonim Zadroszynskim, zgodnie z zarządzeniem z 6 września 1836 r.

[15]

Coeslin, den 24-ten July 1837 (...)

An / Ein König[ische]s Wohllobliches Do/mainen-Amt / zu / Casimirsburg /
(...)

Der Schumachergeselle Anton Zadras/zynski, ehemaliger polnicher Flücht/ling, welcher 3/4 Jahre in Colberg, dem / nächst seit 4 Wochen hierorts, mit gu/tem Betragen in Arbeit gestanden, / hat in Neuklenz bei dem Schumacher / Bartz anderweitig Arbeit gefunden / und ist in Begleitung seines neuen Mei/sters heute dahin abgegangen. / Da nach der abschriftlich beigefügten Regierungs-Verfügung vom 6-ten / Sept[ember] pr. die genue polizeiliche Beauf/sichtigung der im diesseitigen Depa/tament untergebrachten ehemaligen / polnischen Flüchtlings angeordnet / ist, so haben wir nicht ermangeln / wollen, von Verstehenden Einem p. / angebenst Kenntnis zu geben, um / die polizeiliche Beaufsichtigung des p. / Zadraczensky fortsetzen./

Die Reiseroute des Polizeidirekto/riums Colberg vom 20-ten v[origem] M[onats] / fügen wir ergebenst bei. /

/ # # /

Mit Bezug auf unsern gehorsamsten / Bericht vom 6-ten d[ieses] M[onats] verfehlten / wir nicht Einer p. gehorsamst an/zuzeigen, daß der Schumachergeselle, / ehemaliger polnische Flüchtling, Anton / Zadraczensky, nachdem derselbe hier / 4 Wochen mit gutem Betragen in / Arbeit gestanden, freund geworden / und anderweitig bei dem Schumacher /

[16]

/ Bartz in Neuklenz in Arbeit getreten / ist. Wir haben dem König[ische]n Domai/nen Amt Casimirsburg bei abschrift/licher Mitteilung des verehrlichen / Reskripts Einer p. vom 6-ten Sept[ember] / pr. wegen Beaufsichtigung der im De/partament untergebrachten ehemali/gen polnischen Flüchtlinge, von ver/stehendenm Kenntnis gegeben und den / p. Zadraczensky der polnischen Con/trole anempfangen. / (...)

41. Prośba Szczepana Lięgezy i Antoniego Zadroszyskiego z 2 października 1837 r. złożona w magistracie koszalińskim, dotycząca zgody na wyjazd od Bydgoszczy do szewca Ladowskiego, u którego chcieliby podjąć pracę. Jeżeli nie będzie takiej możliwości, chcieliby uzyskać zgodę na wyjazd do Berlina, gdzie mogą podjąć pracę u szewca Schmidta na Breitenstrasse 3 lub u szewca Filitza na Papengasse 13. Własnoręczne podpisy // Lięgeza Szczepan i // +++ reka Zadroszyńskiego w obecności szewca Bahra.

[illegible]

(...)

Coeslin, den 2-ten October 1837 /

Es gestellten sich die ehemaligen polnischen / Flüchtlinge, Schumachergesellen / Stephan Legensa / und / Anton Zadraczensky / und nachdem sie ihre Fremdenzettel / übergeben tragen sie darauf an/chen eine Reiseroute nach Brom/berg zu ertheilen, wo sie beide / beim Schumacher Ladinsky in / Arbeit treten wollen, wie / das anliegende Schreiben des/selben vom 12-ten d[ieses] M[onats] das / Nähern ergiebt. /

Sollte ihnen die Reise nach Brom/berg aber nicht erstattet we/rden können, so bitten / Campara/ten: / sie nach Berlin abgehe zu / lassen, wo sie gleichfals bei / einem Schmacher Schmidt / in der Breiten Strasse No. 3 / und bei einem Schumacher Filitz / in der Papenstrasse No. 13 in / Arbeit treten können. /

v[orgelesen] g[enehmigt] u[n]terschrieben] /

/-/ Liegeza Szczepan /

...

Handz[zeichnen] +++ des Zadraczensky /

in fidem¹⁹ /-/ Bahr /

a[ctum] u[t] s[upra] /-/ Lenz.

¹⁹ Za zgodność.

Bromberg d[e]n 12-ten September / 1837 /

Liebster Liegense Steffan, / und Anton Sadroschinsky /

Da ich erfahren habe durch reisende Gesellen, / das[s] sie in Coeslin arbeiten bey den Schu-
macher / Callies. So ersuche ich ihnen, da wir schon lange / sind zusammen gewesen und
haben uns gut / vereingt die Zeit, das sie bey mir gearbeitet / haben. So ersuche ich ihnen,
ob sie nicht so bald / wie möglich bey mir wieder in Arbeit treten / wollen, denn ich brauche
sehr notwendig Ge/sellen. Ihre Werkstette ste[h]t jederzeit bereit, / wan[n] sie bey mir arbeiten
wolle. Ich verlasse / nicht, aber ganz geweiß darauf, dass sie auch / kommen werden. /

Ich verbleibe ihnen ihr Freund /

/-/ Ladinsky /

Henning, ihr Nebengeselle, läßt / sie vieltausendmahl grüßen.

Coeslin, den 2-ten October 1837 /

Die ehemaligen ponischen Flüchtlin/ge Stephan Legensa / und / Anton Zadraszynski / betreffend. /

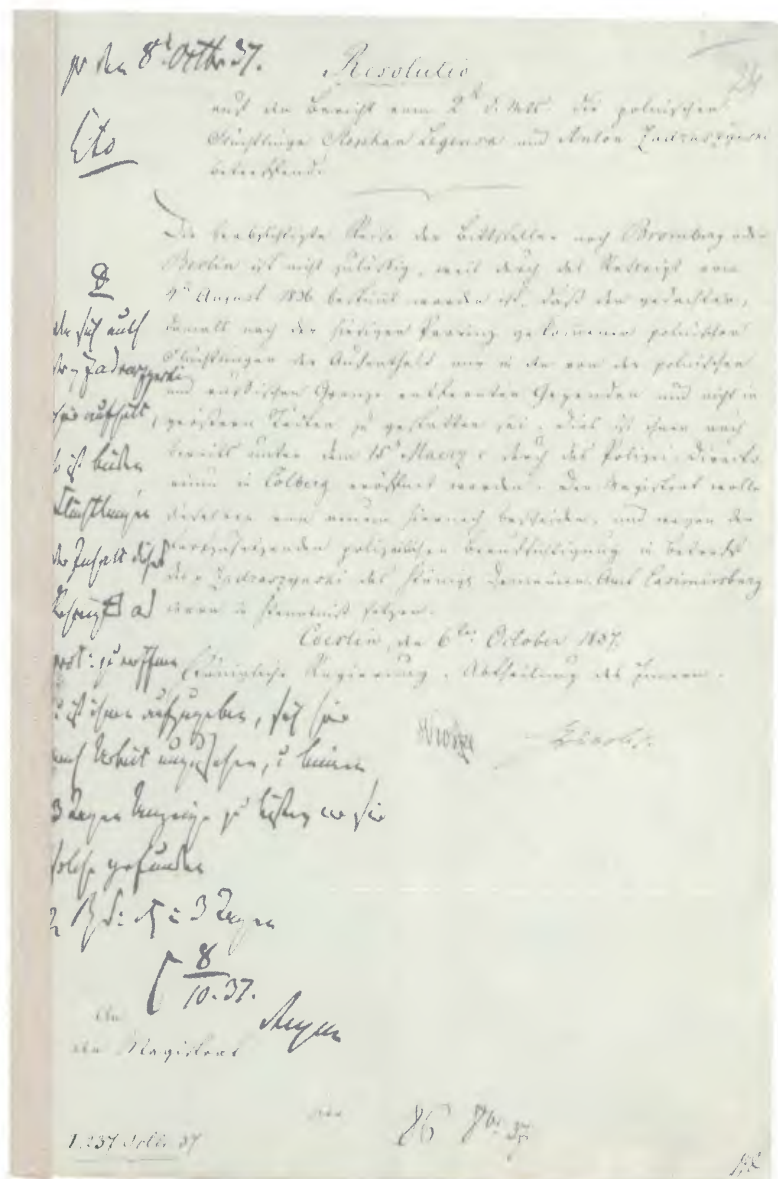
An / ein Königli[chen] Hochlöblichen Regierung, / Abteilung des Innern / hier / Citissime (bardzo pilne) /

Die ehemlaigen polnischen Flüchtlin/ge, Stephan Legensa und Anton / Zadraszynsky, am Grunden der erste/re zuletzt beim Schumacher Callie[s], / der letzte beim Schumacher Barz

/ in Neuklenz in Arbeit gestanden / und sich bisher ordentlich und zur Zu/friedenheit betragen habe, sind / fremde geworden und wünschen ehe/stens nach Bromberg abzugehen, wo / sie nach einem vorgezeigten Schrei/ben beim Schumacher Ladynski in / Arbeit treten können. Sollte ihnen / indaß die Reise dorthin nicht ver/stattet werden, so können sie gleich/falls in Berlin in Arbeit treten / und bitten sie event[uell] dahin abgehen / zu lassen. /

Eine p. erlauben wir uns, seinen / gehorsamste Anzeige zu machen / und um hochgezeigte Bestimmung / zu bitten: / ob wir die genannten nach Brom/berg oder nach Berlin weisen / sollen. (...)

44. Rezolucja Wydziału Spraw Wewnętrznych rejencji koszalińskiej podjęta 6 października 1837 r. w sprawie prośby polskich uciekinierów Stephena Legenzy i Antona Zadroszynskiego, w której odmówiono zgody na wyjazd zarówno do Bydgoszczy, jak i do Berlina. Powołano się na reskrypt z 4 sierpnia 1836 r., według którego zapisów polscy uciekinierzy przebywający na terenie Prus nie mogą znajdować się na terenach sąsiadujących z polską i rosyjską granicą, a także nie mogą przebywać w dużych miastach. Obaj składający prośbę zostali o tym wcześniej poinformowani przez dyrekcję policji w Kołobrzegu.

(...)

Resolutio /

und den Bericht vom 2-ten dieses Monats die polnischen / Flüchtlinge Stephan Legensa und Anton Zadraszynski / betreffend. /

Die beabsichtige reise der Bittersteller nach Bromberg oder / Berlin ist nicht zulässig, weil durch das Reskript vom / 4-ten August 1836 bestimmt worden ist, daß den Gedachten, / damals nach der hiedigen Provinz gekommen polnischen / Flüchtlingen der Aufenthalt nur in den von der polnischen / und russischen Grenze entstehenden Gegenden und nicht in / größten Städten zu gestatten sei. Dies ist ihnen auch / bereits unter dem 15-ten Maerz c[u]r[rent] durch das Polizei-Directo/riums in Colberg eröffnet worden. Der Magistrat wolle / dieselben von neuen hiernach bescheiden, und wegen der / fortzusetzenden polizeilichen Beaufsichtigung in Betracht / des p. Zadraszynski des Königli[chen] Domainen-Amt Casimirsburg / davon in Kenntnis setzen. /

Coeslin, den 6-ten October 1837 /

Königliche Regierung, Abteilung des Innern / (...)

45. Oświadczenia z 8 października 1837 r., w których Szczepan Lięgeza potwierdza fakt pracy u szewca Wudtke w Koszalinie, a Anton Zadroszynski u szewca Thoma w Świeszynie. Podpisane własnoręcznie przez Szczepana Lięgezę i Zadroszyskiego.

Friedrich Wilhelm 8ter October 1837 15
 Ich erkläre hiermit, dass ich
 am 8ten October 1837 in der Stadt
 Koszalin bei dem Schneider
 Wudtke gearbeitet habe.
 Ich erkläre ferner, dass ich
 am 8ten October 1837 in der Stadt
 Świeszyn bei dem Schneider
 Thom gearbeitet habe.
 Lięgeza
 Anton Zadroszynski
 8ter October 1837
 Ich erkläre hiermit, dass ich
 am 8ten October 1837 in der Stadt
 Koszalin bei dem Schneider
 Wudtke gearbeitet habe.
 Ich erkläre ferner, dass ich
 am 8ten October 1837 in der Stadt
 Świeszyn bei dem Schneider
 Thom gearbeitet habe.
 Lięgeza
 Anton Zadroszynski
 8ter October 1837

Verhandelt Coeslin, den 8-ten October 1837 /

den vormaligen Flüchtlin/gen Stephan Legensa und Anton Zadros/zynsky wurde dato der Inhalt des Re/scripts der Königl[ichen] Regierung vom 6-ten / October e[odem] ad desc[ripte] de hod[ie] bekannt ge/macht und ihren aufgeben, sich ge/macht und ihren aufgegeben, sich hier / nach Arbeit umzusehen und binnen 3 Ta/gen Anzeige zu leisten, wo sie solchen gefunden. /

v[orgelesen] g[enehmigt] u[n]terschrieben /

Liegeza Szczepan /

Handz[eichen] des p. +++ Zadraszynsky /

in fidem Bartz /

a[ctum] u[t] s[upra]¹⁷ / -/ Lenz /

Coeslin, Am 9-ten October 1837 /

zeigt p. Legensa an: / daß er sich hier, beim Schumacher / Wudtke Arbeit beschafft, / und der Anton Zadraszynsky: daß er beim Schumacher Thom in / Schwessin in Arbeit treten werde. /

v[orgelesen] g[enehmigt] u[n]terschrieben /

/-/ Liegeza Szczepan /

Handz[eichen] des p. +++ Zadraszynsky /

a[ctum] u[t] s[upra] /

/-/ Lenz.

¹⁷ Verhandelt wie oben – dokonane jak wyżej.

46. Stwierdzenie zgonu czeladnika szewskiego Lewinskiego, który zmarł 7 marca 1838 r. na zapalenie płuc w lazarecie w Koszalinie, wystawione przez chirurga powiatowego.

[illegible]

[29]

(...)

Schumacher-Geselle Lewinsky / ist an einer Lungen-Entzündung / im Lazaret d[en] 7-ten
d[ieses] M[onats] um 2 Uhr / nachmittags mit Tode abgegangen. /

Coeslin d[en] 7-ten Maerz 1838. /

Kreis Chirurge /-/ [*podpis nieczytelny*]

47. Oświadczenie Tomasza Lewinskiego złożone w koszalińskim lazarecie 1 marca 1838 r., w którym stwierdza, że ma 30 lat, urodził się w Warszawie, jest wyznania rzymskokatolickiego, oboje rodzice nie żyją, nie posiada majątku.

In der Hoffnung, (wie ich schon
 öfters bemerkt habe, dass Sie
 sich für die Sache der Freiheit
 interessieren, so habe ich mich
 erlaubt, Ihnen hiermit einige
 Nachrichten zu übersenden, die
 ich von dem Herrn von
 ... erhalten habe.

Der Herr von ... hat
 sich für die Sache der Freiheit
 sehr interessiert, und hat
 sich bemüht, die Sache der
 Freiheit zu fördern.

Ich habe die Ehre, Ihnen
 hiermit meine besten
 Grüße zu übersenden.

Ihr ergebener
 Diener
 ...

(...)

Verhandelt den 1. März 1838 /

Der ins Lazaret heute aufge/nommen Schumachergeselle Levins/ki, an Lungen-Entzündung leidend, erklärt: /

ich heisse Thomas Levinski, / bin 30 Jahre alt, aus Warschau ge/bürtig, katholisch, beide Eltern / sind todt, bin ohne Vermögen. /

+++ Handzeich[en] Thomas Levinski.

/-/ *[podpis nieczytelny]* /

Das Verzeichnis der / Nachlassstücke des p. Lewinski / ist gehorsam beigelegt, / es sind diese Gegenstände / in der Offizine Rathstube / im Rathause aufbewahrt. /

Coeslin den 9. März 1838. /

/-/ Bartz (...)

Verzeichnis des Nachlasses Schumachergesellen / Thomas Levinske

1. einen blau tuchene Unterwasche
2. eine grün tuchen Weste
3. eine schwarz tuchen Weste
4. ein Paar grau tuchen Hosen
5. ein Paar grau tuchen Hosen mit rother Biese
6. ein Paar roth bunte Hosenträger
7. eine schwarz tuchen Mütze mit Schirn
8. eine alte Halsbinde
9. ein Vaternörder
10. drei Paar alte Stiefeln

Handwerkzeug in einer alten Scheuze

1. ein Hammer
2. einer Schumacherörte
3. drei Zahngen
4. ein Streifstahl
5. drei Schumachermesser
6. ein Taschenmesser
7. eine Scheere
8. eine Pfeile
9. eine Stoskleber nebst Oganwieren
10. vier Reibholzer
11. zwei Bürsten
12. eine Brandweinflasche
12. Wetzstein
13. eine blecher Weissbüchse
14. ein Barbiermesser mit schwarzer Schaal in Futteral
15. eine Seifblüsche

Coeslin den 9. Maerz 1838 /

/-/ Bartz.

49. Wezwanie magistratu koszalińskiego skierowane do cechu szewców w Koszalinie oraz do Królewskiego Sądu Krajowego i Miejskiego w Koszalinie, w sprawie uregulowania i zapłaty przez cech szewców należności za leczenie i pogrzeb szewca Lewińskiego.

[illegible]

(...)

Coeslin, den 11-ten März 1838 /

An /

des Schumachergewerks /

hier /

Für die Kur und Verpflegung / der Schumer Lewinski im hie/sigen Lazareth,
vom 1-ten bis zu / dessen Todestage, den 7-ten d[ieses]

M[onats], sind a Tag $2\frac{1}{2}$ Silb[ergroschen], überhaupt auf 7 Tagen

17 Silb[ergroschen] 6 K[upferpfenning] Kosten entstanden, zu de/
ren Zahlug das Gewerk aufge/fordert wird. /

/

An /

Ein Königl[ichen] Wohllobliches /

Land- und Stadtgericht /

hier /

Ein p. benachrichtigen wir ergebenst, / daß aus Warschau gebürtige / ehemalige polnische
Flüchtlinge, Schuh/ machergeselle Thomas Lewinsky,

am 7-ten / d[ieses] M[onats]im hiesigen Lazareth verstor/ben ist.

Der Nachlaß derselben, von welchem / wir ein Verzeichnis beilegen, /
haben wir im Rathause aufbe/wahrt. /

(...)

Liquidation

der Begräbniskosten des alhier am 7-ten März verstorbenen / Schumachergesellen
Lewinsky.

		Reichstaler	Silbergroschen	Pfennig
1.	an den Tischlermeister Kleist für einen Sarg	3	15	-
2.	für Kugeln unters Sarg		25	
3.	für Schrauben zum Sarge		10	
4.	für den Anzug der Leiche ins Sarg	1	5	
5.	die Leiche zu Barbieren an den Barbier		5	
6.	zu mehreren Kleinigkeiten bey dem Anzuge der Leiche		15	
7.	an die H[och]ehre Prediger a 10 Silbergroschen	1		
8.	dem Kantor		10	
9.	dem Küster		7	6
10.	der Todtenkleider-Frau		25	
11.	dem Todengräber		20	
12.	Grabgeld		20	
13.	für Weisbrod und Getränke bey Beerdigung der Leiche	1	15	
	Summa	11	22	6

Coeslin den 30-ten Juny 1838

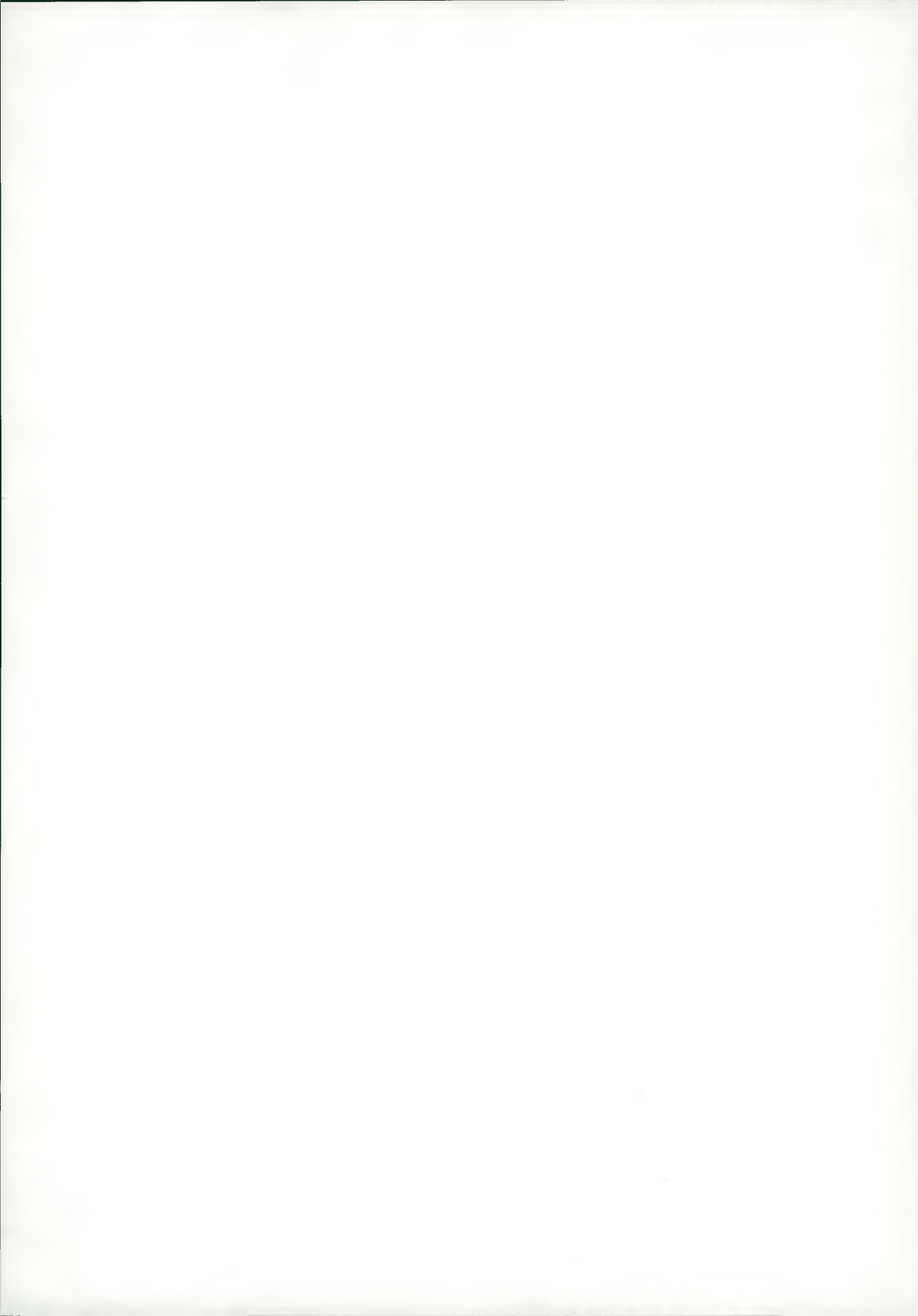
/-/ Lüdtké /

Altmeister des Schumachergewerks

Joanna Chojcka – z wykształcenia historyk ze specjalizacją pedagogiczną (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, 1990-1995) i archiwalną (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2000-2001). Absolwentka Szkoły Archiwalnej w Marburgu (Archivschule Marburg, 2004-2005) i stypendystka Fundacji Boscha. Teoretyk i praktyk archiwalny. Od 1999 r. związana z Archiwum Państwowym w Koszalinie. Przewodnicząca Centralnej Komisji Metodycznej (2007-2012) przy Naczelnym Dyrektorsze Archiwów Państwowych, przewodnicząca zespołu naukowego ds. opracowania standardu opisu archiwalnego przy NDAP (od 2014). W swoich szerokich archiwalnych poszukiwaniach sięga do dorobku i doświadczeń archiwistyki niemieckiej, chętnie konfrontując efekt z polską rzeczywistością archiwalną, zarówno w wystąpieniach, jak i publikacjach. Wykładowczyni Krajowego Centrum Edukacji Archiwalnej Oddział w Koszalinie. Inicjatorka i animatorka licznych przedsięwzięć naukowych oraz kulturalnych popularyzujących historię i archiwistykę.

Członkini m.in. Rady Kultury przy Prezydencie Miasta Koszalina, Rady Muzealnej przy Muzeum w Koszalinie, kolegium redakcyjnego „Rocznika Koszalińskiego”, kolegium redakcyjnego ds. opracowania monografii historycznej Koszalina, kolegium redakcyjnego „Almanachu kultury koszalińskiej”.

W badaniach historycznych zainteresowania koncentruje najchętniej na edycji źródeł. W dorobku ma m.in. opracowanie i tłumaczenie XVIII-wiecznej kroniki Koszalina pióra Johanna Davida Wendlanda *Eine Sammlung unterschiedlicher die Historie der Stadt Cöslin betreffende Sachen*, czyli *Zbiór rzeczy rozmaitych historii miasta Koszalina dotyczących* (2006). Z jej inicjatywy i pod jej redakcją ukazały się *Źródła do historii Koszalina* (2007-2012), *Plany miast w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie* (2012), a także seria wydawnicza Archiwum Państwowego w Koszalinie *Cossalin ad fontes*, w ramach której ukazał się tom I *Inwentarz Akt miasta Koszalina z lat 1555-1945*, a w przygotowaniu są tom II (*200 Twarzy Koszalina. Fasady koszalińskich budynków*) i tom III (*Historyczny Koszalin w najstarszych przekazach źródłowych*).

KATALOG WYSTAWY

NA TUŁACZYM SZLAKU – – POWSTAŃCY LISTOPADOWI NA POMORZU

Noc Listopadowa i wojna polsko-rosyjska 1830-1831 r.

Malarstwo

Sceny

1. *Wzięcie Arsenalu*, mal. Marcin Zaleski (1796-1877), pł., ol., wym. 52x79,7 cm, w ramie 70x99 cm, 1831 r. (?). Muzeum Narodowe w Warszawie [dalej: MN Warsz.], MP 4797, (fot. 1)

2. *Szturm Rosjan na rogatki Jerozolimskie w Warszawie 7 września 1831 r.*, obraz (szkic?) przypisywany Januaremu Suchodolskiemu (1797-1875), pł., ol., wym. 63,2x93,3 cm, w ramie 74,2x104,4 cm, 1831 r. (?). Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie [dalej: MWP Warsz.], MWP 4437, (fot. 2)

[Warsztat malarski obrazu odbiega dalece od znanych dzieł J. Suchodolskiego, co powoduje istotne wątpliwości w określeniu jego autorstwa. W literaturze poświęconej ikonografii powstania listopadowego na ogół nie jest wymieniany w dorobku tego malarza, który sam będąc uczestnikiem wojny polsko-rosyjskiej 1831 r., pozostawił nader obfitą spuściznę artystyczną opartą na zaczerpniętych z niej motywach. Bezspoornie spod jego ręki wyszła, znana z wielokrotnych reprodukcji, litografia *Atak na szançe Woli* (oraz zaginiona litografia *Atak na szançe wolskie 6 IX 1831 r.*) i – co należy podkreślić – nie wymienia się w tym kontekście innych dzieł artysty związanych z tematyką bitwy warszawskiej 6-7 września 1831 r. O obrazie tym nie wspominają również jego biografowie. Por. E. Łomnicka-Żakowska, *Powstanie listopadowe w grafice i malarstwie tamtych dni*, (w:) *Dziedzictwo powstania listopadowego w literaturze polskiej*. Referaty i materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego w 150. rocznicę powstania, Warszawa 1986, s. 364, 372; J. Skowronek, I. Tessaro-Kosimowa, *Warszawa w powstaniu listopadowym*, Warszawa 1980, s. 256-257, 324 (poz. 147); K. Sroczyńska, *January Suchodolski*, Warszawa 1984, s. 10-11 nn – T.K.].

3. *Rozmowy kapitulacyjne przy Karczmie Żelaznej na Woli 7 września 1831 r.* [też: *Układy kapitulacyjne na Woli w 1831*], mal. Alexander von Kotzebue (1815-1889), pł., ol., wym. 64,5x108 cm, w ramie 75,4x118,2 cm, 1846 r. MWP Warsz., MWP 31 866, (fot. 3)

Portrety

4. Portret nieznanego kapitana 1. pułku piechoty liniowej, a.n., pł., ol., wym. 65x53 cm, w ramie 80,2x68,5 cm, ok. 1830 r. MWP Warsz., MWP 36 507*, (fot. 4)

5. Portret kpt. Jana Bieńkowskiego (1797-1870) z 7. pułku piechoty liniowej, mal. Bąkiewicz (imię?), pł., ol., wym. 75,5x63,5 cm, w ramie 90,7x78,7 cm, 1856 r. MWP Warsz., MWP 34 987, (fot. 5)

Grafika

6. *Album Wojska Polskiego z roku 1831* (znany także jako *Zbiór polskiego wojska*) tu zatytułowany „Uniformen der Polnischen Armee vom Jahr 1831”, cykl 24 rycin o wym. ok. 25x33 cm, przedstawiających umundurowanie wojska powstańczego (stare i nowe formacje), ręcznie kolor. (tusze, tempera?), rys. Teofil Mielcarzewicz (1807-1879), litogr. Karol Antoni Simon (przed 1800-1841?), Poznań ok. 1832-1834 r. Zbory Specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu [dalej: BU Pozn.], Pracownia Ikonograficzna, Alb-0137.

Cykl skompletowany, w indywidualnie wykonanej oprawie introlig. (wym. 26,7x33,6 cm, karton oklejony papierem barwy granat., tłoczonym we wzorek), zaopatrzony w dodatkowe karty, na których odręcznie sporządzono: spis formacji w jęz. niem. (ołówkiem), barwne rysunki (tusze, akwarela) polskich odznaczeń – Orderu Orła Białego (ale w wersji ros., przyjętej w 1832 r. – sic!) i Orderu Virtuti Militari (Krzyża Wojskowego Polskiego) oraz stronę tytułową w jęz. niemieckim, z widocznym podpisem właściciela: „Georgi [?] Major ad [auser Dienst]”, (fot. 6-9)

Na części kart przy formacjach przedlistopadowych dopisano (ołówkiem) nazwiska ich dowódców (według stanu wiedzy piszącego).

Poszczególne litografie przedstawiają w kolejności (zgodnie z objaśnieniami):

- a) *Szef Sztabu głównego. Generał Skrzynecki. Adjutant polowy*, (fot. 10)
- b) *(Major) Pułk 5ty Strzelców konnych, byłej Gwardyi. Pułk Grenadyerów, byłej Gwardyi* [oznacz.: „major” odnosi się do obu sylwetek – wyższych oficerów wymienionych pułków – T.K.], (fot. 11)
- c) *Pułk 1szy i 2gi Piechoty liniowej. Pułk 1szy Strzelców konnych*, (fot. 12)
- d) *Pułk 3ci Piechoty liniowej. Pułk 2gi Strzelców pieszych*, (fot. 13)
- e) *Pułk 4ty Ułanów. Pułk 2gi Strzelców konnych. Pułk 1szy Strzelców pieszych*, (fot. 14)
- f) *Pułk 3ci Strzelców Pieszych. Pułk 4ty Strzelców Pieszych*, (fot. 15)
- g) *Pułk 4ty Piechoty liniowej. Pułk 3ci Strzelców konnych*, (fot. 16)
- h) *Pułk Jazdy Ochotników Poznańskich. Pułk 12ty i 13ty Piechoty liniowej*, (fot. 17)
- i) *Pułk 7my Piechoty liniowej. Pułk 1szy Ułanów*, (fot. 18)
- j) *Pułk 8my Piechoty liniowej. Pułk Karabinierów*, (fot. 19)
- k) *Pułk 3ci Ułanów. Pułk 2gi Ułanów*, (fot. 20)
- l) *Artyleria konna Gwardyi*, (fot. 21)

- ł) *Artyleria piesza*, (fot. 22)
- m) *Inwalid. Weteran. Weteran czynny*, (fot. 23)
- n) *Wolni Strzelcy. 1, Grothusa. 2, Kuszla. 3, Kurpiak 4, Legia Nadwiślańska. Krakusy. 5, Kościuszki. 6, Poniatowskiego. 7, Saper. 8, Pułk 6ty Ułanów Dzieci Warszawskie*, (fot. 24)
- o) *Pociąg [tabory – T.K.]*. *Pułk 9ty Piechoty*, (fot. 25)
- p) *Pułk 5ty Ułanów (Zamoyskich). Pułk 11ty Piechoty. Pułk 5ty Strzelców pieszych (Dzieci Warszawskie)*, (fot. 26)
- r) *Pułk 4ty Strzelców konnych. Pułk 5ty i 6ty Piechoty liniowej*, (fot. 27)
- s) *Pułk 10ty, 14ty, 15ty i 16ty Piechoty*, (fot. 28)
- t) *Pułk 17ty, 18ty, 19ty i 20ty Piechoty*, (fot. 29)
- u) *Legia 1)Ukraińska, 2) Wołyńska i 3) Litewska. Pułk 21szy, 22gi i 23ci Piechoty*, (fot. 30)
- v) *Pułk 1szy i 2gi Krakusów*, (fot. 31)
- w) *Kompania 1sza i 2ga Strzelców Kaliskich. Pułk 1szy i 2gi Mazurów*, (fot. 32)
- z) *Jazda 1, 2, Kaliska, 3 Płocka, 4 Sandomierska, 5 Podlaska, 6 Lubelska i 7, 8 Augustowska*, (fot. 33)

Ozdobne winiety do nut pieśni i melodii z okresu powstania listopadowego. Zbiory Specjalne BU Pozn., Pracownia Muzyczna:

7. *Chants Polonais Nationaux & populaires [...] par Albert* [sic! winno być: Adalbert (Wojciech)] *Sowinski [Zielone]*, litogr. niekolor., sygn.: Berlin et Posen chez C.A. Simon, wym. 26,1x33,2 cm, 2 karty [druga z zapisem nutowo-słownym], 293394 III, (fot. 34)

8. *Invocation a la Patrie de Krasicki [Święta miłości kochanej Ojczyzny]*. *Par [...] Albert Sowinski*, litogr. niekolor., z motywem jak w poz. katalog. 7 – zob. wyżej, przetworzonym: grupa słuchaczy uzupełniona o postać ułana, sygn.: Mayence et Anvers | Chez les fils de B. Schott, wym. 25x31,7 cm, 2 karty [druga z zapisem nutowo-słownym], 755, (fot. 35)

9. *Chant National Polonais (Jeszcze Polska Niezginęła [sic!]) par Albert Sowinski*, litogr. niekolor., sygn.: Mayence et Anvers | Chez les fils de B. Schott, wym. 25x31,6 cm, 2 karty [druga z zapisem nutowo-słownym], 742292 III, (fot. 36)

10. *Polonaise militaire á la Skrzynecki (Scene de la Bataille de Grochow le 26 [sic!] Feb. 1831.)*, *par J. Kiszwalter*, litogr. barwna, z wizerunkami gen. Jana Skrzyneckiego (1786 lub 1787-1860) i gen. Józefa Grzegorza Chłopickiego (1771-1854) [ale w mundurach z epoki napoleońskiej (sic!) – T.K.], sygn.: à Varsovie chez l'Auteur, wym. 32,4x25,3 cm, 2 karty [druga z zapisem nutowym], 742293 III, (fot. 37)

[Jan Chrzyciel Kiszwalter (1787-1843), ur. w Psarskiej k. Śremu, zm. w Poznaniu, poznański muzyk i kompozytor, autor kilku utworów patriotycznych, związanych z powstaniem listopadowym, w którym być może osobiście brał udział – T.K. Zob.: biogram J.Ch. Kiszwaltera w *Polskim Słowniku Biograficznym* (dalej: PSB), t. 12, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966-1967, s. 520 (W. Poźniak); M. Warkoczewska, *Malarstwo i grafika epoki romantyzmu w Wielkopolsce. Dzieje i funkcje*, Warszawa-Poznań 1984, s. 102; nota biograficzna w oprac. W. Czemplika – www.jozefzeidler.eu/web/gostynscy-kompozytorzy-i-muzycy/jan-kiszwalter (dostęp: 2.12.2014 r.)].

11. *Marsch des Generals Uminski. (Scene de Wingrow [sic! winno być: Węgrów]). Marsz Generała Umińskiego p.[ar] Glinski*, litogr. niekolor., niesygn., z piecz.: H. Schober, wym. 34x26,9 cm, 1 karta, 249917 IV, (fot. 38)

[Według ustaleń M. Warkoczewskiej (*Malarstwo i grafika epoki romantyzmu...*, jw., s. 102-103) z dużym prawdopodobieństwem należy przyjąć, że jest to litografia z zakładu Karola Antoniego Simona w Poznaniu – T.K.].

12. *Marsch der Sensenträger beim Auszuge aus Warschau. Marsz Kosynierów*, litogr. niekolor., niesygn., z piecz.: H. Schober, wym. 33,9x26,8 cm, 1 karta, 249914 IV, (fot. 39)

[Cechy formalne warsztatu edytorskiego, niemal identyczne jak w poz. kat. 11, wskazują na warsztat K. A. Simona w Poznaniu, co pośrednio potwierdzają również ustalenia M. Warkoczewskiej (*Malarstwo i grafika epoki romantyzmu...*, jw., s. 102) – T.K.].

13. *Marsch der polnischen National Garde. Marsch [sic!] Gwardyi Narodowej p.[ar] Klonowski*, litogr. niekolor., niesygn., z piecz.: H. Schober, wym. 26,8x34,2 cm, 1 karta, 249919 IV, (fot. 40)

[Według ustaleń M. Warkoczewskiej (*Malarstwo i grafika epoki romantyzmu...*, jw., s. 102-103) powstała w zakładzie K. A. Simona w Poznaniu (wskazują na to również cechy edytorskie, identyczne jak w poz. kat. 11 i 12), sam rysunek zaś przypisać należy Teofilowi Mielczewiczowi – T.K.].

14. *Marsch der Israelitischen National Garde in Warschau. Marsz starozakonnych Gwardyi Narodowej*, litogr. kolor., niesygn., z piecz.: H. Schober, wym. 34,2x27 cm, 1 karta, 249915 IV, (fot. 41)

[Nazwa formacji w rzeczywistości brzmiała: Żydowska Gwardia Miejska warszawska (zob.: B. Gembarzewski, *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie od wieku X do 1965 roku*, t. 4: *Od 1815 do 1831 roku*, do druku przygot. Z. Stefańska, konsult. i odtworzenie kolorów plansz barwnych K. Linder, Warszawa 1966, s. 446 i tabl. 218, s. 447; J. Jaworski, *Polskie militaria judaica*, „Militaria”, Warszawa 1997, nr 7, s. 20-23). Przedstawieni na winiecie gwardziści ubrani są w mundury nieprzepisowe, prawdopodobnie ich kurtki (tu pokolorowano tylko wyłogi rękawów) pochodzą z zapasów przygotowanych dla planowanego (a ostatecznie niezorganizowanego) żydowskiego pułku piechoty. Cechy edytorskie litografii wskazują na domniemane pochodzenie z zakładu K. A. Simona w Poznaniu – T.K.].

15. *Marsch des Generals Dwernicki (1. Dwernicki in Nationaltracht. 2. Officier der Krakusen.) Marsz Generała Dwernickiego*, litogr. barwna, niesygn., z piecz.: H. Schober, wym. 34x26,9 cm, 1 karta, 249916 IV, (fot. 42)

[Przedstawia gen. Józefa Dwernickiego (1779-1857) w fantazyjnym stroju łączącym elementy szlacheckie i orientalne w stylu napoleońskich Mameluków (sic!) i oficera krakusów (ale także w mundurze z 1813 r. – sic!). Cechy edytorskie jak w poz. kat. 11-14 wskazują na warsztat K. A. Simona w Poznaniu – T.K.].

16. *L'abandonné [Opuszczony] Polonaise melancholique [...] par Théophile Klonowski*, litogr. niekolor., sygn.: Berlin – Posen chez C.A. Simon, wym. 33,8x26,4 cm, 1 karta [na odwrocie zapis nutowy], 742286 III, (fot. 43)

[Motyw żołnierza-powstańca (ułana) siedzącego i oplakującego poległych towarzyszy broni, na podstawie rys. T. Mielcarzewicza, wielokrotnie przetwarzany następnie w różnych wersjach i ogromnie popularny w sztuce wielkopolskiej, był także inspiracją do kolejnych wizerunków powstańca-ułana, rozpaczającego nad przegraną sprawą i losem Ojczyzny, zob. niżej, poz. kat. 21. Por. M. Warkoczewska, *Malarstwo i grafika epoki romantyzmu...*, jw., s. 102-103, 106-108 i tamże przyp. 101; J. Skowronek, I. Tessaro-Kosimowa, *Warszawa...*, jw., s. 272-273, 324 (poz. 157) – T.K.].

17. Trauer Marsch zum Andenken den General Feldmarschall Grafen Diebitsch Sabalkanski [...] von Fresbec, litogr. barwna, sygn.: Berlin, Verlag von G. Eduard Müller., ołówkiem dopis.: [1831], wym. 36,1x27,4 cm, 1 karta [na odwrociu zapis nutowy], 249913 IV, (fot. 44)

[Być może przykład propagandy drugiej strony, zważywszy na sympatie prorosyjskie dworu berlińskiego. Zwraca jednak uwagę pewna karykaturalizacja w przedstawieniu żołnierzy (grenadierów Pułku Pawłowskiego Lejbgwardii) rosyjskich oraz wybór tematu – w niczym nie oddającego chwały carskiemu orężowi. Litografia nawiązuje do nagłej śmierci głównodowodzącego armii rosyjskiej feldm. ks. Iwana I. Dybicza Zabałkańskiego (1785-1831), który miał jakoby paść ofiarą przywleczonej przez nią z wojny tureckiej epidemii cholery (10 czerwca 1831, Kleszewo k. Pułtuska). Sam Dybicz był z pochodzenia urodzonym na Śląsku Prusakiem, od 1801 r. w służbie ros. – T.K.].

18. Marsch des Generals Uminski. (Scene de Wingrow [sic! – Węgrów]). Marsz Generała Umińskiego, p.[ar] Glinski, kolor. wersja litogr. jak w poz. kat. 11, wym. 33,3x25,5 cm, oprawiona. Ze zbiorów pryw. Andrzeja Jazdona w Poznaniu, (fot. 45)

19. Mazur wojenny, litogr. kolor., motyw skrzyżowanych chorągwi z herbami Litwy i Korony, winieta do zapisu nutowo-słownego mazura *Nasz Skrzynecki, Wojak dzielny śmiały...*, sygn.: w Warszawie w Składzie Muzyki K.L. Magnus, wym. 33,4x25,6 cm, 2 karty [druga z częścią zapisu nutowo-słownego]. Zbiory pryw. A. Jazdona w Poznaniu, (fot. 46)

20. Polnischer National Gesang., litogr. barwna, z przetworzonym stylistycznie motywem jak w poz. kat. 9 i umieszczonymi u dołu słowami jednej z licznych powstańczych wersji sparafrazowanego *Mazurka Dąbrowskiego* – tu z odwołaniem do przywództwa gen. J. Skrzyneckiego, w jęz.: niemieckim, francuskim i polskim, sygn.: Nürnberg in der I. A. Endterschen Handlung, wym. 21x33,3 cm, 1 karta. Zbiory Specjalne BU Pozn., Pracownia Ikonograficzna, b. nr. inw., (fot. 47)

[O kolejnych edycjach ryciny wraz z tekstem pieśni, a także hipotezach, związanych z dziejami niemieckiego przekładu obszernie pisze P. Roguski, *Dzielny kosynier i piękna Polka. Powstanie listopadowe w poezji niemieckiej*, Katowice-Warszawa 2004, s. 127-137 – T.K.].

21. Des Polen Klage [Skarga (albo: Żaloba) Polaka], litogr. barwna, inspirowana prawdopodobnie motywem jak w poz. kat. 16, z umieszczonymi u dołu słowami wiersza lub pieśni (?) pod tym samym tytułem, anonimowego autora, sygn.: Nürnberg bei P. C. Geyeur [sic! chodzi o Carla Petera Geisslera (1802-1872)], po 1832 r.; wym. 18,6x26,9 cm, 1 karta. Zbiory Specjalne BU Pozn., Prac. Ikonogr., b. nr. inw., (fot. 48)

[Znane są również wersje powyższej litografii z zastosowaniem odmiennej kolorystyki bądź innych w treści napisów rozmieszczonych na strzaskanej kolumnie oraz katafalku-sarkofagu, por. m.in.: *Powstanie Listopadowe. The November Uprising*, red. P. Skoczek, Proszówki 2011, s. 125 (egz. ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie) oraz reprodukcja ilustr. do artykułu J. Jaworskiego, *Pożegnanie z bronią oczami żołnierza 1831 r.* w niniejszym tomie. Istnieje także francuski wariant powyższej litografii *La Pologne en esclavage*, z odmiennymi szczegółami rysunku. Por. E. Łomnicka-Żakowska, *Powstanie listopadowe w grafice...*, jw., s. 387-389 – T.K.].

22. *Les Polonais et les Polonaises de la Révolution du 29 Novembre 1830*, cykl stu litografii portretowych przedstawiających ponad sto wizerunków uczestników ruchów konspiracyjnych sprzed 1830 r. oraz powstania listopadowego – działaczy politycznych, generację i oficerów armii powstańczej, kolportowanych pojedynczo, a także w formie albumu, wyd. przez Józefa Straszewicza (1801-1838) w Paryżu, w 1832 r., pod wyżej wymienionym tytułem z dodaniem not biograficznych (zob. poz. kat. 219, gdzie pełny opis bibliograficzny tej publikacji).

Zakład litogr.: François de Villain (1807-1868) w Paryżu, niekolor., wym. zróżnic. ok. 22-24x23-28 cm; na wystawie zaprezentowano wybór 25 zeskanowanych reprodukcji portretów:

- a) [Walerian] Łukasiński (1786-1868), rys. Józef Szymon Kurowski (1809-1851), (fot. 49)
- b) [Tomasz] Zan (1796-1855), rys. Achille Devéria (1800-1857), (fot. 50)
- c) Piotr Wysocki (1797-1875), rys. A. Devéria, (fot. 51)
- d) Józef Zaliwski (1797-1855), rys. Charles Louis Bazin (1802-1859), (fot. 52)
- e) [Karol] Szlegel (1802-1832), rys. Jean Gigoux (1806-1894), (fot. 53)
- f) [Józef Grzegorz] Chłopicki (1771-1854), rys. Zéphirin Félix Jean Marius Belliard (1798-1861), (fot. 54)
- g) Adam [Jerzy] ks. Czartoryski (1770-1861), rys. Nicolas-Eustache Maurin (1799-1850), (fot. 55).
- h) Joachim Lelewel (1786-1861), rys. N.-E. Maurin, (fot. 56)
- i) [Jan Zygmunt] Skrzynecki (1786 lub 1787-1860), Wódz Naczelny, rys. Z.F.J.M. Belliard, (fot. 57)
- j) Józef Dwernicki (1779-1857), rys. N.-E. Maurin, (fot. 58)
- k) Henryk Dembiński (1791-1864), rys. J.Sz. Kurowski, (fot. 59)
- l) [Jan Nepomucen] Umiński (1780-1851), rys. Pierre Roch Vigneron (1789-1872), (fot. 60)
- ł) [Ludwik hr.] Pac (1780-1835), rys. N.-E. Maurin, (fot. 61)
- m) [Józef Longin] Sowiński (1777-1831), rys. N.-E. Maurin, (fot. 62)
- n) J[ózef] Zachariasz Bem (1794-1850), rys. J.Sz. Kurowski, (fot. 63)
- o) [Samuel] Różycki (1784-1834), rys. J. Gigoux, (fot. 64)
- p) [Julian] Sierawski (1777-1849), rys. J.Sz. Kurowski, (fot. 65)
- r) Dezydery Chłapowski (1788-1879), rys. Luis Thomas Bardel (1804-po 1841), (fot. 66).
- s) [Maciej] Rybiński (1784-1874), rys. P.R. Vigneron, (fot. 67)
- t) [Stanisław] Barzykowski (1792-1872), rys. Emilien Desmaisons (1812-1880), (fot. 68).
- u) Roman Sołtyk (1791-1843), rys. Ch.L. Bazin, (fot. 69)
- v) Walenty [Józef] Zwierkowski (1788-1859), rys. [L.S. Edme], (fot. 70)

- w) Emilia hr. Plater (1806-1831), rys. A. Devéria, (fot. 71)
- x) [Wincenty] Matuszewicz (1801-1862), rys. Ch.L. Bazin, (fot. 72)
- y) Józef Zieńkowicz (1807-1833), rys. L.T. Bardel, (fot. 73)

Akwarele

Jazda polska – nowe formacje utworzone po wybuchu powstania listopadowego. Fragment cyklu *Dwa wieki munduru polskiej kawalerii i artylerii konnej* znakomitego munduroznawcy Janusza Minkiewicza (1910-1986; zob.: „Studia i Materiały do Dziejów Dawnego Uzbrojenia i Ubioru Wojskowego”, cz. 11, Kraków 1997, s. 207), 30 akwarel o wym. 20,3x32,4 cm, wszystkie sygn. stylizowanym monogramem JM [Janusz Minkiewicz] w dolnym prawym rogu, z dodaniem liczby 76, 77 lub 78 (w zależności od roku powstania: 1976, 1977 lub 1978); zbiory Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu [dalej: MOP Koł.], oznaczone numerami od 101 do 130, przedstawiają:

- 23. 5. pułk ułanów im. Zamoyskich. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/101, (fot. 74)
- 24. 6. pułk ułanów „Dzieci Warszawskich”. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/102, (fot. 75)
- 25. 7. pułk ułanów, początkowo 2. pułk jazdy augustowskiej. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/103, (fot. 76)
- 26. 8. pułk ułanów, początkowo 1. pułk jazdy płockiej. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 78, KWM-6869/104, (fot. 77)
- 27. 9. pułk ułanów, początkowo 2. pułk jazdy sandomierskiej. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/105, (fot. 78)
- 28. 10. pułk ułanów, początkowo pułk jazdy lubelskiej. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/106, (fot. 79)
- 29. 1. pułk jazdy augustowskiej. *Oficer, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/107, (fot. 80)
- 30. 1. pułk jazdy kaliskiej. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/108, (fot. 81)
- 31. 2. pułk jazdy kaliskiej. *Ułan, 1831 r.*, sygn. JM 76, KWM-6869/109, (fot. 82)
- 32. 1. pułk jazdy krakowskiej. *Oficer, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6868/110, (fot. 83)
- 33. 2. pułk jazdy krakowskiej. *Krakus, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/111, (fot. 84)
- 34. 2. pułk jazdy lubelskiej, ochotniczy dywizjon Orła Białego. *Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/112, (fot. 85)

35. *1. pułk Mazurów. Porucznik, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/113, (fot. 86)
36. *2. pułk Mazurów. Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/114, (fot. 87)
37. *2. pułk jazdy płockiej. Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/115, (fot. 88)
38. *Pułk jazdy podlaskiej, strzelcy konni pułkownika J. Kuszla. Strzelec, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM 6869/116, (fot. 89)
39. *Pułk jazdy poznańskiej. Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/117, (fot. 90)
40. *1. pułk jazdy sandomierskiej. Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/118, (fot. 91)
41. *Pułk jazdy wołyńskiej. Kapitan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/119, (fot. 92)
42. *Legia Litewsko-Wołyńska. Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/120, (fot. 93)
43. *Legia Litewskoruska* [sic! winno być: Litewsko-Ruska]. *Podoficer sztandarowy, 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/121, (fot. 94)
44. *Legia Nadwiślańska. Oficer, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/122, (fot. 95)
45. *Pułk Krakusów im. Tadeusza Kościuszki. Krakus, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/123, (fot. 96)
46. *Pułk Krakusów im. ks. J.[ózefa] Poniatowskiego. Oficer, 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/124, (fot. 97)
47. *Strzelcy celni sandomierscy plk.* [sic! winno być: mjr.] *E.[ustachego] Grothusa. Strzelec konny, 1831 r.*, sygn.: JM 76. KWM-6869/125, (fot. 98)
48. *Szwadron „Złotej Chorągwi”. Ułan, 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/126, (fot. 99)
49. *Pułk Wolnych Kozaków. Oficer 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/127, (fot. 100)
50. *Dywizjon karabinierów, przed powstaniem – Korpus Żandarmerii. Karabinier, 1831 r.*, sygn.: JM 78, KWM-6869/128, (fot. 101)
51. *Gwardia Honorowa akademicka. Gwardzista konny, 1831 r.*, sygn.: JM 76, KWM-6869/129, (fot. 102)
52. *Żandarmeria konna. Podoficer, 1831 r.*, sygn.: JM 77, KWM-6869/130, (fot. 103)

Mundury i oporządzenie żołnierskie

Polskie

Mundur „wielki” szeregowego 4. pułku ułanów Królestwa Polskiego z lat 1830-1831, (fot. 104-109):

53. Czapka żołnierska 4. pułku ułanów z orłem na tarczy amazońsk i łuskową podpinką; 1815-1830; sukno wełn., skóra, filc (?), biały metal, mosiądz, wys. 30 cm.

[Brak sznurów – etyszkietów, pompona i kokardy]. MWP Warsz., MWP 2225*

54. Kurtka mundurowa żołnierska 4. pułku ułanów z guzikami; 1815-1831; sukno wełn., biały metal. [Brak naramienników]. MWP Warsz., MWP 2226*

55. Rajtuzy żołnierskie z lampasami, przechodzące dołem w skórzane karwasze; 1815-1831; sukno wełn., skóra. MWP Warsz., MWP 2227*

56. Ciżmy (oficerskie), para; rekonstrukcja z 1961 r.; skóra. MWP Warsz., MWP 31307*

57. Ładownica z pasem 4. pułku ułanów; 1819 r.; blacha – biały metal, skóra. MWP Warsz., MWP 24875/1-2. Całość na manekinie, wys. (bez czapki) 162 cm.

[Publ.: Z. Żygulski jun., H. Wielecki, *Polski mundur wojсковy*, Kraków 1988, s. 206-207, poz. 121].

Mundur strzelca konnego Królestwa Polskiego, w zestawie zbliżonym do noszonego przez żołnierzy trzecich dywizjonów (piątych i szóstych szwadronów) utworzonych w „starych” pułkach po wybuchu powstania, 1831 r., (fot. 110-114):

58. Furażerka szeregowego 5. pułku strzelców konnych (przed powstaniem: pułku strzelców konnych Gwardii Królewsko-Polskiej); ok. 1830 r., sukno wełn., wys. 10 cm. MWP Warsz., MWP W.12709

59. Lejbik – kurtka koszarowa, żołnierska pułku jak wyżej z guzikami; 1826-1830; sukno wełn., biały metal. MWP Warsz., MWP 19349

60. Rajtuzy stajenne (do ubioru koszarowego) żołnierskie, pułku jak wyżej; 1819 r.; sukno wełn., skóra. MWP Warsz., MWP 7704

61. Ciżmy (para) żołnierskie, 4. pułku strzelców konnych; 1819 r.; skóra. MWP Warsz., MWP 7767

62. Płaszcz żołnierski pułku strzelców konnych Gwardii, z guzikami; 1817-1823; sukno wełn., biały metal, dł. 140 cm. MWP Warsz., MWP 19342

Całość na manekinie, wys. (bez czapki) 162 cm.

[Publ.: Z. Żygulski jun., H. Wielecki, *Polski mundur...*, jw., s. 204-205, poz. 114].

63. Kurtka od munduru oficerskiego 1. pułku grenadierów (przed powstaniem: pułku grenadierów Gwardii Królewsko-Polskiej) z guzikami i parą epoletów; z okresu powstania listopadowego 1830-1831 (na co wskazuje brak tzw. belek – „pętlic” gwardyjskich, usuniętych po wybuchu powstania i formalnym rozwiązaniu Gwardii w lutym 1831 r.); sukno wełn., biały metal, nić przeplatana drutem srebrnym. Zbiory pryw. Marcina Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 115-118)

[Kurtka prezentowana w wersji do ubioru „wielkiego” i służbowego; do służby polowej wyłogi na piersiach – rabaty przypinane były odwrotną stroną, barwy granatowej z żółtą wypustką na krawędziach – T.K.].

Guziki od mundurów, ze zbiorów pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 119):

64. Żołnierski 2. pułku Mazurów, cynowy

65. Żołnierski 4. pułku piechoty liniowej, cynowy

66. Oficerski 4. pułku piechoty liniowej (cynowy, srebrzony w labrach)

67. Żołnierski 1. pułku grenadierów (b. Gwardii), cynowy

68. Żołnierski artylerii, sygnowany na odwrocie: P.K. [Półkompania] raketników pieszych, mosiądz

69. Żołnierski 10. pułku piechoty liniowej (nowej formacji), cynowy

70. Oficerski 18. pułku piechoty liniowej (nowej formacji)

71. Blacha – granat z jednym płomieniem, emblemat z pokrywy patrontasza (ładownicy) 1 pułku grenadierów (b. Gwardii), mosiądz; zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 120)

72. Cyfra 4 z pokrywy ładownicy 4. pułku strzelców pieszych, mosiądz; zbiory jw., (fot. 120)

73. Cyfra 8 z tarczy amazońki orła (na czapkę) 8. pułku piechoty liniowej, mosiądz; zbiory jw., (fot. 120)

74. Ładownica szeregowego jazdy Królestwa Polskiego z lat 1815-1831, z blachą – emblematem orła na pokrywie; skóra, biały metal, wym. 16x8,6x4 cm. Z kolekcji rodzinnej Działyńskich i Zamoyskich. Zbiory PAN Biblioteki Kórnickiej [dalej: PAN BKórń.], MK 2007, (fot. 121-122)

[Por. „*Bośmy wszyscy dziećmi jednej matki Polski...*” *Wielkopole w powstaniach narodowych 1794-1918/19*. Muzeum Narodowe w Poznaniu – Wystawa grudzień 1983-styczeń 1984, oprac. red. T. A. Jakubiak, Poznań 1983, s. 281, poz. 713 (z nieco inaczej podanymi wymiarami obiektu) – T.K.].

Rosyjskie

75. Kiwer (czako) wz. 1828 Pułku Następcy Tronu Pruskiego nr 4 z II Brygady 1 Dywizji Grenadierów – elementy metalowe: dwugłowy orzeł na tarczy amazonek i wstęga nagrodowa oryginalne (mosiężne), skórzano-filcowy dzwon kaszkietu oraz kordony (sznury) i pompon zrekonstruowane; zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 124)

Guziki od mundurów, ze zbiorów pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 125):

76. Żołnierski grenadierów, z cyfrą 8

77-78. Żołnierskie 13. i 14. pułków jęgrów (strzelców) „Lwów Warneńskich”
[Słynne pułki rosyjskie – chluba armii carskiej, które wybitnie odznaczyły się podczas wojny rosyjsko-tureckiej 1828-1829 r., dotkliwie pobite pod Iganiami 10 kwietnia 1831 r. – T.K.]

79. Żołnierski 5. brygady artylerii, mosiężny

80. Żołnierski, z orłem gwardii rosyjskiej

81. Oficerski, 4. pułku piechoty

82. Wstęga nagrodowa na kiwer (czako) wz. 1828, nadawana za odznaczenie się pułku na polu bitwy („Za otl’iē’ije”); blacha mosiężna, zbiory jw., (fot. 120)

83. Podpinka łuskowa (jedna z dwóch) od kiwera rosyjskiego; biały metal, zbiory jw., (fot. 120)

84. Orzeł carski, srebrzony, z ryngrafu („obojczyka”) oficerskiego, zbiory jw., (fot. 120)

Rekonstrukcje (umundurowanie i oporządzenie żołnierskie)

Polskie

85. Mundur szeregowego 4. pułku piechoty liniowej z lat 1815-1826: czako z orłem na tarczy amazonek, pomponem, kordonami i girlandą oraz kokardą, kurtka, spodnie, kamasze (nasuwane na trzewiki). Wyk. Fabryka Umundurowania Braci Kłóskowskich „Hero Collection”, Poznań. Zbiory Muzeum w Koszalinie, MK nr 46, (fot. 126-127)

86. Czapka gen. Józefa Dwernickiego (1779-1857), wzorowana na wizerunku generała z akwareli Romana Kajetana Rupniewskiego (1802-1892), uczestnika powstania listopadowego (por. art.) i kawalera Virtuti Militari; wykonanie i zbiory: Jacek Jaworski, Warszawa [dalej: JJ], (fot. 128)

87. Kaszkiet (czako) szeregowego kompanii fizylierskich w pułkach piechoty liniowej z lat 1826-1831, z biało-czerwoną kokardą nałożoną w okresie powstania listopadowego, wyk. i zbiory JJ, (fot. 129)

88. Kaszkiet (czako) podoficera raketników pieszych (wzoru jak dla artylerii pieszej) z lat 1826-1831, wyk. i zbiory JJ, (fot. 130)

89. Czapka oficera 3. pułku ułanów, z pomponem dla wz. 1815-1826, wyk. i zbiory JJ, (fot. 131)

90. Czapka oficera 1. pułku krakusów z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 132)

91. Czapka jazdy kaliskiej z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 133)

92. Czapka oficera 2. pułku Mazurów z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 134)

93. Czapka 1. pułku jazdy płockiej z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 135)

94. Czapka 2. pułku jazdy płockiej z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 136)

95. Czako 10. pułku ułanów (początkowo pułku jazdy lubelskiej) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 137)

96. Czapka oficera artylerii Gwardii Narodowej Warszawskiej z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 138).

97. Bermycja (czapka futrzana) artylerii wałowej Gwardii Narodowej Warszawskiej z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 139)

98. Kaszkiet Żydowskiej Gwardii Miejskiej warszawskiej z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 140)

99. Czapka ochotniczego szwadronu żydowskiego (izraelickiego) mjr. Józefa Berkowicza (1789 lub 1797-1847) przydzielonego do 1. pułku Mazurów z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 141)

100. Bermycja strzelców konnych (sandomierskich) mjr. Eustache Grothusa (1792-1858) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 142)

101. Bermycja batalionu wolnych strzelców celnych (pieszych) sandomierskich mjr. E. Grothusa z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 143)

102. Kaszkiet z poprzecznym grzebieniem futrzanym – jedna z wersji nakryć głowy batalionu wolnych strzelców pieszych (sandomierskich) mjr. E. Grothusa z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 144)

103. Czapka kompanii strzelców celnych mazowieckich (łęczyckich) kpt. Rocha Kożuchowskiego (1794-1831) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 145)

104. Czapka batalionu strzelców celnych sandomierskich ppłk. Juliusza Małachowskiego (1801-1831) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 146)

105. Czapka strzelców celnych pieszych krakowskich mjr. Franciszka Nowińskiego z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 147)

106. Czapka 12. pułku ułanów litewskich z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 148)

107. Czapka Legii Litewsko-Wołyńskiej Konnej gen. Aleksandra Błędowskiego (1788-1831) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 149)

108. Czapka ułana litewskiego – jazdy powiatu telszewskiego z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 150).

109. Czako litewskich huzarów powiatu wilkomirskiego por. Antoniego Kupścia (1809-1888) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ (fot. 151)

110. Kaszkiet powstańców litewskich powiatu telszewskiego z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 152)

111. Kask litewskiego konnego hufca „Desperatów” powiatu oszmiańskiego z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 153)

112. Bermycja Wolnych Kozaków Wołyńskich kpt. Ludwika Steckiego (1795-1859) z 1831 r., wyk. i zbiory JJ, (fot. 154)

113. Ładownica (patrontasz) grenadiera b. pułku grenadierów Gwardii (w powstaniu 1. pułk grenadierów) z lat 1815-1831, wyk. i zbiory JJ, (fot. 155)

Rosyjskie

114. Czapka Litewskiego Pułku Ułanów Lejbguardii, po r. 1828, wyk. i zbiory JJ, (fot. 156)

115. Papacha kozacka, wyk. i zbiory JJ, (fot. 157)

Broń biała

116. Szabla żołnierska rosyjska jazdy lekkiej wz. 1826 (używana także w wojsku Królestwa Polskiego); dł. 101,5 cm, dł. głowni 87 cm, szer. u zastawy 3,6 cm, z wygięciem na ok. 6,7 cm, waga 1,11 kg; stal, okładziny rękojeści drewniane oklejone czarną skórą, oprawa mosiężna; na zastawie i kabłąku wybite punce, na grzbiecie napis cyrylicą w jęz. rosyjskim: „Златoust’ fevral’a 1828 goda” [Złatoust luty 1828 roku]. MWP Warsz., MWP 24779/1*, (fot. 121-122)

[Od 1829 r. przepisowa broń kawalerii i artylerii konnej wojska Królestwa Polskiego; prod. w słynnym ośrodku wytwarzania broni białej – państwowej Fabryce Broni w Złato-
uście na Uralu (nad rzeką Aj), uruchomionej w 1817 r. na mocy edyktu cesarza Aleksandra

I z 1811 r., była w istocie wierną kopią francuskiej szabli lekkiej kawalerii MAN XI. Dalsze informacje o tej broni oraz szczegółowe charakterystyki innych egzemplarzy w polskich zbiorach, zob. m.in.: A. Czerwiński, L. Dudek, *Szabla żołnierza polskiego XIX i XX wieku w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie*. Zdjęcia M. Ciunowicz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 39, 90-93, poz. 25 i 26 oraz s. 108-110, ilustr. 10 i 11; A. Nadolski, *Polska broń. Broń biała*, wyd. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984, s. 154 i ryc. 190; Z. Bielecki, *Polskie szable pamiątkowe*, Warszawa 1980, s. 37-38; S. Ledóchowski, *Polskie szable bojowe*, Warszawa 1980, s. 44; *Bośmy wszyscy... Wielkopole...*, jw., s. 290, poz. 784; W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy Powstania Listopadowego. Wystawa w 170 rocznicę Powstania Listopadowego*, Warszawa 2001, s. 21-22, 108, 110, 123; R. Matuszewski, *Uzbrojenie piechoty i jazdy armii Królestwa Polskiego i powstania listopadowego*, „Muzealnictwo Wojskowe”, t. 8, Warszawa 2005, s. 145, 149, 158-160 – T.K.].

117. Pochwa do szabli rosyjskiej jazdy lekkiej wz. 1826, stalowa z dwiema ryfkami z brajarcami (kółkami) do troczenia rapci od pasa; na ostrodze wybita w kole litera B i nieczytelna punca; dł. szabli wraz z pochwą 105 cm. MWP Warsz., MWP 24779/2*, (fot. 121-123)

118. Tasak rosyjski piechoty wz. 1817 (używany etatowo także w kompaniach grenadierów, karabinierskich i wołyżerskich piechoty oraz artylerii pieszej Królestwa Polskiego), głównia stalowa z mosiężną rękojeścią i kabłąkiem; dł. 82,5 cm, na jelu wybita punca BA, na kabłąku wybity rok prod. 1821. MWP Warsz., MWP 33543*, (fot. 158)

[Por. A. Nadolski, *Polska broń...*, jw., s. 155 i ryc. 195; W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 21, 106, 118, 123; R. Matuszewski, *Uzbrojenie...*, jw., s. 142, 144, 153].

119. Tasak faszynowy wz. 1827 z głównią zaopatrzoną w piłę, saperów polskich i rosyjskich, prod. ros. po 1827 r., głównia stalowa z mosiężną rękojeścią; dł. 67,7 cm, na tępych grzbiecie główki, pod jelcem tworzącym wydatny próg, po stronie zewnętrznej wybita litera C lub niedobita punca kontrolna, po stronie wewnętrznej wybita cyfra 3; na wewnętrznej stronie jelca wybite 182, „H//AK” – powtórzone dwa razy oraz owalna punca wgłębna z numerem 135. MWP Warsz., MWP 3195/1*, (fot. 158).

[Por. W. Krajewski, *Hej kto Polak na bagnety... Bitwy...*, jw., s. 23, 106, 123].

120. Rosyjski tasak saperski wz. 1827, jw., z ułamaną w połowie głównią i przewierconym kapturkiem rękojeści; sygnowany cyrylicą oraz datą na rękojeści 1830; prod. Rosja 1830 r. Zbiory prywatne M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 158)

121. Bagnet tulejowy, kłujny o przekroju czwórgrannym do karabinu skałkowego, stalowy, dł. całk. 55,5 cm, bawarski z lat 1820-1840, zbliżony do francuskiego bagnetu wz. 1769/70; z prostym wycięciem z mostkiem, z pierścieniem blokującym przy krawędzi tulei; na wierzchu szyjki wybita sygn. 3. MWP Warsz., MWP 30601/2, (fot. 159-160)

[Stanowi komplet do broni nr inw. MWP 30601/1, zob. niżej, poz. kat. 122].

Broń palna

122. Karabin skałkowy gładkolufowy z zamkiem wzorowanym na francuskim zamku baterijnym wz. 1777; stal, mosiądz, drewno, dł. całkow. 148 cm; prod. Amberg, Bawaria, lata 1820-1840; sygn.: AMBERG, M, H, GF, 1588, 400 wybite na płycie zamka, na lufie przy korku dennym, z prawej strony lufy przy przednim bączku i z lewej strony osady broni za kontrblachą zamka. Brak stempla, w szczękach kurka wkręcona skałka z imitacją fletucha; egzemplarz po powtórznej przeróbce z karabinu kapiszonowego na skałkowy, skutkującej nienaturalnie dużą średnicą otworu zapalowego. MWP Warsz., MWP 30601/1, (fot. 160-165)

[Stanowi komplet wraz z bagnetem nr inw. MWP 30601/2, zob. wyżej, poz. kat. 121. Broń będąca przykładem dość typowego naśladownictwa wzorów francuskich w ponapoleońskiej Europie; takie bądź podobne egzemplarze broni obcego pochodzenia (np. heskiego i z innych państw niemieckich) mogły znajdować się w zapasach Arsenалу Warszawskiego, skąd wydobyto je podczas Nocy Listopadowej lub też trafiały do uzbrojenia wojska powstańczego drogą nielicznych zakupów zagranicznych i przemytu – T.K. (Por. W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 24, 27, 65-66, 69, 105; R. Matuszewski, *Uzbrojenie...*, jw., s. 142, 144-145, 149-151, 162, 166-167)].

123. Karabin skałkowy gładkolufowy wz. 1808, rosyjski, kal. 17,78 mm, od 1817 r. podstawowy typ broni palnej długiej piechoty Królestwa Polskiego; elementy metalowe oryginalne, odnalezione na jednym z pól bitewnych wojny polsko-rosyjskiej 1831 r., kolba i łożo drewniane, zrekonstruowane. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 166-169)

[Karabiny tego wzoru, będącego wierną kopią francuskiego karabinu wz. 1777 AN IX, produkowały rosyjskie wytwórnie w Tule (*Tulskij Orużejnyj Zawod* – Tulska Fabryka Broni, założona w r. 1712), Siestreriecku (założona w 1721 r.) oraz Iżewsku (wytwórnia prywatna, założona w r. 1807), a z części sprowadzanych z Rosji montowano je również w Arsenale Warszawskim. Po 1827 r. sprowadzono do Królestwa Polskiego pewną ilość nowszych karabinów wz. 1826, zakupionych w Rosji. Por. W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 20 (gdzie dokładniejsza charakterystyka tej broni) i 105; R. Matuszewski, *Uzbrojenie...*, jw., s. 136-137, 142-143, 147-148 – T.K.].

124. Pistolet skałkowy gładkolufowy wz. 1805 AN XIII, francuski, z pobojczykiem metalowym; stal, mosiądz, drewno, dł. całkow. 35 cm; prod. Manufaktura Cesarska w Charleville, 1807 r.; sygn.: Manuf.re Imp.le de Charleville oraz M.an9 i 1807 wybite na płycie zamka, na warkoczu lufy i na lewym boku lufy z tyłu, tam też obok daty litery: B i C połączone w monogram; części mosiężne i płyta zamka oznaczone puncą F pod gwiazdką, wpisanymi w owal; na kontrblasze zamka sygn.: MI. Stempel producenta z lewej strony nad spustem widoczny tylko fragmentarycznie. Egzemplarz broni z lufą adoptowaną z pistoletu wcześniejszego wzoru AN IX. MWP Warsz., MWP 1291*, (fot. 170-172)

[Przykład broni stanowiącej wyposażenie kawalerzystów i oficerów pełniących służbę konno w pierwszych latach istnienia Królestwa Polskiego; po wycofaniu z etatowego uzbrojenia tego typu egzemplarze znalazły się w zapasach Arsenálu Warszawskiego, mogły ponadto nadal służyć jako własność prywatna; por. R. Matuszewski, *Uzbrojenie...*, jw., s. 145, 149 – T.K.].

125. Pistolet skałkowy gładkolufowy wz. 1809, rosyjski kawalerii, kal. 17,78 mm, zamek z kurkiem francuskiego wzoru AN IX; stal, mosiądz, drewno, dł. całk. 43 cm; prod. Tulska Fabryka Broni, 1812 r.; sygn. (cyrylicą): Tuła 1812 oraz puncami (cyrylicą): U i IKZ (?), z plakietą AI, na płycie zamka oraz na wierzchu lufy przy korku dennym, na bączku przednim punca (cyrylicą): ND, na głowicy chwytu z prawej strony punca (cyrylicą): ZK, na wierzchu chwytu plakietą z inicjałem AI pod koroną [Aleksander I]; od spodu przed przednim war-koczem kabłąka spustowego wyryta sześciopromienna gwiazda; na obwodzie chwytu broni sześć naciętych karbów, w drewnie osady z prawej strony łoża przed zamkiem dwa małe otwory i takież jeden otwór od spodu łoża przed zamkiem. MWP Warsz., MWP 30635, (fot. 170-171, 173)

[Etatowa broń kawalerzystów i oficerów pełniących służbę konno wojska Królestwa Polskiego – po dwa pistolety wożone w olstrach przy siodle, z przedniej strony. Zob.: *Bośmy wszyscy... Wielkopole...*, jw., s. 290-292, poz. 787 i 788; W Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 22, 105; R. Matuszewski, *Uzbrojenie...*, jw., s. 138, 140, 145, 149-150, 156 – T.K.].

126. Pistolet skałkowy gładkolufowy wz. 1809, rosyjski, jw., elementy metalowe oryginalne, odnalezione na jednym z pól bitewnych wojny polsko-rosyjskiej 1831 r., drewniane łożo i chwyt zrekonstruowane. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 170-171, 174)

[Na płycie zamka, skorodowanej, słabo czytelny ślad po sygn. (cyrylicą), być może: Sestoreck (?) – T.K.].

Amunicja artyleryjska

127. Korpus (skorupa) granatu 20-funtowego, do jednoroga (granatnika-haubicy) półpudowego, żelazo lane – żeliwo, Ø ok. 15 cm; brak osadzonego w otworze (tzw. oku) zapalnika w postaci wykonanej z drewna tulei, nabitej masą prochową oraz ładunku prochowego, wypełniającego przestrzeń wewnętrzną pocisku; znaleziony na jednym z pól bitewnych z 1831 r. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 175)

128. Korpus (skorupa) granatu 12-funtowego, do granatnika takiegoż wagomiaru, żelazo lane – żeliwo, Ø ok. 12 cm; brak zapalnika i wewnętrznego ładunku prochowego; znaleziony na jednym z pól bitewnych z 1831 r. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 175)

129. Fragmenty korpusu granatu 12-funtowego, jw., wyklejone z czerepów (odłamków) odnalezionych na polu bitwy z 1831 r., 11 sztuk – brak ok. 3-4 elementów. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 175)

[Bliższa charakterystyka ówczesnych pocisków artyleryjskich tego i innych typów, jak również informacje o odnalezionych i zachowanych w polskich zbiorach egzemplarzach, zob. m.in.: L. Beskrovnyj, *Russkaja armija i flot v XIX veke*, Moskwa 1973, s. 331; R. Matuszewski, *Doświadczenia nad prochem robione w Warszawie w roku 1820. (Dokumentacja artyleryjskich strzelań poligonowych z okresu Królestwa Polskiego)*, „Muzealnictwo Wojskowe”, t. 7, Warszawa 2000, s. 219-222; W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 22-23, 106-107, 110, 113, 116, 119 i 124; tenże, *Grochów 1831-2011. Wiadoma światu ta sławna*

Olszyna... – 180. rocznica bitwy pod Grochowem 1831-2011, b.m.r.w. [Warszawa 2011], s. 43, 76-78; T. Strzeżek, *Bój o redutę Ordona. Epizod z bitwy warszawskiej 6-7 września 1831 roku*, Oświęcim 2011, s. 21-23 – T.K.].

Monety

130. Moneta o nominale 10 gr, Królestwo Polskie 1831 r., stop tzw. bilonowy (srebro niskiej próby), Ø 19 mm, waga ok. 2,9 g. Na rewersie, w trzech poziomych rzędach wypukły napis 10|GROSZY|POLSKICH otoczony wieńcem z liści dębowych, dołem pod wieńcem inicjały K.G. (Karola Gronau, zarządcy mennicy warszawskiej w l. 1829-1834); na awersie ukoronowana, dwupolowa prosta tarcza herbowa polsko-litewska z Orłem i Pogonią, przedzielająca umieszczoną poziomo datę emisji 18|31, górą w otoku nazwa państwa: KRÓLESTWO POLSKIE. Prawdopodobnie znaleziona na polu bitwy. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 120).

[Szerzej o monetach tych, bardzo popularnych w czasie powstania, bitych w dużych emisjach (od kwietnia 1831 r. nawet do 120 000 szt. na dobę) i odnajdywanych obecnie wśród relikwów wyposażenia żołnierskiego na pobojuwiskach z 1831 r., zob. m.in.: T. Kałkowski, *Tysiąc lat monety polskiej*, wyd. 3, Kraków 1981, s. 378-379; J. A. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX w.*, wyd. 2 popr. i uzup., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990, s. 260, 312 i 467, ilustr. 3565; E. Kopicki, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*. Teksty. Cz. 1 (poz. 1 – 7058), Warszawa 1995, s. 127; tamże, *Tablice*. Cz. 1 (poz. 1 – 7058), s. 152, poz. 2746; W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 114, 125 – T.K.].

Dokumenty

Mapy

131. Bitwy pod Białolęką i Grochowem 25 II 1831 r.: ręcznie rysowany plan potyczki *Gefecht am 25-sten bei Białolęka* doklejony do litograficznego planu *Zur Schlacht von Grochow am 25-ten Februar 1831*. Dział Zbiorów Specjalnych Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu [dalej: BRacz.], Rkps 368 [książka (klocek współopr.), złożona z fragmentów gazet z 1831 r., broszur i materiałów rękopiśmiennych (odpisów), zebranych przez niemieckojęzycznego mieszkańca Wielkiego Księstwa Poznańskiego], k. 56, kopia cyfrowa z oryginału, (fot. 176)

132. Bitwa pod Ostrołęką 26 V 1831 r.: plan litograficzny *Zur Schlacht von Ostrolenka am 26-ten Mai 1831*. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps. 368 (jw.), k. 65 (włączona do „Opisu niektórych wojennych wydarzeń od bitwy pod Ostrołęką aż do upadku Warszawy przez A[ntoniego] W[ronieckiego] byłego polskiego generała 1832” – kopia rękopiśmienna), kopia cyfrowa z oryg., (fot. 177)

133. Bitwa pod Łysobykami 19 VI 1831 r.: „Plan bitwy pod Łysobykami nad Wieprzem r. 1831”, rysowany odręcznie (bez tytułu – tytuł w/w nadany dla celów informacyjno-inwentaryzacyjnych), w postaci dwóch szkiców, doklejonych jeden do drugiego. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps. 368 (jw.), k. 197, kopia cyfrowa z oryg., (fot. 178)

Druki ulotne

134. Postanowienie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 3 XII 1830 r. o formowaniu we wsiach Straży Bezpieczeństwa; papier, druk jednostronny, wym. 38,3x22 cm. Muzeum Niepodległości w Warszawie [dalej: MNiepodl.], U. 197, (fot. 179)

[Treść publ.: *Źródła do dziejów wojny polsko-rosyjskiej 1830-1831 r.*, wyd. B. Pawłowski, t. 1: *od 30 listopada do 4 marca 1831 r.*, Warszawa 1931, s. 21-22, nr 20; *Wybór źródeł do powstania listopadowego*, oprac. i przygot. do druku J. Dutkiewicz, Wrocław 1957, s. 31-32, dok. 30 – T.K.].

135. Rozporządzenie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z dnia 3 XII 1830 r. w sprawie zapewnienia spokojnego przejścia w. ks. Konstantego z gwardią rosyjską w granice Cesarstwa; podaje także treść listu zezwalającego na zwolnienie oddziałów polskich pozostających dotąd przy Cesarzewiczu i ich połączenie się z resztą armii polskiej; papier, druk jednostronny, wym. 37,5x21,3 cm. MNiepodl., U 198, (fot. 180)

[Treść, wraz z tekstem listu w. ks. Konstantego w j. franc. publ.: *Źródła do dziejów...*, jw., t. 1, s. 23-24, nr 22 i przypis – T.K.].

136. Odezwa Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego z dnia 4 XII 1830 r., wzywająca do podporządkowania się Naczelnemu Wodzowi gen. J. Chłopickiemu oraz oddania przez oficerów i żołnierzy wszystkich sił na potrzeby Ojczyzny; papier, druk dwustronny [na stronie odwrotnej anonimowa odezwa, sygn. inicjałami „H. Br.” i „Boń...wski”, potępiająca tzw. klubistów – członków ukonstytuowanego 1 XII 1830 r. Towarzystwa Patriotycznego i ich przywódcę – „zagorzała Mo.”, co łatwo było rozszyfrować jako bezpośrednie wskazanie na Maurycego Mochnackiego – T.K.], wym. 29,5 x 24 cm. MNiepodl., U. 199, (fot. 181-182)

[Obie odezwy wydane w związku z incydentem złożenia funkcji przez gen. J. Chłopickiego, spowodowanym w rzeczywistości kłótnią tegoż z gen. Janem Krukowieckim; odezwa potępiająca „klubistów” wyszła najprawdopodobniej z kręgów Legii Akademickiej (która pełniła rolę straży przybocznej Chłopickiego), na co wskazuje dopisek o stopniu magistra posiadanym przez jej autorów. M. Mochnacki wspominał o dwóch drukowanych odezwach „Gwardyi Akademickiej” wymierzonych przeciwko niemu i Towarzystwu Patriotycznemu za rzekomą obrazę jakiej się mieli dopuścić wobec Naczelnego Wodza. Zob.: W. Bortnowski, *Walka o cele powstania listopadowego (od 29 listopada 1830 r. do lutego 1831 r.)*, Łódź 1960, s. 76-80; M. Brandys, *Koniec świata szwoleżerów*, cz. 3: *Rewolucja w Warszawie*, Warszawa 1974, s. 120-133; W. Zajewski, *Powstanie listopadowe 1830-1831*, Warszawa 1998, s. 56-57 – T.K.].

137. Odezwa gen. J. Chłopickiego z dnia 5 XII 1830 r. obwieszczająca o objęciu przez niego dyktatury; papier, druk jednostronny, wym. 38,7x22 cm. PAN BKórń., BK 41329, (fot. 183)

[Tekst publ.: *Źródła do dziejów...*, jw., t. 1, s. 26, nr 26; *Wybór źródeł...*, jw., s. 33, dok. 31. Ogłoszona 6 grudnia 1830 r., w rzeczywistości nie była autorskim tekstem samego J. Chłopickiego. Zredagowana prawdopodobnie przez kogoś z kręgów Rządu Tymczasowego, zawiera sformułowania zbliżone do wcześniejszej proklamacji, napisanej na życzenie generała, rannym 5 grudnia 1830 r. przez J. U. Niemcewicza (1758-1841); por. M. Brandys, *Koniec świata*

ta..., jw., cz. 3, s. 130-131; M. Tyrowicz, *Rok insurekcyjny w działalności publicznej Juliana Ursyna Niemcewicza w latach 1830-1831*, (w:) *Powstanie czy rewolucja? W 150 rocznicę powstania listopadowego*, pod red. H. Kocója, Katowice 1981, s. 61-62 – T.K.].

138. Odezwa do Narodu Polskiego wydana przez cesarza Mikołaja I, Petersburg 17 XII 1830 r. (5 XII 1830 r. st. st.), kontrasygnowana przez ministra – Sekretarza Stanu Stefana hr. Grabowskiego (1767-1847), potępiająca spiskowców i wzywająca do posłuszeństwa; zawiera rozporządzenia cara adresowane do władz cywilnych i wojska Królestwa Polskiego; papier, druk jednostronny, wym. 37x25,5 cm. MNiepodl., U. 204, (fot. 184)

139. *Manifest obydwóch izb seymowych Król:[estwa] Polsk:[iego] uchwalony na wiekopomnem posiedzeniu z dnia 20 grudnia 1830*, uznający powstanie za narodowe i oddający ponownie władzę sejmu w ręce dyktatora J. Chłopickiego; papier, druk ss. 8, kk. 4, wym. 29x22,6 cm. MNiepodl., U. 200, (fot. 185-186)

[Tekst publ.: *Wybór źródeł...*, jw., s. 42-49, dok. 43 – T.K.].

140. Odezwa Komitetu Opiekuńczego „nad wsparciem rannych czuwającego”, wzywająca obywateli Rzeczypospolitej Krakowskiej do pomocy i ofiar na rzecz rannych żołnierzy polskich i rosyjskich, Kraków 15 III 1831 r., podpisana przez v-ce prezesa Komitetu Franciszka Sapalskiego i sekretarza Hilarego Meciszewskiego; papier, druk jednostronny, wym. 42x25,5 cm. MNiepodl., U. 206, (fot. 187)

[Prezesem Komitetu był Antoni Zygmunt Helcel (1808-1870), znany krakowski prawnik, historyk, publicysta i polityk, wówczas jednak nieobecny w Krakowie, gdyż od 9 I 1831 r. walczył w powstaniu w szeregach pułku jazdy poznańskiej i dopiero 24 X 1831 r. powrócił (w randze ppor.) do miasta. Por. Z. Jabłoński, *Helcel Antoni Zygmunt (1808-1870)*, PSB, t. 9, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960-1961, s. 354 oraz J. Bieniarzówna, J. K. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796-1918*, wyd. 2, Kraków-Wrocław 1985, s. 76 – T.K.].

141. Ogłoszenie Banku Polskiego zawiadamiające o emisji obligacji pożyczki dobrowolnej pod nazwą „Pożyczki Polskie” na kwotę 60 mln złp, Warszawa 10 VI 1831 r., podpisane przez radcę stanu v-ce prezesa Banku Józefa Gabriela Lubowidzkiego (1788-1871) i sekretarza generalnego Hassmana; papier, druk ss. 4, kk. 2, wym. 25,2x20,8 cm. MNiepodl., U. 207, (fot. 188-191)

[Wyjątki z tekstu publ.: *Wybór źródeł...*, jw., s. 158-159, dok. 132. J. G. Lubowidzki, b. marszałek Sejmu w maju 1830 r., brat powszechnie znienawidzonego wiceprezydenta Warszawy i szefa tajnej policji Mateusza, po wybuchu powstania urzędował internowany w gmachu Banku, wykluczony z prawa zasiadania w Izbie sejmowej; por. R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808-1831. Słownik biograficzny*, wyd. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 124-125 – T.K.].

142. *Wiadomość z działającej armii*, rosyjski druk propagandowy o treści mającej na celu zastraszenie i załamanie ducha oporu ludności na zajętych obszarach Królestwa Polskiego, donosi o ruchach wojsk i odniesionych sukcesach m.in. generałów: Fiodora Rüdigera (1783-

1856), Fiodora Geismara (1783-1848), Daniły Gerstenzweiga (1790-1848) i Josifa Anrepa (1796-1860), w pocz. VIII 1831 r., z odręcznymi dopiskami A. Rudnickiego o trzykrotnym opublikowaniu „w Kościele Skierniewskim”; papier, druk ss. 2, kk. 2, wym. 36,5x20,5 cm, słabo czytelne odciski pieczęci (parafialnej?). Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1664 „Protokoły publikacyjne obwieszczeń gen. Franciszka Ksawerego Dąbrowskiego naczelnika Rządu Tymczasowego Oswobodzonych Prowincji Królestwa Polskiego 1831”, p. 102, (fot. 192-193)

[Informacje podane w obwieszczeniu tylko częściowo zgodne z rzeczywistym przebiegiem wydarzeń; potyczka pod Kołem (3 VIII 1831 r.) zakończyła się spokojnym odwrotem oddziału polskiego, przy dość znacznych stratach ze strony rosyjskiej. O potyczkach pod Łęczycą (2 VIII 1831), Kołem i Granicą (9 VIII 1831 r.), por. *Bitwy i potyczki stoczone przez wojsko polskie w roku 1831. Zestawił E. Callier porządkiem chronologicznym podług L. Mierosławskiego, S. Barzykowskiego i źródeł współczesnych*, wyd. K. Kozłowski, Poznań 1887, s. 225-227, 230-232 – T.K.].

143. *Objawienie* gen.-ltm. Władimira Obruczewa (1795-1866), rosyjski druk propagandowy zapowiadający represje wobec ludności zamieszkującej w okolicach Warszawy, w razie udzielenia przez nią pomocy materialnej oblężonej (od 17 sierpnia 1831 r.) przez wojska carskie stolicy Królestwa Polskiego, Nadarzyn 18 VIII (9 VIII st. st.) 1831 r.; odręczna adnotacja A. Rudnickiego o trzykrotnym publikowaniu powyższego „w Kościele Skierniewskim”; papier, druk jednostronny, wym. 33x19,5 cm, odcisk pieczęci (parafialnej?). Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1664 (jw.), p. 103, (fot. 194)

[Poz. 142 i 143 jako załączniki do poz. kat. 154, zob. niżej. Wspomniany w dopiskach na obu dokumentach „kościół skierniewski” to prawdopodobnie kościół pw. Św. Jana Chrzciciela w Mszczonowie, usytuowany przy drodze wylotowej w kierunku Skierniewic (który jednak uległ poważnemu zniszczeniu podczas pożaru miasta 15/16 VIII 1800 r. i odbudowany został dopiero ok. r. 1864 – niemniej wierni modlili się w szopie drewnianej, wśród wypalonych resztek świątyni), ewentualnie położony poza obrębem miejskim, obecnie nieistniejący już kościół (drewniany) pw. Św. Rocha. Na podstawie informacji, uzyskanych od Piotra Dymeckiego z Gminnego Centrum Informacji w Mszczonowie, któremu pragnę wyrazić w tym miejscu serdeczne podziękowania. Zob. też: J. Józefeki, *Mszczonów. Dzieje miasta 1245-1989*, Mszczonów 2000, s. 139, 145 – T.K.].

Prasa

144. „Kurjer Warszawski” [Dziennik. Wyd. Bruno Kiciński], 90 numerów od I I do 31 III 1831 r., oprac. w półskórek. Zbiory pryw. M. Zdrojewskiego, Warszawa, (fot. 195-196)

Por. *Bibliografia historii Polski XIX wieku*, t. 1: 1815-1831, pod red. S. Płoskiego, Wrocław-Warszawa 1958, s. 470, poz. 7355.

145. „Kuryer Polski” nr 425, Warszawa 18 II 1831 r., s. 217-220; zawiera: c.d. rozkazu dziennego Naczelnego Wodza z dnia 6 II 1831 r., informacje o pierwszych starciach i potyczkach z armią rosyjską (pod Dobrem 17 II 1831 r., w okolicach Węgrowa nad Liwcem, Pułtuską oraz pod Liwem i Seroczynem – Stoczkiem 14 VIII 1831 r.), o stosunku mieszkańców Warszawy do jeńców rosyjskich, o rannych, o pierwszych ochotnikach do wojska powstańczego

przybyłych z Francji i grupie zakonników, którzy dotarli do Warszawy z Krakowa, komentarze dotyczące sytuacji międzynarodowej w Europie w związku z rozpoczęciem wojny polsko-rosyjskiej, fragmenty przedstawionej w Izbie Poselskiej w dniu 12 II 1831 r. (w tłum. z języka franc.) korespondencji urzędowej z sierpnia – września 1830 r. księcia-ministra Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego (1778-1846) w sprawie środków finansowych niezbędnych do pokrycia kosztów w razie zarządzenia przez cesarza Mikołaja I mobilizacji Wojska Polskiego i jego udziału w kampanii na zachodzie Europy; papier, druk ss. 4, kk. 2. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 368 (jw.), k. 1-2 v, kopia cyfrowa z oryg., (fot. 197-198)

146. „Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego” nr 49, Poznań 28 II 1831 r. (poniedz.), s. 256-259; zawiera: m.in. w dziale *Wiadomości zagraniczne* przedruk *Wiadomości urzędowych od wojska* z Warszawy, datowanych 23 II 1831 r., z opisem bitwy pod Wawrem (19 II 1831 r.); papier, druk ss. 4, kk. 2. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 368 (jw.), k. 11-12v, kopia cyfrowa z oryg., (fot. 199)

147. „Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego” nr 52, Poznań 3 III 1831 r. (czw.), s. 269-272; zawiera m.in.: w dziale wiadomości zagranicznych, z Królestwa Polskiego, przedruk – za warszawską „Gazetą Polską” – *Wiadomości Urzędowych do Wojska* datowanych 25 lutego 1831 r., z informacjami o rozejmie (celem pogrzebania poległych) i towarzyszących mu rozmowach polsko-rosyjskich w dniu 21 lutego, różne doniesienia dotyczące awansów oficerskich w armii powstańczej (z nominacją gen. bryg. J. Dwernickiego na generała dywizji), przebiegu wydarzeń politycznych i wojskowych w Królestwie Polskim (w tym o walnej bitwie pod Grochowem 25 II 1831 r.), o przejawach ofiarności mieszkańców Warszawy na rzecz wojska, wyborze na funkcję Naczelnego Wodza gen. J. Skrzyneckiego, a w dziale wiadomości z Rosji przedruk obszernych fragmentów z urzędowego raportu feldm. I. Dybicza dla Mikołaja I o położeniu i ruchach wojsk rosyjskich w dniach 20 I st. st./1 II 1831 r. – 26 I st. st./7 II 1831 r. (dokonujących wkroczenia w granice Królestwa Polskiego); papier, druk ss. 4, kk. 2. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 368 (jw.), k. 50-51v, kopia cyfrowa z oryg., (fot. 200-201)

148. „Zeitung des Großherzogtum Posen” nr 53, Poznań 4 III 1831 r. (piąt.), s. 313-314; zawiera m.in.: w dziale krajowym informacje o pobycie w Berlinie wojskowych kurierów rosyjskich z Drezna i Wiednia, a w dziale poświęconym Rosji informacje z Królestwa Polskiego, w tym doniesienia o bitwach pod Wawrem i pod Grochowem 19-20 II 1831 r. oraz – za niemieckojęzyczną „Warschauer Zeitung” – dalszy ciąg opisu bitwy pod Grochowem 25 II 1831 r.; papier, druk ss. 2 [fragment większej całości], k. 1. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 368 (jw.), k. 48-48v, kopia cyfrowa z oryg., (fot. 202)

Rękopisy

149. Akt nominacyjny (potwierdzenie wyboru) na stopień majora w szwadronie konnym Gwardii Narodowej Warszawskiej dla deputowanego do Sejmu powstańczego Walentego Józefa Zwierkowskiego (1788-1859) z podpisem dowódcy Gwardii gen. bryg. Antoniego hr. Ostrowskiego (1782-1845), Warszawa 18 V 1831 r.; papier, formularz litografowany, uzupełniany odręcznie, jednostronny, kk. 2, wym. 33x21,5 cm, odcisk tuszem pieczęci Sztabu

Głównego Gwardii Narodowej, zawierającej dwupolowy, powstańczy herb Królestwa Polskiego i Litwy; w górnej części dokumentu ozdobne panoplium utworzone ze skrzyżowanych chorągwi (w tym z godłami Polski i Warszawy), kotwicy – symbolu nadziei, kaduceusza (kerykejonu) – symbolu pokoju i posłowania, luf armatnich oraz karabinu z bagnetem i szabli, na których spoczywa stylizowany hełm heraldyczny, a nad nim widnieje chorągiew pułkowa Gwardii Narodowej. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1666 „Papiery osobiste różnych [osób] z okresu powstania listopadowego: dokumenty osobiste, korespondencja z władzami, stany służby”, b. pag., (fot. 203)

150. Akt nominacyjny na stopień podpułkownika z przeznaczeniem do 1. pułku ułanów dla mjr. Feliksa Niezabitowskiego, oficera tegoż pułku, z podpisem szefa Sztabu samodzielnego korpusu powstańczego operującego na Litwie gen. bryg. Dezyderego Chłapowskiego (1788-1879), Kiejdany 1 VII 1831 r.; papier, formularz litografowany, uzupełniany odręcznie, jednostronny, k. 1, wym. 21,5x17,5 cm, słabo czytelny odcisk pieczęci. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1666 (jw.), b. pag., (fot. 204)

[Nie udało się ustalić lat życia awansowanego oficera; nie figuruje w trzecim tomie *Słownika biograficznego oficerów powstania listopadowego* R. Bieleckiego (Warszawa 1998, s. 202-203), gdzie ujęto ośmiu oficerów tego nazwiska lecz o innych imionach i odmiennym przebiegu służby. Identyfikacja postaci na podstawie pracy J. Tupalskiego, *Generał Dezydery Chłapowski 1788-1879*, Warszawa 1983, według indeksu – T.K.].

151. Pismo Sztabu Głównego Wojska Polskiego do kpt. art. konnej Stanisława ks. Jabłonowskiego (1799-1878) powiadamiające o udzieleniu przez Naczelnego Wodza zgody na jego prośbę o dymisję (uwolnienie ze służby), Słupno 24 IX 1831 r.; papier, formularz litografowany, wypełniany odręcznie, jednostronny, k. 1, wym. 20,5x17,5 cm, odcisk tuszem pieczęci Sztabu Głównego WP, zawierającej dwupolowa tarczę herbową Polski i Litwy. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1666 (jw.), b. pag., (fot. 205)

[Adresat pisma należał do grona wybitnych oficerów powstańczej artylerii – służył początkowo w byłej baterii pozycyjnej artylerii konnej b. Gwardii, przemianowanej na 4. baterię lekką artylerii konnej (lekkokonną), odznaczył się m.in. w bitwach pod Grochowem 25 II 1831 r. (za którą otrzymał Złoty Krzyż *Virtuti Militari*) i pod Ostrołęką 26 V 1831 r., od lipca 1831 r. pełnił funkcję szefa sztabu dowódcy artylerii armii polowej gen. Józefa Bema (1794-1850), a następnie otrzymał dowództwo 2. baterii lekkokonnej, z którą chlubnie walczył w obronie Warszawy 6-7 IX 1831 r. (epizod z jego udziałem uwieczniony został w 1897 r. na płótnie przez Wojciecha Kossaka – *Bateria Jabłonowskiego na rogatek Jerozolimskich*). W 1860 r. opublikował w Poznaniu po raz pierwszy, wznawiane kilkakrotnie swoje *Wspomnienia o baterii pozycyjnej artylerii konnej gwardii królewsko-polskiej*. Zob.: R. Łoś, *Artyleria Królestwa Polskiego 1815-1831*, Warszawa 1969, według indeksu; M. Tyrowicz, *Jabłonowski Stanisław (1799-1878)*, PSB, t. 10, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-1964, s. 242-243 (z błędną datą przyznania krzyża VM); R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2: E-K, Warszawa 1996, s. 179; T. Katafiasz, *Artylerzyści i rakiernicy w Powstaniu Listopadowym – kawalerowie Virtuti Militari. Wstęp do portretu zbiorowego*, (w:) *Kawalerowie Virtuti Militari (1792-1945)*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej

Koszalin 10 czerwca 1992 r., red. nauk. B. Polak, Koszalin 1993, s. 33, 60 (przyp. 18), 79-80 (przyp. 67), 92. Po opuszczeniu stolicy przez armię powstańczą takie dymisje oficerów, na własne żądanie, były niestety coraz bardziej na porządku dziennym; por. N. Kasperek, *Ostatnie chwile powstania listopadowego. Brodnica 1831*, Olsztyn-Brodnica 2009, s. 73-76 – T.K.].

152. Pismo szefa Sztabu Głównego WP gen. dyw. Tomasza hr. Łubieńskiego (1784-1870) – stanowiące rodzaj tymczasowego patentu na przyznany przez Naczelnego Wodza srebrny krzyż *Virtuti Militari* dla Józefa Dobińskiego, podoficera 4. kompanii lekkiej artylerii pieszej (lekkopieszej), Warszawa 22 VI 1831 r.; papier, formularz litografowany, wypełniany odręcznie, jednostronny, k. 1, wym. 31,5x20,5 cm. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1666 (jw.), b. pag., (fot. 206)

[Przydział służbowy odznaczonego za: *Xięga pamiątkowa w 50-letnią rocznicę powstania roku 1830. Zawierająca spis imienny dowódców i sztabs-oficerów tudzież oficerów, podoficerów i żołnierzy armii polskiej w tymże roku [sic!] Krzyżem Wojskowym Virtuti Militari ozdobionych*, (wyd. S. hr. Tarnowski), Lwów 1881, poz. 1791, s. 127, gdzie błędnie podano nazwisko jako Doliński; w tej zniekształconej wersji przeszło stąd do literatury przedmiotu, por. *Virtuti Militari 1815-1831. Wybór źródeł*, t. 2, wstęp i oprac. B. Polak, Koszalin 2001, s. 183; T. Katafiasz, *Artylerzyści...*, jw., s. 99. W następnych miesiącach awansowany do stopnia ppor. i przeniesiony do 5. baterii artylerii lekkokonnej, zob. niżej, poz. kat. 153 – T.K.].

153. „Stan służby” ppor. Józefa Dobińskiego z 5. baterii art. lekkokonnej [wcześniej – podoficera 4. komp. art. lekkopieszej, zob. wyżej, poz. kat. 152], w II Korpusie gen. dyw. Girolama Ramorina (1792-1849), z podpisem m.in. dowódcy baterii ppłk. Grzegorza Lewandowskiego (1787-?), Rudnik 3 XI 1831 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 40x47 cm, odcisk z tłoka do pieczęci lakowych wykonany tuszem, 5. komp. artylerii rezerwowej (z emblematem artyleryjskim – orłem na dwóch skrzyżowanych lufach armatnich i gorejącym granacie). Zbiory Specjalne BRacz., Rkps. 1666 (jw.), b. pag., (fot. 207)

[W Rudniku, w zaborze austriackim, mieścił się jeden z ośrodków dla internowanych żołnierzy II Korpusu, który 16 IX 1831 r. przekroczył granicę galicyjską, zob.: N. Kasperek, *Powstańczy epilog. Żołnierze listopadowi w dniach klęski i internowania 1831-1832*, Olsztyn 2001, s. 156. Pomimo awansu J. Dobińskiego, nie został ujęty przez R. Bieleckiego w *Słowniku biograficznym oficerów...*, jw., (t. 1: A-D, Warszawa 1995) – T.K.].

154. Odpowiedź burmistrza Mszczonowa – Andrzeja Zielińskiego (objął urząd w r. 1831; lata życia nieustalone), na reskrypt gen.-ltm. wojsk cesarsko-rosyjskich Ksawerego Dąbrowskiego dotyczący publikowania proklamacji, obwieszczeń i raportów urzędowych o działaniach wojsk rosyjskich (z informacją o sposobie zastosowania się do jego treści), Mszczonów 27 VIII 1831 r.; papier, rękopis ss. 2, kk. 2, wym. 36,5x21,5 cm, ślady po oderwanej pieczęci lakowej; dołączone dwa rosyjskie druki propagandowe w języku polskim [zob. wyżej, poz. kat. 142 i 143]. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1664 (jw.), b. pag., (fot. 208-209)

[Por. J. Józefeki, *Mszczonów. Dzieje...*, jw., s. 168.

Franciszek Ksawery Powąła Dąbrowski, też: Dąmbrowski, Dambrowski, Dembrowski

(1761 lub 1772-1839), Polak-renegat i zdrajca, były uczestnik Insurekcji kościuszkowskiej (gen.-mjr ziemiański powiatów konińskiego i pyzdrskiego) i konspiracji niepodległościowej po III rozbiorze; z powodu swego awanturnictwa i rozmaitych fałszerstw oraz intryg pozbawiony pełnomocnictw, niemal natychmiast – w czerwcu 1797 r. – wstąpił na służbę rosyjską, gdzie w randze gen.-mjr. formował polski pułk lekkiej kawalerii (ułanów) jako przeciwwagę dla Legionów Polskich tworzonych we Włoszech (z których organizatorem – gen. Janem Henrykiem Dąbrowskim nie był jednak spokrewniony). W 1799 r. został awansowany na gen.-ltm., lecz już wkrótce – wskutek wykrytych nadużyć finansowych – usunięty z armii. Przywrócony do łask za Aleksandra I, w 1809 r. wydał w Moskwie broszurę polityczną o przyczynach upadku Polski (*Recherches politiques et militaires sur la decadence de la Pologne*, wznów. w 1810 i 1819 r.) w duchu jednoznacznie prorosyjskim. Tuż po wybuchu powstania listopadowego pojawił się w Warszawie i próbował odgrywać rolę patrioty, angażując się w przedsięwzięcia polityczne wymierzone w dyktatora gen. J. Chłopickiego. Zdemaskowany – uciekł; prawdopodobnie rzeczywistym celem jego pobytu w kraju była misja prowokatorsko-szpiegowska. Mianowany przez feldm. I. Paskiewicza 13 VII 1831 r. administratorem zajętych przez armię ros. terenów Królestwa, z groteskowym tytułem „naczelnika Rządu Tymczasowego oswobodzonych prowincji Królestwa Polskiego”, już w październiku t.r. za malwersacje finansowe i kradzieże, postawiony został przed sądem i zdymisjonowany. Zob. H. Mościcki, *Dąbrowski Ksawery Powołał h. Ogończyk (1761-1839)*, PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 475-476; M. Kukiel, *Próby powstańcze po trzecim rozbiorze 1795-1797*, Warszawa 1912, według indeksu; J. Pachonński, *Legiony Polskie. Prawda i legenda 1794-1807*, red. nauk. J. Sikorski, J. Nadzieja, t. 1, Warszawa 1969, według indeksu; tenże, *General Jan Henryk Dąbrowski 1755-1818*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Warszawa 1987, s. 82, 125, 131; L. Kaltenbergh, *Za wolność naszą i waszą czyli Kopczyka zacnego chwały żołnierskiej sprawy dalsze*, Warszawa 1968, s. 188-193 (*Dąbrowski z „m” w środku*) – T.K.].

155. Odpowiedź burmistrza Tomaszowa Mazowieckiego – Antoniego Wrońskiego (1788-1840) na reskrypt gen.-ltm. K. Dąbrowskiego dotyczący publikowania proklamacji, obwieszczeń oraz raportów urzędowych o działaniach wojsk rosyjskich (z informacją o sposobie zastosowania się do jego treści), Tomaszów Mazowiecki 5 IX 1831 r.; papier, rękopis ss. 2, kk. 2, wym. 36x21,5 cm, odcisk pieczęci burmistrza miasta Tomaszów (woj. mazowieckie, obwód rawski) oraz uszkodzona pieczęć lakowa. Zbory Specjalne BRacz., Rkps 1664 (jw.), b. pag., (fot. 210-211)

[Por. J. Góral, R. Kotewicz, *Dwa wieki Tomaszowa Mazowieckiego. Zarys dziejów miasta 1788-1990*, Tomaszów Mazowiecki 1992, s. 57 – T.K.].

156. Protokół z wykonania ponownej przysięgi homagialnej na wierność Mikołajowi I przez posesjonatów i dzierżawców dóbr ziemskich, Radzyń Podlaski 16 XII 1831 r.; papier, formularz drukowany, uzupełniany odręcznie i opatrzony podpisami, ss. 2, k. 1, wym. 35,5x21 cm, odcisk tuszem pieczęci urzędowej obwodu radzyńskiego. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1691 „Materiały dot. Królestwa Polskiego (1832-1864). Protokoły przysięg na wierność Mikołajowi I po upadku powstania listopadowego”, b. pag., (fot. 212-213)

157. Protokół z wykonania ponownej przysięgi homagialnej na wierność Mikołajowi I przez urzędników powiatu łukowskiego (w województwie podlaskim), Łuków 19 XII 1831 r.; papier, formularz drukowany, uzupełniany odręcznie i opatrzony podpisami, ss. 3, kk. 2, wym. 35,5x21 cm. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1691 (jw.), b. pag., (fot. 214-215)

[Tekst roty przysięgi urzędniczej odmienny od „obywatelskiej” (zob. wyżej, poz. kat. 156), obie zaś odbiegają dość znacznie od tekstu przewidzianego dla powracających do kraju na mocy amnestii oficerów i żołnierzy armii powstańczej, por. N. Kasperek, *Powstańczy epilog...*, jw., s. 287 (m.in. brak formuły o zaprzysiężeniu wierności następcy tronu w. ks. Aleksandrowi Mikołajewiczowi – przyszłemu cesarzowi Aleksandrowi II, obowiązującej wojskowych) – T.K.].

158. Lista imienna siedmiu szeregowych żołnierzy z pułków piechoty b. armii powstańczej, mieszkańców podlaskiej gminy dworskiej Cieleśnica (w pow. konstantynowski), którzy powrócili (być może z niewoli?), przygotowana w związku z koniecznością ponownego złożenia przysięgi homagialnej na wierność Mikołajowi I, z podpisem wójta gminy i właściciela dóbr Andrzeja Serwińskiego (1772?-1846), Cieleśnica 22 XII 1831 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 20,5x37 cm. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1691 (jw.), b. pag., (fot. 216).

[Por. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1 (*Aa – Dereneczna*), Warszawa 1880, s. 685; A. Kołodziejczyk, *Serwiński Andrzej h. Radwan (1772?-1846)*, PSB, t. 36, z. 150, Warszawa-Kraków 1995, s. 340-341 (podaje przynależność administracyjną wsi Cieleśnica do pow. białskiego, w woj. lubelskim) – T.K.].

159. Lista imienna pięciu podoficerów i żołnierzy z pułków piechoty b. armii powstańczej, zamieszkałych w Konstantynowie, zobowiązanych do wykonania ponownej przysięgi homagialnej na wierność Mikołajowi I, Konstantynów 22 XII 1831 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 35,5x21 cm. Zbiory Specjalne BRacz., Rkps 1691 (jw.), b. pag., (fot. 217).

Modele – rekonstrukcje

160. Broń raketowa Wojska Polskiego z lat 1818-1831, konstrukcji ówczesnego kpt. 2 kl. art. Józefa Bema – pociski i kpt. art. gwardii Józefa Kosińskiego (1793-1873) – wyrzutnie.

Model raketowej wyrzutni stojakowej (opracowanej w 1818 r., na wzór sprzętu francuskiego z r. 1811) i rakielnicy piesi w mundurach służbowych z lat 1827-1831: bombardier i szeregowy (kanonier) przy wystrzeliwaniu pocisku oraz podoficer i szeregowy przygotowujący raketę (racę kongrewską) do odpalenia; skala ok. 1:19, wys. 10 cm (wyrzutnia) i ok. 10,5 cm (figurki wraz z podstawą), wyk. Ireneusz Piecyk. Z kolekcji prywatnej T. Katafiasza, Słupsk [dalej: Zbior. TK, Słupsk], (fot. 218-219)

[Por. J. Bem, *Uwagi o raketach zapalających*, przygot. do druku T. Nowak i J. Lasota, Warszawa 1953; T. Katafiasz, *Organizacja i uzbrojenie rakielników w wojsku Królestwa Polskiego (1822-1830)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” (dalej: SMHW), t. 23: 1981, s. 135-186 – T.K.].

Wojskowe figurki historyczne – rekonstrukcje umundurowania i uzbrojenia nowych formacji powstańczych z 1830-1831 r., w liczbie 19 szt., skala ok. 1:22, wys. ok. 7,5 cm; wyk. i własność I. Piecyk, Kołobrzeg:

161. Strzelec celny kurpiowski, (fot. 220-221)
162. Ułan 9. pułku – pocz. 2. pułku jazdy sandomierskiej, (fot. 220-221)
163. Ułan 10. pułku – pocz. jazda lubelska, (fot. 220-221)
164. Szeregowy Żydowskiej Gwardii Miejskiej w Warszawie, (fot. 220-221)
165. Kanonier artylerii wałowej Gwardii Narodowej Warszawskiej, (fot. 220-221)
166. Oficer krakusów im. Tadeusza Kościuszki, (fot. 222-223)
167. Szeregowy 1. pułku Mazurów, (fot. 222-223)
168. Strzelec celny mazowiecki kpt. Rocha Kozuchowskiego, (fot. 222-223)
169. Partyzant konny powiatu oszmiańskiego – „Desperat” kpt. Józefa Zieńkowicza, (fot. 222-223)
170. Strzelec celny sandomierski batalionu mjr. Eustachego Grothusa, (fot. 222-223)
171. Kosynier 6. pułku strzelców pieszych „Braci Krakowian”, (fot. 224-225)
172. Pikinier 26. pułku piechoty liniowej (2. litewskiego), (fot. 224-225)
173. Kosynier 16. pułku piech. lin. (2. województwa lubelskiego), (fot. 224-225)
174. Podoficer 11. pułku piech. lin. (1. woj. sandomierskiego), (fot. 224-225)
175. Ułan pułku jazdy poznańskiej, (fot. 226-227)
176. Dobosz 16. pułku piech. lin. (2. woj. lubelskiego), (fot. 226-227)
177. Żołnierz pułku saperów [przed wybuchem powstania – batalion], (fot. 226-227)
178. Ułan 3. pułku (III dywizjonu operującego w sierpniu 1831 r. na Litwie), (fot. 226-227)
179. Oficer partyzantów (kozaków) mjr. Tarszy (Ludwika Tarszewskiego?) – żandarmerii polowej w Legii Litewsko-Ruskiej, (fot. 226-227)

Na tułaczach szlakach – Wielka Emigracja 1831-1878 i jej dorobek

Malarstwo

Akwarele

Jazda polska okresu międzypowstaniowego (formacje utworzone w kraju – poza granicami Królestwa Polskiego i na obczyźnie) – dalszy ciąg cyklu Janusza Minkiewicza *Dwa wieki munduru polskiej kawalerii i artylerii konnej*, cztery akwarele o wym. 20,3x32,4 cm, sygn. stylizowanym monogramem JM w dolnym, prawym rogu, z dodaniem liczby 76 (oznaczającej rok powstania: 1976); zbiory MOP Koł., oznaczone numerami od 136 do 139:

180. *Lwowska konna Gwardia Narodowa. Gwardzista, 1848 r.*, KWM-6869/136, (fot. 228)

181. *2. pułk ułanów Legionu Polskiego na Węgrzech. Oficer, 1848 r.*, KWM-6869/137, (fot. 229)

182. *1. pułk Kozaków Otomańskich Sadyka-Paszy Czajkowskiego. Kozak, 1853 r.*, KWM-6869/138, (fot. 230)

183. *Pułk Dragonów Otomańskich. Polski pułk w armii tureckiej. Oficer, 1855 r.*, KWM-6869/139, (fot. 231)

Umundurowanie i uzbrojenie polskich formacji wojskowych okresu międzypowstaniowego i Wielkiej Emigracji, w ujęciu współczesnego malarza-batalisty i ilustratora, art. plast. Pawła Głodka (ur. 1964 r.); ze zbiorów JJ, Warszawa:

184. *Partyzanci 1833 r.*, akwarela, tempera; wym. 25x34,9 cm, sygn.: P. Głodek 2011 r., (fot. 232)

185. *Projekty mundurów Legii Portugalskiej gen. Józefa Bema 1833 r. – ułan, Batalion Strzelców Litewskich i woltyżer*, akw., temp.; wym. 25x34,9 cm, sygn.: P. Głodek 2004 r., (fot. 233)

186. *Żołnierze Hufca Świętego w chwili przekraczania granicy Szwajcarii, 1834 r.*, akw., temp.; wym. 29,6x41,8 cm, sygn.: P. Głodek 2011 r., (fot. 234)

187. *Polski Batalion (4-ty) Legii Cudzoziemskiej w Algierze (1834 r.). Pułk Ułanów Polskich L.[egii] C.[udzoziemskiej] w Hiszpanii 1836 r.*, akw., temp.; wym. 25x34,9 cm, sygn.: P. Głodek 2004 r., (fot. 235)

Grafika

188. *Teka Planches ou Figures pour les Roues à Rails-mobiles constituant la Roue-accomplie, et formant l'objet du premier des Mémoires sur la réforme scientifique de la locomotion, Paris Mai [skreślone: Février] – 1841*, zawierająca tablice z rysunkami różnych rozwiązań konstrukcyjnych specjalnych kół – tzw. *relsów ruchomych* projektu

Józefa Marii Hoene-Wrońskiego (1776-1853), mających w zamyśle ich twórcy doprowadzić do zrewolucjonizowania lokomocji; łącznie 16 tablic, podzielonych na trzy części (à 4, 6 i 6 tab.), z czego osiem podmalowanych akwarelą; całość w oprawie introlig. (41,9x30,5x0,9 cm, karton z zewnątrz oklejony papierem w barwie brązowoczerwonej, tłoczonym w drobny „groszek”, od strony wewnętrznej – papier z nadrukowanym wzorem „marmurkowym”), na licowej stronie okładki naklejka w złocistym obramowaniu, z tejże barwy napisem (majuskułą): ATLAS TECHNIQUE N°. I, kk. 24. PAN BKórn., BK 2335, (fot. 236-243)

[Jakkolwiek nie był bezpośrednim uczestnikiem wychodźstwa polistopadowego (we Francji osiedlił się już ok. 1799 r.), dzięki swoim rozległym kontaktom osobistym z emigrantami na płaszczyźnie naukowej i literackiej J. M. Hoene-Wroński stał się jedną z najwybitniejszych postaci polskiej diaspory we Francji po 1831 r. Artylerzysta – oficer Insurekcji kościuszkowskiej, filozof, matematyk, romantyczny wizjoner i twórca osobliwych koncepcji mesjanistycznych (toczył intensywny spór o autorstwo pojęcia „mesjanizm” z Adamem Mickiewiczem), był również utalentowanym badaczem w zakresie nauk ścisłych i wynalazcą. Zaproponowana przez niego reforma lokomocji – transportu masowego (wbrew twierdzeniom zawartym w dawniejszej literaturze poświęconej Hoene-Wrońskiemu, w której przypisywano mu opracowanie trakcji gąsienicowej czy też „ruchomych szyn”) opierała się na jego autorskim wynalazku kół (różne warianty rozwiązań technicznych) o konstrukcji umożliwiającej zaopatrzoną w nie pojazd (nazwaną przez Wrońskiego *Dromade*) poruszanie się bez przechyłów zarówno w osi poziomej, jak i pionowej, niezależnie od ukształtowania terenu, por. niżej, poz. kat. 189 i 190. Zob.: J. B. Gawęcki, *Hoene-Wroński Józef Maria (1776-1853)*, PSB, t. 9, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960-1961, s. 558-560; T. Katafiasz, *Wojskowa myśl naukowo-techniczna i wynalazczość Wielkiej Emigracji (do 1878 roku)*, „Słupskie Studia Historyczne” Nr 8, Słupsk 2000, s. 138-141 oraz fot. 2-6 (gdzie dalsza bibliografia tematu) – T.K.].

Pojazdy – wynalazki komunikacyjne (modele)

189. Model pojazdu (wozu z dyszlami) zaopatrzonego w układ jezdny projektu J. M. Hoene-Wrońskiego (koła – *relsy ruchome* i przekładnie wspomagające z kółkami zębatymi); drewno, mosiądz, stal (lub żelazo), ubytki – brak niektórych elementów konstrukcyjnych przekładni, wym. 18,5x62,5x15 cm; wyk. J. M. Hoene-Wroński (?), ok. 1836 r. Sprowadzone do zbiorów kórnickich przez Jana hr. Działyńskiego (1829-1880) w 1875 r. PAN BKórn., MK 4125, (fot. 244)

[Por. wyżej, poz. kat. 188].

190. Para kół – *relsów ruchomych* projektu J. M. Hoene-Wrońskiego; model zakupiony do zbiorów kórnickich przez J. hr. Działyńskiego w 1875 r. od Bethilde de Conseillant (przybranej córki wynalazcy); stal (lub żelazo), wym. 20x20x17 cm; obręcze każdego z kół ruchome względem siebie w płaszczyźnie pionowej, całość uchylna w płaszczyźnie poziomej przy zachowaniu bezprzechyłowego położenia osi układu jezdnego. Wyk. J. M. Hoene-Wroński (?), ok. 1836 r. PAN BKórn., MK 4132, (fot. 244)

[Por. wyżej, poz. kat. 188 i 189].

Dokumenty

Mapy

191. *Preussen* – mapa Królestwa Prus w XIX w. [fragm., prowincje: Prusy Wschodnie i Zachodnie, Pomorze, Brandenburgia, Poznańska (Wielkie Księstwo Poznańskie), Śląsk, Saksonia (Pruska)]; skala 1:3 400 000, wyd. Bibliographisches Institut in Leipzig (Lipsk), ok. 1897 r., wym. [całości] 39x20 cm, staloryt kolor. Anonimowe zbiory prywatne, kopia cyfrowa (powiększ.) z oryg. [wyk. AP Kosz.].

192. *Karte von dem zur Stadt Köslin gehörigen Forstbezirke Gollenberg* – mapa Koszalina wraz z obszarami leśnymi Góry Chełmskiej; skala 1:20 000, oprac. J. Greeven, wyd. Geogr. lith. Anst. u. Steindr. v. C. L. Keller, Berlin, ok. 1889 r., wym. 36x57 cm. Zbiory Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 570, kopia cyfrowa z oryg. [za pośrednictwem AP Kosz.].

Druki ulotne, okolicznościowe i organizacyjne

193. [Joachim Lelewel], *Komitet Narodowy Polski do tułaczow [sic!] polskich*, Paris 17 février 1832, Paryż 1832, Druk. A. Pinard; papier, druk 8°, ss. 7, kk. 4; [podp.] J. Lelewel, L.[eonard] Chodźko, T.[adeusz] Krępowiecki i in. Zbiory Koszalińskiej Biblioteki Publicznej im. Joachima Lelewela [dalej: Kosz. BP], mp 219919, (fot. 245)

Por. *Bibliografia historii Polski XIX wieku*, t. 2: 1832-1864, cz. 3, wol. 3, pod red. W. Chojnackiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 147-148, poz. 15854.

[Broszura protestacyjna przeciwko przekształceniu przez Mikołaja I polskiego Orderu Virtuti Militari w rosyjską wojskową odznakę pamiątkową pod tą samą nazwą nadawaną za udział w stłumieniu powstania listopadowego. Autorstwo tekstu przypisywane J. Lelewelowi (1786-1861), stojącemu na czele tegoż Komitetu, stąd nazywanego Lelewelowskim (8 XII 1831-XII 1832). Wybitny uczony – historyk, bibliotekarz, kolekcjoner, przed 1830 r. wykładał na uniwersytetach Wileńskim i Warszawskim, członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk, zwolennik nurtu romantycznego – związany ze środowiskiem Filomatów wileńskich; choć padł ofiarą represyjnych kroków podjętych przez Nikołaja Nowosilcowa (1762-1838), w istocie nie był aktywnie zaangażowany w działalność konspiracyjną (od 1821 r. należał do Towarzystwa Patriotycznego). Od 1828 r. poseł na Sejm, po wypadkach Nocy Listopadowej został (30 XI 1830 r.) członkiem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego, a następnie powstańczego Rządu Narodowego; w ostatnich tygodniach powstania powołany na ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Na emigracji początkowo we Francji, po wydaleniu z jej granic osiadł w Brukseli; w pierwszej dekadzie życia na obczyźnie niezwykle czynny w życiu politycznym emigrantów – po rozwiązaniu KNP był m.in. przywódcą Młodej Polski (1834-1836) i zasiadał w kierownictwie Zjednoczenia Emigracji Polskiej (1837-1846). Wycofawszy się po 1849 r. z działalności politycznej, wznowił owocną i wszechstronną pracę naukową, przede wszystkim nad monumentalną historią Polski (*Polska, dzieje i rzeczy jej*, 20 tomów, 1855-1864). Zob.: S. Kieniewicz, *Lelewel Joachim Józef Benedykt (1786-1861)*, PSB, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, s. 21-25; tenże, *Joachim Lelewel*, Warszawa 1990; H. Więckowska, *Joachim Lelewel uczony – polityk – człowiek*, Warszawa 1980 – T.K.].

194. [J. Lelewel], *Comte* [sic! – *Compte*] *général. Des Recettes et des Dépenses du Comité National Polonais*, Bruxelles 1er avril 1834, Bruksela 1834; papier, druk 8°, ss. 4, kk. 2. Kosz. BP, Cz. 259947, (fot. 246)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 127, poz. 1708.

[Zestawienie wpływów i wydatków Komitetu Narodowego Polskiego (Lelewelowskiego) od 8 XII 1831 r., w tym m.in. na pokrycie kosztów przejazdu polskich żołnierzy – uczestników powstania, z Prus – T.K.].

195. [Aleksander Komarnicki (1806-1884)], *Druga Rocznicą Dwódziestego* [sic!] *Dziwiącego Listopada*, Lipsk 1832 [ficc., właśc.: Lwów 1834]; papier, druk, ss. 7, kk. 4, wym. 19x11,5 cm. PAN BKórn., 120109, (fot. 247-248)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 263-264, poz. 3452 (gdzie jako rzeczywisty rok wyd. wskazano 1833 - ?).

[Broszura zawierająca datowane 10 XII 1832 r. sprawozdanie z lwowskich obchodów drugiej rocznicy Nocy Listopadowej (w cyt. wyżej opisie bibliograficznym podano, że obchodu paryskiego – przeczy temu w sposób oczywisty treść relacji). Stanowi przykład tajnych druków patriotycznych, wydawanych konspiracyjnie przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie, z inicjatywy jej autora zatrudnionego tu od 1832 r. w charakterze stypendysty, byłego uczestnika powstania listopadowego – najpierw w szeregach Gwardii Akademickiej, następnie w artylerii, awansowanego na ppor. 4. komp. art. pieszej w korpusie gen. G. Ramorina, z którym przekroczył granicę galicyjską i był internowany przez Austriaków. Po zdekonspirowaniu i procesie osadzony w l. 1837-1842 w twierdzy Kufstein, zwolniony przed upływem pełnego wymiaru wyroku, został w trybie natychmiastowym wydalony z Austrii i emigrował do Francji, gdzie spędził resztę życia (w 1843 r. zgłosił akces do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, wówczas największej organizacji politycznej uchodźstwa polistopadowego). Zob.: R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 303-304; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 96-97; M. Tyrowicz, *Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Przywódcy i kadry członkowskie. Przewodnik biobibliograficzny*, Warszawa 1964, s. 303 i fot. po s. 304; B. Łopuszański, *Komarnicki Aleksander Dionizy (1806-1884)*, PSB, t. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 374-375 – T.K.].

196. [J. Lelewel], *Ogólne Komitetu Narodowego obliczenie; oraz opłacenie jego długu*, Bruxella 1 X 1836, Bruksela 1836; papier, druk 8°, ss. 8, kk. 4; w górnej części strony tytułowej ozdobne panoplium ze sztandarów symbolizujących braterstwo ludów Europy, połączonej tarczy herbowej z Orłem i Pogonią oraz kotwicy – symbolu nadziei; ponad nimi napis w dwóch rzędach: WOLNOŚĆ, CAŁOŚĆ, NIEPODLEGŁOŚĆ | RÓWNOŚĆ, BRATERSTWO. Kosz. BP, mp 223881, (fot. 249)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 127, poz. 1706.

[Broszura polemiczna, mająca na celu obalenie krzywdzących zarzutów o rzekomą niegospodarność i nadużycia w dysponowaniu funduszami Komitetu Lelewelowskiego. Komitet już wcześniej publikował drukiem dokładne sprawozdania w tej mierze, o czym także w treści broszury; zob. wyżej, poz. kat. 194 – T.K.].

197. [Antoni hr. Ostrowski], *Były dowódzca Gwardyi Narodowej Warszawskiej do Rodaków w tułactwie*, Wersal 1 I 1839 r., [Paryż] 1839, Druk. Bourgogne et Martinet; papier, druk, ss. 16, kk. 8, wym. 20,5x13,2 cm. MNiepodl., U. 770, (fot. 250)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 186, poz. 2461.

[Broszura polemiczna o charakterze politycznym; autor krytykuje projekt „Ustaw Organicznych” (rodzaj „prawa” mającego obowiązywać ogół uchodźców polistopadowych) przygotowany jesienią 1838 r. przez Komisję Korespondencyjną Zjednoczenia Emigracji Polskiej i w zamian przedstawia własny „Projekt do prawa Emigracji Polskiej wywalczający Oyczyznę” – zawarty wewnątrz druku (s. 8-14). O tej inicjatywie nie wspomina nic S. Kalemka, omawiając dyskusję wokół projektów ZEP i sprawę ich uchwalenia, w swej podstawowej pracy o emigracji po powstaniu listopadowym (zob.: tenże, *Wielka Emigracja. Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1832-1862*, Warszawa 1971, s. 234 nn; por. też W. Zajewski, *Ostrowski Antoni Jan h. Rawicz (1782-1845)*, PSB, t. 26, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 546-550 – T.K.).

198. [b.a.], *Jedenasta rocznica rewolucji 29 listopada w Paryżu pod prezydentą Walentego Zwierkowskiego*, b.m.r.w. [Bruksela 1841], Druk. J. H. Briard; papier, druk, ss. 24, kk. 12, wym. 25,8x18,3 cm; w górnej części strony tytułowej ozdóbka w formie panoplium [identyczny jak na stronie tytułowej poz. 196, zob. wyżej]. PAN BKór., 2602, (fot. 251)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 268, poz. 3512.

199. [b.a.], *Kazanie świeckie w rocznicę 29 listopada*, Paryż 1834, Druk. Maulde i Renou; papier, druk, ss. 7, kk. 4, wym. 23,4x15,8 cm; pośrodku strony tytułowej ozdóbka w formie połączonej tarczy herbowej Polski i Litwy, wkoło napis: BOŻE•ZBAW•POLSKĘ. PAN BKór., 219453, (fot. 252)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 269, poz. 3527.

200. [Adam Jerzy ks. Czartoryski], *Mowa Xięcia Czartoryskiego Na Posiedzeniu Towarzystwa Literackiego Polskiego w Bibliotece Polskiej w Paryżu 1845, w dzień obchodu 29 Listopada*, Paryż 1845, Druk. Maulde i Renou; papier, druk 8°, ss. 31, kk. 16. Biblioteka Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie [dalej: BMLit.], sygn. II. 9131, (fot. 253-254)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 160, poz. 2108.

201. [Aleksander Jełowicki (1894-1877)], *Kazanie na XXVI rocznicę powstania narodowego miane w kościele Wniebowzięcia (de l'Assomption) dnia 29 Listopada 1856 roku przez xiędza Alexandra Jełowickiego*, Paryż 1857, [druk.] Księgarnia Jacques Lecoffre et Cie; papier, druk, wym. 19x12,8 cm; [współopr. z: *Kazanie na uroczystość Ś. Jana Kantego miane w Paryżu w kościele Wniebowzięcia (de l'Assomption) dnia 19 Października 1856 roku przez x. Alexandra Jełowickiego*, Paryż 1857, [druk.] Księgarnia Jaques Lecoffre et Cie, pod wspólną stroną tytułową jako: *Dwa kazania miane w Paryżu przez xiędza Alexandra Jełowickiego*], ss. [całość współopr.] 35, kk. 18. PAN BKór., 145432, (fot. 255-256)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 275, poz. 3601.

[Także drugi z publikowanych tu tekstów, przygotowany w związku ze świętem typowo kościelnym, nosi charakter patriotyczny, z odwołaniem do upadku Polski oraz ówczesnej sytuacji uchodźców polskich i ich potrzeb duchowych. Autor – absolwent Uniwersytetu Warszawskiego (magister filozofii), uczestnik powstania listopadowego na Wołyniu i Podolu jako sekretarz-adiutant gen. Benedykta Kołyszki (1749 lub 1754-1834), w maju 1831 r. walczył m.in. pod Daszowem, Tywrowem i Majdanem, a następnie – jako kanonier artylerii – w obronie Warszawy 6-7 IX 1831 r.; poseł na Sejm powstańczy (z pow. hajsyńskiego). Po upadku powstania początkowo w Galicji, przybył 27 VII 1832 r. do Paryża – od pierwszych dni pobytu bardzo aktywny w życiu politycznym, naukowym i literackim Wielkiej Emigracji, członek kilku komitetów (w tym Lelewelowskiego i gen. J. Dwernickiego) i stowarzyszeń; m.in. od 1835 r. sekretarz Towarzystwa Literackiego. Sfinansował wydanie wielu druków emigracyjnych, zarówno dzieł literackich (m.in. A. Mickiewicza, J. Słowackiego, Z. Krasińskiego i dalszych poetów, jak Wincentego Pola czy Antoniego Goreckiego), jak i broszur politycznych. Był redaktorem i wydawcą „Rocznika Emigracji Polskiej”, a następnie „Wiadomości Krajowych i Emigracyjnych”. Z końcem 1838 r. wstąpił do seminarium duchownego i 18 XII 1841 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W 1842 r. złożył papieżowi Grzegorzowi XVI sprawozdanie o położeniu Kościoła katolickiego w kraju; rok później wstąpił do Zgromadzenia Zmartwychwstańców, po czym od 1844 r. był długoletnim przełożonym Misji Polskiej w Paryżu, najpierw przy kościele Św. Rocha, a od 1849 r. w kościele Assomption (Wniebowzięcia). Płodny pisarz religijny, próbował także sił w poezji oraz na polu pisarstwa historycznego; pozostawił nader interesujące pod względem źródłowym *Moje wspomnienia*, wydawane aż sześciokrotnie (Paryż 1839, Poznań 1877, Kraków 1891, Warszawa 1904 – okrojone przez cenzurę carską, Lwów 1933 i Warszawa 1970). Zob.: F. German, *Jelowski Aleksander (1804-1877)*, PSB, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964-1965, s. 160-162; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 83-84 – T.K.].

202. [Zbior.], *XXXI rocznica powstania listopadowego: obchód paryzki pod prezydencją posła Ledochowskiego* [sic! – Ledóchowskiego] *Jana, obejmujący zagajenie prezydującego, głosy: Dąbrowy Leopolda* [i in.], oraz: *poezyę krajową i trzy toasty nadesłane przez Chodźkę Michała z krótkim wstępem Zienkowicza Leona*, Paryż 1862, Druk. L. Martinet; papier, druk, wym. 18,8x11,8 cm, ss. 36, kk. 18. Zbiory Biblioteki Muzeum Narodowego w Warszawie [dalej: BMN Warsz.], HP I 190, (fot. 257)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 277, poz. 3625.

203. *Ustawy Towarzystwa Literacko-Historycznego*, Paryż 1865, Druk. E. Martinet; papier, druk, wym. 21,5x13 cm, ss. 8, kk. 4; w górnym prawym rogu pieczęć okrągła niebieskim tuszem, w otoku napis: BIBLIOTEKA POLSKA W PARYŻU, w środku czteropolowa tarcza herbowa: rząd górny – Orzeł i Pogoń, rząd dolny – Pogoń i Orzeł, nad tarczą korona. MNiepodl., U. 2049, (fot. 258)

[Statut stowarzyszenia polityczno-kulturalnego, powstałego 29 IV 1832 r. z inicjatywy m.in. ks. A. J. Czartoryskiego jako Towarzystwo Literackie Polskie; zajmowało się początkowo zbieraniem i ogłaszaniem materiałów dotyczących Królestwa Polskiego pod rządami namiestnika feldm. I. Paskiewicza, a także propagowaniem sprawy polskiej wśród innych

narodów za pośrednictwem prasy francuskiej i emigracyjnej. W 1838 r. otworzyło Bibliotekę Polską w Paryżu (która istnieje do dzisiaj, stanowiąc ważne centrum życia kulturalnego i placówkę naukowo-badawczą). W 1851 r. Wydział Historyczny TLP z J. U. Niemcewiczem na czele wyodrębnił się w osobne Towarzystwo Historyczne, ale już w 1854 r. oba znów połączyły się w jednolite Towarzystwo Historyczno-Literackie (tak właśnie, wbrew nazwie użytej w tytule druku). Skupiało emigracyjnych twórców nauki i eseistyki naukowej, odgrywając istotną rolę w ruchu naukowo-literackim uchodźstwa polskiego; od 1856 r. (po zorganizowaniu Komitetu Wydawniczego) prowadziło ożywioną działalność wydawniczą. Władze II Cesarstwa francuskiego na mocy dekretu Napoleona III z 10 VI 1866 r. uznały je za instytucję użyteczności publicznej. W 1891 r. zawiesiło działalność, która – wznowiona później (można spotkać mylne informacje, jakoby w 1893 r. uległo rozwiązaniu) – trwa do chwili obecnej. Zob.: *Zakłady polskie na wychodźstwie. I. Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu*, „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu”. Rok 1866, Paryż 1867, s. I-XXVII; L. Gadon, *Z życia Polaków we Francji: rzut oka na 50-letnie dzieje Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, 1832-1882*, Paryż 1883; S. Kalembka, *Wielka Emigracja...*, jw., s. 294-295; A. Mazanek, *Towarzystwo Historyczno-Literackie*, (w:) *Literatura Polska, przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, Warszawa 1985, s. 482 – T.K.].

Prasa

204. „Pielgrzym Polski”. Dziennik Narodowy. Polityczny i Literacki, [red. Eustachy Januszkiewicz (1805-1874), od lipca 1833 r. Bogdan Jański (1807-1840)], Paryż 1833, Druk. Augustin Pinard, blok współopr. [opr. introlog. płpł. w okleinie] półarkuszy nr 1 – 32 (5 IV-29 XI 1833 r.); papier, druk 4°; na stronie tytułowej 1 półarkusza [z 5 IV 1833 r.] w górnej części ozdóbka graficzna w formie żaglowca miotanego burzą na spienionych falach morskich – aluzja do losu emigrantów. BMLit., sygn. Stawiński 1416, (fot. 259)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 1, Warszawa 1968, s. 93-94, poz. 1239.

[Ukazywał się od 4 XI 1832 r., początkowo w formacie 8°; od 5 IV 1833 r. zmiana formatu na większy. Pismo popierało koncepcje społeczno-polityczne J. Lelewela oraz inspirowane przez niego przedsięwzięcia na rzecz wznowienia walki o niepodległość Polski. Aktywnym współpracownikiem pisma i autorem wielu zamieszczonych w nim publikacji był A. Mickiewicz. Zob.: *Postępowa publicystyka emigracyjna 1831-1846. Wybór źródeł*, oprac. W. Łukaszewicz i W. Lewandowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. XC; B. Micewski, *Bogdan Jański – założyciel zmartwychwstańców 1807-1840*, Warszawa 1983, s. 170-174; biogramy obu głównych redaktorów, wybitnych postaci Wielkiej Emigracji: A. Lewak, *Januszkiewicz Eustachy (1805-1874)*, PSB, t. 10, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-1964, s. 595-597 i F. German, *Jański Bogdan (1807-1840)*, tamże, s. 601-603; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 80-81 (B. Jański) – T.K.].

205. „Amts=Blatt der Königlichen Regierung zu Cöslin”, 18. Jhrg., nr 19 z 8 V 1833 r.; zawiera m.in.: publikację Zarządzenia Nr 91 Królewskiej Regencji w Koszalinie z dnia 1 V 1833 r. w sprawie trybu i sposobu postępowania wobec „zbiegłych do Francji polskich powstańców” (*nach Frankreich geflüchtete polnische Insurgente*) i „podróżujących polskich uchodźców [uciekinierów]” (*reisende polnische Flüchtlinge*), s. 95-97; blok współopr. [opr. intro-

lig., karton w czarnej okleinie, w górnej części grzbietu, na czerwonym tle złocisty nadruk: Amts=Blatt *pro* 1833] nr 1-52; papier, druk, wym. 16,6x20,5 cm. AP Kosz., nr inw. 1017 p.

[W 1833 r. w Królestwie Polskim z inicjatywy emigracyjnej organizacji Zemsta Ludu (kierowanej przez J. Lelewela) podjęto próbę wznowienia walki powstańczej, która przeszła do historii pod nazwą „partyzantki Zaliwskiego”. W obawie przed przemieszczaniem się powracających do kraju uchodźców polistopadowych, podejrzanych o chęć wzięcia w niej udziału, władze pruskie wydały restrykcyjne zarządzenia, mające na celu ograniczenie takich podróży – T.K.].

206. „Tygodnik Emigracyi Polski”, [red. Jędrzej (Andrzej) Słowaczyński], Paryż 1834, Druk. P. Baudouin; papier, druk, wym. 22x14,5 cm, blok współopr. [opr. introlig., karton w okleinie o wzorze „marmurkowym”] s. 1-52, kk. 26+2. PAN BKór., Cz 3736/1, (fot. 260) Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 1, s. 98, poz. 1290.

[Podstawowe czasopismo dla pełniejszego poznania życia Wielkiej Emigracji w jej pierwszym okresie (wychodziło w l. 1834-1837). Początkowo (do 1836 r.) wspierało działalność polityczną gen. J. Dwernickiego, później – J. Lelewela i jego próby zjednoczenia wychodźstwa polistopadowego. Redaktor i wydawca, A. Słowaczyński (1807-1847), uczestnik powstania listopadowego, dziennikarz i geograf, był w l. 1832-1834 sekretarzem Komitetu Narodowego Emigracji Polskiej (Dwernickiego); współzałożyciel Szkoły Polskiej na Batignolles w Paryżu. Zob.: *Postępowa publicystyka...*, (jw.), s. XCI – T.K.].

Rękopisy

207. Okładka teczeki archiwalnej dotyczącej „Skierowania byłych polskich żołnierzy do budowy szos na Pomorzu”, z wypisanym ręcznie w jęz. niem. tytułem oraz dawną numeracją kancelaryjną i datą założenia (czerwiec 1833 r.); karton, wym. 19x29,5 cm. Archiwum Państwowe w Szczecinie [dalej: AP Szcz.], zespół archiwalny „Komisja Budowy Szos na Pomorzu” (*Chaussebaukommission in Pommern*), 1828-1842, sygn. 10, faksymile z oryg. [wyk. AP Kosz.].

208. Odpis pisma Ministra Spraw Wewnętrznych i Policji [Królestwa Prus] adresowanego do ministerstwa handlu i rzemiosła z informacją o propozycji skierowania, na wniosek nadprezydenta Prowincji Pomorze, 138 „polskich uciekinierów” z powiatów toruńskiego i brodnickiego na Pomorze, ze wskazaniem na Koszalin, celem zatrudnienia ich przy budowie szos, Berlin 19 VIII 1833 r., podpis. (z upoważnienia ministra) Julius August von Bernuth (1782-1857), rzeczywisty tajny wyższy radca stanu w Min. Spraw Wewn. i Policji; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 18x29,5 cm. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...” (jw.), sygn. 10, s. 63, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

209. Kopia (odpis) pisma Moritza Haubolda von Schönberga (1770-1850), królewskiego rzeczywistego tajnego radcy i nadprezydenta Prowincji Pomorze do Królewskiej Regencji w Koszalinie, w sprawie skierowania Polaków do budowy szosy na odcinku Koszalin-Sianów, na podstawie jego zarządzeń z 12 i 14 IX 1833 r., Szczecin 22 IX 1833 r.; papier, rękopis, ss. 8, kk. 4, wym. 18,2x29,5 cm. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...” (jw.), sygn. 10, s. 91-98, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

[Zawiera m.in. sprostowanie omyłki w podanej wcześniej liczbie byłych powstańców – do prac kieruje się nie 64 „osobników” (*Subjekte*), a 40, gdyż w przypadku trzech nastąpiło zdublowanie ich na dwóch odrębnych listach i ci wraz z 37 innymi odkomenderowani zostali do twierdzy kołobrzesckiej; osoby te wymieniono z nazwisk, jako: „Alexander Lipinski, Valentin Rustkowski, Ant.(oni) Woęcinskiy” – T.K.].

210. Pismo kierującego budową szosy na odcinku Koszalin-Sianów konduktora Arndta do królewskiego tajnego radcy regencyjnego i landrata [pyrzyckiego], królewskiego komisarza do prowadzenia budowy szos na Pomorzu [„Starym”, inaczej „Tylnym” – *Alt-Pommern*] Augusta Petera von Schöninga (1780-1858) w Stargardzie Szczecińskim, z informacją o dotarciu w dniach 25 i 26 IX 1833 r. setki polskich uchodźców (*Flüchtlinge*), z których 40 odesłano do twierdzy kołobrzesckiej, 16 chorych do lazaretu w Sławnie, w efekcie czego do pracy przystąpiło 44, Sianów 28 IX 1833 r.; papier, rękopis, ss. 2, k. 1, wym. 18,5x29,5 cm; na marginesie pierwszej strony inną ręką tekst odpowiedzi udzielonej kdk. Arndtowi 6 X 1833 r. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...”, (jw.), sygn. 10, s. 102-103, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

211. Duplikat tabeli rozliczenia Królewskiej Komendantury w Sianowie z wydatków (wynagrodzeń) poniesionych w związku z pobytem i pracą polskich uchodźców przy budowie szosy na odcinku Koszalin-Sianów, w dniach 20-30 IX 1833 r., Sianów 30 IX 1833 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 18,5x29,8 cm. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...”, (jw.), sygn. 10, s. 179, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

[W tabeli odnotowano, iż: w dniu 26 IX 1833 r. do pracy przystąpiło 50 polskich uchodźców, 27 września – 59, a w dniach 28, 29 i 30 t.m. codziennie 44; ponadto w punkcie 2 wymieniony z nazwiska „von Czarnowski”, jako poszukiwany przez policję (pruską) w Strasburgu (Brodnicy) – T.K.].

212. Kopia (odpis) pisma kpt. Rode, dowódcy 8. komp. 21. pułku piechoty (4. Pom.) sprawującego nadzór nad byłymi powstańcami listopadowymi zatrudnionymi przy budowie szosy Koszalin-Sianów do dowództwa 4 Dywizji w Stargardzie Szczecińskim z meldunkiem o uzyskaniu zgody 49 uchodźców polskich na przetransportowanie ich do Stanów Zjednoczonych AP (lista w załączeniu) [obecnie brak – T.K.] oraz o pomocy, jakiej udzielił znający język polski por. hr. von Prebendowski w przekonaniu wahających się co do celowości wyjazdu, Sławno 11 X 1833 r.; papier, rękopis, ss. 2, k. 1, wym. 18,3x29,8 cm. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...”, (jw.), sygn. 10, s. 139-140, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

213. Duplikat tabeli rozliczenia Królewskiej Komendantury w Sianowie z wydatków poniesionych w związku z pobytem i zatrudnieniem polskich wychodźców przy budowie szosy Koszalin-Sianów za październik 1833 r., Sianów 31 X 1833 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 18,2x29,8 cm. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...”, (jw.), sygn. 10, s. 183, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

[W rubryce Uwagi (*Bemerkungen*) adnotacja: „za transport polskich uchodźców do Gdańska w dniu 28 października” (*den 28. October zum Transportierung polnischer Flüchtlinge nach Danzig*) – T.K.].

214. Pismo królewskiego rzeczywistego radcy i nadprezydenta Prowincji Pomorze M. H. von Schönberga do królewskiego tajnego radcy regencyjnego i landrata A. P. von Schöninga w Stargardzie Szczecińskim z powiadomieniem o planowanym wymarszu do Grudziądza pozostałych w Sianowie polskich wychodźców, zgodnie z rozkazem zebrania wszystkich przebywających jeszcze na terenie Prus i Pomorza byłych powstańców i skierowania ich do prac w „polskim oddziale roboczym” (*polnischen Arbeits-Abteilung*) w twierdzy grudziądzkiej, Szczecin 20 XI 1833 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 18,2x29,8 cm; u dołu strony inną ręką adnotacja o wydanych w tej sprawie dyspozycjach. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...” (jw.), sygn. 10, s. 166, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

215. Duplikat tabeli rozliczenia Królewskiej Komendantury w Sianowie dziennych wypłat żołdu (wynagrodzenia) za prace przy budowie szosy na odcinku Koszalin-Sianów w związku z zatrudnieniem tamże polskich uchodźców, za listopad 1833 r., podpis. kpt. Rode, dowódca 8. komp. 21. pułku piechoty, Pyrzyce 8 I 1834 r.; papier, rękopis jednostronny, k. 1, wym. 18x29,8 cm. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...” (jw.), sygn. 10, s. 149, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

[W specyfikacji odnotowano za okres od 1 do 30 listopada 1833 r. m.in. wydatki dla 21 osób, w tym żonę i dziecko „Polaka von Binkowskiego” (*1 Frau und 1 Kind des Polen von Binkowski*) – T.K.].

216. Pismo kierownika robót drogowych na odcinku Koszalin-Sianów kdk. Arndta do królewskiego tajnego radcy i landrata, komisarza królewskiego do prowadzenia budowy szos na Pomorzu – A. P. von Schöninga w Stargardzie Szczecińskim, w którym powiadamia o wymarszu 1 XII 1833 r. wszystkich dotychczas zatrudnionych tamże polskich uchodźców, Koszalin 7 XII 1833 r.; papier, rękopis, ss. 2, k. 1, wym. 18x29,8 cm; na pierwszej stronie w górnym prawym rogu inną ręką adnotacja o wpływie pisma w dn. 10 XII 1833 r., a u dołu, po lewej stronie, o włączeniu do akt sprawy z dniem 21 t.m. AP Szcz., zesp. arch. „Komisja Budowy...” (jw.), sygn. 10, s. 219-220, faks. z oryg. [wyk. AP Kosz.].

217. „Tygodnik Emigracji Polskiej”, Paryż 1834, autograf – odpis, od nru 4 z 31 III 1834 r. do nru 12 z 2 VI 1834 r.; papier, rękopis, ss. 24, kk. 12, wym. 27,6x21,6 cm, współopr. [oprawa introlig. biblioteczna]. PAN BKórn., Cz. 3736/2, (fot. 261-264).

[Braki w zachowanej oryg. numeracji stron odpisu zdają się wskazywać na prawdopodobieństwo jego zdekompletowania; różnice w kroju pisma są efektem autorstwa być może dwóch sporządzających go osób. Druki emigracyjne, zwłaszcza polityczne, traktowane przez zaborców jako nielegalne i w razie przechwycenia konfiskowane, docierały do kraju z dużymi trudnościami, w nielicznych egzemplarzach – a następnie krążyły w formie odręcznych odpisów, przekazywane w zaufaniu, poprzez kontakty osobiste, kolejnym czytelnikom – T.K.].

218. Antoni Bukaty (1808-1876), *Mémoire sur l'art de la guerre, envoyé à l'Empereur, et transmis au Ministre de la Guerre, le 20 janvier 1867*, Paryż 9 I 1867 r. [tak na ostatniej stronie]; papier, rękopis, ss. 8 [dwie ostatnie niezapisane], kk. 4 [ostatnia niezapisana], wym. 23,8x18,7 cm; w górnym lewym rogu owalna pieczęć własnościowa Biblioteki Kórnickiej

i odrębne adnotacje inwentaryzacyjne. PAN BKórń., BK 2399 – Teka pism A. Bukatego, k. 321-324, (fot. 265-266).

[Uczestnik powstania listopadowego (w szeregach artylerii – za dzielność podany do Krzyża Virtuti Militari) przed jego wybuchem student matematyki na Uniwersytecie Warszawskim, a na emigracji absolwent paryskiej Szkoły Dróg i Mostów (*École des Ponts et Chaussées*), od 1839 r. członek Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, uczeń i entuzjasta J. M. Hoene-Wrońskiego – już w 1841 r. usiłował, jednak bezskutecznie, zainteresować ks. A. J. Czartoryskiego propozycją użycia w przyszłej wojnie (w domyśle: o wolność Polski) pojazdu wyposażonego w „ręsy ruchome” (zob. wyżej, poz. kat. 188-190), napęd parowy (lokomotywa) i uzbrojonego w jedno lub dwa działa. Niezrażony, po dopracowaniu swojej koncepcji, przedłożył ją samemu cesarzowi Napoleonowi III za pośrednictwem francuskiego Ministerstwa Wojny. Memoriał ten, poprzez zaczerpnięte z historii wojen przykłady zastosowania wozów bojowych, rysuje wizję przyszłego pola walki, na którym przewagę zapewni sobie ten, kto będzie dysponował potężnymi maszynami wojennymi nowego typu, pełzającymi po nim i „plującymi ogniem”. A. Bukaty pozostawił po sobie również liczne publikacje mesjanistyczne, a także poświęcone jego mentorowi – J. M. Hoene-Wrońskiemu; ogłosił m.in. dowód na tzw. trzecie prawo algorytmii oraz dowód na podstawowe prawo teleologii tegoż filozofa. Jako dyrektor organizował Instytucję Przygotowawczą Polską (późniejszą Wyższą Szkołę Polską na Montparnasse w Paryżu), pracował przy budowie kolei żelaznej w Kanadzie, a pod koniec życia utrzymywał się z udzielania prywatnych lekcji matematyki. Zmarł w przytułku dla ubogich. Zob.: W. Wąsik, *Bukaty Antoni (1808-1876)*, PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 112-114; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 22-23; T. Katafiasz, *Wojskowa myśl...*, jw., s. 138, 142-143 – T.K.].

Książki

Powstanie i wojna z Rosją 1830-1831 w emigracyjnej literaturze historycznej – uczestnicy, relacje, pierwsze opracowania

219. Józef Straszewicz [wyd.], *Les Polonais et les Polonaises de la Révolution du 29 Novembre 1830 ou portraits des personnes qui ont figurées dans la dernière guerre de l'indépendance polonaise, avec les Fac-Simile de leurs Signatures, litographiés sur dessins originaux...; accompagnés d'une biographie pour chaque portrait. Par Joseph Straszewicz*, Paryż 1832, Druk. A. Pinard. litogr. F. de Villain, ss. 628, wym. 36x53,5x6 cm; na stronie tytułowej w górnym prawym i dolnym lewym rogu pieczęć własn. Biblioteki Kórnickiej (jak przy poz. kat. 218), opr. oryg. [karton w ciemnej okleinie, ze wzmocn. pł., w górnej części grzbietu tłoczony złociście tytuł dzieła]. PAN BKórń., 41593, (fot. 267)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 473-474, poz. 7403 oraz wyżej, poz. kat. 22.

[Monumentalny album litografii portretowych, wraz z życiorysami przedstawianych postaci, związanych z ruchem konspiracyjnym w Królestwie Polskim i na Litwie przed 1830 r., wypadkami Nocy Listopadowej i wojną z Rosją w 1831 r. – zarówno wojskowych, jak i osób cywilnych. Wydawca – J. Straszewicz, uczestnik powstania na Litwie (członek Rządu Centralnego Polskiego dla Litwy i Żmudzi) i jego historyk, emigrant, do współpracy zaangażował wielu portrecistów francuskich, ówczesnie zaliczanych do najlepszych, jak: P. L. Gravendon,

N. E. Maurin, P. R. Vigneron, Z. F. J. M. Beliard, Ch. L. Bazin, E. Desmaisons, A. Dewéria, J. Gigoux, L. T. Bardel, a z polskich – J. Sz. Kurowskiego i F. Sarneckiego.

Wydawany zeszytami, po pięć portretów z życiorysami (łącznie 20 zeszytów), rozprowadzany drogą subskrypcji (w l. 1832-1837), w podstawowej wersji francuskojęzycznej ukazał się w dwóch formatach: *in folio* (duży) i pomniejszony (*octavo*). Miarą jego popularności jest fakt niemal równoległego powtórzenia albumu w obu formatach przez niemieckiego wydawcę Wilhelma Emanuela Schweizerbarta w Stuttgarcie: *Die Polen und die Polinnen der Revolution vom 29. November 1830, oder Lebensbeschreibungen derjenigen Personen, die sich in den letzten polnischen Freiheitskämpfe ausgezeichnet haben. Von Joseph Straszewicz. Aus dem Französischen Dr. K.[arl] Andree*, E. Schweizerbart's Verlagshandlung, Stuttgart 1832, t. 1-2, ss. 756 oraz w formie pomniejszonym, w wersji włoskiej: *I Polacchi della Rivoluzione del 29 Novembre 1830: ossia, Ritratti dei personaggi che hanno figurato nell'ultima guerra dell'indipendenza Polacca: col Fac-Simile della loro firma eseguiti in litografia sopra disegni Originali... accompagnati da una biografia per ogni ritratto per Giuseppe Straszewicz*, Tipografia e Libreria Elvetica, Capolago 1833-1834, ss. 546 + 357. Rząd pruski wydał 23 IX 1832 r. zakaz rozpowszechniania albumu na obszarze Wielkiego Księstwa Poznańskiego, co jednak nie powstrzymało wielkopolskich księgarzy przed sprowadzaniem dzieła i jego sprzedażą, pomimo grożących kar i policyjnych represji. Zob.: M. Warkoczewska, *Malarstwo i grafika...*, jw., s. 100; J. Skowronek, I. Tessaro-Kosimowa, *Warszawa...*, jw., s. 256, 258 i 260; P. Roguski, *Tulacz polski nad Renem. Literatura i sprawa polska w Niemczech w latach 1831-1845*, Warszawa 1981, s. 48; I. Tessaro-Kosimowa, *Z zagadnień ikonografii powstania listopadowego*, (w:) *Powstanie listopadowe 1830-1831. Geneza – uwarunkowania – bilans – porównania*, pod red. J. Skowronka i M. Żmigrodzkiej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, s. 246-247; E. Łomnicka-Żakowska, *Powstanie listopadowe w grafice...*, jw., s. 400; S. Kalemka, *Straszewicz Józef (Joseph) (1801-1838)*, PSB, t. 44, Warszawa-Kraków 2006-2007, s. 223-225 (gdzie dalsza literatura) – T.K.].

220. J. Straszewicz [wyd.], *Les Polonais et les Polonaises de la Révolution du 29 Novembre...*, jw., egzemplarz *in folio*, jednak o mniejszej objętości i odmiennym układzie edytorskim wewnątrz, zaopatrzony w ozdobną kartę tytułową, której brak w egzemplarzu kórnickim (zob. wyżej, poz. kat. 219); wym. 36x53,8 cm, opr. karton. w okleinie, wzmocn. pł. Zbiory Specjalne BU Pozn., Pracownia Ikonograficzna, sygn. 324545 IV, (fot. 268)

221. *La Pologne et la Prusse en 1831*, Paryż 1831, wyd. Comité Polonais [Komitet Polski], Druk. Pinard, ss. 56, wym. 22,5x14,7 cm, opr. introlig. [karton, szare pł.]; na stronie tytułowej ozdobnik graficzny w postaci panoplium utworzonego z chorągwi francuskiej (z kogutem galijskim) i polskiej (z Orłem i Pogonią), nad nimi promieniująca korona, pod którą w trzech rzędach widnieją nazwiska: KOŚCIUSZKO | DOMBROWSKI [sic! właśc.: Dąbrowski] | PO-NIATOWSKI; na ostatniej stronie exlibris rodziny Moraczewskich i okrągła (herbowa) pieczęć własn. Biblioteki Kórnickiej. PAN BKór., 232604, (fot. 269)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 561, poz. 8866. Wyd. powtórne: Paris 1832, form. 8°.

[Zbiór dokumentów źródłowych, proveniencji polskiej i francuskiej, związanych z dwulicową i wrogą polityką rządu pruskiego wobec powstania listopadowego – T.K.].

222. Józef Jan Hordyński (1785 lub 1792-1840), *History of the late Polish revolution and the events of the campaign*. By Joseph Hordynski, major of the late 10th Regiment of Lithuanian Lancers, Boston 1832, Druk. Carter and Hendee, ss. VI + 406 + 18 tab. z planami bitew w techn. miedzioryt., wym. 25 x 15,5 cm, opr. oryg. [karton w okleinie]. BMN Warsz., HP II 712, (fot. 270)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 463, poz. 7245. Wyd. powtórne: Boston 1833, form. 8°, ss. XII + 432 + 17 planów + 2 portr.

[Jedno z pierwszych opracowań ogólnych historii powstania listopadowego, które wyszło spod ręki jego uczestnika (a pierwsze tego typu, skierowane do niepolskiego czytelnika) – byłego dowódcy 10. p. uł. w korpusie gen. Antoniego Giełguda (1791 lub 1792-1831), wysłanego na Litwę, a potem gen. Franciszka Rohlanda (1780-1860). Wraz z nim, po przejściu granicy w lipcu 1831 r. internowany w Prusach (Packemonen i Langallen). Na emigracji początkowo w Stanach Zjednoczonych, po czym w październiku 1832 r. przybył do Paryża. W 1833 r. dwukrotnie podejmował próby przyłączenia się do ruchu partyzanckiego w kraju pod wodzą płk. J. Zaliwskiego – organizował partyzantkę na Białostocczyźnie. Choć latem 1833 r. udało mu się schronić za kordonem pruskim, nie uniknął niewoli, wydany przez tamtejsze władze Rosjanom. Skazany na ciężkie roboty na Syberii, zesłany został do Telmieńskiej fabryki (60 wiorst od Irkucka), gdzie zmarł. Zob.: R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 160; W. Djakow, W. Gałkowski, W. Śliwowska, A. W. Zajcew, *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832-1855 (Królestwo Polskie)*. Przewodnik biograficzny, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1990, s. 184; N. Kasperek, *Powstańcy epilog...*, jw., według indeksu – T.K.].

223. Józef Zaliwski (1797 lub 1798-1855), *Rewolucja polska 29 listopada 1830. Przez Józefa Zaliwskiego*, Paryż 1833, nakł. autora, ss. 70, wym. 21,4x13,4 cm, opr. introlog. [karton w okleinie]. PAN BKórn., 2275, (fot. 271)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 464, poz. 7257; E. Maliszewski, *Bibliografia pamiętników polskich i Polski dotyczących (druki i rękopisy)*, Warszawa 1928, s. 184, poz. 1964. Wyd. w tłum. franc.: *La révolution polonaise du 29. Novembre 1830*, Paris 1833, form. 8°, ss. 56.

[Opracowanie dziejów powstania i wojny polsko-rosyjskiej 1830-1831 r. poprzez zapis osobistego udziału w nich i przeżyć (nacechowany krytycyzmem i polemicznym zaangażowaniem wobec głównych postaci polskiego życia politycznego i wojska) autora – jednego z inicjatorów i przywódców spisku w Szkole Podchorążych, przedtem (od 1820 r.) uczestnika ruchów konspiracyjnych. W Noc Listopadową kierował zdobyciem Arsenału i był faktycznym dowódcą akcji zbrojnej w Warszawie. Zwolennik powszechnego wykorzystania w prowadzeniu wojny z Rosją oddziałów partyzanckich, sam zorganizował takowy i na jego czele walczył w Płockiem, Augustowskiem, a potem na Litwie. Powróciwszy w lipcu 1831 r. do Warszawy, pełnił tam m.in. funkcje komendanta Pragi i naczelnika Straży Bezpieczeństwa. Pod koniec powstania bił się w szeregach korpusu gen. Samuela Różyckiego (1784-1834), a znalazłszy się po jego upadku na emigracji we Francji (dokąd dotarł z Wolnego Miasta Krakowa trasą przez Węgry, Austrię i Niemcy), już w 1832 r. rozwinął ożywioną działalność polityczno-wojskową oraz akcję werbunkową zmierzającą do zorganizowania w ramach tajnego związku Zemsta Ludu wyprawy zbrojnej do kraju i rychłego wznowienia tam powstańczej partyzantki.

Od 20 marca 1833 r. do końca kwietnia t.r. walczył wraz z oddziałem, który wkroczył do Królestwa Polskiego od strony Galicji. Po upadku ruchu wrócił do zaboru austriackiego, gdzie w marcu 1834 r. został aresztowany i po długim śledztwie skazany w 1837 r. na karę śmierci, zamienioną w wyniku apelacji na 20 lat więzienia w twierdzy Kufstein. Wypadki Wiosny Ludów 1848 r. umożliwiły mu ponowny wyjazd do Francji, gdzie zgłosił zaraz swój akces do TDP – czynnej działalności już jednak nie podjął, mając zdrowie wysoce nadszarpnięte pobytem w ciężkich warunkach więziennych. Zmarł w klasztorze sióstr miłosierdzia w Paryżu. Zob.: S. Płoski, *Działalność Zaliwskiego w wojnie polsko-rosyjskiej, 1831*, (w:) *Księga pamiątkowa ku uczczeniu dwudziestopięcioletniej działalności naukowej prof. Marcelego Handelsmana*, Warszawa 1929, s. 351-373 i odb. Warszawa 1929; A. Szczesniak, *Działania partyzanckie w Augustowskiem i Płockiem w czasie wojny 1830-1831*, SMHW, t. 7: 1961, cz. 2, s. 283-321; H. Kunaszowski, *Życiorysy uczestników powstania listopadowego zebrane na pamiątkę obchodu jubileuszowego pięćdziesięcioletniej rocznicy tego powstania, przez...*, Lwów 1880, s. 85; M. Tyrowicz, *Towarzystwo...*, jw., s. 794-796 (gdzie dalsza, obszerna literatura) – T.K.J.

224. Tomasz Świtkowski (1785-1855), *O wzięciu Woli dnia 6 września 1831 roku. Sprostowanie opisów Generałów [sic!] Umińskiego [sic! – Umińskiego] i Sołtyka. Z planem pola bitwy. Przez Tomasza Switkowskiego [sic! – Świtkowskiego], majora dowódcy batalionu 28° pułku 10^{go} piechoty liniowej, kawalera Legji Honorowej i Krzyża Złotego Wojskowego Polskiego*, Paryż 1833, Druk. A. Pinard, ss. 24 + 1 plan, wym. 23,4 x 14,8 cm, opr. oryg. [karton biały, na wierzchniej stronie – tytułowej, po bokach oraz górą i dołem biegnąca ozdobna bordiura w stylu klasycystycznym, z elementami nawiązującymi do antycznej tradycji wojskowej oraz atrybutów muzy historii – Klio]. PAN BKór., 22293, (fot. 272)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 548, poz. 8641; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, s. 181, poz. 1921. Wyd. powtórne, litogr., nakł. M. Świtkowskiego (wnuka autora): Kraków 1905.

[Relacja na podstawie osobistych przeżyć i obserwacji autora. W pierwszym dniu obrony Warszawy stał na czele jedyne batalionu (w sile 580 ludzi) polskiej piechoty, któremu wraz z mjr. P. Wysockim (dowódcą całego 10. p. piech. lin. – nowej formacji) udało się – przed godz. 10 – przedrzeć do bastionu na Woli (reduty nr 56), by wesprzeć jego załogę. Po haniebnej ucieczce mjr. Damazego Dobrogojskiego i zasianiu przezeń paniki w szeregach obrońców, a następnie zranieniu mjr. P. Wysockiego, z determinacją i odwagą organizował jeszcze do obrony ostatnich żołnierzy 8. i 10. pułków liniowych. Wzięty w forcie wolskim do niewoli, szczęśliwie zbiegł w okolicach Brześcia Litewskiego z kolumny jenieckiej, prowadzonej w głąb Rosji i wrócił do Warszawy; w obawie przed ponownym ujęciem udał się do Krakowa. Ponieważ i tam był już poszukiwany przez Rosjan, wyjechał do Francji. Przebywał w tzw. zakładzie (*dépot*) dla emigrantów w Bourges, a w lipcu 1832 r. przybył do Paryża.

Wspomniane w tytule sprostowania dotyczą także utrzymujących się wówczas w potocznym obiegu i utrwalonych w legendzie literackiej oraz malarstwie batalistycznym wersji wydarzeń związanych z okolicznościami wysadzenia w powietrze tzw. reduty Ordona (i rzekomej śmierci jej komendanta), a także śmierci gen. Józefa Sowińskiego w bastionie wolskim 6 IX 1831 r. Zob.: A. Szomański, *Walecznych tysiąc... Z dziejów 4 pułku piechoty liniowej Wojska Polskiego 1815-1831*, Warszawa 1968, s. 207, 211, 213-216; R. Łoś, *Artyleria Kró-*

lestwa Polskiego 1815-1831, Warszawa 1969, s. 285-286; Cz. Kłak, *Polski Leonidas. Rzec o legendzie historycznej i literackiej generała Józefa Sowińskiego*, Warszawa 1986, według indeksu; R. Bielecki, *Zarys rozproszenia Wielkiej Emigracji we Francji 1831-1837. Materiały z archiwów francuskich*, Warszawa-Lódź 1986, s. 131, 204, 207; T. Strzeżek, *Obrona Warszawy 6-7 września 1831 roku*, Olsztyn 1996, s. 76-77 i 79-81; M. Świtkowski, *Wspomnienie o Tomaszu Świtkowskim*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1905, s. 65-84 i 185-192; toż: odb. Lwów 1905, ss. 25 + portr. – T.K.].

225. Richard Otto Spazier (1803-1854), *Historja powstania Narodu Polskiego w roku 1830 i 1831 czerpana z autentycznych dokumentów, sejmowych akt, pamiętników, dzienników, piśmiennych i ustnych podań najznakomitszych uczestników tegoż powstania, przez Rycharda Ottona Spaziera Filozofji Doktora*. [Przekł. Piotr Laskowski w 1832 r.], t. 1, Paryż 1833, Druk J. Pinard, ss. XXIV + 414, wym. 21,3x13,2 cm, opr. oryg. [karton w okleinie ciemnej barwy, we wzór „marmurkowy”, grzbiet skórzany]; na pierwszych stronach wydruk. dedykację dla: Narodu Polskiego, gen. A. hr. Ostrowskiego i „patriotów polskich w Poznańskim”. BMN Warsz., HP II 185/1, (fot. 273-274)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 463, poz. 7248; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, s. 180, poz. 1909. Pierwodruk w jęz. niem.: *Geschichte des Aufstandes des Polnischen Volkes in den Jahren 1830 und 1831. Nach authentischen Documenten, Reichstagsacten, Memoiren, Tagebüchern, schriftlichen und mündlichen Mittheilungen der vorzüglichsten Theilnehmer, von...*, t. 1-3, Altenburg 1832, form. 8°, ss. XXII + 426, 354, X + 476; wyd. powtórne poszerzone: *Geschichte... Zweite, außerordentlich verbesserte und vermehrte Aufgabe. Mit II Karten und Schlachtplänen und 9 Portraits*, t. 1-3, Stuttgart 1834, form. 8°, ss. XXXII + 456, 426, 444 z 2 mapami, 10 planami bitew i 9 portretami; wyd. w jęz. franc.: *Histoire politique et militaire de la revolution polonaise et des insurrections en Lithuanie pendant les années 1830 et 1831, écrite sur des documents authentiques, actes de la diète, mémoires agendas, communications écrites et verbales de plus de 150 des principaux personnages, qui ont figuré dans ce grand drame. III-me édition française*, t. 1, Paris 1834, form. 8°, ss. 408 (ukazał się tylko pierwszy tom).

[Obszerne dzieło zaliczane do najwcześniejszych monografii powstania listopadowego napisanych przez autorów niepolskich – pierwsze, które powstało w niemieckich kręgach liberalno-demokratycznych. Jego twórca – pochodzący z Drezna pisarz, publicysta, tłumacz (m.in. poezji A. Mickiewicza), historyk i wydawca, zyskał sobie uznanie, prowadząc w Norymberdze, w l. 1830-1831 liberalne czasopismo społeczno-literackie „Nürnberger Blätter zur öffentlichen Leben, Litteratur und Kunst. Literarische Zeitschrift aus und für Süddeutschland”, które sympatyzowało ze sprawą polską. Sam R. O. Spazier w 1831 r. włączył się w Lipsku w organizację pomocy dla emigrantów polistopadowych, m.in. poprzez publikowanie własnych utworów. Jeszcze w tym samym roku, w trakcie powstania, na bieżąco przedstawiał wydarzenia nad Wisłą, wydając w czterech zeszytach pierwszy zarys *Historii narodu polskiego i jego kampanii w r. 1831. Według oficjalnych i prywatnych doniesień* (*Geschichte des polnischen Volkes und seines Feldzuges im Jahre 1831. Nach öffentlichen und Privatmittheilungen*, Ansbach 1831). Zaangażowany orędownik walki Polaków o niepodległość (według A. Mickiewicza: „pierwszy literacki sprzymierzeniec Polski”) i wyznawca pogląd

o ścisłym związku walki Polaków z walką o emancypację narodu niemieckiego, demokratyzację życia społeczno-politycznego, przemocą i starym porządkiem w Europie, swoje przekonania również przypłacił wygnaniem i emigracją: w 1833 r. wyjechał do Paryża i dopiero krótko przed śmiercią powrócił do Lipska.

Dzięki osobistym kontaktom i przyjaźni z wieloma Polakami, przede wszystkim czołowymi osobistościami wojskowymi i cywilnymi powstania listopadowego, uzupełniwszy zebrany wcześniej materiał, wkrótce przygotował dzieło, które ówczesnie przyniosło mu rozgłos (głównie wśród Polaków, ale nie tylko) jako pierwszemu historiografowi powstania. Czytane powszechnie przez emigrantów z dużym zainteresowaniem, wzbudzało wśród nich zróżnicowane oceny – od entuzjastycznych (A. Mickiewicz), poprzez przyjaźnie krytyczne (także w niemieckiej opinii publicznej i publicystyce tego czasu), po niechętnie (J. Lelewel – rozczarowany brakiem uwzględnienia jego uwag i uzupełnień, za to bardzo surowo oceniany przez Spaziera za swoją działalność polityczną podczas powstania), aż wreszcie skrajnie negatywne (Maurycy Mochnacki, który przyczynił się do upowszechnienia niesłusznej opinii o autorze dzieła – jako „oszuście”). Pośpiech, z jakim pracował Spazier, oparcie się na subiektywnych, często stronicznych i nie zawsze zgodnych z prawdą relacjach świadków, bez należytej ich weryfikacji w bardziej miarodajnych źródłach, a także inne uchybienia warsztatowe – spowodowały, że jego dzieło nie posiada w pełni cech naukowej dojrzałości. Wciąż jest za to wartościowym zbiorem świadectw z epoki i samo w sobie ważkim źródłem historycznym. Jego ukazanie się wywarło także duże wrażenie w obozie wrogów Polski, w tym pośród niemieckich rusofilów. W zaborze rosyjskim jego treść i wymowę uznano za tak niebezpieczne, że za posiadanie książki groziła kara śmierci (!). Zob.: P. Roguski, *Tulacz polski...*, jw., s. 31-32, 35, 58-61; H. Bleiber, *Ruch propolski w Niemczech na początku lat trzydziestych XIX wieku*, (w:) *Powstanie listopadowe... Genez...*, jw., s. 165; M. G. Müller, *Powstanie listopadowe a opozycja niemiecka. Rozważania nad niemiecką literaturą o Polsce*, (w:) tamże, s. 202-207; H. Żaliński, *Stronictwa polityczne Wielkiej Emigracji o przyczynach upadku powstania listopadowego*, (w:) tamże, s. 249; M. Jaroszewski, *Die polnische Novemberaufstand in der zeitgenössischen deutsche Literatur und Historiographie*, Warszawa 1992, s. 26, 283-284; F. Brandes, *Spazier, Richard Otto 1803 bis 1854*, (w:) *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 35, München-Leipzig 1893, s. 75-76 – T.K.].

226. Karol (Karl) Neyfeld [Neufeld] (?-?), *Polens Revolution und Kampf im Jahre 1831. Von Carl Neyfeld, Capitain der polnischen Armee. [...] Nebst einer Charte von Polen und dem Plan der Schlacht bei Grochow*, 2 wyd., Hanau 1833, verl. [wyd.] Friedrich König, Druk. Brede'schen Buchdruckerei – Offenbach a.Main, ss. 483 + mapa + 1 plan (m. s. 196-197), wym. 21,8x13,7 cm, opr. oryg. [karton, płskór., na grzbiecie złociście tłoczone zdobienia i tytuł]; na s. tytuł. w dolnym prawym rogu pieczęć własn. z inicjałami B.K. – Biblioteki Kórnickiej, pośrodku ozdóbka graficzna w postaci Orła trzymającego w szponach błyskawice, z rozpostartymi skrzydłami, na tle promieniującego słońca. PAN BKór., 21201, (fot. 275)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 463, poz. 7246.

[Kolejny przykład próby całościowego opracowania dziejów powstania przez uczestnika wydarzeń – tym razem oficera średniego szczebla (kpt. wolnych strzelców, później w komp. honorowej oficerów) i emigranta (przeszedł z resztkami głównej armii pod wodzą gen. M. Ry-

bińskiego do Prus, skąd po okresie internowania wyjechał do Francji, docierając do Strasburga). Książka zawiera stosunkowo obszerny zarys przyczyn jego wybuchu w szerszej perspektywie historycznej, a następnie dość szczegółową relację o przebiegu wojny polsko-rosyjskiej, od rozpoczęcia do jej zakończenia. Pisana z pozycji poglądów środowiska, do którego autor należał, obrazuje jego stosunek do założeń rewolucji listopadowej, zapatrywania oficerów frontowych na sposób prowadzenia wojny oraz działalność dowódców i kierownictwa politycznego powstania. O popularności i dobrym przyjęciu dzieła przez czytelników na obszarze Niemiec może świadczyć fakt wyczerpania się pierwszego nakładu już w ciągu roku od chwili jego ukazania się („pierwsze wydanie Niemcy w przeciągu roku jednego rozerwali” – według słów innego polskiego pamiętnikarza i uczestnika powstania, ppłk. art. Józefa Jaszowskiego). Mimo to nie doczekało się polskiego przekładu – wspomniany wyżej J. Jaszowski (1788-1865) streszczone w wolnym tłumaczeniu włączył je (na 397 ss. rękopisu, w pięciu rozdziałach) do swojego pamiętnika, spisane w kraju, w końcu lat 50. XIX w., uważając przy tym, że stanowi w nim najwartościowszą część (!) i przyszłym czytelnikom polecał przede wszystkim jej lekturę (nawet z pominięciem jego własnych przeżyć!). Nie omieszczał też nadmienić, że dzieło K. Neufelda nabył dopiero w prezentowanym tu drugim wydaniu „cudem prawie (ponieważ wszelkie książki w tej materii wydane nie miały do kraju naszego przystępu i jak najsurowiej zabronione były)”. W opublikowanej drukiem w 1968 r. edycji pamiętnika J. Jaszowskiego fragment oparty na pracy K. Neufelda opuszczono – w maszynopisowej kopii przechowywany jest on obecnie w Zbiorach Specjalnych Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, w zespole Papierów Jaszowskich, pod sygn. rkps 178/B. Zob.: R Bielecki, *Słownik oficerów...*, jw., t. 3, s. 189; J. Jaszowski, *Pamiętnik dowódcy raketników konnych*, przedmową poprzedził J. Łojek, Warszawa 1969, s. 7, 10, 18, 162-164 – T.K.].

227. Roman Sołtyk (1790-1843), *Polen und seine Helden im letzten Freiheits-Kampfe. Nebst einem kurzen Abriss der polnischen Geschichte seit ihrem Beginn bis zum Jahre 1830 von dem Grafen Roman Soltyk [sic!], Mitglied des Reichstags, Brigadegeneral der Artillerie, Ritter der polnischen Militärverdienstordens und der Ehrenlegion. Aus dem Französischen übersetzt und mit kurzen geographisch=statistischen Notizen über Land und Volk nach den besten Quellen begleitet von Heinrich Elsner. Mit acht von Carl Mayer [(1798-1868)] in Stahl gestochenen Portraits und sieben von A. Gnauth in Stein gravierten historischen Darstellungen*, Stuttgart 1834, Druk. J. Scheible's Buchhandlung, t. 1-2 [współopr.], ss. 328 + 344 + 9 portretów (akwafortą) + 7 grawiur (miedzioryt.), wym. 20,5x12,8 cm, opr. oryg. [karton w okleinie ciemnej barwy]; po wewn. s. wierzchniej części okładki napisy i naklejki własn.; ozdobna s. przedtytułowa z alegorycznym wyobrażeniem skrzyżowanych chorągwi wojskowych z Orłem i Pogonią oraz promieniującym wieńcem z liści dębowych, pod nimi nazwiska wodzów: Kosciuszko [sic!] | Poniatowski [sic!], a putta podtrzymują okolone wieńcami wawrzynu szczyty z datami: 1830 i 1831, dołem matka-Polka z synem przysięgającym na wierność ojcowskiemu orężowi przy poległym powstańcu na pobojuwisku, na tle tarczy słonecznej. W t. 1 po s. 224 ilustr. nawiązujące do porożbiorowych dziejów Polski (upadek T. Kościuszki z konia w bitwie pod Maciejowicami, śmierć ks. J. Poniatowskiego w nurtach Elstery i wywózka dzieci z Warszawy po jej zajęciu przez Rosjan w 1831 r.), w t. 2 po s. 344 portrety: gen. J. G. Chłopickiego, gen. R. Sołtyka, gen. J. N. Umińskiego, gen. A. Ostrowskiego, gen.

L. Paca, gen. J. Skrzyneckiego, ks. A. J. Czartoryskiego i gen. J. Dwernickiego – wszystkie stanowiące przetworzone wizerunki z albumu J. Straszewicza (zob. wyżej, poz. kat. 219 i 220) oraz sceny batalistyczne (potyczka pod Stoczekiem 14 II 1831 r. i bitwa pod Ostrołęką 26 V 1831 r.). BMN Warsz., HP II 179, (fot. 276-277)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 464, poz. 7256 (gdzie odmienny zapis – drugiej wersji – tyt. wyd. niemieckiego); E. Maliszewski, *Bibliografia...*, s. 180, poz. 1908 (tylko pierwodruk w jęz. franc.). Pierwodruk w jęz. franc.: *La Pologne, précis historique, politique et militaire de sa révolution, précédé d'une esquisse de l'histoire de la Pologne, depuis son origine jusqu'en 1830 par le comte Roman Sołtyk; ornée de 4 cartes et 4 portraits*, t. 1-2, Paris 1833, form. 8°, ss. X + 367 + 1 nlb. + 3 tabl. + 2 mapy i 487 + 1 nlb. + 1 tabl. + 2 mapy. Wyd. niemieckie posiadało drugą wersję strony tytułowej (prawdopodobnie wskutek nałożonej reskryptem królewskim z 9 kwietnia 1834 r. konfiskaty pierwszego nakładu *Polen und seine Helden...* oraz zakazu jego rozpowszechniania na obszarze Bawarii), przy tej samej treści i identycznym łamaniu tekstu, opatrzoną adnotacją o dopuszczeniu do obrotu przez cenzurę wirtensberską: *Polen, geographisch und historisch geschildert. Mit der vollständigen Geschichte der Jahre 1830-1831. Von einem Augenzeugen. Mit 15 Abbildungen auf 7 Tafeln. Zwei Theile in Einem Band. Mit Genehmigung der Cenzurbehörde des deutschen Bundesstaates Württemberg*, t. 1-2, Stuttgart 1843, Druk. J. Scheible's Buchhandlung, ss. 328 + 344 + 7 tabl. Wyd. w jęz. szwedzkim: *Polen. Historisk, politisk och militärisk Skildring af Dess Revolution och Frihetskrig 1830 och 1831. Sedane delen av Grefve Roman Soltyk. Samtida Hälfranskt band med guldornared rygg samt gröna snitt. Med 4 litografier, alla portät*, t. 1-2, Stockholm 1835, Druk. J. Hörberg, form. 8°, ss. 157 + 2 nlb. i 240 + 1 nlb. Wyd. w jęz. włoskim: *La Polonia e sua rivoluzione nel 1380 [sic! – 1830] per Romano Soltyk; con proemio generale di Cesare Cantau [(1804-1895)] e appendice degli avvenimenti posteriori*, t. 1-2 [współopr.], Milano 1863, Druk. Corona e Caimi Editori, form. 8°, ss. 435 + 1 nlb.; drugie wyd. włoskie: jw., Milano 1870. Wyd. w jęz. hiszp.: *La Polonia y su revolution by Roman Soltyk; Manuel Climent, Cesare Cantu*, Madrit 1868, Druk. Rubio Grilo y Vitturi [pozostałych elementów opisu bibliogr. nie udało się ustalić – w polskich bibliografiach wyd. hiszp. nie notowane – T.K.].

Znana jest wersja strony przedtytułowej z niem. wyd. *Polen und seine Helden...*, na której zamiast podanego wyżej napisu z nazwiskami dwóch polskich wodzów wskazano trzech: Kosciuszko | Dombrowski [sic!] | Poniatowski (egz. w bibl. Uniwersytetu Wisconsin).

[W rok po ukazaniu się franc. pierwodruku dzieła, które przyniosło europejski rozgłos autorowi, władze rosyjskie zaocześnie skazały go na karę śmierci przez powieszenie za udział w powstaniu listopadowym. Fakt ten miał z pewnością dodatkowy wpływ na zakaz upowszechniania książki w niektórych krajach, zainteresowanych utrzymaniem dobrych stosunków z Imperium Rosyjskim. Hr. R. Sołtyk był bowiem tym posłem Sejmu powstańczego, który zgłosił wniosek (przyjęty na sesji 25 I 1831 r.) o detronizację Mikołaja I i pozbawienie dynastii Romanowów praw do korony polskiej. Znamienne, że przedmowę do swego dzieła opatrzył datą 25 stycznia 1833 r. – drugiej rocznicy uchwalenia tegoż aktu.

Były oficer artylerii Księstwa Warszawskiego, w armii polskiej pod rozkazami w. ks. Konstantego nie służył. Brał udział w pracach Towarzystwa Patriotycznego i w jakiejś mierze współpracował z członkami sprzysiężenia ppor. P. Wysockiego w Szkole Podchorążych Piechoty. Wybrany do Sejmu w 1830 r., związał się z opozycją. Po wybuchu powstania został

mianowany 6 grudnia 1830 r. regimentarzem dla obszaru lewobrzeża Wisły, odpowiedzialnym za organizację nowych formacji wojskowych; podjął udane starania na rzecz uruchomienia produkcji luf armatnich. Nadal czynny jako poseł, orędownik w Sejmie za wszczeniem działań dyplomatycznych, zmierzających do utworzenia wielkiej koalicji antyrosyjskiej państw europejskich (Francji, Belgii, Szwecji, Anglii i Turcji) lub sojuszu szwedzko-tureckiego. W lipcu 1831 r. otrzymał dowództwo nad artylerią wałową Gwardii Narodowej w Warszawie oraz artylerią drugiej linii obrony miasta i na tym stanowisku wywarł wpływ na przebieg wydarzeń podczas przegranej bitwy o stolicę 6-7 września 1831 r. Decyzje, które wówczas podejmował, jak też opis wypadków zawarty na kartach jego dzieła – noszący przez to charakter nie tylko opracowania, ale w przeważającej części relacji źródłowej – wywołały szereg polemik (por. np. wyżej, poz. kat. 224), same zaś wspomnienia R. Sołtyka (pozostawił po sobie również, przechowywany dotąd w rękopisie *Opis szturmów Warszawy*, PAN BKór., rkps 1472) nie są wolne od subiektywizmu i zapalczywości. Przyczyniły się również do zbudowania i upowszechnienia niezgodnej z prawdą legendy o śmierci gen. J. Sowińskiego na stopniach ołtarza w kościółku na Woli. Już 31 VII 1831 r. zgłoszony przez Naczelnego Wodza gen. J. Skrzyneckiego do nominacji na gen. bryg.; stopień ten uzyskał dopiero 10 IX 1831 r. W końcowych dniach powstania (16 IX 1831 r.) wysłany został z Płocka w misji dyplomatycznej do Londynu, gdzie jednak dotarł spóźniony, bo 23 października i nie otrzymał już posłuchania u członków gabinetu. W listopadzie 1831 r. przybył do Paryża, gdzie pierwotnie (do lutego 1832 r.) znalazł się w KNP (Lelewelskim) jako v-ce prezes, potem jednak wszedł w skład Komitetu Narodowego Emigracji Polskiej (Dwernickiego). W tym okresie (1832-1833) uczestniczył też w próbach reaktywowania Sejmu na emigracji. Wziął udział w wyprawie sabaudzkiej na pocz. 1834 r. Ciągłe czynny politycznie narażał się to władzom francuskim, to ambasadzie rosyjskiej w Paryżu, wskutek czego dwukrotnie przymusowo opuszczał Francję, szukając na przemian schronienia w Anglii lub w Belgii; ostatecznie w 1837 r. udało mu się osiąść we Francji na stałe.

Jego główne dzieło historyczne o powstaniu 1830-1831 r. należało w Królestwie Polskim do książek najgorliwiej tępionych przez władze rosyjskie. Z prac historycznych opublikował również kilka dobrych, sumiennych rozpraw dotyczących wojen napoleońskich. Zob.: „Königlich Bayerisches Intelligenzblatt für den Rezat-Kreis” 1834, Nro 31, Ansbach, Samstag den 19ten April 1834, s. 647-648; R. Łoś, *Artyleria...*, jw., s. 254, 263, 276; Cz. Kłak, *Polski Le-onidas...*, jw., według indeksu; R. Bielecki, *Zarys rozproszenia...*, jw., s. 7, 204; M. Tarczyński, *Generalicja powstania listopadowego*, wyd. 2, Warszawa 1988, według indeksu; T. Strzeżek, *Obrona Warszawy...*, jw., s. 28, 69; W. Zajewski, *Sołtyk Roman (1790-1843)*, PSB, t. 40, Warszawa-Kraków 2000-2001, s. 420-423 – T.K.].

228. Maurycy Mochnacki (1803-1834), *Powstanie narodu polskiego w r. 1830 i 1831, przez Maurycego Mochnackiego*, Paryż 1834, Druk. P. Baudouin, t. 1, ss. 698 + 1 nlb., wym. 17,4x11x5 cm; opr. introlog. [karton w barwnej okleinie we wzór „marmurkowy”, wzmocn. na rogach i grzbiet pł.]. PAN BKór., 15226/1.

229. M. Mochnacki, *Powstanie narodu...* [jw., poz. kat. 228], Paryż, Druk. P. Baudouin, t. 2, ss. 816 + 8 nlb., wym. 17,4 x 11 x 6 cm; opr. introlog. [karton w barwnej okleinie we wzór

„marmurkowy”, wzmocn. na rogach i grzbiet pł.]. PAN BKórń., 15226/2, (fot. 278)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 239, poz. 3645 i s. 464, poz. 7259; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 174, poz. 1836 (dalsze wyd. odnotow. z opuszczeniami). Wyd. 2: Wrocław 1850, nakł. Z. Schlettera, form. 16°, t. 1-2, ss. 4 nlb. + 268 i 4 nlb. + 284 (wg E. Maliszewskiego) lub t. 1-2 w 4 wol., ss. 250 + 272 + 264 + 343 (wg S. Kieniewicza). Wyd. 3* [mało staranne, ze znacznymi deformacjami tekstu, stąd uznawane za „nieuprawnione”]: Berlin 1863, Księg. B. Behr (E. Bock), t. 1-3, form. 16°, ss. 288 + 396 + 303. Wyd. 3: [w:] tegoż, *Dzieła...*, jako t. 2 i 3, Poznań 1863, ss. 10 nlb. + 387 i 8 nlb. + 455 [zob. niżej, poz. kat. 234]; reed. jako źródła hist. w oprac. i ze wstępem S. Kieniewicza, t. 1-2, Warszawa 1984. Skróc. w tłum. na jęz. ros.: „Russkaja Starina” R. 18: 1884 i R. 21: 1890 – R. 22: 1891; w XIX w. w obiegu były również fragmenty lub ich streszczenia, w jęz. franc., niem. i szwedzkim.

[Wybitne, choć niedokończone – z powodu przedwczesnej śmierci autora – dzieło, pisane prawie od momentu jego przybycia do Paryża po upadku powstania, w listopadzie 1831 r. Zaplanowane na cztery tomy miało obejmować pełną historię polskiej „rewolucji narodowej” 1830-1831 r. Początkowo, jak na to wskazują różne rozproszone materiały i artykuły, które M. Mochnacki ogłaszał drukiem (m.in. na łamach „Pamiętnika Emigracji Polskiej”, w l. 1832-1833), praca miała posiadać formę bardziej zwięzłą, zamkniętą w 20 arkuszach „druku złożonego”, potem – w dwóch tomach, lecz ciągły przyrost treści spowodował, że pierwotne ramy objętościowe zostały znacznie przekroczone (co potwierdzają słowa autora z listu do ojca: „Ogromne dzieło! Trzy razy większe niż myślałem, bo wszystkiego będzie 100-115 arkuszy”). Różne wątki tematyczne opracowywane były przez autora równolegle, w postaci swoistych szkiców, a dopiero potem rozwijane do wersji finalnej, kierowanej do druku. M. Mochnacki pisał z pośpiechem, nierównomiernie i wciąż na bieżąco poprawiał tekst – niemal do ostatniej chwili. Mimo tego dzieło zawierające w tomie pierwszym „prehistorię” powstania (tj. przegląd sytuacji społeczno-politycznej w Królestwie Polskim przed jego wybuchem, wraz z opisem ruchów konspiracyjnych), w drugim zaś doprowadzone tylko do wydarzeń związanych z powołaniem Rządu Narodowego w końcu stycznia 1831 r., spotkało się z ogromnym zainteresowaniem rozmaitych kręgów społeczeństwa polskiego, tak na uchodźstwie, jak w kraju. Napisane z subiektywnym, politycznym zaangażowaniem budziło zróżnicowane reakcje czytelników, od entuzjazmu po słowa krytyki, bądź napastliwych ataków (jak np. Józefa B. Ostrowskiego). Inaczej interpretowali myśl Mochnackiego demokraci, inaczej konserwatyści. Uderzająca jest główna teza, która legła u podstaw sporu politycznego i historiograficznego przez następne dziesięciolecia: że powstanie listopadowe miało wszelkie warunki ku temu, by zakończyć się zwycięstwem, a że się tak nie stało, wina leży wyłącznie po stronie samych Polaków. Dzieło Mochnackiego – współtwórca polskiego Romantyzmu – obnażając ogrom błędów popełnionych w 1830 i 1831 r., napawało zarazem następne pokolenia wiarą, że ich uniknięcie w przyszłości pozwoli narodowi polskiemu pokonać zaborców i odzyskać niepodległość. Wielkim walorem jest literacko doskonały język dzieła, efektowny i sugestywny, wyszło ono wszak spod ręki znakomitego publicysty, krytyka literackiego i muzycznego, który w szybkim tempie kilku miesięcy 1830 r. ukończył błyskotliwą rozprawę *O literaturze polskiej w wieku dziewiętnastym*.

Uczestnik ruchów konspiracyjnych w Królestwie Polskim (co przypłacił więzieniem „u Karmelitów” w l. 1823-1824) i sprzyśiężenia P. Wysockiego, w Noc Listopadową ode-

grał istotną rolę, prowadząc lud do szturm na Arsenał i ogłaszając powstanie na Rynku Starego Miasta w Warszawie. Powołał do życia własny klub polityczny pod znaną już nazwą Towarzystwa Patriotycznego, radykalizmem działania i uprawianą jednocześnie publicystyką przysporzył sobie jednak wielu przeciwników. Wstąpiwszy ochotniczo do wojska, walczył w szeregach najpierw 3., potem 1. p.strz. piesz. pod Grochowem, Wawrem, wziął udział w nieudanej wyprawie na gwardie rosyjskie i bił się pod Ostrołęką, gdzie został czterokrotnie ranny. Awansowany na ppor., 8 VII 1831 r. otrzymał Krzyż Złoty VM. Pod koniec powstania, nie mogąc brać udziału w walkach z powodu rekonwalescencji, zmienił zapatrywania polityczne i próbował doradzać gen. J. Skrzyneckiemu; po wypadkach sierpniowych w stolicy poparł gen. J. Krukowieckiego. Internowany w Golubiu po przekroczeniu granicy pruskiej, słusznie obawiając się carskiej zemsty (został przez Najwyższy Sąd Kryminalny w paskiewiczowskiej Warszawie skazany zaocznie na powieszenie), pod przybranym nazwiskiem, przez Bydgoszcz oraz – co w tym miejscu należy podkreślić – Koszalin i Szczecin, a następnie Frankfurt-Lipsk-Hanower-Brukselę dotarł do Paryża. Na emigracji próbował zrazu angażować się politycznie – uczestniczył w organizowaniu Komitetów: Narodowego Polskiego (Lelewela), potem gen. J. Dwernickiego, lecz poróżniwszy się z wieloma środowiskami i stronnictwami, znalazł się poza ich kierownictwem. Pozwoliło mu to skupić się na pracy dziejopisarskiej, do której z wielu powodów, w tym z uwagi na jego talent literacki, był predestynowany, i o której potrzebie sam gruntownie przekonany, oświadczał iż opracowanie historii ostatniej „polskiej rewolucji” jest jego głównym zadaniem („Ja tylko jeden jestem we Francji, który chce i mogę tę przysługę wyrządzić krajowi” – jak pisał w liście do ojca). Niestety, przenosiny w poszukiwaniu łagodniejszego klimatu na południe Francji (do Hyères, a we wrześniu 1834 r. do Auxerres) nie zapobiegły śmiertelnej chorobie płuc. Kontynuacji dzieła M. Mochnackiego, pod tym samym tytułem, podjął się Ludwik Mierosławski (łącznie 8 tomów, w 9 woluminach: Paryż 1845-1876 i Poznań 1888), zmieniając jednak jego koncepcję i nadając mu charakter bardziej zbliżony do studium *par excellence* historyczno-wojskowego. Zob.: D. Sidorski, *Szalony jasnovidz, czyli rzecz o Maurycym Mochnackim*, Warszawa 1977 (wyd. 2, Katowice 1978); B. Łagowski, *Filozofia polityczna Maurycego Mochnackiego*, Kraków 1981; M. Straszewska, *Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji*, Warszawa 1971, s. 134-135; R. Bielecki, *Zarys rozproszenia...*, jw., s. 203, 206, 329; tenże, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 3: L-R, s. 161-162; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 148; S. Kieniewicz, *Mochnacki Maurycy (1803-1834)*, PSB, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 502-506; tenże, *Przedmowa wydawcy*, (w:) M. Mochnacki, *Powstanie narodu polskiego w roku 1830 i 1831*, oprac. i przedm. poprzedził..., t. 1, Warszawa 1984, s. 5-50 – T.K.].

230. [Wilhelm (właśc.: Frédéric-François Guillaume)] de Vaudoncourt (1772-1845), *Wojna polska 1831 r. przez Jenerała Vaudoncourt. Tłumaczenie wykonał, objaśnienia dołożył J.[ózefat] B. [olesław] Ostrowski*, Paryż 1836, Druk. Księgarnia Polska, ss. 54, wym. 16,1x10,2 cm; opr. introlog. [karton, pł. szare]. PAN BKór., 17740, (fot. 279)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 526, poz. 8291. Pierwodruk w jęz. franc. (*Guerre de Pologne en 1831*) ukazał się w „Annuaire des Armées” na rok 1836, s. 502-518.

[Autor, gen. francuski, baron Cesarstwa, brał udział w wojnach napoleońskich od 1791 r., po powrocie Burbonów do Francji poza czynną służbą wojskową (w 1821 r. przejściowo

głównodowodzący armii konstytucyjnej w Piemontcie); kartograf, pisarz i historyk wojskowy – w swoich pracach analizował kampanie napoleońskie oraz wojny epoki antycznej. Sympatyk sprawy polskiej w 1830-1831 r. Zob.: F. Thierry, *Notice sur le Général Baron Frédéric-François Guillaume de Vaudoucourt*, Paris 1846.

Tłumacz dziełka, J. B. Ostrowski (1803-1871), prawnik, uczestnik spisku podchorążych i powstania listopadowego, na emigracji znakomity publicysta i aktywny działacz polityczny, członek Zemsty Ludu, sympatyzował początkowo z J. Lelewalem i Zjednoczeniem Emigracji Polskiej, potem stronnikiem gen. Macieja Rybińskiego. Wydawca ukazującego się w Paryżu w l. 1833-1837 i 1839-1845 pisma polemicznego „Nowa Polska”. Cięty język i publikacje o charakterze nawet paszkwilanckim, jak i późniejsza współpraca z policją francuską sprawiły, że rodacy traktowali go z niechęcią, jakkolwiek jego publicystyka cieszyła się popularnością. Zob.: S. Kalembka, *Wielka Emigracja...*, jw., s. 229; S. Kieniewicz, *Joachim...*, jw., s. 173; *Postępowa publicystyka...*, jw., s. XXVIII, XLIV-XLV; M. Straszewska, *Życie literackie...*, jw., według indeksu; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 167; B. Konarska, *Ostrowski Józefat Bolesław zwany Ibusiem, pseud. B.J.C., J.B. z Pobujan na Podolu, Un Polonais (1803-1871)*, PSB, t. 24, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 559-560 – T.K.].

231. Ludwik Mierosławski (1814-1878), *Rozbiór krytyczny kampanii 1831 roku i wywnioskowane z niej prawidła do wojny narodowej przez Ludwika Mierosławskiego. Oddział pierwszy* [t. 1], Paryż 1845, Druk. Bourgogne i Martinet, ss. 520 + 3 mapy, wym. 18,3x11x3,6 cm; opr. introlog. [karton ze wzmocn. na rogach i grzbietem płsk., na grzbiecie wytłocz. złociście napis: KURS | SZTUKI | WOJSKOWEJ | 1]. PAN BKór., 15731/3,1, (fot. 280)

232. L. Mierosławski, *Rozbiór krytyczny...* [jw., poz. kat. 231]. *Oddział drugi* [t. 2], Paryż 1845, Druk. Bourgogne i Martinet, ss. 822 + 3 mapy, wym. 18,7 x 11,2x4,5 cm; opr. introlog. [karton ze wzmocn. na rogach i grzbietem płsk., na grzbiecie wytłocz. złociście napis: KURS | SZTUKI | WOJSKOWEJ | 2]. PAN BKór., 15731/3,2.

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 526, poz. 8302. Tłum. na jęz. niem.: *Kritische Darstellung des Feldzuges vom Jahre 1831 und hieraus abgeleitete Regeln für Nationalkriege, von Ludwig v. Mieroslawski. Aus dem polnischen übersetzt und mit Anmerkungen versehen von einem Preußischen Offizier R. v. K.*, t. 1-2, Berlin 1847, B. Behr's Buchhandlung, form. 8°, ss. X + 303 + 2 plany i 1 nlb. + 357 + 3 plany; wyd. 2: jw., Berlin 1848 [przedruk]. Tłum. na jęz. franc. i inne (prawdopodobnie) – nie odnotowane w dostępnych bazach bibliograficznych.

Oba tomy łącznie stanowiły część serii wydawniczej – biblioteki wojskowej TDP (jako jej t. 3), określane też były jako *Kurs sztuki wojskowej* – nieścisłe, gdyż tak zatytułowany był kolejny tom biblioteki wojskowej TDP, autorstwa Józefa Wysockiego (1809-1873), wyd. w 1844 r.

[Praca, która przede wszystkim – obok kontynuacji dzieła M. Mochnackiego *Powstanie narodu polskiego...* (zob. wyżej, objaśnienia do poz. kat. 228-229) – ugruntowała sławę młodego polskiego porucznika jako wybitnego teoretyka wojskowości i utalentowanego stratega na skalę europejską. W imponującym dorobku pisarskim L. Mierosławskiego liczne publikacje poświęcone powstaniu listopadowemu, poza materiałem źródłowym (głównie jednak czerpanym z „drugiej ręki”, gdyż sam autor poza kilkoma epizodami uczestniczył raczej

w wydarzeniach na drugorzędym teatrze działań wojennych w 1831 r.), przynoszą pierwsze próby naukowej analizy jego przebiegu oraz źródeł porażki w świetle zasad sztuki wojennej, a częściowo na gruncie teorii i idei społeczno-politycznych. *Rozbiór...* uznany za dzieło wybitne bardzo szybko doczekał się przekładów obcojęzycznych i jako podręcznik był zalecany do studiowania nawet w rosyjskiej (!) Akademii Wojskowej.

Życiorys autora – pisarza i poety, historyka wojskowości, działacza politycznego i wielokrotnego dowódcy powstańczego w Polsce i w Europie, jest wyjątkowo bogaty, barwny, ale też niepozbawiony dramatyzmu i akcentów wręcz tragicznych. Absolwent kaliskiego Korpusu Kadetów z lipca 1830 r. (w którym krótko przed zakończeniem nauki, w tymże roku, miał okazję osobiście rozmawiać z wizytującym szkołę Mikołajem I na temat gry wojennej własnego pomysłu !) jako podoficer-podchorąży 5. p.piech. lin., w składzie jego 2. komp. grenadierskiej (wyborczej) w Noc Listopadową uczestniczył w szturmie na Arsenał Warszawski. Po krótkiej służbie (wraz z awansem na ppor.) w 2. p.piech. województwa sandomierskiego, przeniesiony z pocz. lutego 1831 r. do 5. p.strz. piesz. „Dzieci Warszawskich” (nowej formacji), w jego szeregach znajdował się na pozycjach ubezpieczających pod Grochowem, uczestniczył w działaniach 3 DP (do której należał jego pułk) przeciwko VI Korpusowi ros. gen. F. Gejsmara pod Wawrem i Dembem Wielkim, bił się pod Ostrołęką 26 V 1831 r. Tego samego dnia przeniesiony został, z większą grupą oficerów, na instruktora do formującego się na południu kraju nowego 6. p.strz. piesz. „Braci Krakowian”. Z pułkiem tym (uzbrojonym, wbrew nazwie, głównie w kosy), w ramach korpusu gen. S. Różyckiego, prowadzącego tzw. małą wojnę (o cechach partyzantki) odbył resztę kampanii, odznaczając się pod Wierzbicą, a szczególnie podczas przeprawy przez rz. Hżankę we wrześniu 1831 r. (prawdopodobnie za ten czyn awansował na por.) i ostatecznie 26/27 t.m. przechodząc granicę galicyjską. Przez Morawy wyjechał do Francji i tu najpierw trafił do zakładu (*dépot*) w Awinionie, a następnie do największego z nich w Besançon. Na emigracji rozwinął niezwykle ożywioną działalność polityczną i publicystyczną. W l. 1834-1836 aktywny w szeregach Młodej Polski, potem w Zjednoczeniu Emigracji Polskiej, 11 VI 1843 r. zgłosił akces do paryskiej sekcji TDP i wkrótce stał się czołowym działaczem Towarzystwa, członkiem jego kierownictwa (Centralizacji) i głównym ideologiem. Wśród emigrantów uznawany był za najwybitniejszego i oficjalnego pisarza politycznego i wojskowego TDP. W ramach kursów wojskowych zorganizowanych przez TDP, mających na celu przygotowanie instruktorów dla przyszłego powstania, rozpoczął 12 IV 1843 r. cykl wykładów w Czytelni Polskiej w Paryżu, zawarty w 22 lekcjach, które stały się podstawą tekstu *Rozbioru...* (w Bibl. Jagiellońskiej w Krakowie, pod sygn. 9862/II, k. 1-52 przechowywany jest rękopis 21 lekcji). Duże fragmenty książki przed jej ukazaniem się zostały w l. 1844-1845 spopularyzowane na łamach emigracyjnego „Demokraty Polskiego”. Wykłady oraz towarzyszące im publikacje Mierosławskiego legły u podstaw rozwijanej przez niego koncepcji powstania trójjaborowego, w postaci wojny regularnej, zapoczątkowanej i wspieranej w zależności od potrzeb lokalnych przez oddziały partyzanckie. Z wykładów tych zrodziła się również idea powołania polskiej szkoły wojskowej na emigracji, w której ucieleśnieniu sam uczestniczył, kierując od października 1861 r. do marca 1862 r. tego typu placówką w Genui. Wykładał też historię Polski w Szkole Polskiej, zwanej później Batiniolską, a także uczył matematyki w szkołach w Château-Thierry i Fontainebleau. Od 1837 r. był członkiem Francuskiego Instytutu Historycznego, a w l. 1838-1843 Towarzystwa Literackiego Polskiego w Paryżu. Opracował

szereg instrukcji i regulaminów wojskowych dla przyszłych oddziałów powstańczych.

W l. 1845-1863 brał czynny udział w przygotowaniach do wybuchu powstania w kraju oraz kolejnych próbach realizacji tych planów (1846, 1848, 1863-1864); aresztowany przez władze pruskie w Wielkopolsce w 1846 r. i sądzony jako główny podejrzany w głośnym procesie berlińskim, skazany został na karę śmierci lecz rewolucja marcowa 1848 r. w Niemczech, i wydarzenia Wiosny Ludów pozwoliły mu uniknąć wykonania wyroku i odzyskać wolność. W ciągu niespełna dwóch lat jako wódz naczelny kierował kolejno działaniami: powstańczych sił zbrojnych w Wielkopolsce (odnosząc m.in. zwycięstwa pod Miłosławiem 30 IV 1848 i Wrześnią-Sokołowem 2 V 1848 r.) oraz armii rewolucyjnych na Sycylii (gdzie mianowany został generałem) i w Badenii. Po wybuchu powstania styczniowego został jego pierwszym dyktatorem; choć w lutym 1863 r. pobity przez Rosjan w serii potyczek na Kujawach (Krzywosądz, Nowa Wieś), jeszcze dwukrotnie usiłował przejąć pełnię władzy wbrew Rządowi Narodowemu.

Z biegiem lat coraz trudniejszego charakteru, apodyktyczny i nadmiernie przekonany o swym dziejowym posłannictwie, zrażał do siebie współpracowników, a jednocześnie wciąż usiłował tworzyć rozmaite struktury polityczne uchodźstwa, w których chciał odgrywać rolę kierowniczą. W 1857 r. ostatecznie wykreślony z listy członków TDP, w 1865 r. utworzył własne Towarzystwo Demokratyczne w Paryżu, jednak w maju 1870 r. pozbawiony został jego prezesury. Przez cały okres swej emigracyjnej działalności wojskowej z uporem konstruował również rozmaite wynalazki w tej dziedzinie, jak pancerze kulochronne, strzelby-„mieroślawki”, elementy wyposażenia saperskiego czy wóz bojowy dla strzelców, chroniony sterczącymi na zewnątrz ostrzami kos i uzbrojony w odpalane z niego rakiety (race kongrewskie). Próbował także sił na polu literatury pięknej, pisując powieści, poematy i wiersze oraz dramaty; z dorobku tego, dziś na ogół zapomnianego, przetrwała jednak pełna romantycznej wiary w zwycięstwo pieśń *Do broni ludy!... (Marsz Mieroślawskiego)*, która stała się swoistym hymnem Wiosny Ludów.

Pod koniec życia zdziwaczały, osamotniony bezskutecznie zabiegał o możliwość współorganizowania legionu polskiego podczas wojny francusko-pruskiej 1870-1871 r. i doradzania ówczesnym kolejnym francuskim ministrom wojny (zwłaszcza w zakresie wykorzystania jego wynalazków wojskowych). Po jego śmierci – która wpisała się w ciąg wydarzeń, ostatecznie zamykających okres inspirowanych ideami romantycznymi polskich zrywów niepodległościowych XIX w. – niemal cała prasa francuska zamieściła okolicznościowe wzmianki i artykuły; carska cenzura w Królestwie Polskim nie dopuściła do wydrukowania jakiegokolwiek, poświęconego mu nekrologu. Zob.: M. Żychowski, *Ludwik Mieroślawski 1814-1878*, Warszawa 1963; J. Wojtasik, *Główne koncepcje powstania w polskiej teoretycznej myśli wojskowej lat 1832-1862 i próby ich realizacji w praktyce powstańczej (1833-1864)*, SMHW, t. 18: 1972, cz. 2, s. 206-207, 216-220; T. Katafiasz, *Wojskowa myśl...*, jw., s. 127-128, 132-138, 144, 146; M. Tyrowicz, *Towarzystwo...*, jw., s. 434-438; R. Bielecki, *Zarys rozproszenia...*, jw., s. 203, 206; tenże, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 3, s. 139-140; S. Kieniewicz, *Mieroślawski Ludwik (1814-1878)*, PSB, t. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 431-433 – T.K.].

233. [Marian Brzozowski (1803-1876)], *Wojna w Polsce roku 1831. Przez oficera polskiego opisana w roku 1832* [Przekł. Józef Paszkowski], Lwów 1861, Druk. Zakł. Narod. im. Osso-

lińskich, [odb. z „Dziennika Literackiego”], ss. VI + 241 [brak s. 243-246 + 4 nlb. (ubytek)], wym. 19,5x13 cm; opr. oryg. [karton w okleinie barwy brązowej]. BMN Warsz., H.Pam. 21, (fot. 281)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 525, poz. 8285; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 164, poz. 1712 [w obu brak powyższego wydania polskiego !]. Pierwodruk: *La guerre de Pologne en 1831 par Marie Brzozowski, Lieutenant de l'artillerie polonaise, Chevalier de la croix militaire, virtuti militari. Avec une Carte de la Pologne et dix croquis des batailles principales*, Leipzig 1832, Druk. F. A. Brockhaus, form. 8°, ss. 297 + 2 nlb. + 10 tabl. + 1 mapa; wyd. 2: *La guerre...*, jw., Druk. F. A. Brockhaus, form. 8°, ss. VIII + 297 + 2 nlb. + 10 tabl. + 1 mapa, err. [różni się tylko dodaniem przedmowy, nb. ukończ. w Lipsku, w kwietniu 1832 r. oraz erraty]. Wyd. w jęz. niem.: Dresden 1838. Wyd. w jęz. ang.: 1838, w tłum. Leona Szadurskiego. O obu brak bliższych danych w dostępnych bazach bibliograficznych.

[Klasyczne, fachowe studium historycznowojaskowe wojny polsko-rosyjskiej 1831 r., napisane z punktu widzenia zasad sztuki wojennej, bez zacietrzewienia na tle politycznych bądź osobistych uprzedzeń, z zamiarem obiektywnego i jasnego przedstawienia faktów. Uznane za dzieło wybitne, przetłumaczone z jęz. francuskiego, od razu zostało wprowadzone jako podręcznik w pruskich szkołach oficerskich. Jego autor: „okazał jeden z wszystkich polskich piśmienników o tej wojnie prawdziwe pojęcie wojny z wyższego stanowiska” – jak ocenił go gen. dyw. Ignacy Prądzyński (1792-1850), sam doskonały pisarz wojskowy i najlepszy strateg w polskim dowództwie podczas powstania listopadowego.

Absolwent UWarsz. ze stopniem magistra prawa, po studiach rozpoczął w 1822 r. służbę wojskową jako ochotnik, a następnie kadet w półbaterii rakieterów konnych. Po ukończeniu Zimowej Szkoły Artylerii awansowany w 1827 r. na ppor. w 2. komp. lekkiej art. pieszej. W kampanii 1831 r. odznaczył się chlubnie już pod Białoleką, brał udział w drugiej bitwie pod Wawrem, Iganiami, Ostrołęką i Mińskiem Maz.; Krzyż Złoty VM otrzymał za bitwę pod Rudkami i Tykocinem (21 V 1831). W marcu 1831 r. awansował na por. Podczas obrony Warszawy 6-7 IX 1831 r. dowodził artylerią i rakieterami w forcie nr 59, a po opuszczeniu stolicy objął dowództwo 5. komp. pozycyjnej art. pieszej. Jako jeden z nielicznych uhonorowany został (za bitwę warszawską) Krzyżem Kawalerskim Orderu Virtuti Militari. Granicę pruską przeszedł wraz z główną armią gen. M. Rybińskiego i już w Elblągu zbierał „na żywo” pierwsze relacje od uczestników powstania do swojego dzieła, które wydał potem z pomocą finansową dawnego kolegi ze służby w Korpusie Rakieterów, kpt. art. Jana Marcina Bansemiera (1802-1840). Z jego notatek korzystał później także R. O. Spazier, opisując dzieje powstania 1830-1831 r. (zob. wyżej, poz. kat. 225). Po krótkiej służbie w armii belgijskiej M. Brzozowski przeniósł się do Francji, gdzie początkowo działał w Radzie Gospodarczej zakładu (*dépot*) w Awinionie, nie angażując się jednak czynnie w życie polityczne emigracji (jako członek Rady Polaków wyraził sympatię wobec ks. A. J. Czartoryskiego). W 1836 r. uzyskał kolejne magisterium, tym razem matematyki, na uniwersytecie w Tuluzie. W tym samym roku wyjechał do Turcji, gdzie został doradcą technicznym w zakresie artylerii tamtejszych władz wojskowych. Po r. 1838 ponownie we Francji, pracował w Strasburgu przy budowie kanału Marna-Ren jako konduktor Korpusu Dróg i Mostów, a następnie kierownik robót przy budowie kolei żelaznej przez Lotaryngię i Alzację (linia Strasburg-Paryż). W 1848 r. uczestniczył w zjeździe Polaków we Wrocławiu, ale z braku wiary w powodzenie nie wziął

już udziału w walkach doby Wiosny Ludów, lecz w 1851 r. starał się osiąść u Chłapowskich w Wielkopolsce. Zagrożony aresztowaniem, przekroczył w 1852 r. samowolnie granicę Królestwa Polskiego, zdając się na łaskę cara. Przez ponad dwa lata więziony w Cytadeli warszawskiej i kazamatach twierdzy zamojskiej, a po wypuszczeniu oddany pod nadzór policyjny w Płockiem, ostatnie lata spędził jako guwerner w posiadłościach Zamoyskich i Potockich. Zmarł w Zatorze k. Oświęcimia. Zapewne z uwagi na to, by jako przebywający pod jurysdykcją rosyjską nie został objęty dalszymi represjami, polski przekład jego pracy ukazał się anonimowo, a tłumacz opatrzył dedykację (na s. III, dla Jana Hołubowicza) własnymi inicjałami (!) i zmienił pierwotne datowanie przedmowy na 12 X 1832 r. w Dreźnie. Zob.: H. Kunaszowski, *Życiorysy...*, jw., s. 155-156; R. Łoś, *Artyleria...*, jw., s. 178-179; R. Gerber, *Studenti...*, jw., s. 21; B. Konarska, *Polskie drogi emigracyjne. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832-1848*, Warszawa 1986, s. 88, 235; T. Katafiasz, *Artylerzyści...*, jw., s. 45-46, 82-83; R. Bielecki, *Zarys rozproszenia...*, jw., s. 73, 242; tenże, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 1, s. 262-263; W. Rębalski, *Brzozowski Marian (1803-1876)*, PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 66-67 – T.K.].

234. M. Mochnacki, *Dzieła Maurycego Mochnackiego. Wydanie jedynie prawne. Ogłoszone z wiedzą matki autora*, t. 1-4 (w 3 wol. [t. 2 i 3 współopr.]), Poznań 1863, Druk. Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, form. 8°; opr. introlig. [karton w okleinie, płsk., złoc. na grzbiecie], ekslib., z portr. autora na frontisp. t. 1. BMLit., sygn. II. 11310, (fot. 282)

[Oprócz wyd. 3 *Powstania narodu polskiego...* (por. wyżej, poz. kat. 228 i 229) w t. 2-3, edycja zawiera ponadto listy M. Mochnackiego i jego brata Kamila (1806-1833) pisane po „wejściu z wojskiem do Francji” (t. 1) oraz artykuły dotyczące dziejów powstania listopadowego i publicystykę, ogłaszaną na łamach m.in. „Nowej Polski”, „Dziennika Powszechnego Krajowego”, „Dziennika Narodowego” i „Gazety Narodowej Zakroczymskiej” (styczeń – wrzesień 1831 r.), „Pamiętnika Emigracji”, wreszcie listy – w tym tzw. auxerskie, czyli zawartość wydanego pośmiertnie w Paryżu w 1836 r., przez A. Jełowickiego zbioru *Maurycego Mochnackiego pisma rozmaite. Oddział porewolucyjny* (t. 4, w nieco zmienionym układzie). Zob.: S. Kieniewicz, *Przedmowa...*, jw., s. 44-45 – T.K.].

235. Leon Zienkiewicz (1808-1870) [wyd.], *Wizerunki polityczne dziejów państwa polskiego. Tom drugi. Polska w kraju i za granicą od 1831 do 1848 r. Zbiór dokumentów z tamtych czasów jako materyałów do historii politycznej narodu polskiego. Wydany przez Leona Zienkiewicza* [jako: „Biblioteka Pisarzy Polskich”, t. 29], Lipsk 1864, Druk. F. A. Brockhaus, ss. 6 nlb. + 304, wym. 18,3x11,5 cm; opr. oryg. [karton, pł., na grzbiecie złoc. ozdobne i napisy: BIBLIOTEKA | POLSKA | ZIENKOWICZ, | WIZERUNKI | POLITYCZNE. | II]. Zbiór. TK, Słupsk, (fot. 283).

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 2, cz. 3, wol. 1, s. 6, poz. 42.

Zawiera: *Wojna polska 1831 roku. Przez generała Vaudoncourt* (por. wyżej, poz. kat. 230), s. 1-29; Stefan Witwicki [(1801-1847)], *Moskale w Polsce albo treść dziennika pisanego w Warszawie przez ciąg dziesięciu miesięcy od 8° września 1831 do 8° lipca 1832 r.*, s. 31-39; *Wyprawa do Polski czyli Partyzantka 1833 r. przez Michała Chodźkę jednego z emisaryuszów*, s. 91-110; *Rzut oka na ogólne dzieje Emigracyi do 1842 r. przez Leonarda Rettela*, s. 111-135;

Wypadki w 1846 roku. Przez Jana Alcyatę, s. 137-195; *Sprawa więźniów poznańskich 1846-1848 roku*, s. 197-287; *Pisma dodatkowe*, s. 289-304.

[Jedno z licznych przedsięwzięć edytorskich wybitnego działacza emigracyjnego i publicysty, którego talent pisarski w całej pełni ujawnił się już po upadku powstania styczniowego, owocując szeregiem artykułów drukowanych w polskiej prasie zarówno na uchodźstwie (Bruksela, Genewa), jak i w kraju (Lwów, Warszawa). Pierwsze próby na tym polu podejmował L. Zienkiewicz (wraz z Konstantym Gaszyńskim, redagując czasopismo „Pamiętnik dla Płci Pięknej”) będąc jeszcze studentem prawa na UWarsz. przed wybuchem powstania listopadowego, w którym wziął udział najpierw jako kpt.-adiutant akademickiej Gwardii Honorowej przy dyktatorze J. Chłopickim, a następnie jako por. w 2. p. jazdy sandomierskiej (od 30 lipca 1831 r. – 9. p. uł.). Za wykazaną odwagę odznaczony Krzyżem VM, walczył m.in. w szeregach korpusu gen. G. Ramorina, z którym przekroczył granicę galicyjską i poprzez Morawy przedostał się do Francji. W marcu 1832 r. trafił do zakładu (*dépot*) w Besançon (do 4. komp.) i tu złożył akces do Komitetu Narodowego Polskiego oraz pełnił funkcję sekretarza Rady Polaków. W 1833 r. w związku z przygotowaniami do wyprawy Zaliwskiego, wyjechał do Galicji i wziął czynny udział w ruchu konspiracyjnym. Od tej chwili nieprzerwanie bierze udział w działalności kolejnych ruchów spiskowych w kraju (m.in. Stowarzyszenia Ludu Polskiego), na przemian z członkostwem w organizacjach emigracyjnych – Zjednoczeniu Emigracji Polskiej, a przede wszystkim TDP, w którego kierownictwie (Centralizacji) zasiadał w l. 1846-1847 (Paryż) i 1852-1855 (Londyn). Podczas Wiosny Ludów z ramienia L. Mierosławskiego wszedł w Krakowie w skład tamtejszego Komitetu Narodowego jako dyrektor Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji. Kilkakrotnie więziony bądź ścigany przez policję austriacką i pruską, zagrożony aresztowaniami. Mimo tego, ciągle aktywny w ruchu niepodległościowym oraz przedsięwzięciach politycznych zmierzających do zjednoczenia polskiego uchodźstwa, tak w okresie wojny krymskiej (1853-1856), jak i powstania styczniowego. Jeszcze w 1861 r. założył (wspólnie ze swoim zięciem Ludwikiem Bulewskim) tajną organizację Ognisko, która nawiązała szerokie kontakty międzynarodowe (G. Garibaldi, G. Mazzini) i pośredniczyła w działaniach na rzecz wsparcia powstania w kraju wyprawami zbrojnymi z zagranicy (m.in. w porozumieniu z Komitetem Centralnym Narodowym i Ignacym Chmielińskim), a od 1866 r. był faktycznym redaktorem miesięcznika pod tą samą nazwą, prezentującego głównie poglądy i stanowiska byłych członków TDP. Z końcem 1861 r. został sekretarzem Komitetu Tymczasowego Emigracji Polskiej, a w roku następnym Stałego Komitetu Emigracji Polskiej. Ostatnie lata życia spędził w Paryżu, gdzie prowadził księgarski dom komisowy. Drukowana publicystyka L. Zienkiewicza obejmuje kilkadziesiąt pozycji; sporo prac pozostało w rękopisach, przechowywanych w Bibliotece Polskiej w Rapperswilu. Spośród innych jego dzieł wyróżnić należy *Wizerunki polityczne literatury polskiej* (2 tomy), wydane także w Lipsku, w 1867 r. Zob.: R. Bielecki, *Zarys rozproszenia...*, jw., s. 91; M. Tyrowicz, *Towarzystwo...*, jw., s. 813-815; R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 254-155; J. W. Borejsza, *Emigracja polska po powstaniu styczniowym*, Warszawa 1966, według indeksu – T.K.].

236. Piotr Wysocki (1797-1875), *Pamiętnik Piotra Wysockiego o powstaniu 29 listopada 1830 roku*, [przedm. Leonard Rettel (1811-1899)], t. 1-2 [współopr.], Paryż 1867, Księgarnia Luxemburska, Druk. Rouge, Dunon i Fresné, ss. 41 + 28, wym. 11,9x8 cm, opr. introlig.

[karton, pł.], na s. tyt. każdego z tomików symboliczna ryc., aut.: J. Frankel, przedstawiająca żniwiarza-kosyniera, błogosławionego krzyżem przez dziecko i żonę [identyczna jak na ss. tyt. edycji utworów literackich S. Garczyńskiego, zob. niżej, poz. kat. 252-254, 256; stanowiła znak rozpoznawczy całej serii wydawniczej]. BMN Warsz., H.Pam.38, (fot. 284)

Wyd. jako „Biblioteka Ludowa Polska”, z. 37 i 40. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 495, poz. 7724 i 7725; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 184, poz. 1962 i 1963.

Pierwodruk: *Wiadomość o tajemnem Towarzystwie, zawiązanem w celu zmienienia rządu i ustalenia swobód konstytucyjnych w Królestwie Polskim, oraz działanie wojenne szkoły podchorążych piechoty w nocy z dnia 29 na 30 listopada 1830 r.* Artykuł Piotra Wysockiego dowodzącego szkołą podchorążych w rozpoczęciu powstania, „Kurjer Warszawski” 1830, nr 335, Dodatek nadzwyczaj.; toż: „Kurier Polski” 10 XII 1830 r. (powtórz. w ciągu 10 dni na łamach „Gazety Polskiej”, „Zbioru Pism Różnorodnych” i „Dziennika Wielkopolskiego”). Przedruki: w felietonie *Z rocznika Kurjera*, „Kur. Warsz.” 1915, nr 329-332, 28 XI-1 XII; *Fragmenty z odnalezionego pamiętnika rękopiśmiennego Piotra Wysockiego, belwederczyka, o powstaniu listopadowym.* Ogłosił Aleksander Kraushar, „Kur. Warsz.” 1925, nr 333, 335 i 339.

[Opublikowana w prasie warszawskiej wkrótce po wybuchu powstania jedna z pierwszych relacji o wypadkach Nocy Listopadowej, posiada szczególny walor źródłowy z uwagi na osobę autora – głównego przywódcę spisku w Szkole Podchorążych Piechoty. Tekst podpisany przez P. Wysockiego i ukończony 9 XII 1830 r., w rzeczywistości powstał przy dużym udziale i odredagowany do druku został przez M. Mochnackiego. Niemniej, jak zaświadcza L. Rettel, odczytany w pocz. tm. w mieszkaniu byłego członka Towarzystwa Patriotycznego, jednego z inicjatorów sprzysiężenia – Adolfa Cichowskiego (1794-1854), zyskał aprobatę pozostałych jego uczestników obecnych na spotkaniu. Artykuł pogłębił niechęć dyktatora gen. J. Chłopickiego wobec ppor. P. Wysockiego, instruktora (a wcześniej, w l. 1824-1827, wychowanka) szkoły, któremu pod pretekstem konieczności zdania jej rachunków (po rozwiązaniu tejże 9 grudnia) nie tylko, że nie powierzył żadnego nowego przydziału służbowego, lecz posunął się nawet do jego przejściowego aresztowania. Dopiero z końcem grudnia mianowany inspektorem Gwardii Ruchomej (rodzaju milicji) w woj. sandomierskim i awansowany 25 I 1831 r. od razu na kpt. (z pominięciem stopnia por.), po objęciu funkcji Wodza Naczelnego przez gen. dyw. Michała ks. Radziwiłła (1778-1850), został jego adiutantem. Z pocz. lutego przydzielony do 7. p.piech. lin. bił się pod Liwem (11 II 1831 r.), Dobrem (17 tm), Grochowem (25 tm.) i za wykazane męstwo odznaczony został 3 marca Krzyżem Złotym VM z numerem 1. Odkomenderowany do sztabu wyprawy gen. J. Dwernickiego na Wołyń, został jego adiutantem, a po przedwczesnym przekroczeniu przez korpus granicy galicyjskiej po bitwie pod Boremlem (20-27 IV 1831 r.) powrócił do Warszawy i mianowany 20 maja na stopień mjr., otrzymał dowództwo 10. p.piech. lin. (nowej formacji). Na jego czele walczył w obronie stolicy (6 IX 1831 r.) i w forcie wolskim ciężko ranny dostał się do niewoli. Oskarżony w procesie przed Najwyższym Sądem Kryminalnym, skazany został na karę śmierci, którą Mikołaj I w obawie przed reakcjami zagranicy, zamienił na 20 lat ciężkich robót na Syberii. Początkowo zesłany do Aleksandrowska k. Irkucka, we wrześniu 1835 r. zorganizował tu zbiorową ucieczkę katorżników – w tym byłych uczestników wyprawy Zaliwskiego z 1833 r. – pozostającą prawdopodobnie w związku z planami zawiązania szerszego spisku obejmującego także inne miejsca zsyłek (Orenburg, Omsk, Astrachań), zakończoną niepowodzeniem (sam P. Wysocki został ranny), wskutek czego osadzono go i zakuto na stałe w kajdany w więzieniu aka-

tujskim nad Bajkałem. Amnestionowany dopiero przez Aleksandra II w 1856 r., wrócił do kraju i osiadł w Warce, gdzie pozostawał do końca życia pod nadzorem policyjnym.

Paryska edycja *Pamiętnika...* w istocie składa się z dwóch części: t. 1 w całości wypełnia „przedmowa” L. Rettela, która z kolei jest własną relacją autorską o spisku i wystąpieniu zbrojnym 29 XI 1830 r. tego belwederczyka, a następnie uczestnika powstania, oficera (kpt.) 20. p.piech. lin. i jednego z najczynniejszych członków emigracyjnego TDP, później – towarzyszyka, wreszcie – w 1863 r. agenta dyplomatycznego w Hiszpanii powstańczego Rządu Narodowego, wybitnego publicysty, krytyka literackiego i tłumacza (m.in. znawcy literatury hiszpańskiej); sama relacja P. Wysockiego pomieszczona została dopiero w t. 2, poprzedzona (s. 3-10) włączonym dodatkowo tekstem *Piotr Wysocki na Syberyi. Ustęp ze Wspomnień Agatona Gillera* (wybitnego działacza w powstaniu styczniowym i zesłańca), z t. 2 jego *Opisania Zabajkalskiej krainy w Syberji*, Lipsk 1867, s. 101-110. Zob.: *Xięga pamiętkowa...*, jw., s. 22, 41, 91; J. S. Harbut, *Noc Listopadowa w świetle i cieniach procesu przed Najwyższym Sądem Kryminalnym*, Warszawa 1926, według indeksu; W. Tokarz, *Sprzysiężenie Wysockiego i noc listopadowa*, wyd. 2, oprac. i wstępem poprz. A. Zahorski, Warszawa 1980 (wyd. 1 Warszawa 1925), według indeksu; W. A. Djakow, *Piotr Wysocki – organizator zbiorowej ucieczki katorżników (1835 r.)*, (w:) tenże i A. Nagajew, *Partyzantka Zaliwskiego i jej pogłosy (1832-1835)*, przełoż. M. Kotowska, Warszawa 1979, s. 368-395; W. Bortnowski, *Związek Piotra Wysockiego (1828-1830)*, SMHW, t. 7: 1961, cz. 1, s. 145-185; tenże, *Łuna nad Solcem 1830. Blaski i cienie nocy listopadowej*, Warszawa 1982, s. 120 nn; T. Łepkowski, *Piotr Wysocki*, Warszawa 1972, passim – T.K.].

Literatura naukowa – filozofia mesjanistyczna, dziejopisarstwo

237. J. M. Hoene-Wroński, *Odezwa do Narodów Sławiańskich [sic!] względem przeznaczeń świata. Przez Hoenego Wrońskiego*, [tłum. A. Bukaty], Paryż 1848, Księgarnia Zagraniczna Franka, Druk. Brockhaus – Lipsk, ss. 3 nlb. + 51, form. 4°; opr. oryg. [karton, pł.]. BMLit., sygn. III. 12692, (fot. 285)

[Stanowi wstęp do nietłum. pracy: *Messianisme ou Réforme absolue du Savoir humain, nommé: Réforme des Mathématique, comme prototype de l'accomplissement final des Sciences, et Réforme de la Philosophie, comme base de l'accomplissement final de la Religion*.

Por. wyżej, poz. kat. 189-190 i 218 wraz z objaśnieniami – T.K.].

238. J. Lelewel, *Pythéas de Marseille et la géographie de son temps, par Joachim Lelewel. Ouvrage publié par Joseph Straszewicz, orné de trois cartes géographiques, dressées et gravées par l'auteur*, Paryż 1836, nakł. J. Straszewicza i Księgarni Polskiej, Druk. Bourgogne et Martinet, ss. 74 + 1 nlb., 3 ark. map, w tekście 1 tabl. numizm. (s. 10); opr. brosz., na s. tyt. ozdóbki graf.: na tle promieni słonecznych strzaskana kolumna, u jej podnóża sztandary z Orłem i Pogonią, szabla, waga, trąbka wojskowa, harfa, gałązka wawrzynu, tarcza i otwarta księga; na kolumnie, tarczy i kartach księgi wypisane nazwiska wybitnych Polaków – wodzów, uczonych, działaczy polit. Kosz. BP, Cz. 223884, (fot. 286)

[Tłum. w jęz. niem.: 1838. Niewielka rozprawa o Pyteaszu z Marsylii, podróżniku z IV w. p.n.e., autorze interesującego opisu mórz północnoeuropejskich, powstała na marginesie zainteresowań wielkiego badacza polskiego kartografią historyczną, który uprzedzając w tej

mierze znane wydawnictwa obce (Jomarda w Paryżu i Santarema w Lizbonie) zdołał pierwszy w Europie opublikować dzieło o poglądach na geografię Europy w wiekach średnich, wraz ze stosownym atlasem (*Géographie du moyen-âge*, Druk. Pilliet, 1849-1857, t. 1-5, obj. ok. 1100 ss.). Zob.: H. Więckowska, *Joachim Lelewel...*, jw., s. 19, 179; S. Kieniewicz, *Joachim...*, jw., s. 122-125, 244 – T.K.].

239. J. Lelewel, *Novosiltzow a Vilna ou guerre impériale avec les enfants et l'instruction, episode historique de 1824; par Joachim Lelevel* [sic!], Bruksela 1844, Druk. J. H. Braiard, ss. 4 nlb. + 80, form. 8°, opr. brosz. Kosz. BP, Cz. 188034, (fot. 287)

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 225, poz. 3421; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 133, poz. 1269 [tylko wyd. 1]. Pierwodruk w jęz. pol.: [J. Lelewel], *Nowosilcow w Wilnie w roku szkolnym 1823/4. Dołączona nota o kuratorji Nowosilcowa podana na ręce generała Rosen przez Onacewicza*, Warszawa 1831, form. 16°, ss. 120; wyd. 3 (2 po polsku), [w:] tenże, *Polska, dzieje i rzeczy jej*, Poznań 1859, Druk. J. K. Żupański, t. 7, s. 259-315; wyd. z aparatem nauk. jako źródło hist., [w:] tenże, *Dzieła*, opr. J. Dutkiewicz, M. H. Serejski, H. Więckowska, t. 8, Warszawa 1961.

[Przygotowana jeszcze przed wybuchem powstania listopadowego i wydana po raz pierwszy anonimowo w Warszawie na przełomie lutego i marca 1831 r. publikacja, zawierająca zapis własnych wrażeń autora, b. wykładowcy UWil. ze śledztwa, które senator N. Nowosilcow prowadził w Wilnie przeciwko młodzieży gimnazjalnej i akademickiej oraz związane z tą sprawą dodatki o charakterze źródłowo-dokumentacyjnym. Zob.: B. Szyndler, *Mikołaj Nowosilcow (1762-1838). Portret carskiego inkwizytora*, Warszawa 2004, s. 5-7 – T.K.].

240. J. Lelewel, *Histoire de Pologne, par Joachim Lelevel* [sic!]. *Publiée par les soins de Polonais*, Paryż-Lille 1844, Księgarnia Polska, Druk. Vanackere Imprimeur-Libraire, t. 1, ss. XX + 388, wym. 21x14 cm; opr. brosz. Kosz. BP, Cz. 188041.

241. J. Lelewel, *Historie de Pologne...* [jw., poz. kat. 240], Paryż-Lille 1844, Księgarnia Polska, Druk Vanackere Imprimeur-Libraire, t. 2, ss. 1 nlb. + 39, wym. 21 x 14 cm; opr. brosz., na s. tyt. w dolnym prawym rogu nieaktualna pieczęć. włas. Książnicy Towarzystwa Przyjaciół Nauk i nr inw. Kosz. BP, Cz. 219918, (fot. 288)

[Napisana w 1836 r. z inicjatywy J. Straszewicza (który pierwotnie miał być jej wydawcą), jako pierwsza w dziewiętnastowiecznej Europie z myślą przede wszystkim o dostarczeniu informacji o przeszłości Polski cudzoziemcom, dwutomowa synteza, doprowadzona do kresu epoki stanisławowskiej, zakończona ogólnymi rozważaniami autora – wybitnego historyka – nad położeniem politycznym dawnej Polski i dziejami jej ludu (które w 1855 r. ukazały się także w jęz. polskim, jako osobna książka *Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej*).

Pierwszą część natomiast stanowiła pogłębiona i znacznie poszerzona objętościowo wersja wcześniejszego, doskonałego podręcznika *Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane*, opublikowanego przez J. Lelewela po raz pierwszy w 1829 r. Zob.: S. Kieniewicz, *Joachim...*, jw., s. 128-132, 244; H. Więckowska, *Joachim Lelewel...*, jw., s. 23-24, 179 – T.K.].

Dzieła literackie

242. Adam Mickiewicz (1798-1855), *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z r. 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem, przez Adama Mickiewicza. Wydanie Alexandra Jełowickiego z popiersiem autora*, Paryż 1834, Druk. A. Pinard, t. 1, ss. 253 + 2 nlb., form. 8°; opr. oryg. [karton, ppł.], na frontispisie portret – reprodukcja medalionu z wizerunkiem A. Mickiewicza, aut.: Pierre David d'Angers (1788-1856), poniżej dedykacja Antoniego Oleszczyńskiego (1794-1879) dla S. Witwickiego, na s. tyt. w dolnym prawym rogu pieczęć lakowa z inicjałami D. J. BMLit., sygn. II. 18665, (fot. 289-290)

243. A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz czyli...*, [jw., poz. kat. 242], Paryż 1834, Druk A. Pinard, t. 2, ss. 300 + 3 nlb. + err., form. 8°; opr. oryg. [karton, ppł.], na s. tyt. w dolnym prawym rogu pokrusz. pieczęć lakowa. BMLit., sygn. II. 18665 [razem z t. 1].

[Pierwsze paryskie wydanie (w nakł. 3 000 egz.), z czerwca 1834 r., największej polskiej epopei narodowej doby Romantyzmu, o wyjątkowych walorach artystyczno-literackich, napisanej w okresie od grudnia 1832 r. do lutego 1834 r. przez czołowego przedstawiciela tego nurtu i najwybitniejszego poetę polskiego, określanego mianem „wieszczą narodowego” – dawnego filomata wileńskiego, od 1832 r. osiadłego w Paryżu i żywo zaangażowanego w życie intelektualne, polityczne i publicystykę Wielkiej Emigracji. Wybitny myśliciel i artysta, choć nie wziął udziału w powstaniu listopadowym, dał liczne dowody umiłowania Ojczyzny nie tylko piórem, ale i czynem, m.in. organizując w 1848 r. Legion polski (zw. Legionem Mickiewicza) we Włoszech oraz uczestnicząc w formowaniu polskich jednostek wojskowych w Turcji, w związku z wojną krymską (1855 r.). Niezmordowany propagator „sprawy polskiej” i piewca słowiańszczyzny, m.in. jako profesor literatury na uniwersytecie w Lozannie (1839-1840) i w Collège de France (1840-1844). Jego twórczość wywarła ogromny wpływ na rozwój literatury polskiej, a także innych literatur słowiańskich i wciąż stanowi źródło inspiracji artystycznych i ideowych.

Według szacunków do chwili obecnej ocalało ok. 10 proc. pierwszego wyd. *Pana Tadeusza*. Niestety, pierwodruk obciążony jest blisko 300 omyłkami drukarskimi, które w późniejszych edycjach w różnym stopniu starano się skorygować. Obecnie za podstawę upowszechniania przyjmuje się tekst z wydania krytycznego *Dzieł wszystkich A. Mickiewicza* z 1964 r. (t. 4). Niemal kompletny autograf dzieła, po wielu perturbacjach, stanowi aktualnie własność Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu – Dział Rękopisów, 6932/II i w 2014 r. został wpisany na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata.

Podstawowe informacje o życiu i dorobku poety, zob. m.in.: K. Wyka, *Mickiewicz Adam Bernard (1799-1855)*, PSB, t. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 694-706; A. Witkowska, *Mickiewicz. Słowo i czyn*, Warszawa 1983; M. Dernałowicz, *Adam Mickiewicz*, Warszawa 1985; K. Górski, *Adam Mickiewicz*, Warszawa 1989; tenże, *Nota edytorska*, (w:) A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. 4: *Pan Tadeusz*, oprac. K. Górski, Warszawa 1982, s. 387-394 – T.K.].

244. [A. Mickiewicz, *Farys, Konrad Wallenrod, Grażyna*], [w:] *Nordlichter. Eine Sammlung polnischer Dichtungen, in's Deutsche übertragen von Ludwik Nabelak und J. B. Werner. Mit Bildern von F. Fellner. Erstes Bändchen. Farys. Conrad Wallenrod. Grażyna*, Stuttgart 1834, wyd. Fr.[riedrichs] Brodhag'sche Buchhandlung, ss. 2 nlb. + 158, 3 tabl. z ilustr.

w techn. miedziar., form. 8°; opr. oryg. [karton, okleina, skóra], w dolnej części frontispisu nieaktualna okr. pieczęć własn. znanej biblioteki utworzonej w Fürth przez kupca Moritza Boehma, przy górnej krawędzi jego autograf, ponadto wewnątrz ekslib.: Semkowicza, Ryszkiewicza i Sygi. BMLit., sygn. Syg. II. 39446, (fot. 291)

[Na fali wzmożonego zainteresowania Polską, jej dziejami i kulturą w dniach powstania listopadowego i po jego upadku, dały o sobie znać liczne inicjatywy wydawnicze, mające na celu udostępnienie społeczeństwu zachodnioeuropejskim, przede wszystkim we Francji i w krajach niemieckich, przekładów polskiej literatury pięknej. W tych ostatnich szczególne zaciekawienie budziła poezja A. Mickiewicza (którego bliżej znano tu już z lat 1828-1829, od jego pobytu w Berlinie i spotkania z Johannem Wolfgangiem Goethem), stąd pomysł przebywających wówczas w Szwajcarii dwóch emigrantów polskich – belwederczyka L. Nabelaka (1804-1883) i młodego, utalentowanego poety J. B. Wernera, wydania serii tomików z przekładami ważniejszych dzieł literatury polskiej, pod wspólną nazwą *Nordlichter (Zorze północne)* – poczynając od Mickiewicza, który miał być też autorem zamykającego ją zarysu historii literatury polskiej. Ostatecznie Mickiewicz pomimo wstępnie wyrażonej aprobaty, szkicu tego nie napisał, zaś inicjatorzy całego przedsięwzięcia obok *Farysa i Grażyny*, włączyli do pierwszego tomu, wbrew jego woli (motywowanej własnym przekonaniem poety o niskiej wartości dzieła!) *Konrada Wallenroda* (w dobrym przekładzie J. B. Wernera). Przygotowywany drugi tomik, w którym drukowany miał być przekład *Dziadów* (przez Stanisława Pilata) już się, niestety, nie ukazał. Zob. P. Roguski, *Tulacz polski...*, jw., s. 117-118 – T.K.].

245. [A. Mickiewicz, *Dziady*], [w:] *Poetische Werke von Adam Mickiewicz. Übersetzt von Siegfried Lipiner. Band II. Todtenfeier. (Dziady.)*, Lipsk 1887, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, ss. XXXII + 284, wym. 23,5x16,5 cm; opr. oryg. [karton, okleina, na grzbiecie i wierzchniej s. okładki tłoczenia barwy srebrzystej]. BMLit., sygn. II 6896 (fot. 293)

[Nazwa i tytuł serii, jw., na frontispisie; na s. tyt.: *Todtenfeier (Dziady) von Adam Mickiewicz. Übersetzt und mit erklärender Einleitung versehen von Siegfried Lipiner* oraz emblemat i dane wydawcy, powtórzone jak na frontisp.).

Oficina Breitkopf i Härtel była pierwszym wydawnictwem, które w 1831 r. rozpoczęło na terenie Niemiec masowy druk książek polskich – o tematyce innej niż religijna. Zasługi spółki są bezsporne, a tradycję tę kontynuowała nieprzerwanie przez następne dziesięciolecia, zatrudniając u siebie m.in. b. uczestnika powstania ppor. art. konnej i kawalera VM Jana Nepomucena Bobrowicza (1805-1881), który w dużym stopniu przyczynił się do uruchomienia jej słynnej serii Biblioteki Kieszonkowej Klasyków Polskich. Osobną kartę w dziejach oficyny stanowi współpraca z niezwykle utalentowanym tłumaczem Siegfriedem Salomonem Lipinerem (1856-1911), rodem z Galicji, pisarzem, poetą i bibliotekarzem, który z inicjatywy hr. Karola Antoniego Lanckorońskiego (1848-1933) podjął się przekładów wielkich dzieł A. Mickiewicza, przyczyniając się do dalszego rozbudzania i utrwalania zainteresowań niemieckich czytelników twórczością polskiego wieszczka. Że były one szerokie, świadczy fakt zarówno zebrania utworów Mickiewicza w odrębnej serii wydawniczej (*Dzieła poetyckie Adama Mickiewicza*) w 1887 r., jak i dużego jej powodzenia na rynku księgarskim, skoro w 1898 r. zdecydowano się na jej wznowienie metodą przedruku (por.

niżej, poz. kat. 246). Zob.: P. Roguski, *Tułacze polski...*, jw., s. 158-163; S. P. Koczorowski, *Bobrowicz Jan Nepomucen (1805-1881)*, PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 157-158; A. Wiśniewska, *Z dalekiej Galicji do Wiednia. Siegfried Lipiner – bibliotekarz niepospolity*, „Biblioteka” 2014, nr 18(27), s. 171-192 – T.K.].

246. [A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*], [w:] *Poetische Werke von Adam Mickiewicz. Übersetzt von Siegfried Lipiner. Band I. Herr Thaddäus oder der letzte Eintritt in Lithauen*, wyd. 2, Lipsk 1898, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, ss. VI + 313, wym. 23,5x16,5 cm; opr. oryg. [karton, okleina, na grzbiecie i wierzchniej s. okładki tłoczenia barwy srebrzystej]. BMLit., sygn. II. 6901, (fot. 294)

[Nazwa i tytuł serii, jak wyżej, na frontisp.; na s. tyt.: *Herr Thaddäus oder der letzte Eintritt in Lithauen von Adam Mickiewicz. Übersetzt von Siegfried Lipiner. Zweite Auflage* oraz emblemat i dane wydawcy (powtórz. jak na frontisp.).

Pierwszego tłumaczenia *Pana Tadeusza* na jęz. niem. dokonał R. O. Spazier przy współudziale polskich emigrantów polistopadowych Eugeniusza Brezy (1802-ok. 1860) i Stanisława Ostrowskiego (1812-1889), a być może również b. belwederczyka L. Nabelaka. Dwa pierwsze tomy wydane zostały w 1834 r. w Stuttgarcie u Friedricha Cotty, ale druk przerwano wskutek interwencji poselstwa rosyjskiego w Paryżu. Dopiero w 1836 r. udało się Spacerowi wydrukować przekład w Lipsku, w oficynie Johanna Jacoba Webera. Było to zarazem pierwsze w ogóle tłumaczenie dzieła na jęz. obcy; przekład franc. ukazał się w 1844 r. Bezspornie wydanie *Pana Tadeusza* w wersji niemieckiej ugruntowało tam sławę i uznanie dla talentu A. Mickiewicza. Niestety, przekład R. O. Spaziera literacko był wysoce niedoskonały – sytuację tę odmieniło po blisko półwieczu wybitne pod względem walorów artystycznych tłumaczenie S. Lipinera z 1882 r. W tej wersji dzieło dotarło m.in. do rąk wybitnego filozofa niem. Friedricha Nietschego (1844-1900), który po lekturze przekładu w 1884 r. wyraził swe najwyższe uznanie: „Przyznaję, że jestem zdumiony, iż mógł w naszych czasach powstać podobny poemat. Nie umiałbym w literaturze naszego stulecia znaleźć nic dorównującego *Panu Tadeuszowi* pod względem bogactwa i prostoty nastrojów oraz niezwykłego poetyckiego czaru. Także przekład Lipinera wydaje mi się wspaniały”.

W serii *Poetische Werke von Adam Mickiewicz* Breitkopfa i Härtla wyd. 1: Lipsk 1888, form. 8°, ss. XVI + 313; wyd. 2 z 1898 r. stanowi jego przedruk. Zob. P. Roguski, *Tułacze polski...*, jw., s. 122-126 – T.K.].

247. [Juliusz Słowacki (1809-1849)], *Kordjan. Część pierwsza trilogii. Spisek koronacyjny*, Paryż 1834, Druk. A. Pinard, ss. 4 nlb. + 159, form. 8°; opr. oryg. [karton. płsk.], na s. tyt. piecz. własn. dawnego księgozb. Stanisława Estreichera (1869-1939) oraz jego autograf i odręcznie wpisany nr inw.; pośrodku s. przedtyt. i tyt. ozdóbny graf. z wyobrażeniem grającego na harfie trubadura, ponadto na s. przedtyt. ozdobne obramow. ze zdobnictwem w stylu klasycyst. BMLit., sygn. I. 2965, (fot. 295)

[Napisany podczas pobytu poety – drugiego z „wieszczów” w Szwajcarii, pod koniec 1833 r. i wydany po raz pierwszy anonimowo w Paryżu, w lutym następnego roku dramat, osnuty na kanwie niedoszłego do skutku w 1829 r. tzw. spisku koronacyjnego (na życie Mikołaja I), związanego ze sprzysiężeniem w warszawskiej Szkole Podchorążych Piechoty. Utwór, za-

liczany do arcydzieł polskiej dramaturgii, pod względem artystycznym zbudowany w stylu francuskich widowisk romantycznych owej doby, był szerszą wypowiedzią poetycką J. Słowackiego na tematy polityczne, moralne i literackie. Polemizując z mesjanistyczną twórczością i filozofią A. Mickiewicza, posłużył się zarazem jego ideami, poetyką i sposobem obrazowania, by wykazać przyczyny klęski powstania listopadowego. Główną winą obciążył przede wszystkim kolejnych wodzów naczelnych, rysując ich sylwetki jako „tworów szatańskich” w pierwszej części dramatu (*Przygotowanie*). Dzieło było też swego rodzaju prywatnym rozrachunkiem z Mickiewiczem, który w III cz. *Dziadów* niepochlebnie opisał ojczyzna Słowackiego, dr. Augusta Bécu (1771-1824).

Jakkolwiek sam, z uwagi na zły stan zdrowia, nie wziął bezpośrednio udziału w walce zbrojnej, był jednak zatrudniony w powstańczym biurze dyplomatycznym, a w marcu 1831 r. odbył misję kurierską z ramienia Rządu Narodowego do Drezna, Paryża i Londynu; walkę o niepodległość wsparł również J. Słowacki, pisząc szereg patriotycznych utworów poetyckich (*Hymn*, *Oda do wolności*, *Pieśń legionu litewskiego* i in.) wielokrotnie drukowanych w prasie warszawskiej i prowincjonalnej. Działalność z okresu powstania, jak również opublikowanie *Kordiana*, zamknęły przed Słowackim możliwość powrotu do kraju.

Pierwszych realizacji scenicznych dramat doczekał się dopiero w 1899 r. we Lwowie (częściowa) i Krakowie (pełna).

Podstawowe dane o życiu i oryginalnej twórczości poety, zob. m.in.: M. Bizan, P. Hertz, *Głosy do „Kordiana”*, (w:) J. Słowacki, *Kordian*, Warszawa 1967, s. 115-409; E. Sawrymowicz, *Juliusz Słowacki*, Warszawa 1966; *Słowacki mistyczny*, pod red. M. Janion i M. Żmigrodzkiej, Warszawa 1981; S. Makowski, *Juliusz Słowacki*, Warszawa 1987; A. Kowalczykowska, *Słowacki*, Warszawa 1994; M. Kamela, *Słowacki Juliusz (1809-1949)*, PSB, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 58-73 (gdzie dalsza literatura) – T.K.].

248. J. Słowacki, *Mazepa. Tragedya w 5^{ciu} aktach przez Juliusza Słowackiego*, Paryż 1840, [nakł.] Księgarni i Drukarni Polskiej, Druk. Bourgogne et Martinet, ss. 144 + 2 nlb., form. 8°; [współopr. z tegoż, *Trzy poemata*, Paryż 1839 i *Anhelli*, Paryż 1838; opr. tekstur., płsk.], na s. tyt. nieakt. okragła piecz. własn. Biblioteki Leopolda Meyera w Warszawie, u dołu piecz. o treści: DAR LEOPOLDA MÉYERA. BMLit., sygn. II. 17414, (fot. 296)

[Pierwsze wyd. dramatu historycznego, napisanego w drugiej połowie 1839 r. (druga redakcja; rkps pierwszej, po lekturze *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza, J. Słowacki spalił), w którym poeta włączając się do emigracyjnego dyskursu o odpowiedzialności szlachty polskiej za upadek państwa, poddaje m.in. ostrej krytyce samowolę dumnych magnatów oraz osobę Jana II Kazimierza – króla bez władzy, w krytycznym dla Rzeczypospolitej okresie buntów kozackich na Ukrainie.

Treść utworu oparta została na wątkach biograficznych Jana Kołyńskiego – Mazepy (ok. 1639-1709), najpierw dworzanina królewskiego, a potem współpracownika kolejnych hetmanów Ukrainy Prawo- i Lewobrzeżnej, wreszcie polityka próbującego odegrać samodzielną rolę w okresie III wojny północnej (1700-1721). Postaci tej poświęcone były również utwory innych wielkich poetów doby Romantyzmu: George’a G. Byrona (1788-1824), *Mazepa* z 1819 r. i Aleksandra S. Puszkina (1799-1837) *Poltawa* z 1828 r. Zob. też:

A. Kansy, *Juliusz Słowacki w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP*, „Notatki Płockie” R. 44: 1999, nr 2/179, s. 7-8 – T.K.].

249. [Zygmunt Krasiński (1812-1859)], *Nie-Boska Komedya*, Paryż 1835, Druk. A. Pinard, ss. 6 nlb. + 164 + 1 nlb., form. 8°; opr. oryg. [tektur., płsk.], na s. tyt. wyblakły odręczn. podp. b. właśc. BMLit., sygn. Stawiński 431, (fot. 297)

[Pierwodruk dzieła – T.K.].

250. Z. Krasiński, *Nie-Boska Komedya. Edycja trzecia* [wyd. 3], Paryż 1858, [nakł.] Księgarni Polski, Druk. L. Martinet, ss. 2 nlb. + 141; wym. 19,5x13,5 cm; opr. oryg. [tektur., płpł.]. BMLit., sygn. II. 11086, (fot. 298)

[Wyd. 2 : Paryż 1837 (w rzeczywistości 1836), nakł. Księg. Polsk., Druk. Bourgonne et Martinet, ss. 6 nlb. + 175 + 3 nlb., form. 8°; wyd. 3 jw. jest ostatnią wersją akcept. przez autora; wyd. 4: Paryż 1862, nakł. Księg. Polsk., Druk. L. Martinet, ss. 135, form. 8°. Inne edycje: m.in.: Naumburg 1861, wyd. J. J. Maurer; Lwów 1869, Wyd. Mrówki. Przekł. w jęz. niem.: Lipsk 1841 (*Die ungöttische Komödie. Aus dem Polnischen K. Batornicki* [pseud. Fryderyka Henryka Lewenstama]; przekł. w jęz. ros.: Moskwa 1874 (w tłum. Petra Lebedeva). Wyd. kryt.: Z. Krasiński, *Nie-Boska komedia*, wstęp M. Janion, oprac. M. Grabowska, Wrocław 1966.

Najwybitniejszy dramat trzeciego z „wieszczów” polskiego Romantyzmu; rozpoczęty prawdopodobnie podczas pobytu poety w Wiedniu, w czerwcu 1833 r., a ukończony w Wenecji, jesienią 1835 r. Tytuł inspirowany znany dziełem Dantego początkowo miał brzmieć *Mąż*, a sam utwór być I częścią planowanej trylogii. Kwestia krytycznej oceny własnego stosunku do ówczesnej rzeczywistości, która pierwotnie miała stanowić jego zasadniczą treść, w dalszych częściach ustępuje miejsca zagadnieniom społecznym, z problemem rewolucji jako tematem głównym. Obóz rewolucji ukazany został wybitnie tendencyjnie, na co wpływ miała własna, pogmatwana sytuacja Z. Krasińskiego: jako syn lojalnego wobec caratu generała armii polskiej i senatora Wincentego hr. Krasińskiego (1782-1858), który po wybuchu powstania listopadowego wyjechał do Petersburga, a przy tym związany z rodową tradycją arystokratyczną, nie wziął udziału w wojnie z Rosją (na wyraźne polecenie ojca). Co więcej, mylnie informowany przez niego, że powstanie jest starciem obozu porządku z „rozruchem”, nabrał o nim fałszywych wyobrażeń jako o rewolucji jakobińskiej. Historyczne echa związanego z nią terroru, jak też obserwacja zaburzeń rewolucyjnych we Francji i w Anglii (w tym konfliktów na tle różnic klasowych), ugruntowały przekonanie poety z jednej strony o nieuchronności rewolucji i upadku pod naporem jej niszczącej siły konserwatywnego porządku społ.-polit., z drugiej jednak także potrzebę i silną wolę obrony dawnego świata, skazanego na zagładę i jego wartości. Od października 1829 r. poza krajem, stąd nie zorientowany bliżej w jego położeniu politycznym, w miarę upływu czasu i nawiązywania kontaktów z napływającymi na Zachód emigrantami, przeżywał pogłębiającą się rozterkę duchową. Dualizm sprzecznych ze sobą postaw i racji ukazany został przeto z całą ostrością na kartach dramatu, którego akcji nadał poeta charakter ponadczasowy, o ogólnym i dla wszystkich krajów istotnym znaczeniu. Niemniej współcześni, mimo gorących dyskusji wokół twórczości Z. Krasińskiego, przyjęli utwór – jak wszystkie romantyczne dramaty emigracyjne – jako manifest walki o Polskę niepodległą.

Większość dzieł Z. Krasińskiego, wydawanych za jego życia, ukazywała się anonimowo – poeta nie chciał zamykać sobie drogi powrotu do kraju, gdzie też rzeczywiście wielokrotnie podróżował, by spotkać się z ojcem. Warto przypomnieć, że gen. W. Krasiński w epoce napoleońskiej, jako dowódca Polskiego Pułku Szwolężerów Gwardii Cesarskiej należał do ulubieńców Cesarza, toteż synowi (trzymanemu przez niego do chrztu) nadał imię Napoleon (używane później Zygmunt było dopiero piątym w kolejności) i przekazał na „służbę” jako „adiutanta” rówieśnikowi, synowi Napoleona I – „Orlątku” (niedoszłemu Napoleonowi II, późn. ks. Reichstadtu).

O życiu i twórczości Z. Krasińskiego obszerniej, zob.: J. Starnawski, *Wielcy romantycy polscy na łamach „Bibliographie de la France”*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” R. 66: 1975, nr 4, s. 165-167; M. Janion, *Zygmunt Krasiński. Debiut i dojrzałość*, Warszawa 1962; Z. Sudolski, *Krasiński Napoleon Stanisław Adam Feliks Zygmunt, krypt. i pseud.: Z. K. ... (1812-1859)*, PSB, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 199-204; tenże, *Krasiński. Opowieść biograficzna*, wyd. 2, Warszawa 1983; P. Roguski, *Tulacz polski...*, jw., s. 148-150, 229-237 – T.K.].

251. [Z. Krasiński], *Irydion. Edycja trzecia* [wyd. 3], Paryż 1862, [nakł.] Księgarni Polskiej, Druk. L. Martinet, ss. 259 + 1 nlb., form. 8°; opr. oryg. [karton, płpł.]. BMLit., sygn. II. 10371 (fot. 299).

[Pierwodruk: Paryż 1836, nakł. A. Jełowickiego i sp., Druk. Bourgogne et Martinet, ss. 287 + 1 nlb., form. 8°; wyd. 2: Poznań 1851, Druk. i nakł. W. Stefańskiego, ss. 4 nlb. + 284 + 4 nlb., form. 8°. Przekł. w jęz. niem.: *Irydion in Rom*, Berlin 1846 oraz *Iridion*, tłum. Polono-Germanicus (pseud. Antona Moritza Jochmusa), Lipsk 1847. Wszystkie edycje anonimowe. Wyd. krytyczne, zob. m.in.: Z. Krasiński, *Irydion*, wstępem i aneksem opatrzył S. Treugutt, Warszawa 1958, tenże, *Irydion*, oprac. W. Kubacki, wyd. 6 zmien., Wrocław 1967.

Obok *Nie-Boskiej komedii* (por. wyżej, poz. kat. 249-250) drugi w dorobku Z. Krasińskiego wielki dramat historyczno-filozoficzny, inspirowany wybuchem powstania listopadowego, z uwagi na miejsce i czas akcji, osadzonej w epoce schyłkowego cesarstwa rzymskiego (ok. r. 300), określany jako „rzymski dramat o polskim powstaniu”. Pierwszy, zniszczony przez autora szkic dzieła, powstał podczas jego pobytu wraz z ojcem w Petersburgu, na przełomie 1832/1833 r.; ostatecznie ukończone zostało we Florencji w drugiej poł. 1834 r. Pod względem artystycznym zaliczane do najwyższych osiągnięć światowych w zakresie utworów opartych na motywach rzymskich. Poeta zabył w nim znakomitą erudycją i znajomością realiów historycznych, przedstawiając rolę Rzymu w dziejach kultury europejskiej. W ujęciu przyczyn upadku antycznego imperium łatwo dostrzec paralele do współczesnych Krasińskiemu stosunków europejskich, tak jak jego potępienie moralne dla motywowanego zemstą powstania Greków przeciw Rzymowi było przejrystą aluzją do niedawnego zrywu niepodległościowego nad Wisłą. Nieudanemu powstaniu tytułowego bohatera greckiego – Irydiona przeciwstawił Z. Krasiński chrześcijańską ideę zwycięstwa przez cierpienie i „zmartwychwstania z pracy wieków”. Zapoczątkowała ona stopniową ewolucję poglądów poety ku mesjanizmowi.

Zob. też: P. Roguski, *Tulacz polski...*, jw., s. 151, 253-257 (tekst recenzji *Irydiona*, opublikowanej pod inicjałami J. L. S. w „Magazin für die Literatur des Auslands”, nr 145 z 1845 r. – T.K.).

252. Stefan Garczyński (1805-1833), *Wspomnienia z czasów wojny narodowej i Sonety wojenne Stefana Garczyńskiego*, Paryż b.r.w. [1866], [wyd.] Księgarnia Luxemburska, Druk.

Rouge, Dunon i Fresné, „Biblioteka Ludowa Polska” [z. 13], ss. 48, wym. 13,2 x 8,8 cm; opr. introlig. [karton, pł. szare], na s. tyt. ryc. (autor: J. Frankel), wspólna dla wszystkich tomików serii [por. wyżej, poz. kat. 236]. PAN BKórn., 14951/13.

253. S. Garczyński, *Wspomnienia...* [jw., poz. kat. 252]. *Wydanie 2e*, Paryż b.r.w. [lata 60. XIX w.], Księg. Luxemb., Druk Rouge..., s. 48, wym. 13,5x8,9 cm; opr. introlig. [karton, pł. szare]; s. tyt. powtórz. jak w poz. kat. 252, z dodaniem numeru edycji, poza tym wierny przedruk wyd. 1. PAN BKórn., 14951/13a, (fot. 300-301)

254. S. Garczyński, *Wspomnienia...* [jw., poz. kat. 252]. *Wydanie 3^e*, Paryż b.r.w. [lata 60. XIX w.], Księg. Luxemb., Druk Rouge..., ss. 48, wym. 13,5x8,9 cm; opr. introlig. [karton, pł. szare], s. tyt. powtórz. jak w poz. kat. 252, z dodaniem numeru edycji, poza tym wierny przedruk wyd. 1 i 2. PAN BKórn., 14951/13b.

[Tomik zawiera: *Przedmowę* (s. 3-8), *Wspomnienia z czasów wojny narodowej 1831 roku* (s. 9-36) i *Sonety wojenne* (s. 37-45), edycję zamyka elegijny wiersz *Grobowiec na granicach Syberji* (s. 45-48). Wspólne wyd. dwóch cykli liryków powstańczych, z których pierwszy, składający się z 16 utworów inspirowanych w większości konkretnymi wydarzeniami z kampanii przeciwko Rosji, zawiera również jeden z pierwszych w literaturze polskiej wierszy o wydzźwięku mesjanistycznym (*W rocznicę*); drugi liczy 13 sonetów dedykowanych (7 grudnia 1832 r.) gen. J. N. Umińskiemu, stanowiących swego rodzaju „migawki” z pola walki.

W wojnie 1831 r. S. Garczyński uczestniczył początkowo jako wachmistrz w szeregach jazdy poznańskiej, a mianowany 13 III 1831 r. ppor. w sztabie I Korpusu Jazdy, od 18 tm. pełnił służbę u boku gen. J. N. Umińskiego, którą wznowił – jako jego adiutant polowy – po powrocie z nieudanej wyprawy gen. J. Dwernickiego na Wołyń (30 VIII 1831 r. awansowany na por.). To na podstawie opowiadania S. Garczyńskiego powstała słynna *Reduta Ordona* A. Mickiewicza, z którym Garczyński był serdecznie zaprzyjaźniony od 1829 r. (obecnie pojawiają się supozycje, że wielki poeta mógł się posłużyć tekstem bądź go udoskonalić, samego Garczyńskiego, na co wskazują analizy porównawcze stylu *Reduty...* i niektórych wierszy Garczyńskiego, np. *Bitwa pod Grochowem*, włączonego do *Wspomnień z wojny...*; A. Mickiewicz dopuścił się zresztą licznych ingerencji i poprawek redakcyjnych, przygotowując do druku pierwszą dwuczęściową edycję poezji swego przyjaciela w 1833 r.). Po upadku Warszawy Garczyński otrzymał (15 IX 1831 r.) Złoty Krzyż VM nr 2483. Po klęsce powstania, poprzez Wielkopolskę dotarł do Drezna, skąd wyjechał do Szwajcarii, a stamtąd – już ciężko chory, przez A. Mickiewicza przewieziony został do Awinionu, gdzie zmarł. Autorstwo nekrologu poety, który wypełnia niemal w całości *Przedmowę* do edycji jego wierszy z 1866 r., wydawcy przypisali też A. Mickiewiczowi, który właśnie w Garczyńskim (podobnie jak wielu współczesnych) uznał prawdziwego barda powstania listopadowego. Jednak zdaniem wybitnego literaturoznawcy St. Pigonia (1885-1962) nekrolog ów napisał inny emigrant z 1831 r. (z powstania litewskiego) i znamienity uczony, także przyjaciel A. Mickiewicza – Ignacy Domeyko (1802-1889).

Zob.: R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 59; S. Kolbuszewski, *Garczyński Stefan Florian (1805-1833)*, PSB, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 277-278; Z. Szelaąg, *Stefan Garczyński, zarys biografii*, Kielce 1983 – T.K.].

255. S. Garczyński, *Poezye Stefana Garczyńskiego*, [wyd. 3] Lipsk 1860, Druk. F.A. Brockhaus, „Biblioteka Pisarzy Polskich” nr 1, ss. VI + 2 nlb. + 199 + 1 nlb., form. 8°; opr. oryg. [tektur., pł.], na s. tyt. godło firmowe oficyny wyd. oraz nieakt. elipt. piecz. własn. Apteki W. Zajączkowskiego w Strzyżowie. BMLit., sygn. 3273, (fot. 302)

[Przedruk z pierwodruku: Paryż 1833, t. 1-2 (w przygot. A. Mickiewicza; por. wyżej, objaśn. do poz. kat. 252-254); zawiera m.in.: *Wacława dzieje. Poema, Nabożeństwo tegoczesne, scena fantastyczna, Ostatnie chwile samotnika, Grobowiec na granicach Syberji, Chór strzelców, Wspomnienia z czasów wojny narodowej polskiej 1831, Sonety wojenne i Redutę Ordona* (!). Jako wyd. 2 notuje się edycję: *Pisma Stefana Garczyńskiego. Wydanie drugie, pomnożone przez Stanisława* [hr.] *Skórzewskiego*, Poznań 1860. Przedruki wyd. lipskiego z 1860 r.: 1863 i 1880 u F. A. Brockhause w Lipsku oraz Przemyśl 1882. Żadna z edycji zbiorowych nie jest pełna – T.K.].

256. S. Garczyński, *Wacława dzieje. Poema Stefana Garczyńskiego*, Paryż b.r.w. [1868], [wyd.] Księgarnia Luxemburska, Druk. Rouge, Dunon i Fresné, „Biblioteka Ludowa Polska” z. 53, ss. 78, form. 16°; opr. oryg. brosz. [papier.], na s. tyt. i na okł. ryc. (aut.: J. Frankel), wspólna dla całej serii [ppor. wyżej, poz. kat. 236, 252-254], na okł. tytuł podany jako: *Dzieje Wacława* [sic!]. BMLit., sygn. I. 5983, (fot. 303-304)

[Refleksyjno-filozoficzny poemat dramatyczny, najważniejsze dzieło S. Garczyńskiego, inspirowane w części jego własnymi przeżyciami oraz głównymi nurtami ówczesnych literackich dyskusji doby Romantyzmu. Pisany w l. 1831-1833, początkowo nosić miał tytuł *Apostata*.

W postaci tytułowego bohatera poeta chciał odmalować główne cechy psychologiczne Polaka, a jednocześnie połączyć to, co w nich narodowe, polskie, z elementami uniwersalistycznej koncepcji człowieka. Utwór dedykowany został A. Mickiewiczowi: „Na pamiątkę kilku miesięcy z roku 1831go razem w Dreźnie przepędzonych”, który też przygotował tekst do druku i wraz z innymi wierszami S. Garczyńskiego wydał w drukarni A. Pinard w Paryżu w 1833 r. (zob. wyżej, objaśn. do poz. kat. 252-254). Mickiewicz z kolei, uznając poemat za przejaw geniuszu twórczego przyjaciela, w swej subiektywnej ocenie nazwał go „najrozleglejszym utworem filozoficznym pomiędzy wszystkimi, jakie są w językach słowiańskich”. Adaptacji scenicznej dramat doczekał się dopiero w 1973 r. (w reż. A. Hanuszkiewicza).

Zob. też: Z. Stajewska, *Współczesne wydarzenia polityczne jako element genezy „Wacława dziejów” Stefana Garczyńskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1972, nr 5, s. 17-33; teżej, „*Wacława dzieje*” Stefana Garczyńskiego, Wrocław 1976; Z. Szeląg, *Uwagi o chronologii i formowaniu się „Wacława dziejów” Stefana Garczyńskiego*, „Pamiętnik Literacki” R. 67: 1976, z. 1, s. 149-165 – T.K.].

257. Seweryn Goszczyński (1801-1876), *Dzieła Seweryna Goszczyńskiego. Nowe wydanie poprawne*, t. 1, Lipsk 1870, Druk. F. A. Brockhaus, „Biblioteka Pisarzy Polskich” nr 60, ss. XIX + 275, form. 8°; opr. oryg. [karton, pł.], na s. tyt. godło firmowe oficyny wyd. oraz odręcznie wypisane liczby 20 (w górnym lewym rogu) i 60 (pośrodku), ślad podp. b. właśc. (?). BMLit., sygn. I. 3245 [razem z t. 2].

258. S. Goszczyński, *Dzieła...* [jw., poz. kat. 257], t. 2, Lipsk 1870, Druk. F. A. Brockhaus, „Biblioteka Pisarzy Polskich” nr 61, ss. 306, form. 8°; opr. oryg. [karton, pł.], na s. tyt. godło firmowe ofic. wyd., nieakt. piecz. własn. Antoniego Powidzkiego i odręcznie wypis. nr inw. (?). BMLit., sygn. 3245 [razem z t. 1], (fot. 305)

[Trzecia, najpełniejsza (po wyd. lwowskim w ofic. Pillera, t. 1-3, w 1838 r. i wyd. strasburskim, t. 1-2, z zaplanowanych trzech, w l. 1839-1840) edycja utworów poety, pisarza i działacza politycznego, jednego ze współtwórców polskiego nurtu romantycznego. Pierwsze próby literackie S. Goszczyńskiego przypadają już na lata 20. XIX w., kiedy to równocześnie związał się on z działalnością pierwszych kółek konspiracyjnych (Związek Wolnych Braci Polaków) w Warszawie. W jego liryce z tego okresu dochodziły do głosu dość radykalne akcenty społeczne, zakorzenione po części w doświadczeniach dzieciństwa spędzonego w ubogiej, choć szlacheckiej rodzinie. W powieści poetyckiej *Zamek Kaniowski* (1828), największym z jego utworów, po raz pierwszy wprowadził bohatera ludowego na karty literatury polskiej. W l. 1821-1830 organizował tajne związki młodzieży na Ukrainie; w czerwcu 1830 r. ponownie w Warszawie, włączył się do przygotowań przedpowstańczych w sprzysiężeniu P. Wysokiego. W Noc Listopadową należał do grupy belwederczyków, a następnie mianowany kpt. w Akademickiej Gwardii Honorowej, dowodził jej 2. kompanią. W szeregach korpusu gen. J. Dwernickiego wziął udział w bitwach pod Stoczkiem i Nową Wsią, po czym objął obowiązki adiutanta ministra wojny w Rządzie Narodowym, gen. Franciszka Dzierżykraj-Morawskiego (1783-1861). Jego pisane w tym czasie wiersze patriotyczne drukowała prasa powstańcza, a ich zbiór (*Pobudka*) wydano też w 1831 r. nakładem Ministerstwa Wojny. Internowany po upadku powstania w Prusach, razem z główną armią gen. M. Rybińskiego, przedostał się następnie do Galicji, gdzie nadal rozwijał twórczość literacką i publicystyczną, wzbogacając ją o wątki słowiańskie (stąd zaliczany do tzw. ukraińskiej szkoły poetów) oraz inspirowane folklorem góralskim i tematyką tatrzańską (stając się jej pionierem na gruncie literatury polskiej), przede wszystkim jednak podjął działalność organizacyjną na rzecz tajnych związków niepodległościowych (m.in. Stowarzyszenia Ludu Polskiego). Kiedy po r. 1838, wskutek energicznego przeciwdziałania władz austriackich, ruch spiskowy uległ znacznemu ograniczeniu, S. Goszczyński opuścił Galicję i przez Strasburg, Neuilly nad Marną i Meung nad Loarą, dotarł ostatecznie do Paryża i tu, zadzierzgnąwszy bliższą znajomość z J. Słowackim (u którego nawet krótko zamieszkiwał) i A. Mickiewiczem, za sprawą drugiego z nich został (od 1842 r.) członkiem koła towiańczyków, z czasem dochodząc w nim do funkcji zastępcy „mistrza” Andrzeja Towiańskiego (1799-1878). Z jego polecenia prowadził rodzaj kroniki tego quasi-bractwa, która po latach stała się niezmiernie frapującym i wartościowym źródłem historycznym. Choć udzielał się w życiu literackim i brał udział w przedsięwzięciach oświatowych i społecznych Wielkiej Emigracji, cierpiał coraz dotkliwiej na brak środków utrzymania, toteż grono przyjaciół sprowadziło go w 1872 r. na powrót do Lwowa, gdzie doczekał jeszcze znamiennicie obchodzonego jubileuszu 50-lecia swojej pracy literackiej; w rok później, manifestacyjnie żegnany, pochowany został na Cmentarzu Łyczakowskim i w 1882 r. uczczony wystawionym tam okazałym pomnikiem.

Zob.: J. S. Harbut, *Noc Listopadowa...*, jw., według indeksu; W. Tokarz, *Sprzysiężenie...*, jw., według indeksu; J. Rosnowski, *Goszczyński*, Warszawa 1977; K. Kopczyński, *Seweryn Goszczyński wśród żołnierzy i braci. Głosa do „odrzuconego obrazu” romantyzmu*, (w:) *Zapomniane wielkości romantyzmu*.

Pokłosie sesji, pod red. Z. Trojanowiczowej i Z. Przychodniaka, Poznań 1995, s. 113-118; S. Goszczyński, *Dziennik Sprawy Bożej*, oprac. Z. Sudolski przy współpr. W. Kordaczuk, M. Matusiak, t. 1-2, Warszawa 1984; R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 102; S. Sierotwiński, *Goszczyński Seweryn (1801-1876)*, PSB, t. 8, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959-1960, s. 374-377 – T.K.].

259. Maurycy Gosławski (1802-1834), *Poezye Maurycego Gosławskiego. Z przedmową przez Leona Zienkowicza. Pierwsze wydanie zbiorowe i zupełne*, Lipsk 1864, Druk. A. F. Brocchhaus, „Biblioteka Pisarzy Polskich” nr 26, ss. XXIII + 1 nlb. + 311, form. 8°; opr. oryg. [kart., pł.], na s. tyt. godło firmowe ofic. wyd., owal. nieakt. piecz. własn. z herbem rodowym i napisem: KAZIMIERZ RUCIŃSKI. BMLit., sygn. I. 3240, (fot. 306)

[Wbrew informacjom wydawcy jest to niepełna (a przy tym niepozbawiona błędów) edycja spuścizny literackiej M. Gosławskiego, poety z pierwszego pokolenia polskich romantyków, zaliczanego również do „szkoły ukraińskiej”, którego już wczesna twórczość oparta na motywach folkloru kresowego (poemat *Podole* zamieszczony w pierwszym tomiku jego *Poezji*, wyd. w 1828 r.) zyskała uznanie A. Mickiewicza, jako owoc niepospolitego i „różnostronnego” talentu. Niestety, część utworów bezpowrotnie zaginęła. Nowatorstwo jego poezji ujawniło się zwłaszcza w cyklu liryków powstańczych, napisanych w duchu romantycznego mesjanizmu, podczas obrony Zamościa w 1831 r. (w której uczestniczył jako por. dywizjonu ułanów podolskich Legii Litewsko-Ruskiej). Pod tym względem wyprzedził późniejsze dokonania „wieszczów” narodowych, lecz jego osiągnięcia na tym polu z czasem poszły w niepamięć lub też zostały przytłumione artystycznym rozmachem dzieł wielkich następców. Sam M. Gosławski, po kapitulacji Zamościa (ostatniego punktu oporu powstania listopadowego, 21 X 1831 r.) szczęśliwie uniknął niewoli rosyjskiej i kryjąc się pod przybranym nazwiskiem Maurycego Jasińskiego w Galicji (pow. czortkowski), kontynuował twórczą pracę literacką, pomnażając swój dorobek przede wszystkim o dwa większe poematy *Odstępcą albo renegat* oraz *Banko*, które jednak nie ukazały się już drukiem za jego życia. Zdążył za to ogłosić swoje wiersze powstańcze będące też swego rodzaju kroniką obrony Zamościa, uzupełnione o zmieniony w stosunku do pierwotnej wersji poemat *Tęsknota* (napisany jeszcze przed wybuchem powstania listopadowego), w dwutomowym zbiorze pod wspólnym tytułem *Poezja ułana polskiego poświęcona Polkom* (Lwów 1833) jako jeden z konspiracyjnych druków Ossolineum (z fikcyjną metryczką, sugerującą wydanie w Paryżu, w drukarni A. Pinarda). Zatajeniu rzeczywistego miejsca pobytu poety miało służyć również kolportowanie wieści o jego rzekomej przynależności do emigracyjnego TDP oraz opatrywanie utworów napisanych już po klęsce powstania fikcyjnymi nazwami miejscowości francuskich, w których jakoby przebywał. Na fali represji władz austriackich, wszczętych wskutek wyprawy Zaliwskiego z 1833 r. aresztowany i osadzony w więzieniu w Stanisławowie, zaraziwszy się tyfusem, zmarł tamże, 17 XI 1834 r. Grób jego stał się miejscem manifestacji politycznych. Zob.: K. Rolle, *Gosławski Maurycy (1802-1834)*, PSB, t. 8, s. 355-356; J. Lyszczyzna, *Twórczość poetycka Maurycego Gosławskiego*, Katowice 1994; tenże, „*Wieszcz bagnetem laur zarobił...*” *Maurycy Gosławski – zapomniana legenda poety-ułana*, (w:) *Zapomniane wielkości...*, jw., s. 103-111 – T.K.].

260. [Antoni Gorecki (1787-1861)], *Poezye Litwina. Wydanie Alexandra Jełowickiego*, Paryż 1834, nakł. Biblioteki Zenona i Florjana Braci Chaborskich [Księgarnia Katolicka], Druk. P. Baudouin, ss. VIII + 2 nlb. + 276, err., form. 8°; opr. oryg. [kart., pł.], po s. tyt. dedykacja o

treści: „Polkom Emilii i Klaudii w imieniu towarzyszy broni, rannych w walce o niepodległość narodu w r. 1830-1831 poświęca Autor”. BMLit., sygn. I. 3116, (fot. 307-308)

[Jeden z pierwszych, wydanych (anonimowo) już na emigracji zbiorów liryki powstańczej, autorstwa znanego wówczas i bardzo popularnego (zwłaszcza wśród młodzieży) pisarza – twórcy szeregu głośnych bajek politycznych o treści patriotycznej i poety, byłego uczestnika wojen napoleońskich w szeregach armii Księstwa Warszawskiego (kawalera franc. Legii Honorowej) i powstania listopadowego na Litwie. Pierwsze swoje utwory publikował A. Gorecki już podczas studiów na Wydz. Literatury UWil. i tam też związał się później ze środowiskiem filareckim, był blisko zaprzyjaźniony z A. Mickiewiczem, którego osobiście żegnał, gdy ten udawał się na wygnanie w głąb Rosji. Członek Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1817 r.) i wileńskiego literacko-postępowego Towarzystwa Szubrawców (1817-1822).

W pisanych wówczas bajkach i epigramatach, niekiedy posługując się ostrą satyrą, głosił hasła liberałów wileńskich i oddawał wzmagające się opozycyjne nastroje polityczne. Owa aktualna wymowa bajek (zwłaszcza *Furmani*) spowodowała aresztowanie A. Goreckiego przez władze rosyjskie w 1828 r. i wymuszenie na nim deklaracji o zaniechaniu w przyszłych pismach aluzji politycznych. Brał czynny udział w przygotowaniach przedpowstańczych na Litwie w pocz. stycznia 1831 r., a następnie został szefem sztabu w Komitecie Wileńskim (przy Karolu Załuskim); był jednym z naczelników powstania w pow. telszewskim i awansował do stopnia płk. sztabu. Bił się pod Derbianami, Połagą i Taurogami, po czym wysłany został z misją zagraniczną (do Szwecji, Anglii i Francji); dotarł do Szczecina, skąd na pokładzie angielskiego statku „Penelope” dopłynął do Szwecji i Anglii, a w lipcu 1831 r. przybył stamtąd do Paryża. Wspólnie z A. Mickiewiczem wyjechał jeszcze do Drezna, gdzie wspierał emigrantów udających się do Francji.

Sam powrócił do Paryża pod koniec 1832 r. i tu zamieszkał już na stałe. W l. 1832-1839 i pięćdziesiątych należał do Towarzystwa Historyczno-Literackiego, jednak od działalności ściśle politycznej (po nieudanej próbie odegrania znaczniejszej roli w Komitecie gen. J. Dwernickiego) stronił. Dużo za to pisał, wyrażając w ten sposób swoje przekonania, bliskie poglądom emigracyjnych demokratów (przeciwnik ks. A. J. Czartoryskiego). Niepowodzenia kolejnych prób powstańczych podejmowanych bądź koordynowanych przez ośrodki emigracyjne, zapoczątkowały jego ewolucję w kierunku mistycyzmu i mesjanizmu religijnego (zarazem krytycznego wobec „grzechów społecznych” polskiej szlachty). Przez krótki czas, wraz z Mickiewiczem, należał do entuzjastów A. Towiańskiego, potem jednak odstąpił od „mistrza” i zbliżył się ideowo do Braci Zmartwychwstańców. Rozczarowany stanowiskiem politycznym papieża Piusa IX, w okresie Wiosny Ludów zgłosił (w 1848 r.) akces do TDP i pisywał do „Demokraty Polskiego”, wkrótce jednak opuścił szeregi tej organizacji. W grudniu 1840 r. należał do nielicznego grona oficjalnie zaproszonych Polaków, którzy wzięli udział w paryskim pogrzebie szczątków Napoleona I i z tej okazji odznaczony został Medalem Św. Heleny.

Ostatnie lata życia upływały mu już w cieniu wyobcowania twórczego artysty powtarzającego przebrzmiałe formy, którego talent przestał się rozwijać; niemniej jego twórczość, jako przedstawiciela etapu przejściowego od Klasycyzmu do Romantyzmu, jednego z pionierów wczesnoromantycznej scenarii i frazeologii oraz naśladownictwa poezji ludowej, zajmuje znaczącą pozycję w literaturze polskiej, co więcej wywołała także pewien wpływ na wysoko oceniającego go (jako tzw. poetę legionowego) A. Mickiewicza – co widoczne jest m.in. w bajkach, poemacie

Lilie i niektórych partiach Pana Tadeusza.

Zob.: Z. Ciechanowska, *Gorecki Antoni (1787-1861)*, PSB, t. 8, s. 306-309; M. Tyrowicz, *Towarzystwo...*, jw., s. 190-191; R. Bielecki, *Zarys rozproszenia...*, jw. s. 205; tenże, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 98; J. Kowal, „*Niewygodna dla władz*” *twórczość poetycka Antoniego Goreckiego*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, nr 1(12), s. 9-30 – T.K.].

261. A. Gorecki, *Wolny głos, czyli nowy tomik pism Antoniego Goreckiego. Wydanie Hieronima Niezabytowskiego*, Paryż 1850, Druk. Maulde i Renou, ss. 168, err., form. 16°, opr. oryg. [kart., okleina pap.], na grzbiecie naklejka: „Z Bibl. prof. M. Frąckiewicza”, po s. tyt. dedykacja autora dla dra Seweryna Gałęzowskiego z 28 I 1850 r. BMLit., sygn. I. 3562, (fot. 309-310)

262. A. Gorecki, *Nowe Pisemko przez Antoniego Goreckiego*, Paryż 1860, Druk. Renou i Maulde, ss. 91, form. 16°, opr. bibliot. [tekt., okleina pap., pł.; współopr.: tegoż, *Wolny głos...*, por. wyżej, poz. kat. 261], po s. tyt. dedykacja autora: „Emigrantom polskim, braciom, współ-tułaczom, dziełko to moje na pamiątkę ofiaruję. Paryż 1860”, poniżej przekr. okr. piecz. własn. jednej z czytelnii krakowskich [ta sama piecz., nieprzekr. oraz nieakt. nr inw. Dz. I 2286 wypis. odręcznie, widnieją na s. tyt.], eksl. BMLit., sygn. I. 3560-61, (fot. 311-312)

263. A. Gorecki, *Pisma Antoniego Goreckiego. Tom pierwszy. (Wydanie uprawnione E. Ł. Kasprowicza.)*, Lipsk 1886, Druk. F. A. Brockhaus, „Biblioteka Pisarzy Polskich” nr 80 [przedost.], ss. XVI + 276, form. 8°; opr. oryg. [kart., pł.], na s. tyt. godło firmowe ofic. wyd. BMLit., sygn. Syga II. 39427-28 [razem z t. 2].

264. A. Gorecki, *Pisma Antoniego Goreckiego. Tom drugi. (Wydanie uprawnione E. Ł. Kasprowicza.)*, Lipsk 1886, Druk. F. A. Brockhaus, „Biblioteka Pisarzy Polskich” nr 81 [ostatni], ss. IX + 1 nlb. + 312, form. 8°; opr. oryg. [kart., pł.], na s. tyt. godło firmowe ofic. wyd. BMLit., sygn. Syga II. 39427-28 [razem z t. 1], (fot. 313)

[Zbiorowa edycja emigracyjnych, drukowanych wcześniej utworów A. Goreckiego (poza pozostałymi w rękopisach, ówczesnie w zbiorach rapperswilskich), poprzedzona przedmową L. Rettela o charakterze biograficznym; zawiera m.in.: *Poezyje Litwina, Bajki i poezje nowe, Kłosek polski, Wolny głos, Siewba, Nowy zbiorek wierszy, Jeszcze tomik pism, Wiersze różne, Uwagi nad doktryną dzisiejszą papieża względem Polski, Rozmaitości*. Był to zarazem ostatni tomik zasłużonej lipskiej serii „Biblioteka Pisarzy Polskich”, zainicjowanej w 1860 r. wydaniem poezji S. Garczyńskiego (por. wyżej, poz. kat. 255). W nieco odmiennym układzie treści *Pisma A. Goreckiego* ukazały się również w Lipsku, w r. 1877.

Zob. też: P. Roguski, *Tułacz polski...*, jw., s. 171-172 – T.K.].

265. Franciszek Kowalski (1799-1862), *Fraszki Franciszka Kowalskiego. Pisane od 1824 do 1828 r.*, Lwów – Stanisławów – Tarnów 1839, nakł. Jana Milikowskiego, ss. 4 nlb. + 128, form. 8°; opr. oryg. [tekt., płsk., okleina pap.], na s. tyt. przy dolnej krawędzi nieakt. owal. piecz. własn. pryw. biblioteki inż. M. Werweczko i wpis. odręczn. nr inw. 438. BMLit., sygn. I. 38345, (fot. 314)

[Pierwsza od upadku powstania listopadowego edycja wierszy okolicznościowych pisa-

nych dla przyjaciół i znajomych przez poetę, który jako jeden z pierwszych odpowiedział swą twórczością na wydarzenia Nocy Listopadowej. Autor popularnej do dzisiaj piosenki żołnierskiej *Ulan na wiede* (lub: *Tam na błoni błyszczy kwiecie...*), napisanej tuż przed wybuchem powstania, już na pocz. grudnia 1830 r. lirykami powstańczymi *Dwudziesty dziewiąty listopad* i *Cztery wiwaty* (parafraza *Czterech toastów* A. Mickiewicza) rozpoczął ich długi cykl, który złożył się na zbiór *Poezyj i pieśni* (cały komplet pozostaje wciąż w rękopisie, w zbiorach wrocławskich Ossolineum – „Poezje i pieśni polskie narodowe przez F... K..., żołnierza z roku 1830 i 1831”, rkps. Oss. sygn. 2267/1). W zamiarach poety zbiór ów stanowić miał „poetycką kronikę” dni walki, „małą historię naszej ostatniej epoki i niewoli”; w pięciu „oddziałach” obejmuje okres od drugiej bitwy pod Wawrem w marcu 1831 r. do końca 1832 r. Utrzymane częściowo w tonie ludowym, piosenki i wiersze patriotyczne F. Kowalskiego, bardzo popularne podczas powstania, kolportowane były w odpisach rękopiśmiennych i drukach ulotnych. W 1831 r. wyszła, jako przekład z j. niem. (aut.: Theodor Körner) *Modlitwa przed bitwą* – z muzyką F. Himmla, przedrukowana na emigracji przez „Barda Nadwiślańskiego” w 1832 r., a także większy zbiór *Miecz i lutnia, czyli Śpiewy wolności wolnego Polaka przez tłumacza Moliera, podoficera Legii Litewsko-wołyńskiej* (Warszawa 1831). Do szeregów tej formacji F. Kowalski przeszedł – zaraz po jej utworzeniu – z 16. p.piech. lin. (nowej formacji), w którym służył od początku powstania. Podczas obrony Zamościa, już w stopniu ppor., dowodził plutonem w szwadronie kpt. Michała Gołębiowskiego. Po kapitulacji twierdzy zaznał losu żołnierza-tułacza: trafił do niewoli rosyjskiej w Kamieńcu Podolskim, skąd zwolniony został (na mocy amnestii) dopiero na pocz. września 1832 r. (o represjach wobec obrońców Zamościa, por. w niniejszym tomie tekst pióra J. Feduszki). Przeniósłszy się do Galicji w zaborze austriackim, założył rodzinę i aby ją utrzymać, próbował sił jako nauczyciel prywatny, jednak praca ta nie leżała w jego charakterze: nie mógł pogodzić się z ówczesnymi, nieracjonalnymi stereotypami wychowawczymi, którym hołdowali rodzice jego uczniów; po wielu bezskutecznych zabiegach ostatecznie zatrudnił się jako archiwista w tulczyńskich posiadłościach Potockich, dzięki czemu mógł prowadzić kwerendy źródłowe w zakresie dziejów Polski, których wyniki posłużyły następnie niektórym badaczom (m.in. Antoniemu J. Rollemu). Przede wszystkim jednak kontynuował swoją rozpoczętą jeszcze w latach dwudziestych twórczość literacką, zwłaszcza wierszowane przekłady komedii Jeana B. P. Moliera (1622-1673), które „przybierał w strój polski” poprzez korzystanie z gwarowego zasobu leksykalnego, a niekiedy dość dowolne zmiany treści w stosunku do tekstu oryginału; niemniej, tłumaczenia te były wysoko cenione przez współczesnych i zastąpione zostały dopiero w XX w. przez translatorskie dokonania Tadeusza Boya-Żeleńskiego (1874-1941). W l. 1847-1850 wydał w wileńskiej oficynie K. Glücksberga 6 tomów (z zaplanowanych ośmiu), zawierających 25 utworów Moliera; w tym samym czasie powstały zapewne jego *Wspomnienia*, z których dwa tomy (obejmujące lata 1819-1823) zostały dwukrotnie wydane drukiem (por. niżej, poz. kat. 352), trzeci zaś pozostał w rękopisie. W twórczości poetyckiej raczej naśladowca, więcej talentu przejawiał – na co wskazują niektóre fragmenty jego rękopisów – w dziedzinie satyry politycznej i epiki. Pod koniec życia, cierpiąc niedostatek (w Tulczynie nie płacono mu pensji), przeniósł się w 1861 r. do Czerniatyna k. Baru, jednak schorowany udał się rok później na kurację do Kijowa, gdzie zmarł. Zob.: M. Rolle, *Obrońcy Zamościa*, (w:) *Z minionych stuleci*, Lwów 1908, s. 300, 311, 314, 319; Z. Ciechanowska, *Kowalski Franciszek (1799-1862)*, PSB,

t. 14, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 546-547; M. Tyrowicz, *Towarzystwo...*, jw., s. 321-322 (gdzie mylnie przypisał autorstwo *Modlitwy przed bitwą* innemu F. Kowalskiemu); A. Zieliński, *Franciszek Kowalski – poeta powstania listopadowego*, „Prace Polonistyczne”, S. 32: 1976, s. 141-165; R. Nowoszewski, *Wpływ poezji Mickiewicza na wiersze powstańcze Franciszka Kowalskiego*, (w:) *Dziedzictwo powstania listopadowego w literaturze...*, jw., s. 305-309 – T.K.].

266. [Wincenty Pol (1807-1872)], *Pieśni Janusza. Wydał Alexander Jełowicki*, Paryż 1833 [antydat., rzecz. r.w.: 1835], Druk. A. Pinard, ss. 5 nlb. + 275, 1 portr. [Kazimierz Pułaski (1746-1779)] na frontisp., w techn. stalor., aut. A. Oleszczyńskiego, form. 16°; opr. oryg. [kart., pł.], eksl. BMLit., sygn. Syga II. 39391, (fot. 315)

[Wydany anonimowo, dojrzały debiut poetycki W. Pola (pierwsze próby literackie, inspirowane dziełami A. Mickiewicza, G. G. Byrona i in. podejmował już w wieku młodości) stanowiący zbiór 51 wierszy, których pisanie rozpoczął jeszcze podczas walk w 1831 r. i kontynuował na emigracji, poświęconych powstańcom listopadowym i opiewających ich bohaterstwo; najbardziej znane z nich to: *Krakusy*, *Pierwsza rocznica 29 listopada*, *Śpiew z mogiły*. Do niektórych skomponowano muzykę, m.in. przez Fryderyka Chopina (1810-1849) do ostatnich dwóch, z wyżej wymienionych; dzięki temu zaczęły one funkcjonować w powszechnym odbiorze jako pieśni narodowo-patriotyczne lub nawet powstańcze. Kampanię 1831 r. W. Pol odbył na Litwie, jako podchorąży w 10. p. Ułanów Litewskich; w czasie walk został ranny. W uznaniu zasług podany do Krzyża VM i awansowany do stopnia ppor. Granicę pruską przekroczył w okolicach Jastrzębia (5 X 1831 r.) i dzielił los internowanej w Brodnicy i okolicach powstańczej armii głównej pod gen. M. Rybińskim. Klimat tych dramatycznych dni utrwalił również w swych lirykach powstańczych (m.in. *Polacy w Prusiech*, *Nocleg w Czersku*, *Stary ułan pod Brodnicą*). Organizował pomoc dla powstańców udających się na emigrację i jako emisariusz gen. J. Bema przebywał w tym celu w Lipsku, Dreźnie (gdzie poznał osobiście A. Mickiewicza, który dobrze przyjął jego próby poetyckie), a następnie we Francji. Od 1833 r. w Galicji, współorganizował tamtejszy ruch patriotyczno-konspiracyjny i wówczas poznał się z S. Goszczyńskim. W obawie przed represjami ze strony zaborców przez kilka miesięcy ukrywał się w Zakopanem, co dało początek jego późniejszym zainteresowaniom Tatrami oraz geografią, przyrodą i etnografią poszczególnych regionów Polski. Ich efektem był napisany w 1835 r. poemat *Pieśń o ziemi naszej* (wyd. 1843 r.), a także prace naukowe (najważniejsza z nich, na owe czasy nowoczesna pod względem metody opisu, to *Rzut oka na północne stoki Karpat* z 1851 r.). Doznawszy osobiście prześladowań ze strony podburzonego chłopstwa w 1846 r., podczas tzw. rabacji galicyjskiej, zmienił stopniowo swoje poglądy i ze zwolennika romantycznego nurtu demokratycznego stał się rzecznikiem legalnej działalności politycznej i konserwatywnego programu społecznego, w duchu szlacheckiego tradycjonalizmu. Przemiana ta znalazła swoje odbicie także w jego twórczości literackiej, czego przejawem był m.in. poemat-rapsod rycerski *Mohort* (pisany w l. 1843-1855) i wyd. w l. 1853-1855 trylogia *Pamiętniki J. P. Benedykta Winnickiego* (t. 1-3). Jeszcze w 1846 r. przejściowo aresztowany przez władze austriackie pod zarzutem udziału w przygotowaniach do wybuchu tzw. powstania krakowskiego, a podczas Wiosny Ludów adiutant sztabu lwowskiej Gwardii Narodowej, w późniejszych latach nie angażował się już w działalność konspi-

racyjną, patriotyzm swój wyrażając piórem i nauką. W 1849 r. objął pierwszą na ziemiach polskich (i drugą w świecie, po berlińskiej) katedrę geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim (do czego zdobył solidne podstawy, m.in. odbywając w l. 1841-1844 serię podróży naukowych po Karpatach Wschodnich, Pokuciu, Wołyniu, Podolu, Tatrach, Wielkopolsce, Kujawach i Pomorzu Gdańskim), ale w 1853 r. został z niej usunięty jako oskarżony o nielojalność wobec władz zaborczych. W l. 1861-1862 zajmował się konserwatorstwem sztuki (odnowa kaplicy Drohojowskich w katedrze przemyskiej), a w 1868 r. wygłaszał w Krakowie wykłady publiczne w zakresie geografii. Niemniej wybuch powstania styczniowego 1863-1864 r. przyjął w duchu młodzieńczej fascynacji romantyczną ideą czynu, publikując *Kilka kart z krwawego rocznika* (1864 r.), w którym to zbiorze znalazła się znana do dziś pieśń *W krwawym polu srebrne ptaszę*. Za podręcznik *Geografia Ziemi Świętej w dwóch księgach* (1863 r.) został odznaczony papieskim Orderem św. Grzegorza. Kilka miesięcy przed śmiercią, w 1872 r. powołano go na członka Akademii Umiejętności. W Rosji i zaborze rosyjskim jego publikacje, bez względu na treść, poddawane były procedurom kontrolnym cenzury (por. niżej, poz. kat. 267). Zob.: J. Hanik i J. Rosnowska, *Pol (Pohl, Poll, Pol von Pollenburg) Wincenty Terencjusz Jakub (1807-1872)*, PSB, t. 27, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, s. 255-263; J. Jasiński, *Z pobytu Wincentego Pola w Prusach Wschodnich*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1969, nr 1, s. 35-48 – T.K.].

267. W. Pol, *Poezye Wincentego Pola*, Petersburg 1855, nakł. B. M. Wolffa, Druk. K. Wienhöber, „Skarbczyk Poezji Polskiej” t. 3, cz. 2, ss. 4 nlb. + 108, form. 16°; opr. kart. pł. [współopr.: *Poezye Dominika Magnuszewskiego*, Petersburg 1853 i *Poezye Stefana Witwickiego*, Petersburg 1853]. BMLit., sygn. I. 3570-72, (fot. 316-317)

268. W. Pol, *Poezyje Wincentego Pola. Nowe poprawne i powiększone wydanie. Nakładem autora*, Wiedeń 1857, t. 1-2 [współopr.], Druk. Uniwersytecka L. K. Zamarskiego, ss. 12 nlb. + 264, err. i 247 + 2 nlb., form. 8°; opr. oryg. (?) [kart., pł.], egz. z dedykacją odręczną autora dla Ambrożego Grabowskiego (1782-1868): „...który kolebkę Wita Stwosza w Ojczyźnie, a grób jego w Norymberdze dla nas odszukał”, dat. w Krakowie 20 III 1857 r. BMLit., sygn. I. 4564, (fot. 318-319)

[Zawiera m.in.: t. 1 – *Pamiętniki JM. Pana B. Winnickiego. W trzech częściach* (wyd. 4); t. 2 – *Mohort: rapsod rycerski z podania* – T.K.].

269. Cyprian [Kamil] Norwid (1821-1883), *O sztuce. (Dla Polaków)*. Napisał Cyprian-Kamil Norwid. Nakładem autora, Paryż 1858, Druk. L. Martinet, ss. 24, form. 8°; opr. oryg. [tekt., okleina pap.], na frontisp. i s. tyt. nieakt. owal. piecz. własn. Biblioteki Towarzystwa Naukowego Polaków w Berlinie i odręcznie wypis. numery inw. BMLit., sygn. I. 37503, (fot. 320)

[Uznawany za ostatniego z czterech najważniejszych polskich poetów romantycznych C. K. Norwid w istocie wykraczał w swej twórczości poza horyzonty ściśle jednego tylko nurtu ideowo-estetycznego; raczej stanowi ona niewątpliwie oryginalne rozwinięcie i dopełnienie literatury romantycznej, przy jednoczesnych jej związkach z klasycyzmem i parnasizmem oraz tendencją do wyprzedzania swej epoki. Będąc romantykiem w zakresie ogólnej wizji świata, krytykował jednocześnie Norwid i próbował przezwyciężyć romantyzm przez

polemiczne zanegowanie wartości (np. absolutyzacji narodu), dylematów i estetyki literatury Wielkiej Emigracji. Romantyczne przeciwstawienie ideału realnemu życiu, w nowatorski sposób usiłował zastąpić uznaniem twórczości artystycznej za uwniosłą formę pracy użytecznej (m.in. w poemacie *Promethidion. Rzecz o dwóch dialogach z epilogiem*, 1851 r.). Poeta, prozaik, dramatopisarz i eseista, swe bogate i wielopłaszczyznowe piarstwo łączył z równie owocną aktywnością na polu sztuk plastycznych: uprawiał malarstwo, rysunek, rytownictwo i rzeźbę, przy czym najpełniej wypowiadał się w technice rysunku, często podkolorowanego akwarelą. Jako dziecko był świadkiem powstania listopadowego, którego okres wraz z całą rodziną spędził w Warszawie. Przed ukończeniem tamtejszego gimnazjum wstąpił do prywatnej szkoły malarskiej, a jednocześnie wszedł z końcem lat trzydziestych w środowisko tzw. Cyganerii warszawskiej, debiutując na łamach „Piśmiennictwa Krajowego” w 1840 r. i zdobywając sobie wielkie uznanie miejscowych literatów oraz miłośników literatury. Po kilku podróżach krajowych, w trakcie których zafrapowała go sztuka ludowa, w 1842 r. wyjechał do Drezna – oficjalnie celem doskonalenia sztuki malarskiej, ale już nigdy z zagranicy nie powrócił. Poznał południowe Niemcy i Włochy; w Monachium kontynuował studia malarskie, a we Florencji – rzeźby. W 1844 r. zamieszkał w Berlinie, gdzie udzielał się w życiu tamtejszej Polonii. W 1846 r. na fali represji policyjnych, po wykryciu polskich spisków niepodległościowych (m.in. w Wielkopolsce) został aresztowany i wydalony z Prus. Przez Brukselę udał się do Rzymu, w którym przeżył okres Wiosny Ludów, poznając się tu z A. Mickiewiczem i Z. Krasińskim. Wraz z drugim z nich bronił podczas rewolucji 1848 r. zagrożonego papieża Piusa IX, nie aprobując republikańskich zasad ideowych Legionu polskiego, tworzonego przez pierwszego z wymienionych wieszczów. W l. 1849-1852 mieszkał w Paryżu, tu spotykając J. Słowackiego i F. Chopina, a w salonach towarzyskich zetknął się także z rosyjskimi poetami i emigrantami politycznymi, Iwanem S. Turgieniewem (1818-1883) i Aleksandrem I. Hercenem (1812-1870). W l. 1853-1854 przebywał w Stanach Zjednoczonych A.P., ale na wieść o wybuchu wojny krymskiej (1853-1856) powrócił do Europy, zatrzymując się najpierw w Londynie, a potem ponownie w Paryżu. Na ten okres przypada w jego trudnym życiu etap ożywienia twórczego, a wkrótce wiele uwagi z jego strony przyciągnęło powstanie styczniowe, w którym z uwagi na mocno już podupadły stan zdrowia, nie mógł uczestniczyć. Inspirowany wydarzeniami w Warszawie był, uznany potem za arcydzieło, poemat *Fortepian Szopena* (1865 r.). Wizjonerski utwór niósł w sobie także przesłania ponadczasowe, podobnie jak nawiązujący do tradycji powstania listopadowego, napisany w 1851 r. *Bema pamięci żałobny rapsod*.

Przez większość swego życia w podróżach, bez stałego zamieszkania, zmagał się z niedostatkiem, niepowodzeniami osobistymi, ciężkimi schorzeniami, nieporozumieniami na tle politycznym i nieprzyjaznymi na ogół recenzjami krytyków (co nie ułatwiało mu drukowania jego utworów). Jego poglądy filozoficzne, a zwłaszcza estetyka twórczości literackiej nie znajdowały zrozumienia u jemu współczesnych (wśród których panowała opinia o nim jako poecie-dziwaku, który jakoby utopił swój talent w ciemnej, trudnej do pojęcia mistyce), stąd widzi się w nim dzisiaj poetę „odrzuconego”, odczytanego właściwie dopiero przez pokolenie „późnych wnuków”, gdy jego zapomniany w większości dorobek literacki na nowo odkryli i udostępnili drukiem pisarze doby Młodej Polski – Zenon Przesmycki ps. Miriam (1861-1944) i po części Władysław S. Reymont (1867-1925). Pełne wydania znanych utworów Nor-

wida (wielu nie odszukano, a część zapewne uległa zniszczeniu po jego śmierci w paryskim przytułku św. Kazimierza) ukazały się, w kilku edycjach, dopiero w XX w.

Zob.: J. W. Gomulicki, *Wprowadzenie do biografii Norwida*, Warszawa 1965; tenże, *Norwid Cyprian Ksawery Gerard Walenty... albo Cyprian Kamil Norwid (1821-1883)*, PSB, t. 28, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984-1985, s. 399-404; S. Sawicki, *Chrześcijańskie wartości poezji Norwida*, Lublin 1986; M. Ingolt, *Cyprian Norwid*, Warszawa 1991 – T.K.].

Tradycja i pamięć

Filokartystyka

Wydarzenia Nocy Listopadowej, wojna polsko-rosyjska 1831 r., mundury wojska powstańczego, pożegnanie Ojczyzny i przekroczenie granicy pruskiej oraz emigracyjna tułaczka – w reprodukcjach obrazów i rycin, stały się popularnymi motywami, masowo wykorzystywanymi przy produkcji tzw. pocztówek patriotycznych (głównie od przełomu XIX/XX w. i w okresie międzywojennym).

[Opisów i weryfikacji reprodukcji na kartach pocztowych grafik i dzieł malarskich dokonano na podstawie m.in.: *Katalog zbiorów Ludwika Gocla. Powstanie Listopadowe i Wielka Emigracja*, t. 2: *Obrazy olejne. Rysunki. Akwarele. Grafika*, oprac. I. Tessaro-Kosimowa, Warszawa 1987; E. Łomnicka-Żakowska, *Powstanie listopadowe w grafice...*, jw., s. 345-402; K. Ol-szański, *Wojciech Kossak*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976; tenże, *Juliusz Kossak*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988; tenże, *Jerzy Kossak*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992; J. Zielińska, *Juliusz, Wojciech, Jerzy Kossakowie*, Warszawa 1988 – T.K.].

270. *Napad na Belweder dnia 29 listopada 1830 r.*, poczt. z ok. 1881-1905 r., repr. akwt. Fryderyka Krzysztofa Dietricha (1779-1847), z rys. Jana Feliksa Piwarskiego (1794-1859), wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-457, (fot. 321)

271. *Walka podchorążych z kirasjerami na moście Sobieskiego 29.XI.1830*, poczt. z 1930 r., wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków; kart., druk jednobarw. brąz., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-3847, (fot. 322)

272. *Walka Podchorążych pod wodzą Piotra Wysockiego z Kirasjerami ros. na moście Sobieskiego w Łazienkach 29 listopada 1830 r.*, inna edycja poczt. jw. [poz. kat. 271], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 15/912; kart., druk jednobarw. brąz., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MOP Koł., ZIP-344 (KWM-997/18).

273. *Noc Listopadowa 29/XI 1830*, poczt. z ok. 1930 r. [?], repr. obrazu Antoniego Tańskiego (ok. 1870-1938 ?), wyd. J. Ślusarski – Warszawa [?]; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 8,8x14,2 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-4757, (fot. 323)

274. *Detronizacja cara Mikołaja I jako króla polskiego, w Zamku Warszawskim 25 stycznia 1831 r. według współczesnego obrazu*, poczt. z ok. 1905 r., na podst. litogr. F. de Villaina

z rys. Napoléona Thomasa, wyd. S. W. Niemojowski – Lwów, nr 51810; kart., druk jednobarw. brąz., wym. 9x13,8 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2111, (fot. 324)

275. *Modlitwa przed bitwą. – Rok 1831*, poczt. z ok. 1930 r., repr. rys. Kajetana-Saryusza Wolskiego (1852-po 1922 ?), wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 15/96; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 13,5x8,6 cm, na odwr. czysta; [w górnej części fragment zapisu nutowego i słowa pieśni Juliusa Mosena (1803-1867) *Walecznych tysiąc...* (tyt. oryg.: *Die letzten Zehn vom Vierten Regiment*)]. Zbiory Wojciecha Grobelskiego w Koszalinie [dalej: Zbior. WG Kosz.], (fot. 325)

276. *Jenerał Dwernicki*, poczt. z ok. 1930 r., na podst. litogr. F. de Villaina z rys. J. Sz. Kurowskiego, wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 66/46, druk jednobarw. czarny, wym. 13,9x9 cm, na odwr. czysta. MOP Koł., ZIP-274 (KWM-10080/4), (fot. 326)

277. *Bitwa pod Stoczkiem 14 lutego 1831 r. Zniszczenie przez jenerała Dwernickiego korpusu gen. Geismara*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. Godefroy’a Engelmanna (1788-1839) z rys. Józefa Kondratowicza (1808-ok. 1860) z 1833 r., wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-459, (fot. 327)

278. *Zwycięstwo odniesione przez Jenerała Dwernickiego nad jenerałem rosyjskim Geismarem* [Stoczek, 14 II 1831 r.], poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. Victora Adama (1801-1866) z rys. Karola Malankiewicza (ok. 1802-1877), wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2784, (fot. 328)

279. *Wojsko polskie pod dowództwem gen. Dwernickiego, zmusza do ucieczki Moskali w bitwie pod Stoczkiem 1831 r.*, poczt. sprzed 1918 r., repr. obrazu Juliusza Kossaka (1824-1899) [na odwr. błędnie podano jako autora Wojciecha Kossaka (1856-1942), syna poprz.], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 15/94; kart., druk jednobarw., sepia, wym. 9x13,8 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2521, (fot. 329)

280. *Szarża baterii Rosyjskiej*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. Michel-Ange Gihauta (1800-1871) z rys. Henri’ego Charlesa Loeillot-Hartwiga (1798-1864) [*Charge sur une batterie russe*], wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-458, (fot. 330)

281. *Sztab Chłopiński*, poczt. z ok. 1928 r., repr. obrazu W. Kossaka [*Chłopiński ze sztabem przybywa pod Wawer*, z 1912 r., repl.], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 76/52; kart., druk barw., wym. 9x13,8 cm, na odwr. koresp. do rodziny Zwolakowskich w Magnuszewie (pow. kozienicki), dat. 5 IV 1928 r. MNiepodl., P-2927, (fot. 331)

282. *Bitwa pod Grochowem i obrona Olszynki (1831)*, poczt. po 1918 r., repr. obrazu W. Kossaka [*Olszynka Grochowska*, repl. pierwszej kompozycji z l. 1886-1887], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 76/10; kart., druk barw., wym. 9,2x14 cm, na odwr.

koresp. do St. Godlewskiej w maj. Mąkolin, poczt. Bodzanów k. Płocka, niedat. MNiepodl., P-2081, (fot. 332)

283. *Bitwa pod Grochowem 25 lutego 1831. Zniszczenie regimentu kirasyerów rosyjskich*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. G. Engelmana z rys. J. Kondratowicza z 1833 r., wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 9x13,9 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2786, (fot. 333)

284. *Jazda Kaliska pod Grochowem*, poczt. z 1911 r., repr. akw. Juliusza Kossaka [*Mjr Jan Gólkowski gromi Kozaków dońskich*, z 1898 r.], wyd. Salon Malarzy Polskich – [„Akropol”], Kraków, ser. 77, Nro 1; kart., druk barw., wym. 9x14 cm, na odwr. koresp. do rodziny Śliwińskich w Suchej-Dolnej, pow. łączycki, nadana w Tarnowie 2 II 1911 r. MNiepodl., P-2870, (fot. 334)

285. *Bitwa pod Grochowem w r. 1831*, poczt. z ok. 1930 r. (?), repr. litogr. Georga Benedikta Wundera (1786-1858) z rys. Johanna Michaela Voltza (1784-1858), wyd. „Polonia” – Kraków, nr 14; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9x14,1 cm, na odwr. czysta, w górnym lewym rogu druk. tekst objaśniający o walkach pod Grochowem w dn. 20, 24 i 25 lutego 1831 r. MOP Koł., ZIP-340 (KWM-9978/14), (fot. 335)

286. *Bitwa pod Pragą w r. 1831*, poczt. z ok. 1930 r. (?), repr. litogr. G. B. Wundera z rys. J. M. Voltza, wyd. „Polonia” – Kraków, nr 28; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9x14,1 cm, na odwr. czysta, w górnym lewym rogu druk. tekst objaśniający o bitwie pod Grochowem 25 lutego 1831 r. MOP Koł., ZIP-338 (KWM-9978/12), (fot. 336)

287. *Wielka sobota 1831 r. czyli obnoszenie sztandarów, zdobytych na nieprzyjacielu w bitwie pod Wawrem dnia 1. kwietnia*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. Theodora Viviera (1761-1848 ?) z rys. Jana Nepomucena Lewickiego (1798-1871), wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2790, (fot. 337)

288. *Wmarsz wojsk polskich do Warszawy w Wielką Sobotę 1831 r. ze zdobytymi sztandarami rosyjskimi pod Wawrem i Dębem Wielkim*, poczt. z ok. 1930-1931 r., repr. litogr. T. Viviera z rys. J. N. Lewickiego [motyw jw., poz. kat. 287, w innej techn. poligr.], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 15/84; kart., druk jednobarw. szarobraz., wym. 8,9x13,8 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2378, (fot. 338)

289. *Bitwa pod Iganiami w r. 1831*, poczt. z ok. 1930 r. (?), repr. litogr. G. B. Wundera z rys. J. M. Voltza, wyd. „Polonia” – Kraków, nr 20; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9x14,1 cm, na odwr. czysta, w górnym lewym rogu druk. tekst objaśniający o zwycięskiej bitwie 10 kwietnia 1831 r. MOP Koł., ZIP-337 (KWM-9978/11), (fot. 339)

290. *Więźniowie rosyjscy*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. M.-A. Gihauta z rys. H. Ch. Loeillot-Hartwiga [*Prisonniers russes*], wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., litogr., wym. 9x14 cm., na odwr. czysta. MNiepodl., P-2785, (fot. 340)

291. *Bitwa pod Ostrołęką w r. 1831*, poczt. z ok. 1930 r. [?], repr. litogr. G. B. Wundera z rys. J. M. Voltza, wyd. „Polonia” – Kraków, nr 25; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9x14,1 cm, na odwr. czysta, w górnym lewym rogu druk. tekst objaśniający o bitwie 26 maja 1831 r. MOP Koł., ZIP-341 (KWM-9978/15), (fot. 341)

292. *Gen. Józef Bem pod Ostrołęką w r. 1831*, poczt. z ok. 1930 r., repr. obrazu Wacława Boratyńskiego z 1930 r., wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 143/27; kart., druk barw., wym. 9,1x14 cm, na odwr. czysta. MOP Koł., ZIP-354 (KWM-9978/28), (fot. 342)

293. *[Artyleria w ogniu]*, poczt. z ok. 1910 r., repr. obrazu W. Kossaka pod tym samym tyt., z 1906 r. [repl.], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 67 nr 5, kart., druk barw., wym. 9x13,7 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-1667, (fot. 343)

294. *Reduta Ordona 1831 r.*, poczt. z ok. 1931 r., repr. obrazu Jerzego Kossaka (1886-1955) pod tym samym tyt. z 1931 r., wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 76/81; kart., druk barw., wym. 14x8,6 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-1671, (fot. 344)

295. *Ze szturmu na Wolę Warszawa 1831*, poczt. z ok. 1918 r. [?], repr. obrazu W. Kossaka [*Siostra miłosierdzia na linii bojowej pod Warszawą z 1910 r.*], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 76/39; kart., druk barw., wym. 14x8,7 cm, na odwr. koresp. do Ludwika Formy w Bydgoszczy, dat. w Gdańsku-Wrzeszczu 8 IX 1952 r. Zbior. WG Kosz., (fot. 345)

296. *Reduta Wolska*, poczt. z ok. 1930 r. [?], repr. obrazu A. Tańskiego, wyd. J. Slusarski – Warszawa [?]; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9,1 x 14,5 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-4758, (fot. 346)

297. *r. 1831. Śmierć gen. Sowińskiego w kościele na Woli d. 6 Września*, poczt. z ok. 1905-1915 r., repr. obrazu niezn. malarza, wyd. niezn.; kart., druk barw., wym. 8,8x13,8 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-617, (fot. 347)

298. *V. Guilbert. Szturm Warszawy w r. 1831*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. obrazu Charlesa Michela [w podpisie inicjał imienia błędny] Guilberta (1820-1899) [*Varsovie. Épisode de 1831 – Epizod szturmu Warszawy z 1831 r.*, znany także jako: *Umierający żołnierz wolności, Żołnierz polski ranny w szturmie Warszawy, Jeszcze Polska nie zginęła*, z 1849 r.], wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 9x13,9 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2787, (fot. 348)

299. *Podjazd ułański z r. 1830*, poczt. z 1918 r., repr. ryc. H. Ch. Loeillot-Hartwiga [*Avant-poste Polonais – Forpocztą polską*], wyd. niezn.; kart., światłodr., wym. 9x12,2 cm, na odwr. stempel podłuż. o treści: Urzędnik do szczególnych zleceń | przy Naczelniku Policji śledczej Okr.[ęgu] Wołyńsk.[iego]. MNiepodl., P-2466, (fot. 349)

300. *Marsz czwartaków*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. rys. niezn. aut., sygn.: 1905. P.O., wyd. niezn.; kart., druk barw., wym. 9 x 14 cm, na odwr. czysta; [barwy mund. niezgodne z rzeczą; obok rys. trzy zwrotki pieśni J. Mosena *Walecznych tysiąc...*]. MNiepodl., P-1481, (fot. 350)

301. *Wojsko polskie z r. 1831*, poczt. z ok. 1881-1905 r., repr. rys. niezn. aut. [część kompozycji oparta na litogr. K. A. Simona z rys. T. Mielcarzewicza w *Albumie wojska polskiego z roku 1831*, por. wyżej, poz. kat. 6j i 6v], wyd. Księgarnia „Dziennika Kujawskiego” – Inowrocław; kart., litogr. barw., wym. 8,9x13,9 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2577, (fot. 351)

302. *Wojsko polskie z r. 1831*, poczt. z ok. 1905 r., repr. rys. niezn. aut., wyd. Księgarnia „Dziennika Kujawskiego” – Inowrocław; kart., druk barw., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2109, (fot. 352)

303. *Pułk Żandarmów* [sic! winno być: Dywizjon Karabinierów Konnych]. *Trębacz*, poczt. z ok. 1930 r., repr. rys. Zygmunta Rozwadowskiego (1870-1950), wyd. K. Świerkowski – Pleszew, druk. F. K. Ziółkowskiego i Sp. – tamże, ser. III. 34; kart., druk barw., wym. 14x8,9 cm, na odwr. czysta. Zbior. TK Słupsk, (fot. 353)

304. *Pułk 2-gi Ułanów. Trębacz*, poczt. z ok. 1930 r., repr. rys. Z. Rozwadowskiego, wyd. S. W. Niemojowskiego – Lwów, druk. F. K. Ziółkowskiego i Sp. – Pleszew, ser. 1.6; kart., druk barw., wym. 14x9 cm, na odwr. czysta. Zbior. TK Słupsk, (fot. 354)

305. *Powstańcy polscy 1831 r.*, poczt. sprzed 1918 r., repr. litogr. J. N. Lewickiego z 1838 r., wyd. „Polonia” – Kraków, nr 204; kart., druk jednobarw. brąz., wym. 14x9 cm, na odwr. czysta, [poniżej tyt. tekst objaśn.: „W powstaniu polskim r. 1831 przeciwko przemocy rosyjskiej obok regularnego wojska brały udział także oddziały ochotnicze, walcząc i ginąc za ojczyznę”]. MNiepodl., P-2722, (fot. 355)

306. *Kiedys! | 29° Listopad [a] 1830. | Grochów | Dembe Wielkie | Iganie | Ostrołęka | Warszaw[a]*, poczt. z ok. 1905-1918 r., rys. na podst. ryc. i litogr. C. P. Geisslera [por. wyżej, poz. kat. 21], wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; kart., światłodr., wym. 13,8x9 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2792, (fot. 356)

307. *r. 1831 Oddział wojsk pol.[skich] gen. Giełguda oddaje broń i konie na granicy Pruskiej*, poczt. z 1931 r., repr. obrazu Józefa Ryszkiewicza ojca (1856-1925), wyd. A. Chlebowski – Warszawa; kart., druk barw., wym. 8,8x13,8 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-619, (fot. 357)

308. *Pożegnanie ojczyzny*, poczt. z ok. 1905-1918 r., repr. litogr. Friedricha Hohe (1802-1870) w zakładzie Franza Serapha Hanfstaengla (1804-1877), z obrazu Dietricha Heinricha Montena (1799-1843) [*Die Polen Abschied*, też jako: *Finis Poloniae* z 1832 r.], wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; pap., światłodr., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-461, (fot. 358)

309. *Tulacz polski szuka schronienia na obcej ziemi*, poczt. z ok. 1881-1905 r., repr. litogr. M.-A. Gihauta z rys. Hippolyta Josepha Luisa Bellangé (1800-1866) [*Le refuge Polonais – Polski wygnaniec* z 1831 r.], wyd. S. Tomaszewski – „Unia”, Lwów; pap., światłodr., wym. 9x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-462, (fot. 359)

310. *Bohaterowie Powstania 1830-1831*, poczt. z ok. 1930-1931 r., [tableau z portretami, rząd górny: Ludwik Kicki, Ignacy Prądzyński, Józef Chłopicki, Józef Dwernicki, Piotr Wysocki; rząd dolny: Samuel Różycki, Józef Bem, Jan Skrzynecki, Józef Sowiński, Henryk Dembiński], wyd. Salon Malarzy Polskich – „Akropol”, Kraków, ser. 15/90; kart., druk jednobarw. ziel., wym. 8,8x14 cm, na odwr. czysta. MNiepodl., P-2377, (fot. 360)

311. *Projekt pomnika bohaterów poległych w roku 1831 pod Ostrołęką. Widok od szosy warszawskiej*, poczt. z 1930-1931 r., [projekt art. rzeźb. Romualda Zerycha i arch. Borysa Zinserlinga – uznany do wykonania (pierwsza nagroda w konkursie)], jedna z wersji pocztówek-cegiełek na budowę pomnika-mauzoleum w Ostrołęce, ta o nom. 50 gr, z nr 35/83, wyd. „Photo-Plat” – Warszawa; kart., druk jednobarw. czarny, wym. 9,3x14 cm, na odwr. druk. napisy inform. o przeznaczeniu „cegiełki” i projektantach pomnika oraz pieczętki: podłużna, o treści: „Nazwisko nabywcy 10 cegiełek | będzie umieszczone w złotej księdze | fundatorów pomnika, a nazwisko | nabywcy 200 cegiełek będzie | wykute w marmurowej płycie.” (w miejscu przezn. na koresp.) oraz okrągła, o treści: „Komitet Budowy Pomnika ku czci poległych | Bohaterów bitwy pod Ostrołęką w 1831 r. | w Ostrołęce”. MOP Koł., ZIP-232 (KWM-10093/5), (fot. 361-362)

[Por. szerzej o emisji pocztówek-cegiełek na ten cel: W. Krajewski, „*Hej kto Polak na bagnety...*” *Bitwy...*, jw., s. 95-96 (tu reprodukcja innej wersji), 127 – T.K.].

Filatelistyka

[Dane walorów filatelistycznych, za: T. Gryżewski, E. Polakowski, J. Tislowitz, *Ilustrowany katalog znaczków polskich 1972*, Warszawa 1971; K. Drozdowski, Z. Alechno, *Oficjalny katalog znaczków pocztowych. Polska 1997*, Warszawa 1997 – T.K.].

312. 29.XI.1830 *Grochów Iganie* [*Powstanie Listopadowe. 100 rocznica*], zn. poczt. o nom. 25 gr, proj. Tadeusz Lucjan Gronowski (1894-1990), wprow. do obiegu 1 XI 1930 r., wycof. 1 VII 1934 r., nakł. 105 mln szt. (w trzech odm. koloryst.); pap. biały gładki, druk typogr. w barwie czerwono-br. (odm. b), wym. 3,1x2,6 cm. Zbior. TK Słupsk, (fot. 363)

313. *Gen.[erał] Józef Bem*, zn. poczt. o nom. 25 gr, na podst. rys. J. Sz. Kurowskiego [por. wyżej, poz. kat. 22n], proj. niezn., wprow. do obiegu 10 V 1928 r., wycof. 1 V 1933 r., nakł. ok. 30 mln szt.; pap. biały, druk typogr. w barwie czerwonej, wym. 3,1x2,6 cm. Zbior. TK Słupsk, (fot. 363)

314. 150 *rocznica Powstania Listopadowego*, zn. poczt. o nom. 2,50 zł, z repr. obrazu W. Kossaka z 1930 r. [*Olszynka Grochowska*, repl. – por. wyżej, poz. kat. 282], proj. niezn., wprow. do obiegu 29 XI 1980 r., obecnie wycof., nakł. 9 mln 439 tys. szt.; pap. biały gładki, druk barw. offs., wym. 4,1x5,5 cm. Zbior. TK Słupsk, (fot. 363)

315. *General Józef Bem 1794-1850 r.* [200 rocznica urodzin generała Józefa Bema], zn. poczt. o nom. 5 000 zł, proj. Janusz Wysocki (ur. 1937 r.), na podst. rys. J. Sz. Kurowskiego [por. wyżej, poz. kat. 22n], wprowadz. do obiegu 14 III 1994 r., obecnie wycof., nakł. 1 mln szt.; pap. bały gładki, druk barw. offs., wym. 3,2x4,4 cm. Zbior. TK Słupsk, (fot. 363)

316. *150 rocznica powstania w Turcji wsi polskiej – Adampol*, zn. poczt. o nom. 3 500 zł, proj. Henryk Chyliński (ur. 1936 r.), na podst. fot. przedst. frontową ścianę domu z polskim napisem „Szczęść Boże”, wprowadz. do obiegu 15 IX 1992 r., obecnie wycof., nakł. 1,5 mln szt.; pap. biały gładki, druk barw. offs., wym. 3,2x4 cm. Zbior. TK Słupsk, (fot. 363)

[Adampol (obecnie Polonezköy) – wieś powstała z fundacji ks. A. J. Czartoryskiego, na ziemi wydzierżawionej w 1842 r. dla zakonu lazarystów, z myślą o osiedleniu w niej polskich emigrantów; do 1883 r. formalnie własność lazarystów, w l. 1883-1968 rodziny Czartoryskich. W 1968 r. mieszkańcy uzyskali prawo własności ziemi; nadal kultuwyje się tu pamięć o polskich osadnikach. Zob. szerzej: J. S. Łątka, *Adampol – polska wieś nad Bosforem*, Kraków 1981; tenże, *Adampol – Polonezköy 1842-1992*, Kraków 1997; K. Dopierała, *Adampol – Polonezköy. Z dziejów Polaków w Turcji*, Poznań 1983 – T.K.].

317. *J. Słowacki – Kordian. Teatr Narodowy*, zn. poczt. o nom. 1,50 zł, z serii: *Arcydzieła dramaturgii polskiej*, proj. niezn., wprowadz. do obiegu 11 XI 1978 r., obecnie wycof., nakł. 4 mln 622 szt.; pap. bały gładki, druk rotogr., wym. 4,1x4,1 cm. Zbior. TK Słupsk, (fot. 363)

Numizmatyka

318. Banknot o nom. 50 zł, z wizerunkiem Emilii Plater [na podst. rys. A. Devéria, w ujęciu odwrotnym, por. wyżej, poz. kat. 22w] w prawym górnym rogu awersu, pieniądź okupacyjny – Bank Emisyjny w Polsce [filia *Reichsbank* – Banku Rzeszy w Berlinie], Generalne Gubernatorstwo, Kraków, druk.: Wiedeń, Warszawa, II emisja z 1 VIII 1941 r. [I emisja – 1 III 1940 r.]; pap., druk jednobarw. szaroziel. [nr emisyjny w barwie czerw.], wym. 9,8x17,6 cm, na rewersie krakowskie Sukiennice. Muz. Kosz., MK/N/2453, (fot. 364)

[Zob.: J. A. Szwagrzyk, *Pieniądź...*, jw., s. 351 i 539, ilustr. 4821 II – T.K.].

Medalierstwo

319. Medal pamiątkowy *Pięćdziesiąta rocznica Powstania Listopadowego*, brąz, bity stemplem, Ø 34 mm, waga 17,53 g. Na awersie pod koroną trójpółowa tarcza herbowa z Orłem, Pogonią i Archaniołem, wokoło napis: ZARZĄD MUZE[um] NARODO[wego] w RAP-PERSWYLU w ROCZNI[cę] 50 L[ecia] POWSTA[nia] 1830-31 R.; na dole sygn.: L.A.M. [krypt. medaliera Artura W. Malinowskiego w Monachium]; na rewersie 6-ramienna gwiazda [nawiązująca do niezrealiz. projektu orderu „Gwiazdy Wytrwałości” z 1831 r., z inicjatywy J. Lelewela], z koroną cierniową i laurem pośrodku, w ramionach gwiazdy napis: US|QU-E|AD|FI|NEM, w otoku wewnętrznym: ZA | WYTRWA | ŁOŚĆ | W SŁUŻBIE | DLA | POL-SKI, a w otoku zewnętrznym, przy krawędzi: W WYKONANIU UCHWAŁY SEJMOWEJ 18 WRZEŚ[nia] 1831 R. Wybity w Szwajcarii, w 1880 [lub raczej: 1881] r., wersja II (bez uszka). Muz. Kosz., MK/N/1423, (fot. 365-366)

[Medal emitowany przez Zarząd Muzeum Narodowego w Rapperswilu, istnieje w trzech

wersjach: wersja I – awers i rewers w identycznym układzie napisów i rys. jw., poz. kat. 319, ale z uszkiem do zawieszania i o $\varnothing$ 39 mm, bity w brązie; wersja II – opis, zob. wyżej, poz. kat. 319; wersja III – odmienna gwiazda na rewersie i zmieniony układ wyrazów USQUE AD FINEM, nieco inaczej rozmieszczone także pozostałe napisy; nie sygn., bez uszka, bity w brązie.

Zob.: R. Mękicki, „*Gwiazda Wytrwałości*” a medal rapperswylski (z r. 1880), „Zapiski Numizmatyczne” R. II, nr 1, Lwów styczeń – marzec 1926 r., s. 13-15; E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la Collection des Médailles et Monnaies Polonaises*, Vol. IV, Kraków 1891, s. 150-151, poz. 8044; *Katalog zbiorów Ludwika Gocla. Powstanie...*, jw., t. 3: *Pamiętki historyczne, medale, medaliony*, opr. M. Dubrowska, G. Kieniewiczowa, Warszawa 1978, s. 54, poz. 215-216 i s. 112, ilustr. 215-216; J. Strzałkowski, *Słownik medalierów polskich i z Polską związanych 1508-1965. (Materiały)*, b.m.r.w. [Warszawa 1981], s. 72, 80 – T.K.].

320. Medal pamiątkowy *General brygady Józef Bem 14 III 1794 – 10 XII 1850*, tombak srebrzony oksyd., bity stemplem, $\varnothing$ 70 mm, waga 120,75 g, nakł. 2 000 egz. Na awersie wizerunek gen. J. Bema, na podst. lit. F. de Villaina z rys. J. Sz. Kurowskiego [por. wyżej, poz. kat. 22n], wokoło przy krawędzi napis (górną): 14·III·1794 | 10·XII·1850, (dołem): GENERAŁ BRYG. JÓZEF BEM; na rewersie scenka batalist. [polska artyleria konna z 1831 r. w akcji bojowej], z wkomponowaną u dołu, po s. lewej sygn. Mennicy Państwowej, po s. prawej sygn. A.R. [inicjały projektantów medalu Andrzeja i Rosany Nowakowskich], niżej pod scenką data 19|92, przedzielona emblematem Towarzystwa Wiedzy Obronnej, wokoło przy krawędzi napis (górną): 10 KWIETNIA 1831, (dołem): BITWA POD IGANIAM. Wybity w 1992 r. przez Mennicę Państwową na zlecenie Towarzystwa Wiedzy Obronnej, w serii *Wybitni wodzowie i dowódcy w historii oręża polskiego*. Muz. Kosz., kolekcja Józefa Doroty, nr inw. (całego zespołu) MK/N/2931, (fot. 367-368)

321. Medal pamiątkowy *General brygady Józef Bem...*, jw., poz. kat. 320, identyczny układ napisów i rys. oraz pozostałe dane, ale tombak patyn. i waga 117,65 g, nakł. 1 500 egz. Muz. Kosz., kolekcja J. Doroty, nr inw. (całego zespołu) MK/N/2931, (fot. 367-368)

[Zob.: *Medale pamiątkowe Towarzystwa Wiedzy Obronnej*, komisarz wystawy: B. Kozarska-Orzeszek, wstęp: A. Podolski, Warszawa 2001, s. 35; O. Paszkowycz, *Medale Mennicy Państwowej 1946-2010*, Łódź 2011, s. 261, poz. 23/92 – T.K.].

Fotografie

322. 9 WDH [Warszawska Drużyna Harcerzy] im. gen. J. Sowińskiego – oddział ratowniczy na popisach w Dolinie Szwajcarskiej w Warszawie, maj 1916 r., fotografia czarno-biała. Muzeum Harcerstwa w Warszawie [dalej: MHarc.], KW/5756/IK-A, (fot. 369)

323. 9 WDH im. gen. J. Sowińskiego – oddział ratowniczy na popisach w Dolinie Szwajcarskiej w Warszawie, maj 1916 r., fotografia w sepii. MHarc., KW/5756/IK-B, (fot. 370)

324. Gen. J. Sowiński [portret na podst. litogr. F. de Villaina z rys. N.-E. Maurina (por. wyżej, poz. kat. 22m)] – pamiątka z uroczystości 70-lecia 9 WDH, 1982 r., fotografia czar-

no-biała, na odwr. piecz. okolicznościowa obchodów jubileuszowych. MHarc., MH/1-T/IK, (fot. 371)

325. *1. ZDH [Żeńska Druż. Harc.] im. Emilii Plater w Śniatynie na obozie w Riczce, 1927 r.*, 3 połączone fotografie (komplet) czarno-białe. MHarc., MH/3-T/IK, MH/4-T/IK, MH/5-T/IK, (fot. 372)

326. *Harcerki z Druż. im. E. Plater w Brusach, lata 30. XX w.*, fotografia czarno-biała. MHarc., MH/6-T/IK, (fot. 373)

327. *1 Drużyna Harcerek im. Emilii Plater w Nowej Soli, Hufiec: Kozuchów, Chorągiew Wrocławska rok 1947*, 2 połączone fotografie (komplet) czarno-białe. MHarc., MH/7-T/IK, MH/8-T/IK, (fot. 374)

Weksylia

328. Proporzec zastępu PŁOMIENI I Drużyny [Harc.] im. E. Plater, niedat. [okres międzywojenny lub pierwsze lata po II w. św. ?], z terenu Warszawy; haft niciany i aplikacje na płótnie, na prawej stronie płatu godło i nazwa zastępu, na lewej lilia harc. i nazwa drużyny. MHarc., MH/95/ZG, (fot. 375-376)

329. Plakietka 13 Rajdu „Olszynka Grochowska” Hufca ZHP [Związku Harcerstwa Polskiego], Hufiec Praga-Południe, z 1972 r.; do naszywania na mundurze harc., tworzą szt. na podkładzie filcowym. MHarc., OPAO98, (fot. 377)

330. Plakietka 21 Rajdu „Olszynka Grochowska” Hufca ZHP Warszawa Praga – Południe, z 1980 r.; do naszywania na mundurze harc., tworzą szt. na podkładzie filc. MHarc., OPAO93, (fot. 377)

331. Plakietka 23 Rajdu „Olszynka Grochowska” Hufca ZHP Praga – Południe, z 1982 r.; do naszywania na mundurze harc., tworzą szt. na podkładzie filc. MHarc., OPAN29, (fot. 377)

332. Plakietka 26 Rajdu „Olszynka Grochowska” Hufca ZHP Warszawa Praga – Południe, z 1985 r.; do naszywania na mundurze harc., tworzą szt. na podkładzie filc. MHarc., OPAN46, (fot. 377)

333. Plakietka 28 Rajdu „Olszynka Grochowska” Hufca ZHP Warszawa Praga – Południe, z 1987 r.; do naszywania na mundurze harc., tworzą szt. na podkładzie filc. MHarc., OPAN31, (fot. 377)

334. Plakietka [jubileuszowego] 40 Harcerskiego Rajdu Turystycznego „Olszynka Grochowska” z 1999 r.; do zawieszenia w formie miniatur. proporzyczka lub naszywania na mundurze harc. [?], tworzą szt. na podkładzie pł., wokół obszycie sznurkiem ozdobnym z włókien synt. MHarc., OPAN05, (fot. 377)

Dokumenty, druki ulotne

335. *29 listopada*, odezwa Ligi Kobiet w Piotrkowie z okazji 100. rocznicy powstania listopadowego, Piotrków Trybunalski 29 XI 1930 r., pap., druk jednostronny, wym. 26,5x14,7 cm. MNiepodl., U. 4695, (fot. 378)

336. *Program Uroczystego Obchodu 100-letniej Roczniczy Powstania Listopadowego*, Charbin 29 XI 1930 r., Stowarzyszenie „Gospoda Polska” w Charbinie; pap., druk jednostronny, wym. 33,5 x 14,7 cm. MNiepodl., U. 4527, (fot. 379)

337. Zaproszenie na *Wieczór urządzony staraniem I Druż.[yny] Harcerskiej im. Emilii Plater w Łomży*, niedat. [okres dwudziestolecia międzywojennego]; pap., rkps, na s. tyt. ozdobna naklejka z mal. ręcznie wzorem floryst. MHarc., MH/356/IK, (fot. 380-381)

338. Raport o zakończeniu kampanii „Bohater” Chorągwi Tarnowskiej ZHP im. Józefa Bema, 1977 r.; pap., rkps., form. 4°. MHarc., MH/220/IK.

339. Album 19. Warszawskiej Żeńskiej Drużyny Harc. im. Emilii Plater, ofiarowany drużynowej i hufcowej [komendantce VIII Hufca Żeńskiego/Harcerek (Warszawa – Ochota)] hm. Jadwidze Gronostajskiej (1906-1995), 29 XI 1931 r. MHarc., MH/780/IK.

[Zob.: K. Jarzembowski, L. Kuprianowicz, *Harcmistrzynie i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949*, Kraków 2006, s. 32, 34; A. Zawadzka, *Dzieje harcerstwa żeńskiego w Polsce w latach 1911-1948/49*, Warszawa 2004, według indeksu – T.K.].

340. Album 37. Warszawskiej Drużyny Harcererek im. E. Plater, z lat 1931-1937. MHarc., MH/374/IK.

341. Kronika 42. Warszawskiej Drużyny Harcerskiej im. Józefa Bema, Chorągiew Stołeczna, Hufiec Mokotów, z lat 1962-1963; prowadzona przez Wł. Czarneckiego. MHarc., MH/622/IK, (fot. 382-385)

342. Kronika 42. Warszawskiej Drużyny Harcerskiej im. Józefa Bema, Chorągiew Stołeczna, Hufiec Mokotów, z lat 1965-1977; prowadzona przez Wł. Czarneckiego. MHarc., MH/621/IK.

343. Kronika 21. Warszawskiej Drużyny Harcerzy ŻBIK im. gen. Ignacego Prądzyńskiego, Hufiec Warszawa – Ochota, z lat 1970-1973. MHarc., MH/659/IK, (fot. 386-389)

344. *176. Rocznicą Bitwy o Olszynkę Grochowską. Inscenizacja Plenerowa*, plakat, wyd. Zespół Rzecznika Prasowego Dzielnicy Praga Południe, aut. proj. niezn., Warszawa luty 2007 r.; pap., druk barw., wym. 47,7 x 32,5 cm, w górnej części repr. obrazu Bogdana (Gottfrieda) Pawłowicza Willewalde (1819-1903) *Bitwa pod Grochowem* z ok. 1850 r. MNiepodl., U. 4998, (fot. 390)

Książki

Zbiory i antologie materiałów źródłowych, edycje pamiętników

– wydane do r. 1939

345. *Historia powstania listopadowego spisana przez Stanisława Barzykowskiego, posła ostrołęckiego, członka Rządu Narodowego, kawalera krzyża Virtuti Militari*. Do druku przygotował i kilku uwagami objaśnił Aër [Adam Rzążewski (1844-1885)], t. 1, Poznań 1883, nakł. Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, ss. 4 nlb. + LXXX + 492. BMN Warsz., HP II 186/1, (fot. 391).

[Całość w 5 tomach, wyd. w l. 1883-1884; t. 2: ss. 421, t. 3: ss. 435, t. 4: ss. 447 i t. 5: ss. 448. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 239, poz. 3648 (z błędami w opisie) i s. 466, poz. 7285; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 162, poz. 1694. O autorze, zob.: M. Meloch, *Barzykowski Stanisław (1792-1872)*, PSB, t. 1, s. 346-347 – T.K.].

346. *Pamiętniki z roku 1830-1831 ś.p. Generała Ignacego Habdank Kruszeńskiego byłego dowódcy 5-go pułku ułanów polskich, podczas emigracji dowódcy dywizji lekkiej kawalerii w wojsku Belgijskiem*, wydane przez córkę Karolinę z Kruszeńskich Grabiańską. (Z portretem Autora i planami startegicznymi z r. 1830-1831), Kraków 1890, Druk. A. Słomskiego, ss. VI + 6 nlb. + 199 + 1 nlb. BMN Warsz., HPam. 1031, (fot. 392)

[Wyd. 2: Warszawa 1930, ss. XVI + 205. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 483, poz. 7543; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 172, poz. 1806. O autorze, zob.: E. Kozłowski, *Kruszewski Ignacy Marcei (1799-1879)*, PSB, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 431-433; R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 373; M. Kledzik, *Ignacy Marcei Kruszewski 1799-1879*, Warszawa 1989 – T.K.].

347. *Wspomnienia Podchorążego z roku 1831 [Adama Karwowskiego (1812-1886)], skreślił z pamięci syn [Stanisław Karwowski (1848-1917)]*, wyd. Szczepan Wicherek, Lwów 1891, nakł. Towarzystwa im. Stanisława Staszica, Druk. W. A. Szyjrowskiego, ss. 145 + 2 nlb. PAN BKór., 178335, (fot. 393)

[Z uwagi na zatrudnienie syna autora na stanowisku królewsko-pruskiego nauczyciela w gimnazjum głubczyckim, pamiętnik wydano anonimowo. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 481-482, poz. 7523; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 171, poz. 1794 i 183, poz. 1957. Zob.: A. Wojtkowski, *Karwowski Adam h. Pniejnia (1812-1886)*, PSB, t. 12, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966-1967, s. 159; W. Jakóbczyk, *Karwowski Stanisław, pseud. Wiktor Soński (1848-1917)*, tamże, s. 169-170 – T.K.].

348. *Wspomnienia o Trzecim Pułku Ułanów byłego Wojska Polskiego. Spisał L.[eopold] Szumski [(1801-1894)] oficer tegoż pułku*, Kraków 1892 [wyd. 2], nakł. księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, Druk. „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Spółki, ss. 167 + 4 wkł. ilustr. z barw. litogr. A. Pruszyńskiego z akw. Juliusza Kossaka, przedstawiającymi umundurowanie tegoż pułku w l. 1826-1831. BMN Warsz., HPam. 1032, (fot. 394-397)

[Wyd. 1: Kraków 1883, ss. 166 + 1 nlb. + 4 wkł. ilustr. jw.; wyd. 3: (repr. z wyd. 2) Oświęcim 2010, Wydawnictwo Napoleon V. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 312, poz. 4789;

E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 155, poz. 1578. Zob. też: K. Grodziska-Ożóg, *Cmentarz Rakowicki w Krakowie*, wyd. 2 uzupeł. i popr., Kraków 1987, s. 143 – T.K.].

349. *Pamiętnik historyczny i wojskowy o wojnie polsko-rosyjskiej w roku 1831. Napisany przez Ignacego Prądzyńskiego generała kwatermistrza byłych wojsk polskich*. Przekład z francuskiego, wyd. 2 Petersburg [sic! w rzeczywistości: Kraków] 1898, nakł. Księg. K. Grendyszyńskiego, ss. IV + 292. BMN Warsz., H.Pam. 1002, (fot. 398)

[Memoriał, stanowiący w dużym stopniu studium operacyjne wojny 1831 r., powstał podczas przymusowego pobytu autora w Gatchynie, na zlecenie Mikołaja I, któremu też został doręczony w rękopisie 8 IX 1832 r. (przechowywany w Arch. Szt. Gł. w Petersburgu, nr 3125-54038, kopia: BCzart. w Krakowie; brulion: Bibl. Uniw. KUL w Lublinie). Całość po raz pierwszy opublikował (w j. franc.: *Mémoires historiques et militaires sur la guerre de Pologne en 1831*) Aleksander K. Puzyrewski w wyd. 2 swojej monografii *Pol'sko-russkaja wojna 1831 goda* (St.-Peterburg 1890). W j. polskim wyd. 1: Kraków 1894, ss. IV + 292; wyd. 2 jest w istocie przedrukiem poprzedniego.

Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 528, poz. 8320; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 177, poz. 1882. Zob. też: Cz. Bloch, *General Ignacy Prądzyński 1792-1850*, Warszawa 1974, s. 544-551; tenże, *Prądzyński Pantaleon Ignacy h. Grzymała (1792-1850)*, PSB, t. 28, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984-1985, s. 399-404 – T.K.].

350. Jenerał Dezydery Chłapowski, *Pamiętniki. Cz. II. Wojna roku 1830-1831*. Dochód na Tow. Naukowej Pomocy, nakł. synów, Druk. i Księg. św. Wojciecha, ss. 126 + 1 nlb. [współopr.: tenże, *Pamiętniki. Cz. I. Wojny napoleońskie 1806-1813*. Z portretem autora, nakł. i druk. jw., ss. VIII + 164 + 1 nlb.]. BMN Warsz., H.Pam. 1092, (fot. 399-400)

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 477, poz. 7451; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 110, poz. 970. O autorze, zob. m.in.: A. Skałkowski, *Chłapowski Dezydery Adam (1788-1879)*, PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 209-302; R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 1, s. 288-289; J. Tupalski, *General Dezydery Chłapowski...*, jw.; Z. Grot, *Dezydery Chłapowski 1788-1879*, Poznań 1983; P. Bauer, *Dezydery Chłapowski 1788-1879*, Poznań 1983 – T.K.].

351. Ignacy A. Komorowski, *Wspomnienia podchorążego z czasów W. Ks. Konstantego*. (z ilustracjami), Warszawa 1900 [wyd. 2], Druk. A. T. Jezierskiego, ss. 119 + 4 nlb., 8 ryc. [Biblioteka Dzieł Wyborowych nr 135]. BMN Warsz., H.Pam. 16, (fot. 401)

[Wyd. 1: Lwów 1864 (Przedruk z „Gońca”), ss. 8 nlb. + 53 + 1 nlb. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 35, poz. 528; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 128, poz. 1204. O autorze, zob.: H. Kunaszowski, *Życiorysy uczestników...*, jw., s. 33; R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 2, s. 305-306; M. Tyrowicz, *Komorowski Ignacy Aleksy (1788-1873)*, PSB, t. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 412-413 – T.K.].

352. *Wspomnienia. (1819-1823). Pamiętnik Franciszka Kowalskiego*. Z portretem autora. Wydanie drugie zaopatrzone wstępem, życiorysem autora oraz przypisami przez Henryka Ułaszyna, Kijów – Warszawa 1912, nakł. Leona Idzikowskiego, Druk. Jana Czokołowa w Kijowie, ss. 2 nlb. + XXII + 432 + portr. na fronisp. BMLit., sygn. II. 6053, (fot. 402)

[Wyd. 1: t. 1-2, Kijów 1859, nakł. Idzikowskiego, ss. 243 i 289. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 37, poz. 553; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 130, poz. 1227. Obejmują m.in. opis Liceum Krzemienieckiego w l. 1805-1831 i życie codzienne na Ukrainie w tym okresie. Tom 3 nie ukazał się drukiem. Dalsze informacje, zob. wyżej, poz. kat. 265 wraz z objaśnieniami – T.K.].

353. Joachim Lelewel, *Pamiętnik z roku 1830-31*. Przedmową i przypisami zaopatrzył Janusz Iwaszkiewicz. Z 12 ilustracjami, Warszawa 1924, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, ss. XII + 163 + 2 nlb. Kosz. BP, Cz. 19861, (fot. 403)

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 483, poz. 7547; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 172, poz. 1810. O autorze, zob. wyżej, poz. kat. 193, gdzie przytoczona dalsza literatura – T.K.].

354. *Źródła do dziejów wojny polsko-rosyjskiej 1830-1831 r.* Wydał Bronisław Pawłowski [(1883-1962)] podpułkownik. Tom I. *Od 30 listopada 1830 do 4 marca 1831 r.*, Warszawa 1931, Wojskowe Biuro Historyczne, ss. IX + 504 + 1 mapa. Zbior. WG Kosz., (fot. 404)

[Całość obejmuje 4 tomy, wyd. w l. 1931-1935; t. 2: *Od 5 marca do 11 maja 1831 r.*, t. 3: *Od 12 maja do 15 lipca 1831 r.*, t. 4: *Od 16 lipca do 8 października 1831 r. oraz uzupełnienia*. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 529-530, poz. 8341 – T.K.].

355. *Powstanie 1831 roku na Litwie. Wspomnienia uczestników*. Wydał Henryk Mościcki [(1881-1952)], Wilno 1931, nakł. i druk. Józefa Zawadzkiego, ss. XVII + 174 + 8 wkł. ilustr. (15 ryc.); stylowa okł. z rys. Jerzego Hoppena (1891-1969), znakomitego grafika, przedwojennego prof. USB w Wilnie. Zbior. TK Słupsk, (fot. 405)

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 541, poz. 8532 – T.K.].

356. Kazimierz Łukaszewicz [(1805-1879)], *Wspomnienia starego lekarza o czasach powstania listopadowego (1825-1835)*. Wydał dr Zygmunt Klukowski, Zamość 1937, Koło Miłośników Książki, ss. 72 [Książnica Literacka t. 2]. Kosz. BP, 264549 m.

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 41, poz. 608. O autorze, zob.: R. Gerber, *Studenci...*, jw., s. 301; R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów...*, jw., t. 3, s. 78 – T.K.].

– wydane po r. 1945

357. Antoni Ostrowski, *Pamiętnik z czasów powstania listopadowego*. Wydali Karolina i Władysław Rostoccy, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, ss. 509 + 2 nlb. Kosz. BP, ms 69955.

[Zob. też wyżej, poz. kat. 197 z objaśn. – T.K.].

358. Walenty Zwierkowski, *Rys powstania, walki i działań Polaków 1830 i 1831 roku skreślony w dziesięć lat po wypadkach na tułactwie we Francji*. Przygotował do druku, wstępem, przypisami i indeksami zaopatrzył Władysław Lewandowski, Warszawa 12973, Książka i Wiedza, ss. LIV + 612. Zbior. TK Słupsk.

[Skrócona o kilka fragmentów, opuszczonych celowo przez wydawcę, drukowana edycja wspomnień W. Zwierkowskiego; pełny tekst, wraz z suplementem (również pominiętym w druku, jako zawierającym w większości materiały o charakterze wtórnym), przechowywany

w Bibliotece PAN w Kórniku, w 3 woluminach: „Rys Powstania, walki i działań Polaków 1830 i 1831 roku. Skreślony w dziesięć lat po wypadkach – na tułactwie we Francji przez Walentego Zwierkowskiego”, t. 1-2, rkps 1470 IX 118, 1471 IX 119 i (suplement) 1472 IX 120. Por. wyżej, poz. kat. 22v i 149 – T.K.].

359. *Dokumente zur Geschichte der deutsch-polnischen Freundschaft 1830-1832*. Herausgegeben und eingeleitet von Helmut Bleiber und Jan Kosim, Berlin 1982, Akademie-Verlag, ss. LXXVI + 514 + 1 nlb. + 16 wkl. ilustr. (52 ryc.). Zbior. TK Słupsk.

360. Robert Bielecki [wyd.], *Zarys rozproszenia Wielkiej Emigracji we Francji 1831-1837. Materiały z archiwów francuskich*, Warszawa – Łódź 1986, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 368. Zbior. TK Słupsk.

361. *Walecznych tysięcy... Antologia niemieckiej poezji o powstaniu listopadowym*. Wstęp, wybór i opracowanie naukowe Gerard Kozierek, Warszawa 1987, Państwowy Instytut Wydawniczy, ss. 283. Zbior. TK Słupsk.

362. *Listopadowi żołnierze w Prusach Wschodnich i Zachodnich w latach 1831-1833. Wspomnienia i relacje*. Wybrał, wstępem i przypisami opatrzył Norbert Kasperek, Olsztyn 1982, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, ss. 187 [Rozprawy i Materiały nr 130]. Zbior. TK Słupsk.

Literatura naukowa, opracowania, albumy

– wydane do r. 1939

363. *Wojna polsko-rosyjska 1831 Roku*, przez A.[leksandra Kazimiroviča] Puzyrewskiego [(1845-1904)] Pułkownika Sztabu generalnego, przekład Piotra Jaxy Bykowskiego [(1823-1889)]. Z siedmioma planami bitew, Warszawa 1888, Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, ss. 4 nlb. + 368 + VI. BMN Warsz., HP II 190.

[Pierwsze wyd. w j. pol. pracy wybitnego ros. historyka wojskowego (umiejącego w swoim opisie zdobyć się na obiektywizm), opublikowanej w Sankt Petersburgu w 1886 r. (*Pol'sko-russkaja wojna 1831 goda*, ss. 1 nlb. + IV + XIII + 446 + CCXVII + 11 + atlas z 30 mapami); wyd. 2 ros.: St.-Peterburg 1890, t. 1-2, ss. 4 nlb. + X + 441 i 4 nlb. + 195 + atlas z 22 mapami (zawiera też *Pamiętnik historyczny i wojskowy... gen. I. Prądzyńskiego*, por. wyżej, poz. kat. 349); wyd. 2 pol. (a 4 w kolejności), zob. niżej, poz. kat. 364; wyd. w j. niem.: Wien 1892-1893, t. 1-3, ss. VI + 379 + 5 nlb. + 24 plany, 1 nlb. + 373 + 23 plany i 1 nlb. + 310; ponadto wyd. w j. franc. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 528, poz. 8321 – T.K.].

364. *Wojna polsko-ruska 1831 r.* Opracował A. K. Puzyrewski generał lejtnant Sztabu głównego. Dzieło premiiowane przez Cesarską Akademię Nauk. Wydanie przerobione, poprawione i uzupełnione. Z 6 planami bitew ważniejszych, Warszawa 1899, nakł. Maurycego Orgelbranda, ss. X + 2 nlb. + 474 + VI. Zbior. TK Słupsk, (fot. 406)

[Wyd. 2 w j. pol., w odmiennym przekładzie (niezn. autora), niż poz. kat. 363, zob. wyżej – T.K.].

365. *Wojsko Polskie. Królestwo Polskie 1815-1830*. Opracował i rysował Bronisław Gem-

barzewski [(1872-1941)]. Z przedmową Aleksandra Rembowskiego [(1847-1906)], Warszawa 1903, wyd. Konstanty Trepte, Druk. W. L. Anczyca i Sp. w Krakowie, ss. 8 nlb. + XII + 192 + 2 nlb. + XXVI + 8 wkł. ilustr. barw., tabele i ilustr. cz.-b. w tekście. Zbior. TK Słupsk, (fot. 407)
[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 310, poz. 4755 – T.K.].

366. *Żywot Ks. Adama Jerzego Czartoryskiego*. Napisał Józef Bieliński [(1848-1926)]. Z portretem Księcia Czartoryskiego. Bezpłatny dodatek dla prenumeratorów „Tygodnika Ilustrowanego”, t. 1-2, Warszawa 1905, nakł. Gebethnera i Wolffa, Kraków – G. Gebethner i Sp., ss. 134 i 131 [Dzieje porozbiorowe narodu polskiego. Biblioteka Tygodnika Ilustrowanego, t. 2]. BP Kosz., mp 188016, (fot. 408-409)
[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 29, poz. 439 – T.K.].

367. *Dzieje powstania listopadowego 1830-1831*. Napisał August Sokołowski [(1846-1921)], Wiedeń b.r.w. [1907 lub 1908], nakł. Franciszka Bondego w Wiedniu, Druk. J. Philippa w Wiedniu, ss. 4 nlb. + IV + 318, tabl. 26 z ilustr. barw, ilustr. cz.-b. i mapki w tekście. Zbior. TK Słupsk, (fot. 410)

[Wyd. 2: Warszawa b.r.w. (1936), nakł. Benjamin Harz Berlin, wyd. Księg. M. Arct, ss. 315, tabl. 27. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 466, poz. 7293 – T.K.].

368. *Pamiętna noc listopada, czyli dzieje wojny narodowej z roku 1830 i 31-go. Wnukom opowiedziane przez żołnierza Czwartaka*, napisał w roku jubileuszowym 1880-tym dr. fil. Ludwik Rzepecki [(1832-1894)], uzupełnił Karol Rzepecki [(1865-1931)], Poznań 1915, nakł. Wielkopolskiej Księgarni Nakładowej Karola Rzepeckiego, Druk. „Praca” Spółka z ogr. odp., ss. 308 + 3 nlb. + 8 wkł. ilustr. barw., ilustr. cz.-b., tabele i plany w tekście; na stylowej okładce proj. popularnego wówczas ilustratora poznańskiego Maryana Rybkowskiego rys. przedstawiający trębacza wołyżerów 4. p.piech. lin. z 1830-1831 r. na tle Placu Zamkowego w Warszawie. Zbior. TK Słupsk, (fot. 411-412)

[Wyd. 2: Poznań 1932, ss. 175 + 1 nlb. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 467, poz. 7299: E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 179, poz. 1901. Czwartak to pseud. liter. Ludwika Władysława Rzepeckiego, dla którego inspiracją przy pisaniu powyższej książki były bez wątpienia relacje ustne jego ojca, Kajetana Władysława Rzepeckiego (1800-1892), uczestnika powstania listopadowego (ppor. 4. p.piech. lin.) i wielkopolskiej Wiosny Ludów 1848 r. (kpt. kosynierów).

Zob.: A. Galos, *Rzepecki Ludwik Władysław krypt. i pseud.: L.R., Żołnierz Czwartak... (1832-1894)*, PSB, t. 34, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992-1993, s. 28-30 (tam też inform. dot. K. W. Rzepeckiego). Por. niżej, poz. kat. 370 – T.K.].

369. Dr. Wacław Tokarz [(1873-1937)] Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, *Armia Królestwa Polskiego (1815-1830)*, Piotrków 1917, nakł. Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego, Druk. Państwowa pod zarządem Dep. Wojsk. N.K.N. W Piotrkowie, ss. 386 + 3 nlb. Zbior. TK Słupsk, (fot. 413)

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 310, poz. 4757 – T.K.].

370. *Pułk czwarty 1830-1831. Szkic historyczny. Według relacji ustnej i pamiętnikarskich notatek Kajetana Władysława Rzepeckiego* napisał Karol Rzepecki. Wydanie trzecie, Poznań 1923, nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, Druk. Ludwika Kapeli w Poznaniu, ss. 144, ilustr. cz.-b. i tabele w tekście; okł. proj. M. Rybkowskiego z rys. przedstawiającym dobosza wołyżerów 4. p.piech. lin. z l. 1826-1831 w mundurze „zupełnym” letnim, na tle grupy żołnierzy walczących na skraju lasu. Zbior. TK Słupsk, (fot. 414-415)

[Wyd. 1: Poznań 1916, ss. 190; wyd. 2: Poznań (rok ?). Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 523, poz. 8248; E. Maliszewski, *Bibliografia...*, jw., s. 179, poz. 1900. Zob. też wyżej, poz. kat. 368 – T.K.].

371. Dr. Juljusz Stanisław Harbut [(1883-?)], *Noc Listopadowa w świetle i cieniach procesu przed Najwyższym Sądem Kryminalnym. (Jeden z największych procesów politycznych w dziejach narodów)*. Z fotografiami, ilustracjami i planem, Warszawa 1926, Książnica – Atlas, Druk. Zakładów Graficznych R. Kucharski Warszawa, ss. 1 nlb. + 526 + 17 tabl. + 1 plan. Zbior. TK Słupsk, (fot. 416)

[Wyd. 2 przejrz. i rozszerz.: Warszawa 1930, t. 1, ss. XXXIX + 244 + 1 plan (więcej się nie ukazało). Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 497, poz. 7756 – T.K.].

372. Henryk Eile [(1878-1949)], *Rok 1830*, Warszawa 1930, nakł. Tow. Wydawnicze-go „Polska Zjednoczona”, Druk. Zakładów Graficznych „Polska Zjednoczona” Warszawa, ss. 129 + 2 nlb. [na s. przedt.: *Rok 1830. Wojsko – prasa – sprawy polityczne – oświata. Nauka. Literatura – sztuka. Muzyka – teatr – sprawy ekonomiczne, komunikacyjne, społeczne. Wynalazki – zabawy – czasy i ludzie – powstanie*]. Zbior. TK Słupsk, (fot. 417).

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 241, poz. 3671 – T.K.].

373. Artur Śliwiński [(1877-1953)], *Powstanie listopadowe*. Wydanie szóste. Przejrzone i poprawione. Z 16 portretami, Warszawa 1930, Wyd. M. Arcta w Warszawie, Druk. Zakładów Wydawniczych M. Arct S.A. w Warszawie, ss. 196 + 8 wkl. (z 8 portr.). Zbior. TK Słupsk, (fot. 418)

[Wyd. 1: Kraków 1911, ss. 197 + 7 nlb.; toż: Londyn 1946, ss. 150. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 467, poz. 7296 – T.K.].

374. *Przewodnik po polach bitew wojny polsko-rosyjskiej 1830-1831 r.* Pod redakcją mjr. Ottona Laskowskiego [(1892-1953)] opracowali mjr. Adam W. Englert [(1890-1958)], kpt. dypl. Juljusz Kozolubski [(1897-1964)], Stanisław Płoski [(1899-1966)], Warszawa 1931, Wojskowe Biuro Historyczne, ss. IX + 160 + tabl. + plany i oleaty. Zbior. TK Słupsk, (fot. 419)

[Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 529, poz. 8340 – T.K.].

– wydane po r. 1945

375. Marcei Handelsman [(1882-1945)], *Adam Czartoryski*. Przygot. do druku Stefan Kieniewicz [(1907-1992)], t. 1-3 [wol. 4], Warszawa 1948-1950 [1951], nakł. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, ss. XX + 334 + 10 tabl., 8 nlb. + 382 + 10 tabl. + err., 8 nlb. + 384, 4 nlb. +

370 + 13 tabl. [Rozprawy Historyczne TNW, t. 23, 24, 25 cz. 1 i 2]. Kosz. BP, 10193 m – 10196 m.
[Por. *Bibliografia historii...*, jw. t. 1, s. 29, poz. 443 – T.K.].

376. Andrzej Szomański, *Walecznych tysięcy... Z dziejów 4 pułku piechoty liniowej wojska polskiego 1815-1831*, Warszawa 1968, Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, ss. 342 + 2 nlb. Zbior. TK Słupsk.

377. Sławomir Kalembka, *Wielka Emigracja. Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831-1862*, Warszawa 1971, P.W. „Wiedza Powszechna”, ss. 189 + 6 wkł. ilustr. (14 ryc.). Zbior. TK Słupsk.

378. Tadeusz Łepkowski, *Piotr Wysocki*, Warszawa 1972, PW „Wiedza Powszechna”, ss. 189 + 6 wkł. ilustr. (14 ryc.). Zbior. TK Słupsk.

379. Adam Sikora, *Gromady Ludu Polskiego*, Warszawa 1974, PW „Wiedza Powszechna”, ss. 284. Zbior. TK Słupsk.

380. Wacław Tokarz, *Sprzysiężenie Wysockiego i noc listopadowa* [wyd. 2]. Opracował i wstępem poprzedził Andrzej Zahorski, Warszawa 1980, Państwowy Instytut Wydawniczy, ss. 276 + 16 wkł. ilustr. (36 ryc.) + 1 plan. Zbior. TK Słupsk.

[Wyd. 1: Warszawa 1925, ss. 276 + 1 mapa. Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 497, poz. 7755 – T.K.].

381. Henryk Kocój, *Prusy wobec powstania listopadowego*, Warszawa 1980, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 268 + 1 nlb. Zbior. TK Słupsk.

382. *Powstanie czy rewolucja? W 150 rocznicę powstania listopadowego*, pod red. Henryka Kocója, Katowice 1981, ss. 344 + 12 wkł. ilustr. (29 ryc.) [Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 422]. Zbior. TK Słupsk, (fot. 420)

383. Tadeusz Adam Jakubiak, Bogusław Polak, *Wielkopole w powstaniu listopadowym 1830-1831*, Poznań 1981, Krajowa Agencja Wydawnicza, ss. 36 + 6 wkł. ilustr. (28 ryc. + 2 mapki). Zbior. TK Słupsk.

384. Piotr Roguski, *Tułacz polski nad Renem. Literatura i sprawa polska w Niemczech w latach 1831-1845*, Warszawa 1981, Państwowy Instytut Wydawniczy, ss. 290 + 16 wkł. ilustr. (35 ryc.). Zbior. TK Słupsk.

385. Jerzy S. Łątka, *Adampol – polska wieś nad Bosforem*, Kraków 1981, Wydawnictwo Literackie, ss. 204 + 16 wkł. ilustr. (54 ryc.). Zbior. TK Słupsk.

386. *Powstanie listopadowe a problem świadomości historycznej*. Praca zbiorowa pod red. Lecha Trzeciakowskiego, Poznań 1983, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama

Mickiewicza, ss. 136 + 6 wkł. ilustr. (15 ryc.).

Zbior. TK Słupsk.

387. *Powstanie listopadowe 1830-1831. Geneza – uwarunkowania – bilans – porównania.* Pod red. Jerzego Skowronka i Marii Żmigrodzkiej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Historyczne, Komitet Nauk Historycznych PAN, Instytut Badań Literackich PAN, ss. 442, err. Zbior. TK Słupsk.

388. Adam Sikora, *Towiański i rozterki romantyzmu*, wyd. 2, Warszawa 1984, PW „Wiedza Powszechna”, ss. 248. Zbior. TK Słupsk.

389. Bogusław Cygler, *Powstańcy listopadowi w Elblągu i na Żuławach*, Gdańsk 1986, Wydawnictwo Morskie, ss. 59 + 4 wkł. ilustr. (10 ryc.). Zbior. TK Słupsk.

390. Alina Witkowska, *Towiańczycy*, Warszawa 1989, Państwowy Instytut Wydawniczy, ss. 251. Zbior. TK Słupsk.

391. *Powstanie Listopadowe 1830-1831. Dzieje wewnętrzne. Militaria. Europa wobec powstania*, pod red. Władysława Zajewskiego, wyd. 2 [rozszerz.], Warszawa 1990, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 580 + err., ilustr., mapki i wykresy w tekście. Zbior. TK Słupsk.

[Wyd. 1: Warszawa 1980, PWN, ss. 484, ilustr. i mapki w tekście – T.K.].

392. Henryk Kocój, *Preußen und Deutschland gegenüber dem Novemberaufstand 1830-1831*, aus Polnischen übersetzt von Christoph Schatte, Katowice 1990, wyd. Uniwersytet Śląski, ss. 167 + 8 wkł. ilustr. (16 ryc.) [Prace Naukowe UŚ w Katowicach nr 1161]. Zbior. TK Słupsk.

393. Marek Jaroszewski, *Der polnische Novemberaufstand in der zeitgenössischen deutschen Literatur und Historiographie*, Warszawa 1992, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 299 [Dissertationes Universitatis Varsoviensis nr 372]. Zbior. TK Słupsk.

394. Robert Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3: L-R, Warszawa 1998, Wydawnictwo Neriton, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, ss. 431. Zbior. TK Słupsk.

[T. 1: A-D, Warszawa 1995, Wydawnictwo TRIO, NDAP, AGAD, ss. 410 + 7 wkł. ilustr. cz.- b. (28 ryc.) + 8 wkł. ilustr. barw. (14 ryc.); t. 2: E-K, Warszawa 1996, Wyd. Neriton, NDAP, AGAD, ss. 405. Niestety, przedwczesna śmierć autora spowodowała zaniechanie kontynuacji tego ze wszech miar pożytecznego i imponującego dzieła, jak również uniemożliwiła dokonanie uzupełnień istniejących braków w zakresie objętym literami dotąd wydanych tomów – T.K.].

395. Anna Barańska, *Kobiety w powstaniu listopadowym 1830-1831*, Lublin 1998, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ss. 410, ilustr., mapki i tabele w tekście [Towarzystwo Naukowe KUL. Źródła i monografie nr 168]. Zbior. TK Słupsk.

396. Norbert Kasperek, *Ostatnie chwile powstania listopadowego. Brodnica 1831*, Olsztyn – Brodnica 2009, Muzeum w Brodnicy, Brodnickie Stowarzyszenie Kultury, ss. 182 + 2 nlb. + 7 wkł. ilustr. barw. (22 ryc. i fotogr.), ilustr. cz.-b., mapki i tabele w tekście. Zbior. TK Słupsk.

397. Tomasz Strzeżek, *Bój o Redutę Ordona. Epizod z bitwy warszawskiej 6-7 września 1831 roku*, Oświęcim 2011, Wydawnictwo Napoleon V, ss. 101, ilustr. i mapki w tekście. Zbior. TK Słupsk.

398. Jacek Jaworski, *Litewski kontekst wojny polsko-rosyjskiej 1831 roku*, Oświęcim 2011, Wydawnictwo Napoleon V, ss. 118, ilustr. cz.-b. i barw. w tekście. Zbior. TK Słupsk.

399. Piotr Roguski, *Słodkie imię wolności... Przejście Polaków przez Niemcy po upadku powstania listopadowego*, Warszawa 2011, Wyd. Neriton, ss. 255, ilustr. w tekście. Zbior. TK Słupsk.

400. *Powstanie Listopadowe. The November Uprising*. Red. Piotr Skoczek. Wybór i oprac. ilustracji Emil Noiński, P. Skoczek, Proszówki 2011, Oficyna Wydawnicza Proszówki [Patronat: Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Muzeum Niepodległości w Warszawie], ss. 211 + 5 nlb., ilustr. cz.-b. i barw. [Seria: *Polskie powstania narodowe*, t. 1]. Muz. Kosz., bibl. podr. Działu Historii Miasta i Pomorza.

Katalogi i przewodniki wystaw – wydane do r. 1939

401. *Katalog wystawy Powstania Listopadowego urządzonej w setną rocznicę we Lwowie 29 listopada 1930 roku*. Z 12 ilustracjami, Lwów w listopadzie 1930 r., nakł. Obywatelskiego Komitetu Obchodu Setnej Rocznicy Powstania Listopadowego, Druk. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, ss. 164 + 12 wkł. ilustr. PAN BKór., 131234, Gr XVII 241, (fot. 421). [Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 462, poz. 7333 – T.K.].

402. *Wlkp. Muzeum Wojskowe. Katalog wystawy powstania listopadowego*, Poznań 1931, nakł. Wlkp. Muzeum Wojskowego w Poznaniu, Druk. Mieszczańska Tow. Akc. w Poznaniu, ss. 161 + 3 nlb. PAN BKór., 19398, Gr XVII 238, (fot. 422). [Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 462, poz. 7234 – T.K.].

403. *Katalog wystawy powstania listopadowego z uwzględnieniem czasów przed i popowstaniowych* [Muzeum Narodowe, Warszawa 2 II – 7 IX 1931 r.], Warszawa 1931, Druk. M. Garasiński w Warszawie, ss. 219 + 8 wkł. ilustr. BMN Warsz., Muz. 617, (fot. 423-430). [Por. *Bibliografia historii...*, jw., t. 1, s. 462, poz. 7235 – T.K.].

– wydane po r. 1945

404. Wojciech Krajewski, *Grochów 1831-2011. Wiadoma światu ta sławna Olszyna... – 180. rocznica bitwy pod Grochowem 1831-2011* [Komisarz wystawy i autor książki W. Krajewski, projekt plastyczny wystawy Monika Bielecka], b.m.r.w. [Warszawa 2011, nakł. Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie], ss. 168, ilustr. cz.-b., barw. i plany w tekście. Zbior. TK Słupsk

Przedmioty kolekcjonerskie – zabawki edukacyjne

405. Ułani (konno) armii Królestwa Polskiego, pułków: 1., 3. i 4. Figurki płaskie, prawdopodobnie proj. mjr. Stanisława Gepnera (1889-1965) [wybitnego mundurowca i historyka wojskowości, muzealnika (m.in. w Muzeum Wojska – Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, w l. 1935-1946)], prod. fabr. lub rzemieśln., fragment większej serii fig. konnych i pieszych, wykon. z twor. synt. (plastik), lata 60. XX w.; wys. (od podst. do oczu jeźdźca) 5,5 cm, mal. przez warszawskiego kolekcjonera, twórcę nieistniejącej już, jednej z największych kolekcji wojskowych figurek historycznych w Polsce, mgr. inż. arch. Kazimierza Sulikowskiego (ok. 1916-1974). Szt. 6. Zbior. TK Słupsk, (fot. 431-432)

[Zob.: *Stanisław Gepner (1889-1965)*, (w:) *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie. Okres 1832-1939*, Warszawa 2014, s. 18-19 i 28-33 gdzie projekty tegoż żołnierzy ołowianych i figur-wycinanek pap. – T.K.].

406. Piechota liniowa (wołyżerowie 4. p.piech. lin.) armii Królestwa Polskiego z lat 1828-1831 w pełnym oporządzeniu i ubiorach „zupełnych” letnich: oficerowie (2 szt.), dobosze (2 szt.) i szeregowi (7 szt. w dwóch pozach). Figurki pełnokształtne, proj. nezn., prod. fabr., sygn. na odwrociu podstawy: W.Z.U.P. – P.Z.G. | WARSZAWA, wykon. z twor. synt. (plastik), kon. lat 60. – pocz. lat 70. XX w.; wys. (od podst. do oczu) ok. 4-4,5 cm, mal. seryjnie (chałupn.). Zbior. TK Słupsk, (fot. 433)

407. Piechota liniowa (wołyżerowie 4. p.piech. lin.) armii Królestwa Polskiego z lat 1815-1826 w ubiorach służb. letnich: szeregowy, podoficer (podchorąży) sztandarowy i trębacz w asyście do chorągwi pułkowej oraz szeregowi w szyku bojowym. Figurki pełnokształtne, proj. niezn., prod. fabr., niesygn., wykon. z twor. synt. (plastik), 2. poł. lat 70. – pocz. lat 80. XX w.; wys. (od podst. do oczu) ok. 3-5-6 cm (w zależności od pozy), mal. seryjnie (chałupn.). Szt. 6. Zbior. TK, Słupsk, (fot. 434)

408. „Wojsko Królestwa Kongresowego (1815-1830) i Powstania Listopadowego (1830-1831)”, seria pełnokształtnych figurek historycznych, prod. przez Spółdzielnię Pracy „Przybory Szkolne”/Zakłady Tworzyw Sztucznych „Plastyk” Spółdzielnia Pracy w Pruszkowie (ul. Parkowa 1), od poł. lat 70. do pocz. lat 80. XX w., wykon. (w zależności od danego wzoru) z żywicy synt. lub twor. szt. (plastik); wys. (od podst. do oczu) ok. 7,5 cm, mal. seryjnie. Początkowo dostępne w handlu detal. w kolekcjonerskich opakowaniach, z dołączoną druk. informacją dot. figurki (w opisach nie ustrzeżono się błędów), ostatnie egz. sprzedawano bez opakowań. Łącznie 11 szt.:

a) adiutant polowy w ubiorze „wielkim” z lat 1828-1830, (fot. 435-436)

b) generał piechoty w ubiorze „wielkim” z lat 1828-1830, (fot. 435-436)

c) oficer wyższy Kwaternistrzostwa Generalnego w surducie, z lat 1815-1820, (fot. 435-436)

- d) oficer wyższy Pułku Grenadierów Gwardii Królewsko-Polskiej w ubiorze służb., z lat 1828-1830, (fot. 435-436)
 - e) szeregowy wołyżerów piechoty liniowej w ubiorze letnim „zupełnym” z lat 1815-1826, (fot. 435-436)
 - f) kanonier artylerii konnej, w ubiorze służb. z lat 1827-1831 [kilka elementów ewidentnie błędnych], (fot. 435-436)
 - g) oficer niższy 2. p. uł. w ubiorze służb., z lat 1824-1831, (fot. 437-438)
 - h) szeregowy 2. p. uł. w ubiorze służb., z lat 1824-1831, (fot. 437-438)
 - i) szeregowy wołyżerów I batalionu 4. p.piech. lin. (słynnych „czwartaków”), w ubiorze służb. „zupełnym”, z lat 1828-1831, (fot. 437-438)
 - j) szeregowy 2. komp. wołyżerskiej (II batalionu) 4. p.piech. lin. w ubiorze zimowym polowym, z lat 1828-1831, (fot. 437-438)
 - k) podoficer 2. komp. grenadierskiej (II batalionu) 4. p.piech. lin. w ubiorze zimowym do służby garnizonowej (wartowniczej), z lat 1828-1830, (fot. 437-438)
- Zbior. TK, Słupsk.

Autorzy fotografii:

Ilona Łukjaniuk (Muz. Kosz.): 1-5, 104-105, 107, 110-122, 124-162, 166-168, 170-171, 175, 195-196, 218-227, 244, 268, 321-377, 380-390, 420, 431-438.

Krzysztof Jedynak (Muz. Kosz.): 6-103, 179-194, 203-217, 228-243, 245-263, 269-320, 378-379, 391-419, 421-430.

Zbigniew Adam Mroczek: 106, 108-109, 123, 163-165, 169, 172-174.

Fotografie 176-178 i 197-202 zostały udostępnione do publikacji w formie kopii cyfrowych przez Bibliotekę Raczyńskich w Poznaniu.

FOT. 1

FOT. 2

FOT. 3

FOT. 4

FOT. 5

FOT. 6

FOT. 7

FOT. 8

FOT. 9

FOT. 10

FOT. 11

FOT. 12

FOT. 13

FOT. 14

FOT. 15

FOT. 16

FOT. 17

FOT. 18

FOT. 19

FOT. 20

FOT. 21

FOT. 22

FOT. 23

FOT. 24

FOT. 25

FOT. 26

FOT. 27

FOT. 28

FOT. 29

FOT. 30

FOT. 31

FOT. 32

FOT. 33

FOT. 34

FOT. 35

FOT. 36

FOT. 37

FOT. 38

FOT. 39

FOT. 41

FOT. 40

FOT. 42

FOT. 43

FOT. 44

FOT. 45

FOT. 46

FOT. 47

FOT. 48

FOT. 49

FOT. 50

FOT. 51

FOT. 52

FOT. 53

FOT. 54

FOT. 55

FOT. 56

FOT. 57

FOT. 58

FOT. 59

FOT. 60

FOT. 61

FOT. 62

FOT. 63

FOT. 64

FOT. 65

FOT. 66

FOT. 67

FOT. 68

FOT. 69

FOT. 70

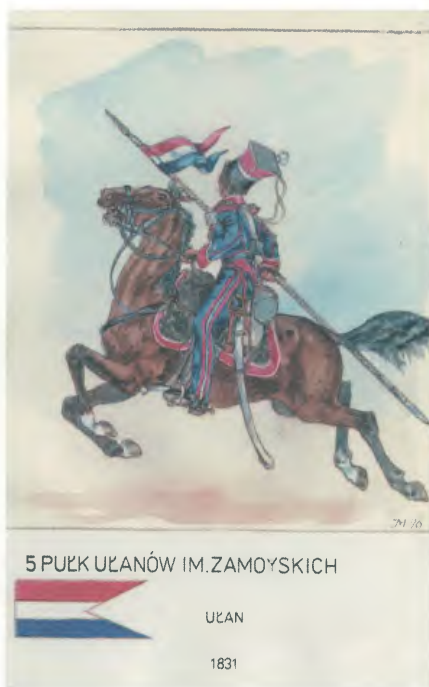
FOT. 71

FOT. 72

FOT. 73

5 PUŁK ULANÓW IM. ZAMOYSKICH

ULAN

1831

FOT. 74

6 PUŁK ULANÓW „DZIECI WARSZAWSKICH”

ULAN

1831

FOT. 75

7 PUŁK ULANÓW

POCZĄTKOWO 2 PUŁK JAZDY
AUGUSTOWSKIEJ

ULAN

1831

FOT. 76

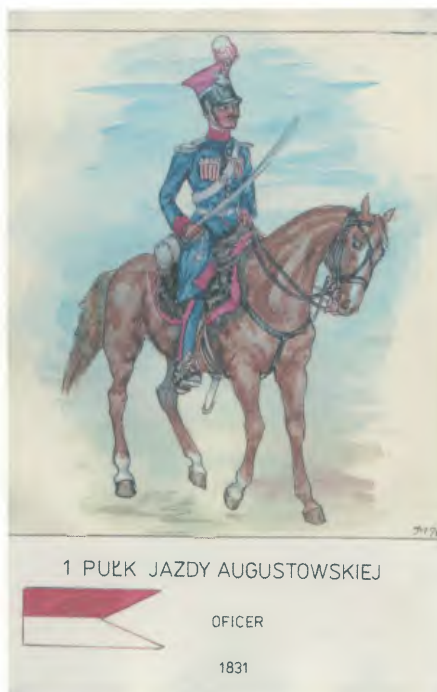
FOT. 77

FOT. 78

FOT. 79

FOT. 80

FOT. 81

FOT. 82

FOT. 83

FOT. 84

FOT. 85

FOT. 86

FOT. 87

FOT. 88

PUŁK JAZDY PODŁASKIEJ
STRZELCY KONNI PUŁKOWNIKA J. KUSZŁA
STRZELEC
1831

FOT. 89

PUŁK JAZDY POZNAŃSKIEJ
UŁAN
1831

FOT. 90

1 PUŁK JAZDY SANDOMIERSKIEJ
UŁAN
1831

FOT. 91

PUŁK JAZDY WOŁYŃSKIEJ
KAPITAN
1831

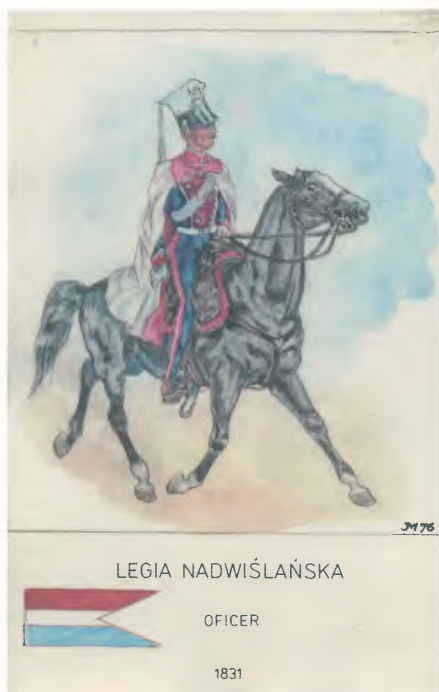
FOT. 92

FOT. 93

FOT. 94

FOT. 95

FOT. 96

PUŁK KRAKUSÓW IM. KS. J. PONIATOWSKIEGO

OFICER

1831

FOT. 97

STRZELCY CELNI SANDOMIERSCY

PŁK. E. GROTHUSA

STRZELEC KONNY

1831

FOT. 98

SZWADRON „ZŁOTEJ CHIRAGWI”

URŁAN

1831

FOT. 99

PUŁK WOLNYCH KOZAKÓW

OFICER

1831

FOT. 100

DYWIZJON KARABINIERÓW
PRZED POWSTANIEM - KORPUS ŻANDARMERII
KARABINIER
1831

FOT. 101

GUARDIA HONOROWA
AKADEMICKA
GUARDZISTA KONNY
1831

FOT. 102

ŻANDARMERIA KONNA
PODOFICER

1831

FOT. 103

FOT. 104

FOT. 105

FOT. 106

FOT. 107

FOT. 108

FOT. 109

FOT. 110

FOT. 111

FOT. 112

FOT. 113

FOT. 114

FOT. 115

FOT. 116

FOT. 117

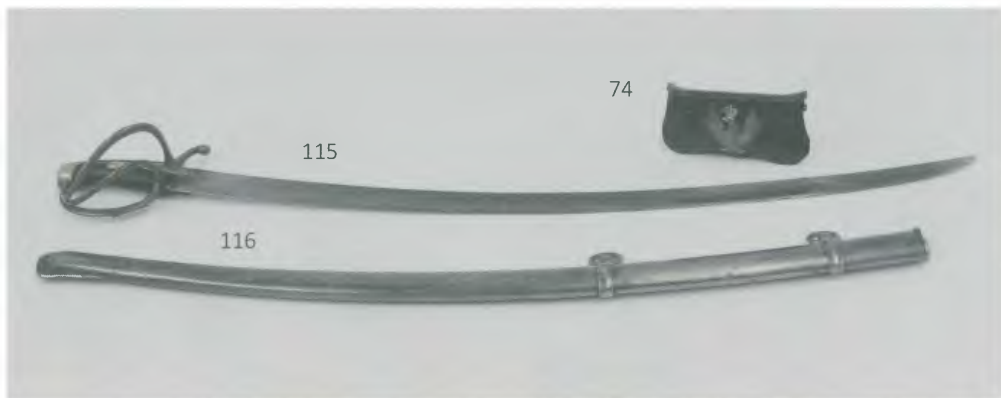
FOT. 118

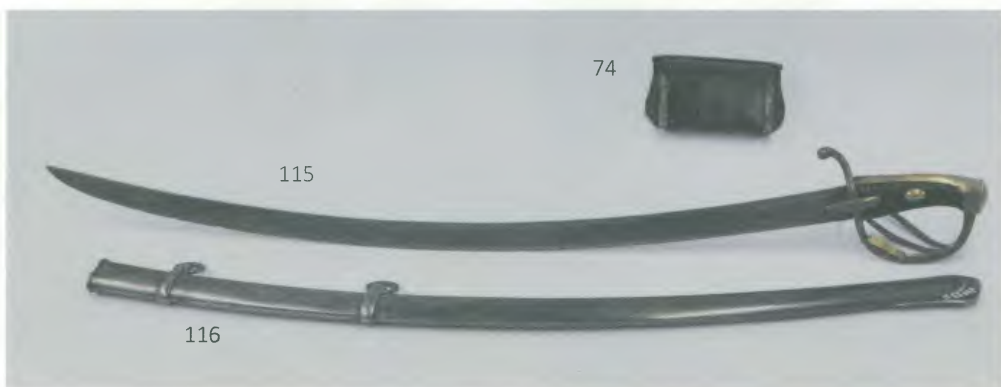
FOT. 119

FOT. 120

FOT. 121

FOT. 122

FOT. 123

FOT. 124

FOT. 125

FOT. 126

FOT. 127

FOT. 128

FOT. 129

FOT. 130

FOT. 131

FOT. 132

FOT. 133

FOT. 134

FOT. 135

FOT. 136

FOT. 137

FOT. 138

FOT. 139

FOT. 140

FOT. 141

FOT. 142

FOT. 143

FOT. 144

FOT. 145

FOT. 146

FOT. 147

FOT. 148

FOT. 149

FOT. 150

FOT. 151

FOT. 152

FOT. 153

FOT. 154

FOT. 155

FOT. 156

PAPACHA KOZACKA

FOT. 157

FOT. 158

FOT. 159

FOT. 160

FOT. 161

FOT. 162

FOT. 163

FOT. 164

FOT. 165

FOT. 166

FOT. 167

FOT. 168

FOT. 170

FOT. 169

FOT. 171

FOT. 172

FOT. 173

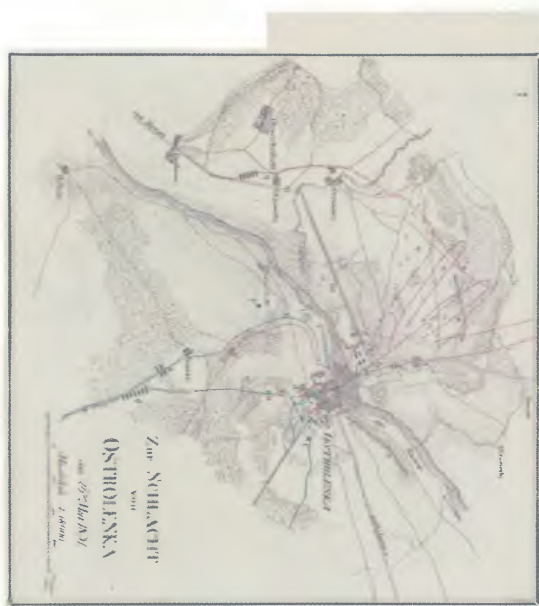
FOT. 174

FOT. 175

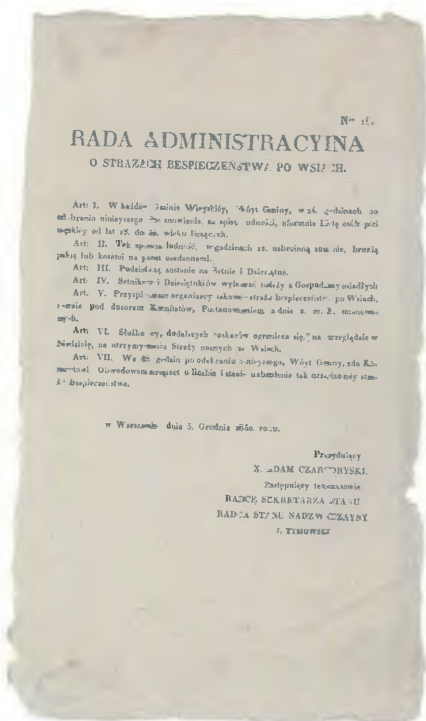
FOT. 176

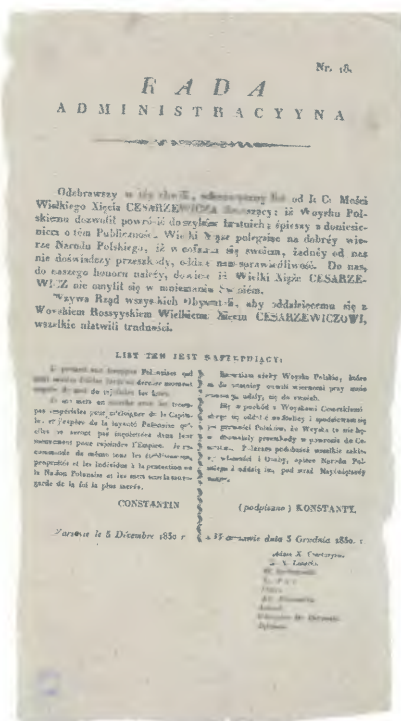
FOT. 177

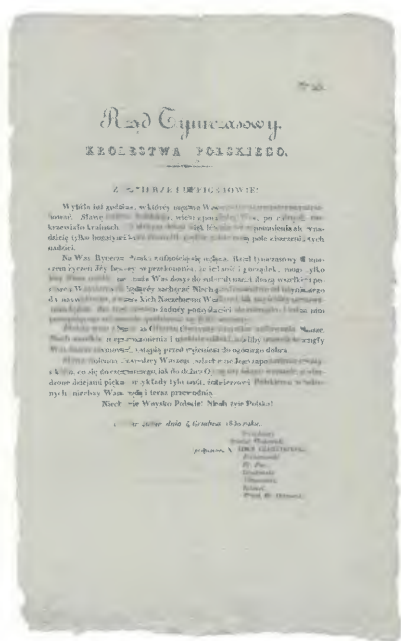
FOT. 178

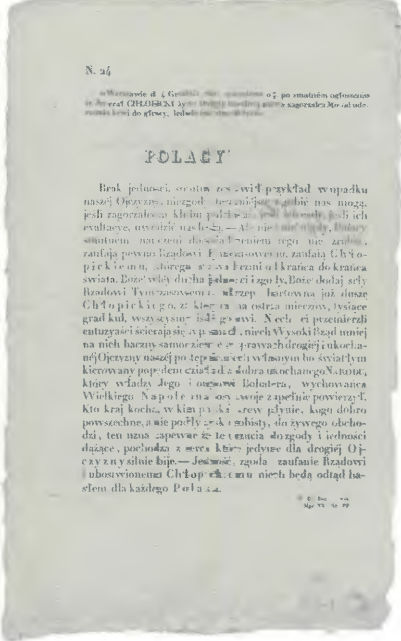
FOT. 179

FOT. 180

FOT. 181

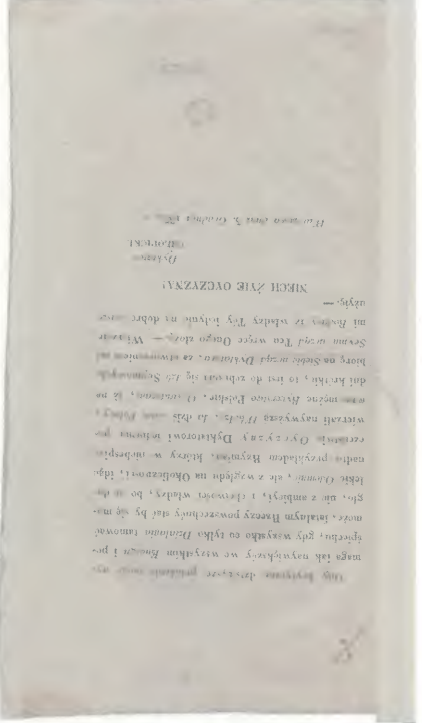
FOT. 182

FOT. 185

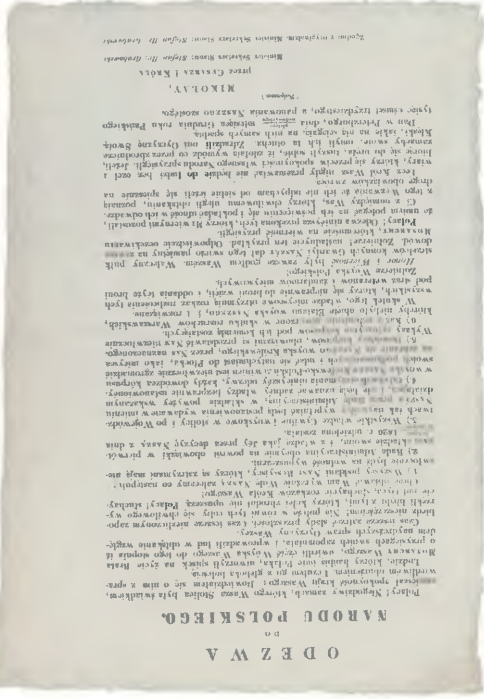

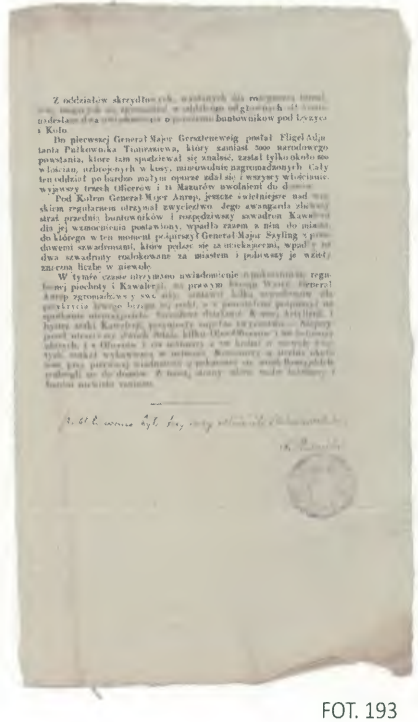
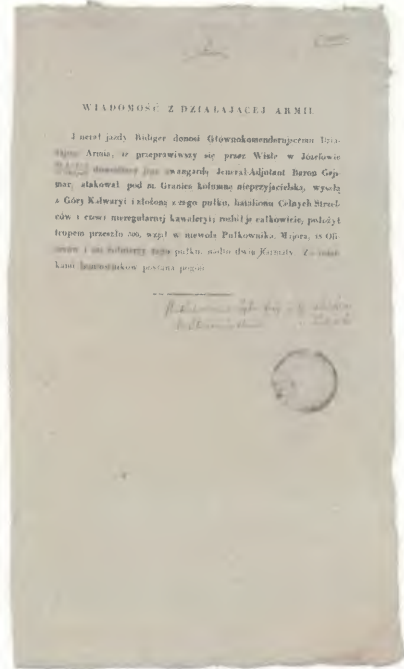
FOT. 186

FOT. 183

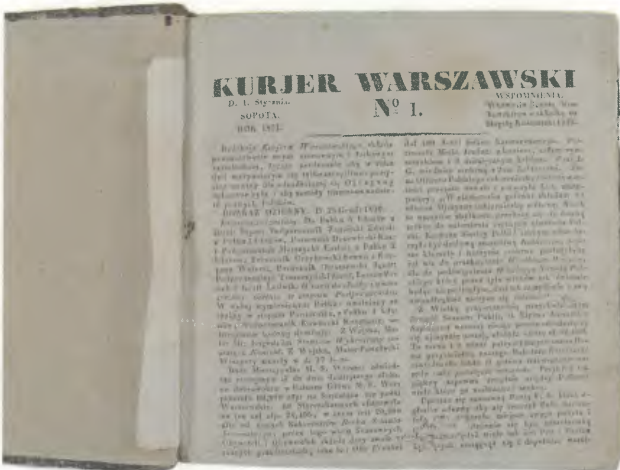
FOT. 184

FOT. 195

FOT. 196

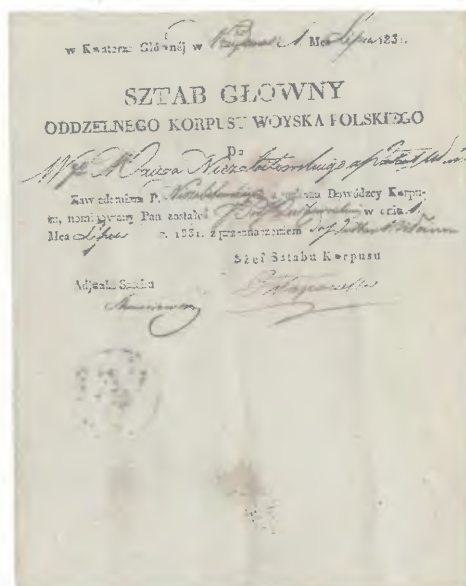
FOT. 197

FOT. 198

FOT. 203

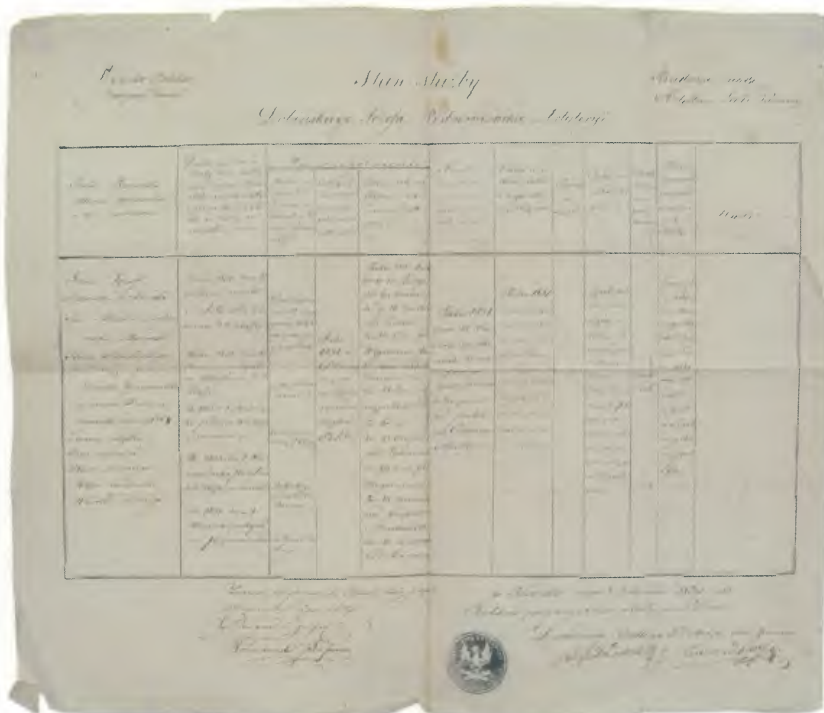
FOT. 204

FOT. 205

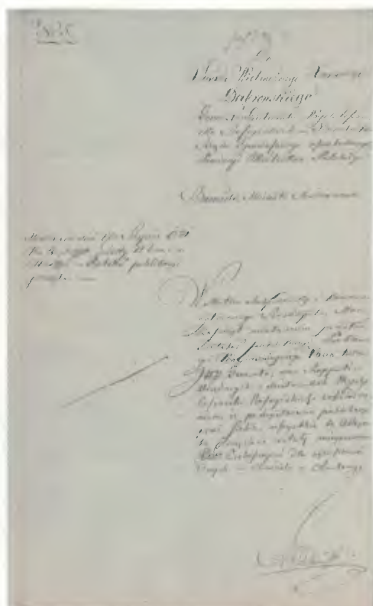

FOT. 206

FOT. 237

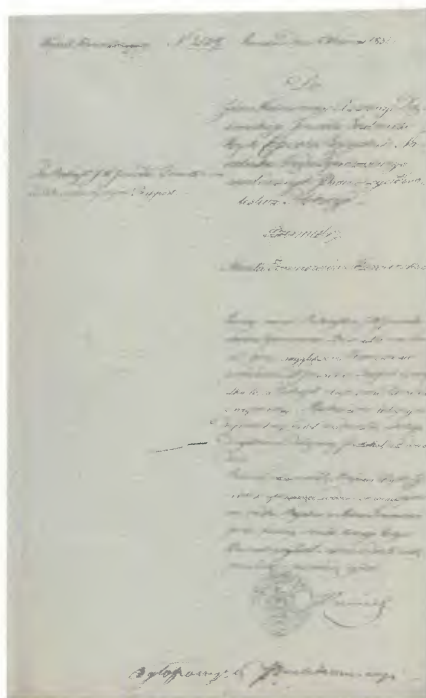
FOT. 208

FOT. 209

FOT. 210

FOT. 211

FOT. 212

FOT. 213

FOT. 214

FOT. 215

FOT. 216

FOT. 217

FOT. 218

FOT. 219

FOT. 220

FOT. 221

FOT. 222

FOT. 223

FOT. 224

FOT. 225

FOT. 226

FOT. 227

LWOWSKA KONNA GWARDIA NARODOWA

GWARZYSTA

1848

FOT. 228

2 PUŁK UŁANÓW
LEGIONU POLSKIEGO NA WĘGRZECH

OFICER

1848

FOT. 229

1 PUŁK KOZAKÓW OTOMAŃSKICH
SADYKA-PASZY CZAJKOWSKIEGO

KOZAK

1853

FOT. 230

PUŁK DRAGONÓW OTOMAŃSKICH
POLSKI PUŁK W ARMII TURECKIEJ

OFICER

1855

FOT. 231

FOT. 232

FOT. 233

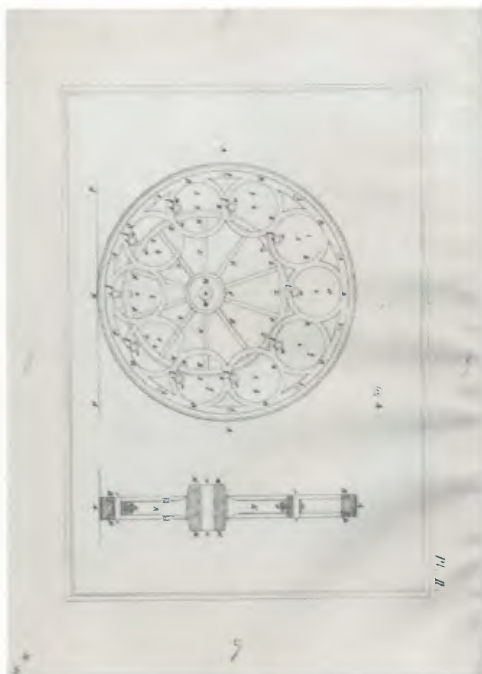
FOT. 234

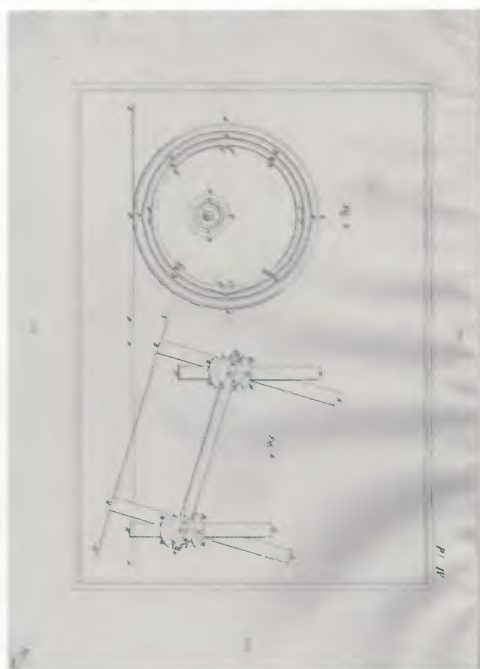
FOT. 235

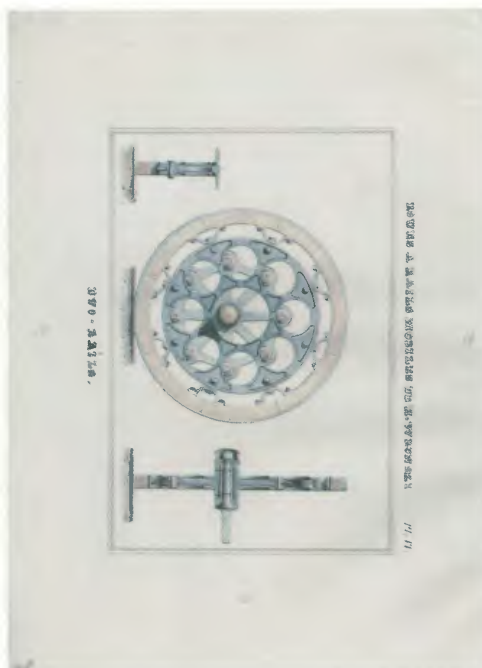
FOT. 236

FOT. 237

FOT. 238

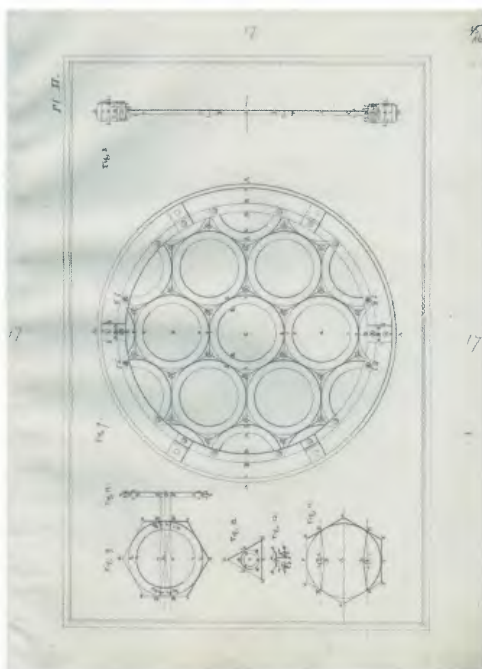
FOT. 239

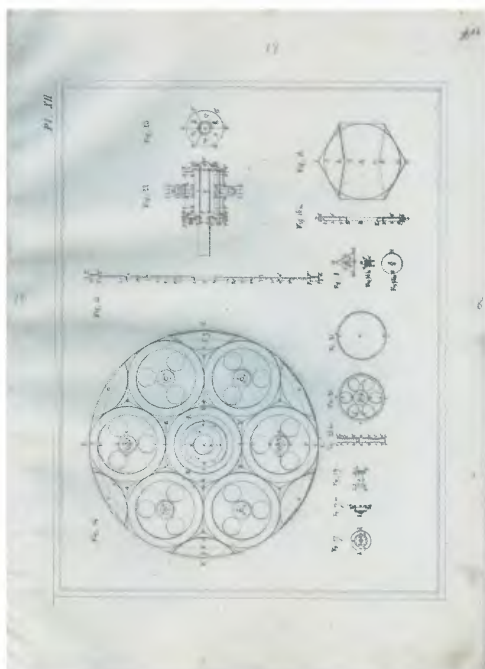
FOT. 240

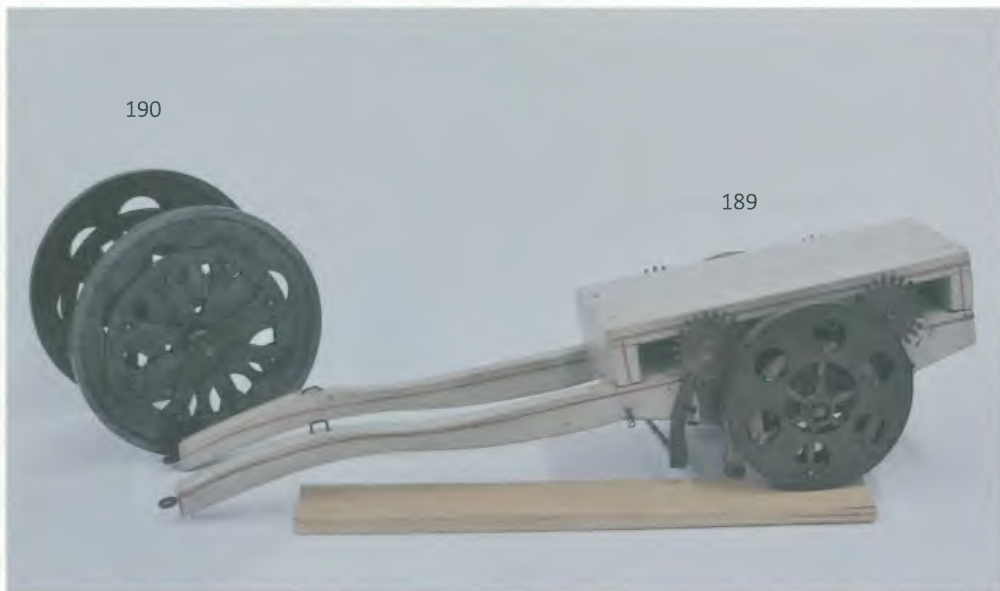
FOT. 241

FOT. 242

FOT. 243

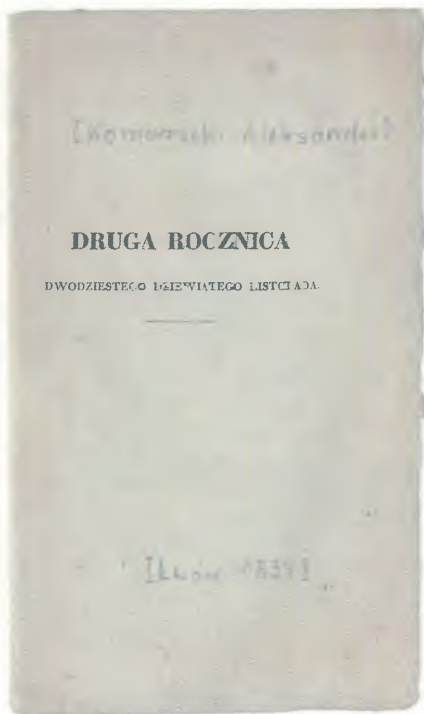
FOT. 244

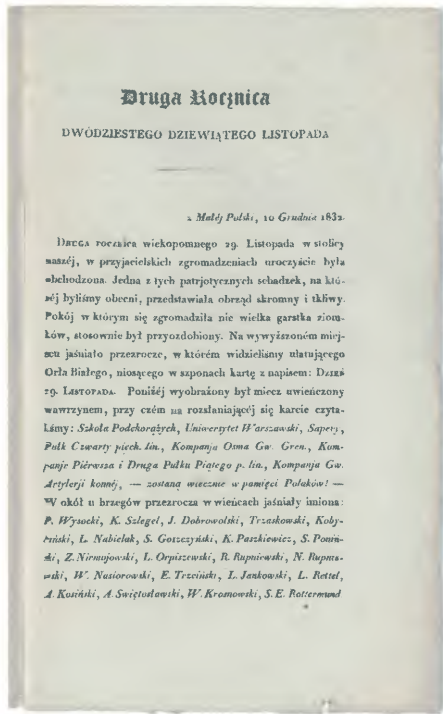
FOT. 245

FOT. 246

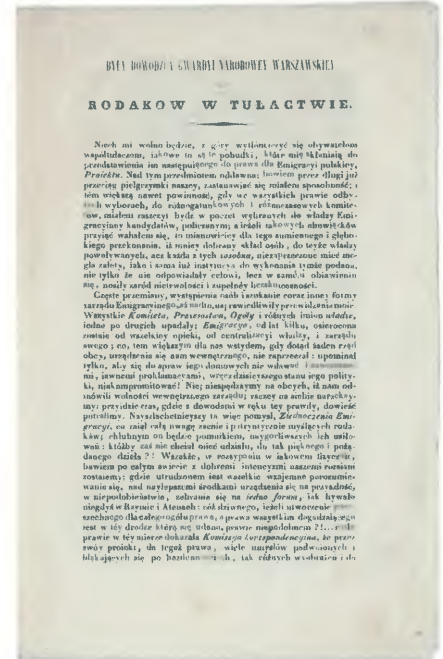
FOT. 247

FOT. 248

FOT. 249

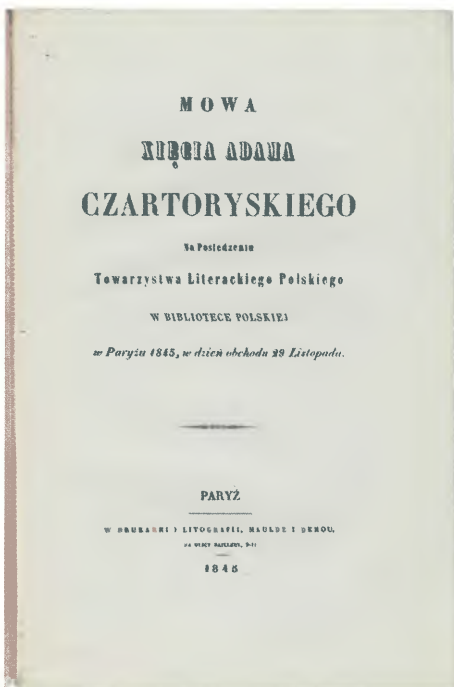
FOT. 250

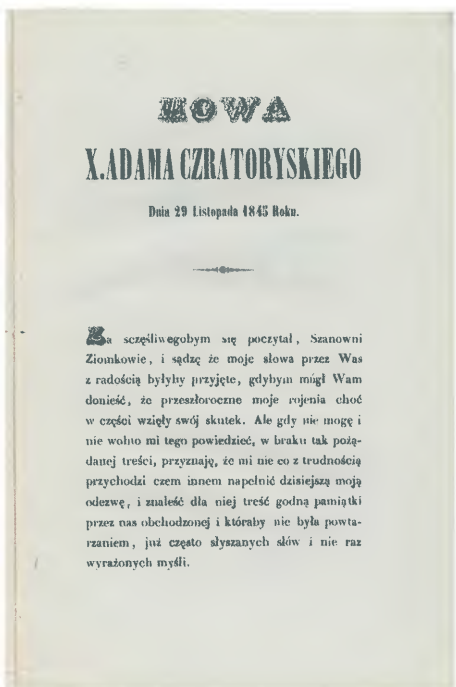
FOT. 251

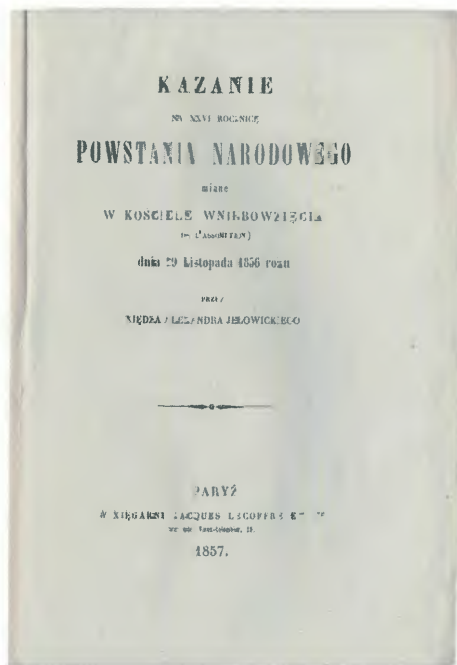
FOT. 252

FOT. 253

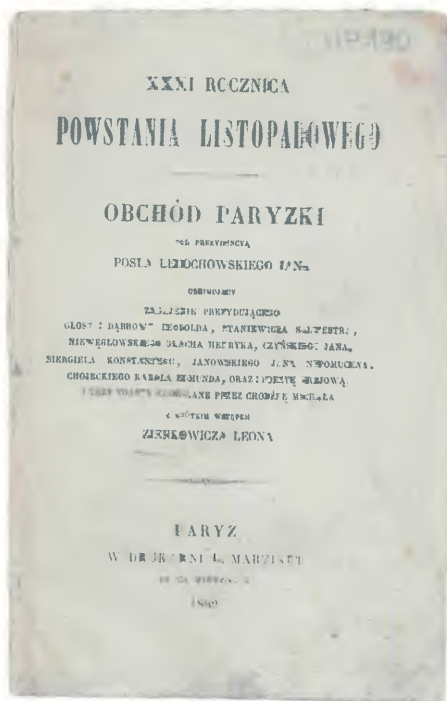
FOT. 254

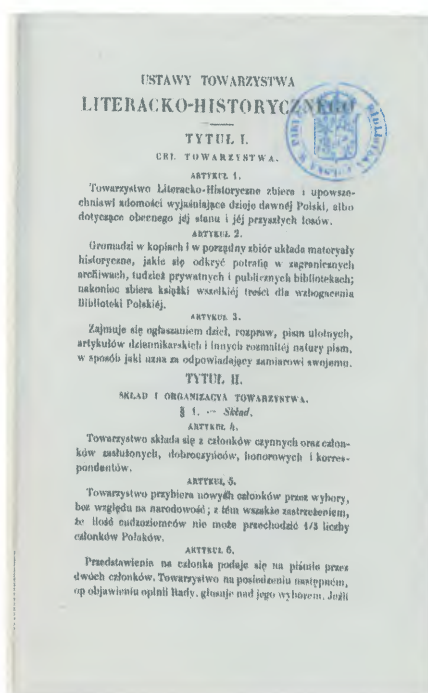
FOT. 255

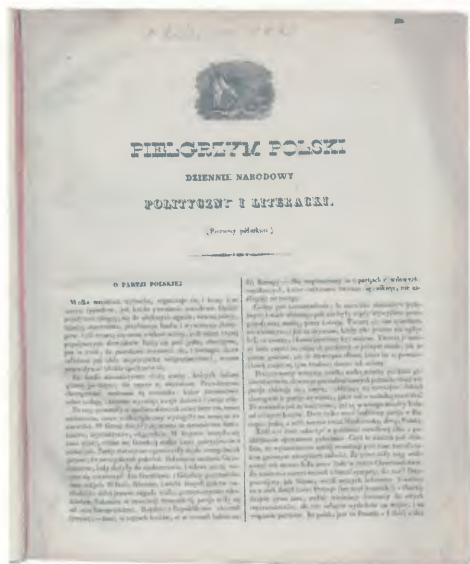
FOT. 256

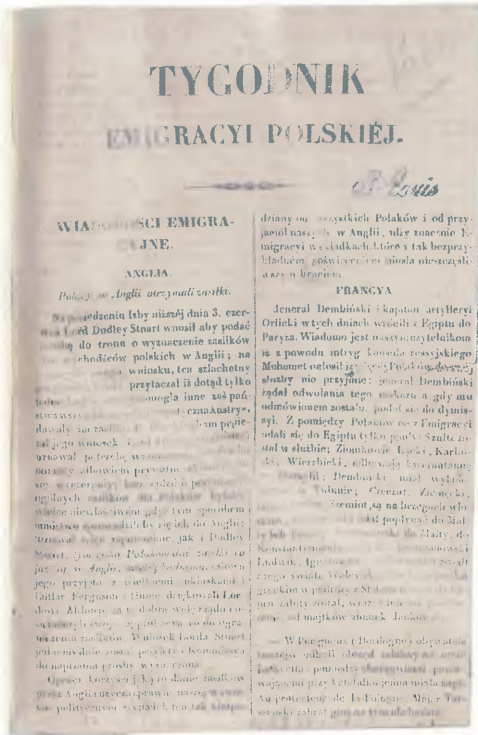
FOT. 257

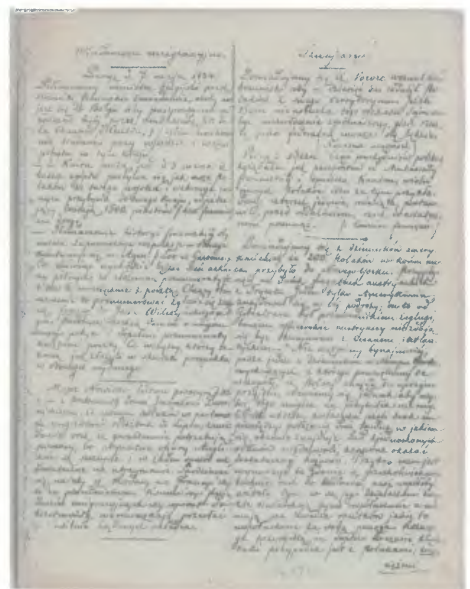
FOT. 258

FOT. 259

FOT. 260

FOT. 261

FOT. 262

LES
POLONAIS
ET
LES POLONAISES
DE LA RÉVOLUTION
DU 29 NOVEMBRE 1830.

Portraits

ACCOMPAGNÉS D'UNE BIOGRAPHIE POUR CHAQUE PORTRAIT.

JOSEPH STRASZEWICK.

PARIS.
IMPRIMERIE DE CALDÉSIANERES.

LA
POLOGNE
LA PRUSSE
EN 1831.

PARIS.
PINARD, IMPRIMEUR DU COMITÉ POLONAIS,
RUE D'ANNOU-D'AUTREUIL, N° 8.
—
1831.

15
P. C. Brooks
July 12, 1832

HISTORY

OF THE

LATE POLISH REVOLUTION,

AND THE

EVENTS OF THE CAMPAIGN.

BY JOSEPH HORDYNSKI,

MAJOR OF THE 1ST POL. REGIMENT OF ARTILLERY, &c.

BOSTON:
PUBLISHED BY CARTER AND HENDER.

1833

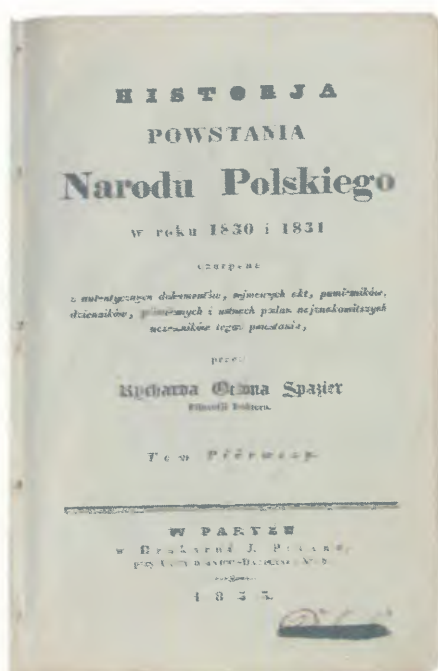
524

FOT. 271

FOT. 272

FOT. 273

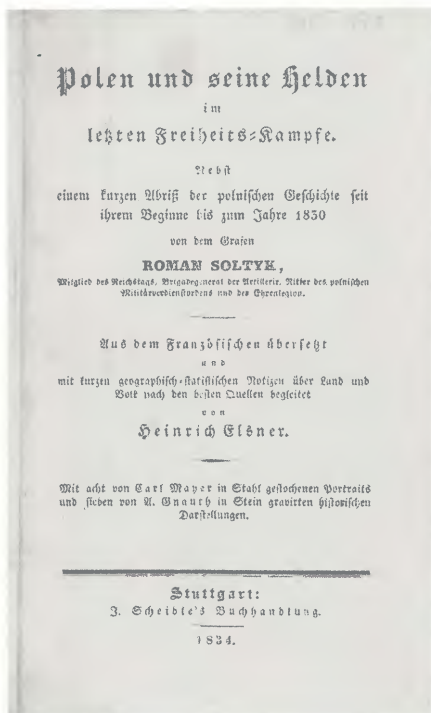
FOT. 274

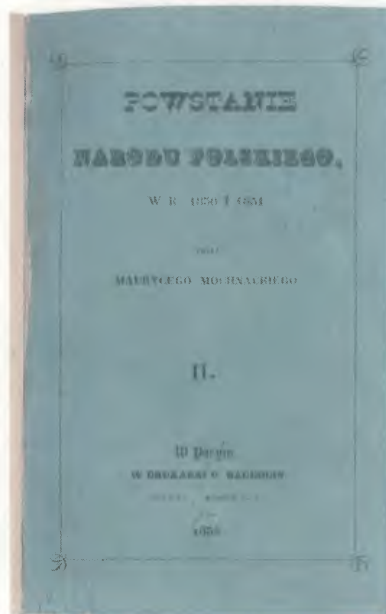
FOT. 275

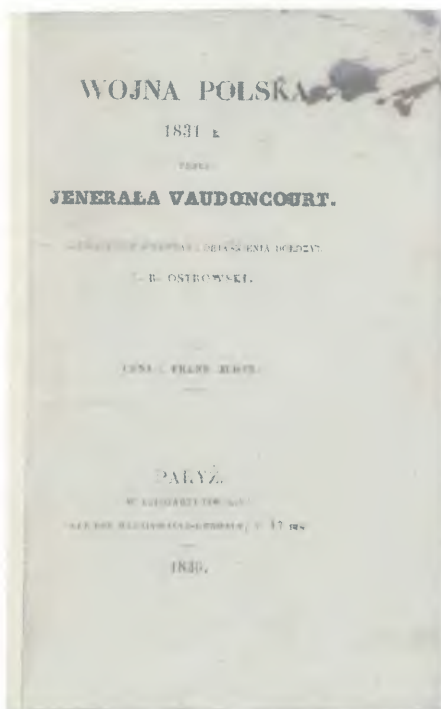
FOT. 276

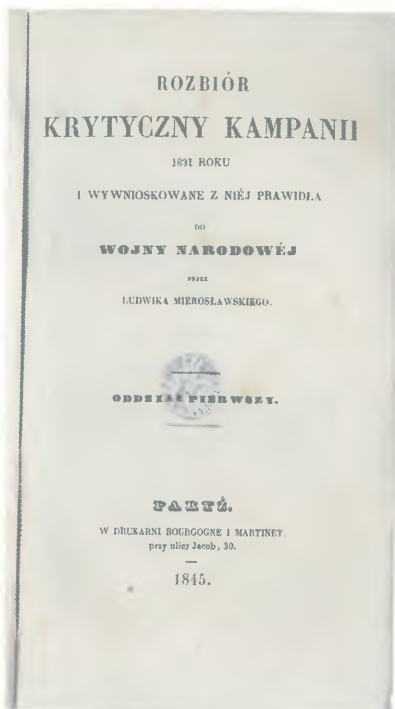
FOT. 277

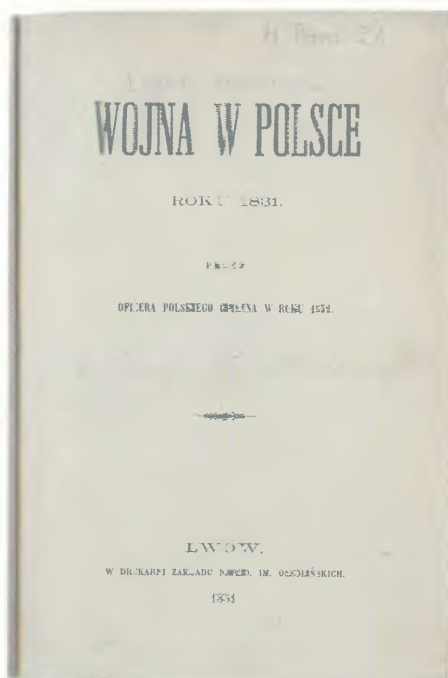
FOT. 278

FOT. 279

FOT. 280

FOT. 281

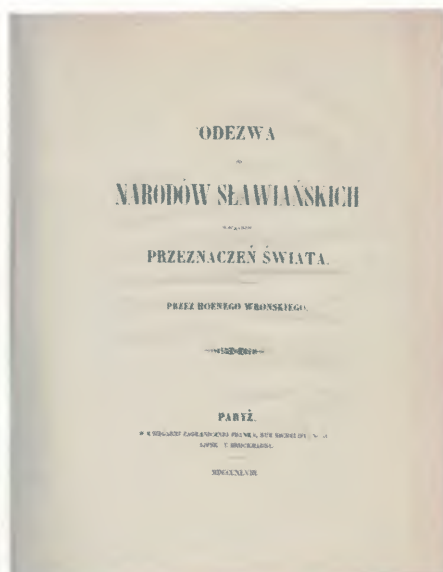
FOT. 282

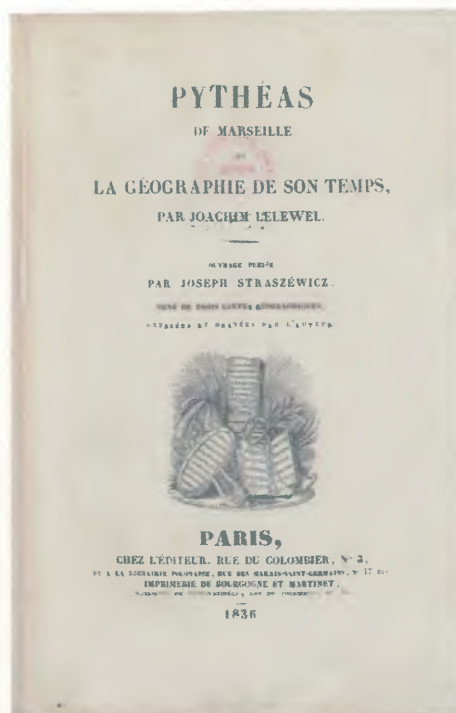
FOT. 283

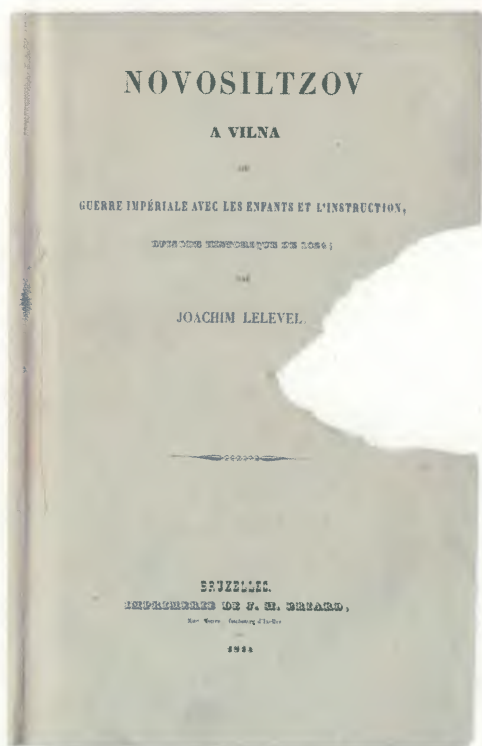
FOT. 284

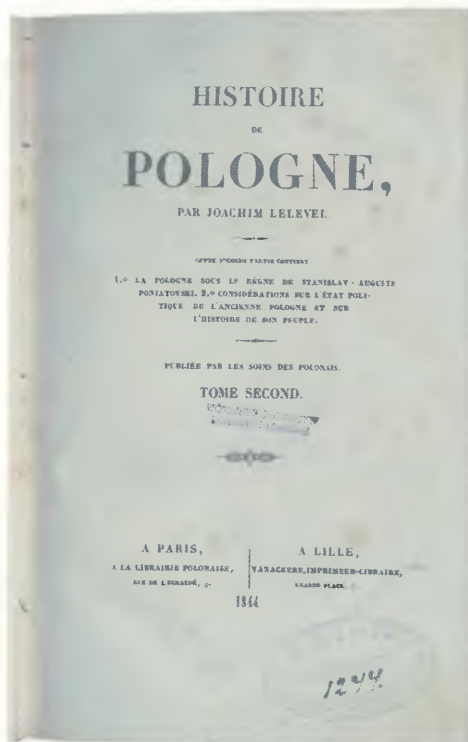
FOT. 285

FOT. 286

FOT. 287

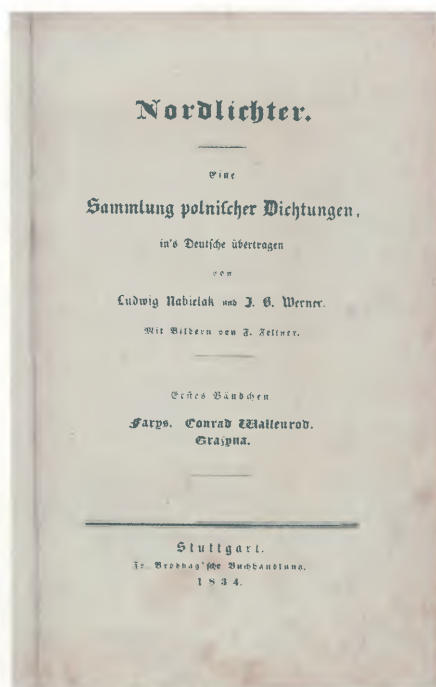
FOT. 288

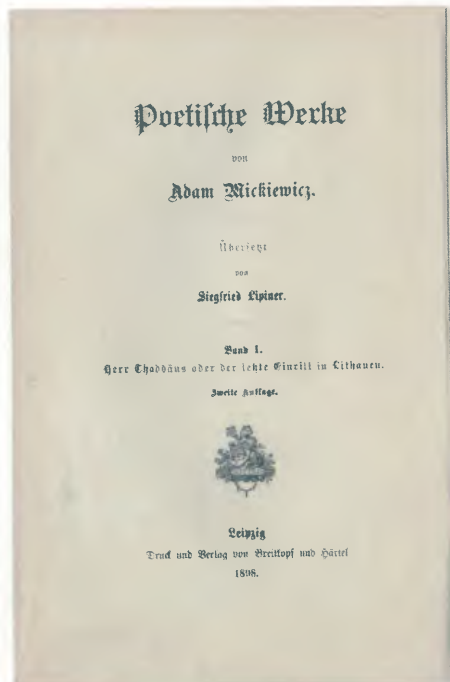
FOT. 289

FOT. 290

FOT. 291

FOT. 292

FOT. 293

FOT. 294

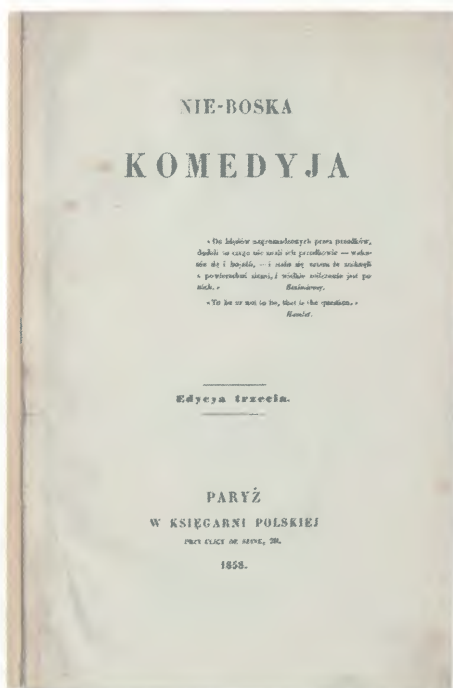
FOT. 295

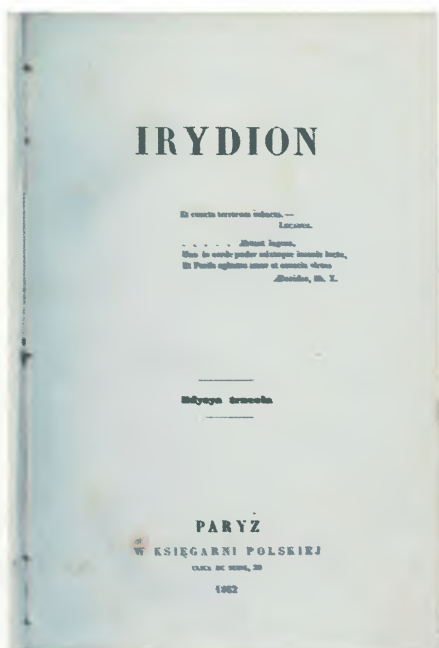
FOT. 296

FOT. 297

FOT. 298

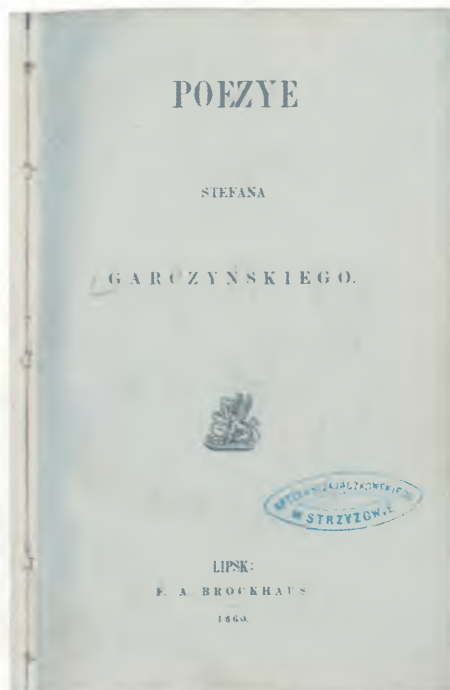
FOT. 299

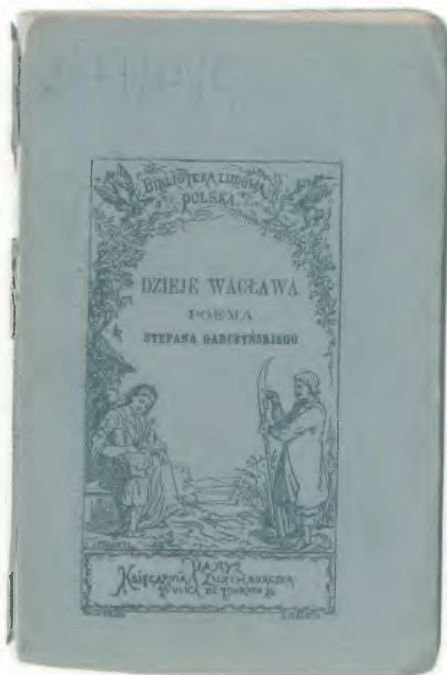
FOT. 300

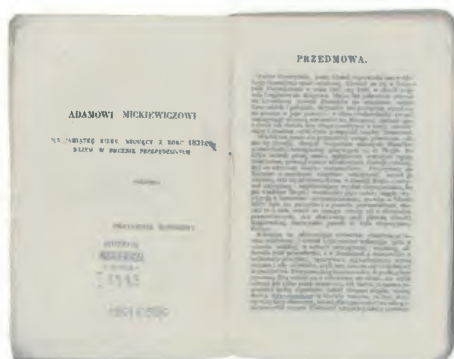
FOT. 301

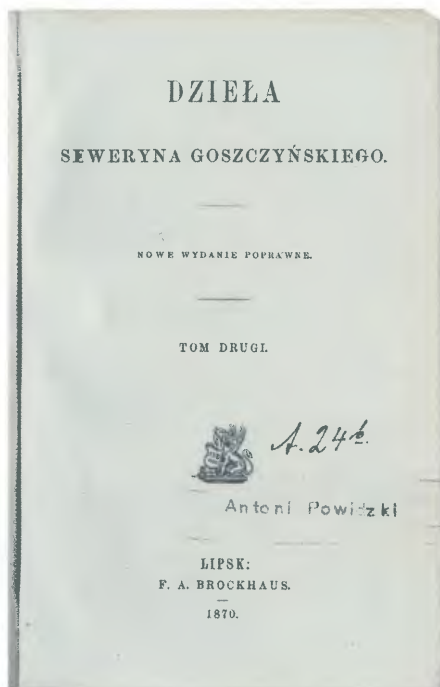
FOT. 302

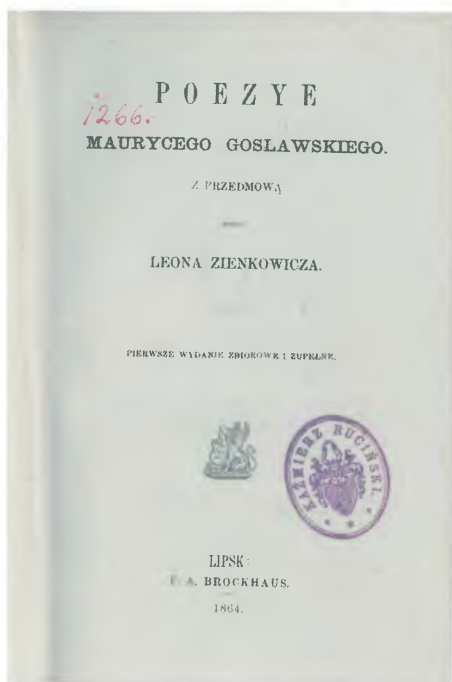
FOT. 303

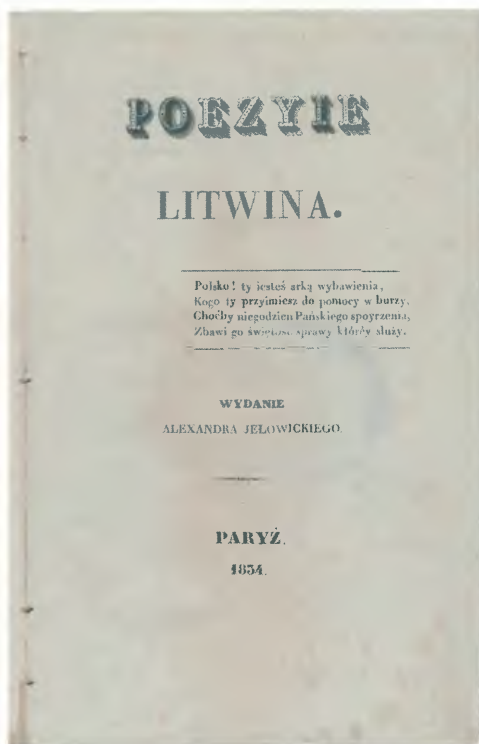
FOT. 304

FCT. 305

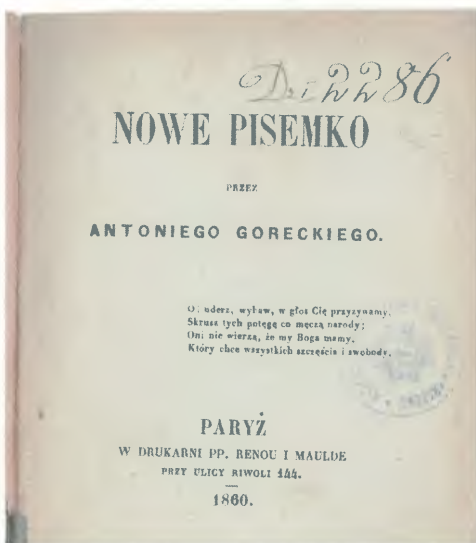
FOT. 306

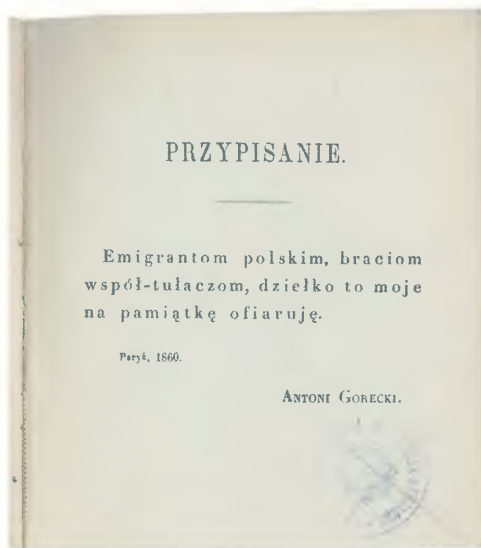
FOT. 307

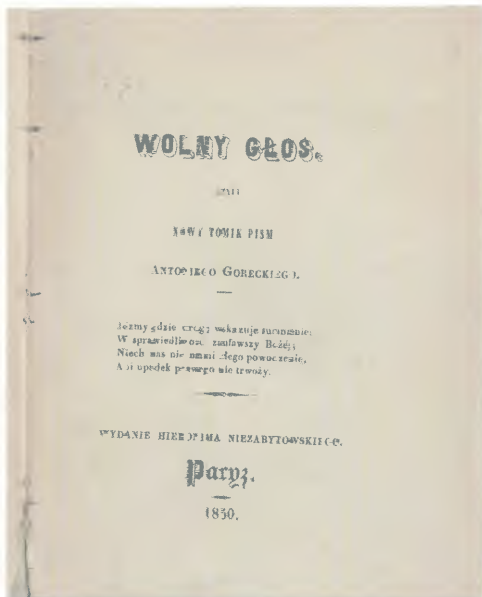
FOT. 308

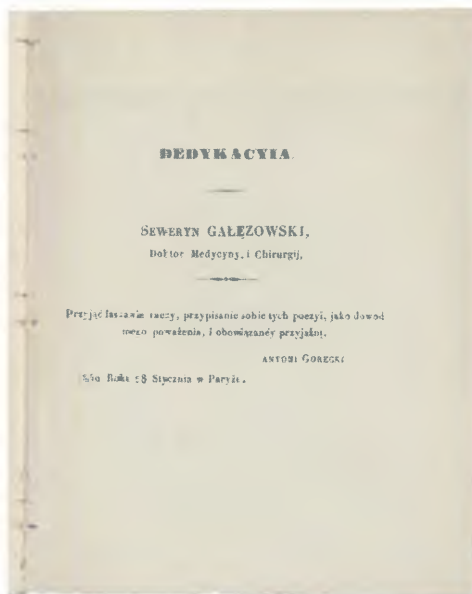
FOT. 309

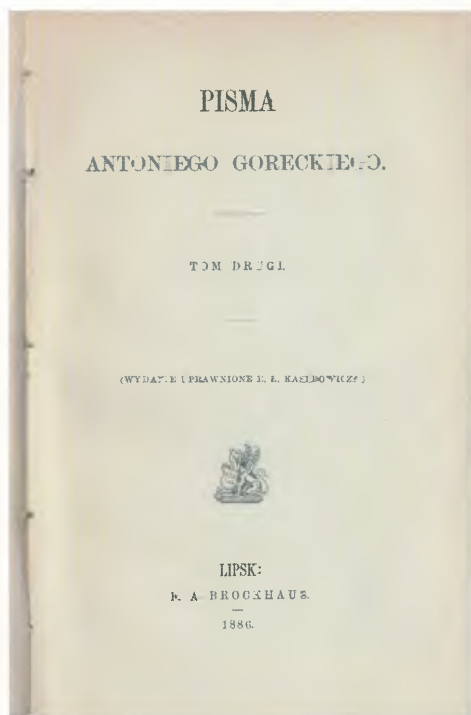
FOT. 310

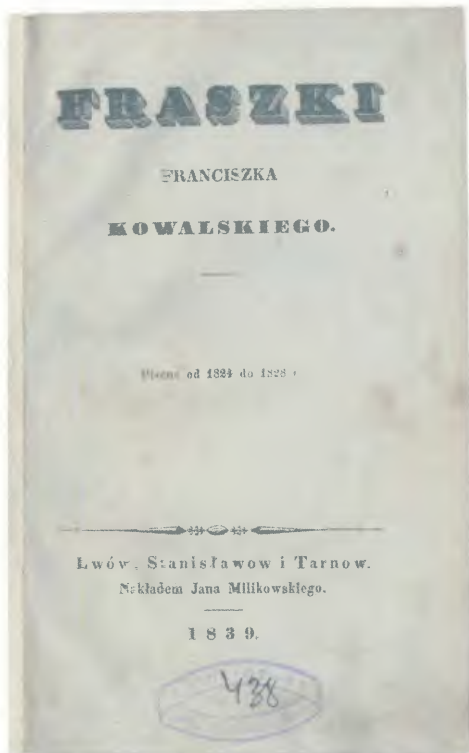
FOT. 311

FOT. 312

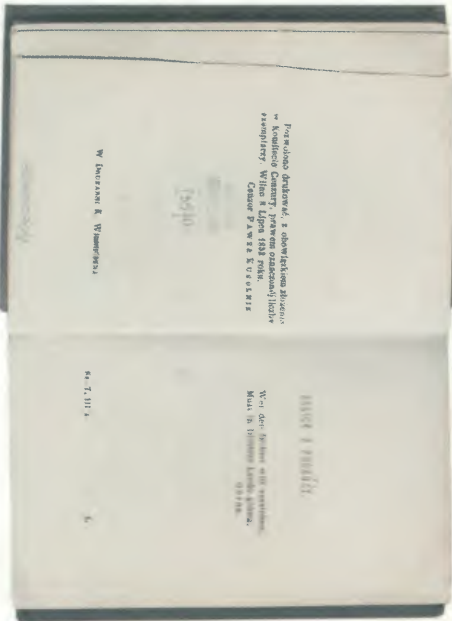
FOT. 313

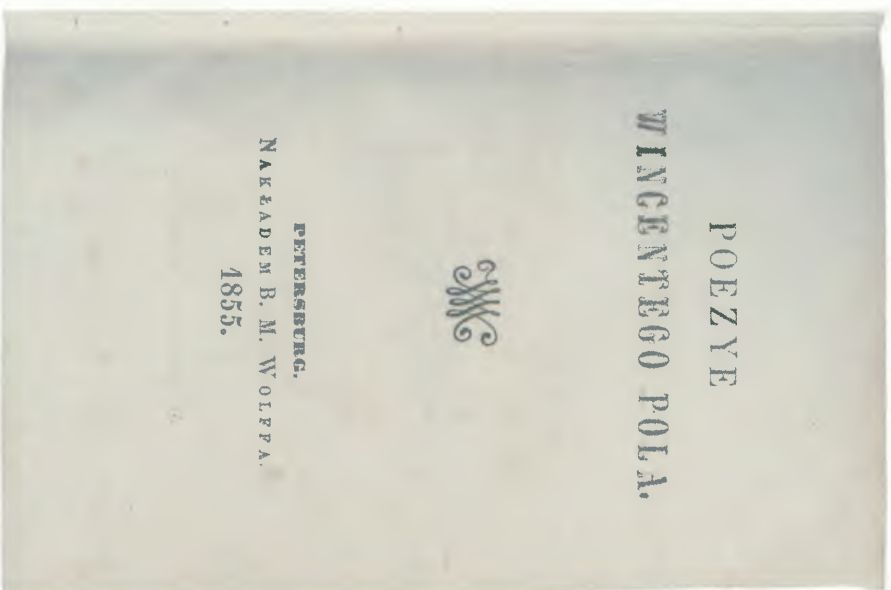
FOT. 314

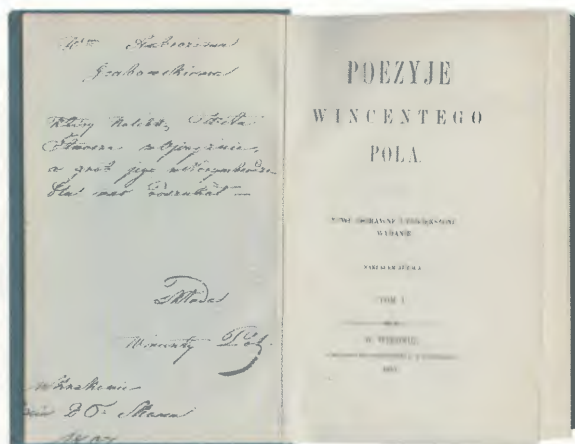
FOT. 315

FOT. 317

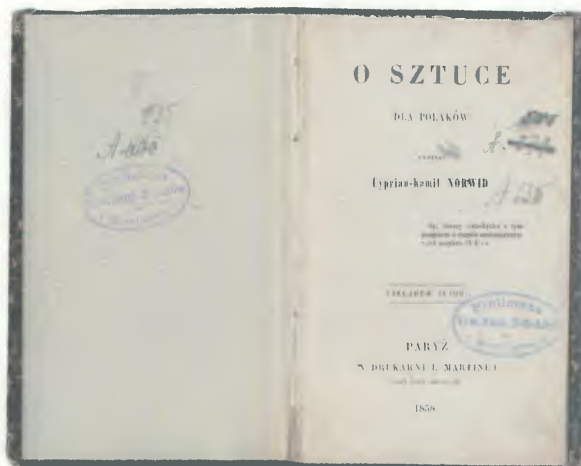
FOT. 316

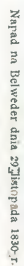
FOT. 318

FOT. 319

FOT. 320

Милка Петковичъ и Кръстьянъ на море Слънцето 20. II 1836

FOT. 324

FOT. 325

FOT. 326

FOT. 327

FOT. 328

Wojsko polskie podpowołańców Króla Józefa, smutna do ucieczki Moskali w bitwie pod Gróchowem, 1813 r.

FOT. 329

Szarża białych Kozaków.

FOT. 330

FOT. 331

W. Kossak mal.
BITWA POD GRÓCHOWEM I OBRONA OLSZYNKI (1831)

FOT. 332

Bitwa pod Grochowem 25 lutego 1831. Zniszczenie regimentu kirasjerów rosyjskich.

FOT. 333

Jazda Kaliska pod Grochowem.

Józef Kossak piox.

FOT. 334

BITWA POD GROCHOWEM W R. 1831.

FOT. 335

BITWA POD PRAGĄ W R. 1831.

FOT. 336

Wielka sobota 1861 r.
czyli obnoszenie sztandarów, zdobytych na nieprzyjacieli w bitwie pod Wawrem dnia 1 kwietnia.

FOT. 337

BITWA POD IGANIZAMI W R. 1831.

FOT. 339

Wawrzyniec, w dniu 1 kwietnia 1861 r. Wawrzyniec, w dniu 1 kwietnia 1861 r. Wawrzyniec, w dniu 1 kwietnia 1861 r.

FOT. 338

Wypisowcy rosyjscy.

FOT. 340

BITWA POD OSTROŁĘKĄ W R. 1831.

FOT. 341

Gen JÓZEF BEM POD OSTROŁĘKĄ W R. 1831.

FOT. 342

W. Krawiec pisał.

FOT. 343

J. Kossak mal.

REDUTA ORDONA 1831 R.

FOT. 344

W. Kossak pinx

Ze szturmu na Wole Warszawo 1831

FOT. 345

1831. Sowieci pod Sowborskiego w szturmu na Wola Warszawo

FOT. 347

FOT. 346

V. Guilbert. Szturm Warszawy w r. 1831.

FOT. 348

PODZIAŁ OLANSKI Z R. 1836

FOT. 349

Marsz czwartaków.

Walecznych tysiąc opuszcza Warszawę,
Przysięga kłócąc: naszym świadkiem Bóg!
Z bagnietem w rękę pójdziem w świętą spawę,
Śmierć namem łasem, niechaj zadrzy wróg!
Już dobosz zagrzmiął, już sojusz zawarty,
Z panewkę próżną idzie w łój pulk czwarty.

Wiadoma światu ta sławna Olszyna,
Gdzie nieprzyjaciół twardym murem stał;
Paszoz tysiąc ziele, rzeź się krowa waszczyna,
Już mur zwalony, nie padł ani strzał.
Okropny postrach poniósł tłum rozarty,
Spokojnie wrócił do Pragi pulk czwarty.

Pod Ostrołęką wróg się dumnie zrywa,
Otażo wolnych dzikiej hordy wał;
Śmierć albo życie, tu wyboru niema.
Z bagnietem w rękę, nie padł ani strzał
I już dla naszych odwrót jest otwarty,
I któż to zdziałał? a był to pulk czwarty!

FOT. 350

FOT. 352

FOT. 351

FOT. 353

FOT. 354

FOT. 355

FOT. 356

FOT. 358

FOT. 357

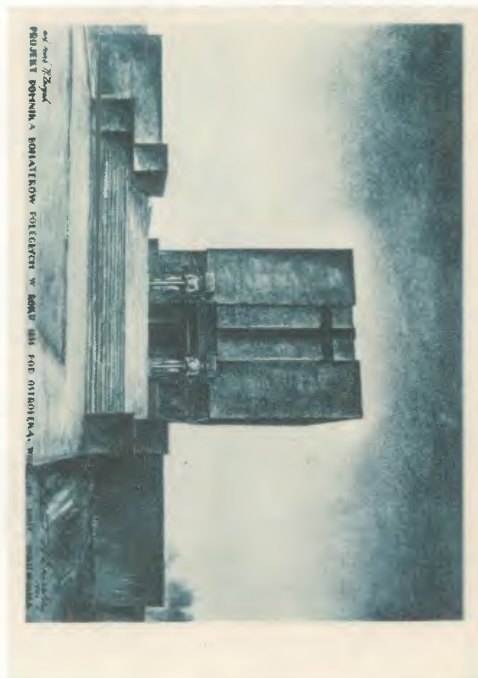
Bohaterowie Powstań 1830-1831.

FOT. 360

Tulacz Polski szuka schronienia za obcej ziemi.

FOT. 359

Pomnik Bohaterów Politycznych w Warszawie

FOT. 361

KM-1008315

FOT. 362

FOT. 363

FOT. 364

FOT. 365

FOT. 366

320

321

FOT. 367

320

321

FOT. 368

FOT. 371

FOT. 369

FOT. 370

I Drużyna Harcerok
m. Ewimbr Flakot
z Nurey Sok
Hufiec: Koniuchów
Chorągiew łowczańska
rok 1947
16.

FOT. 372

FOT. 374

FOT. 373

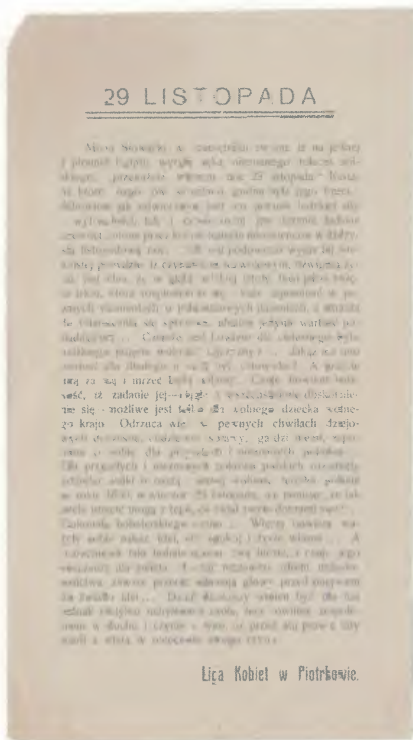
FOT. 375

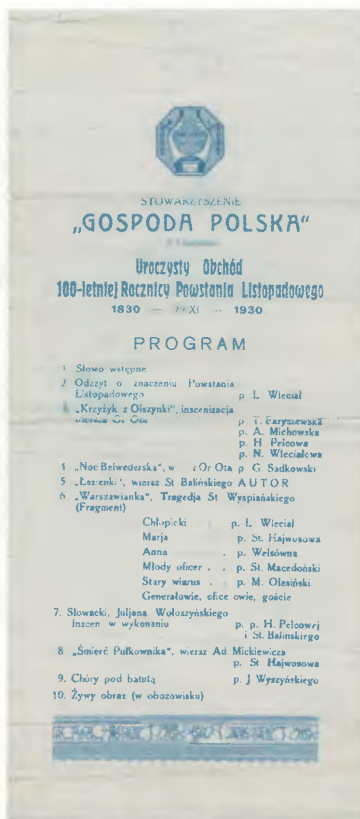
FOT. 376

FOT. 377

FOT. 378

FOT. 379

FOT. 380

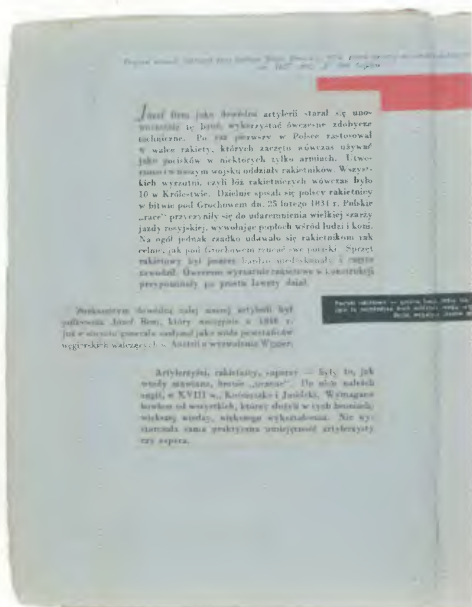
FOT. 381

FOT. 382

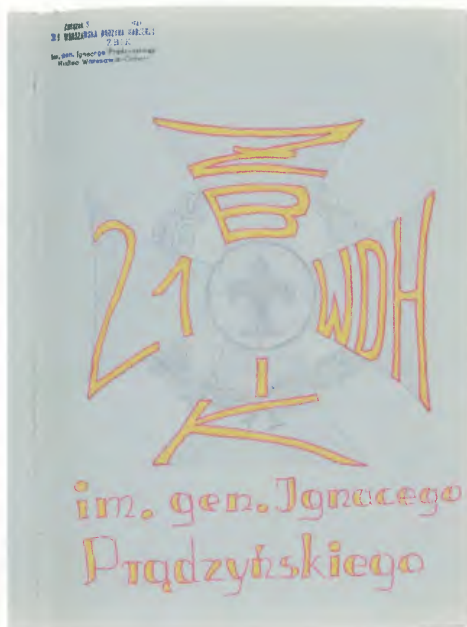
FOT. 383

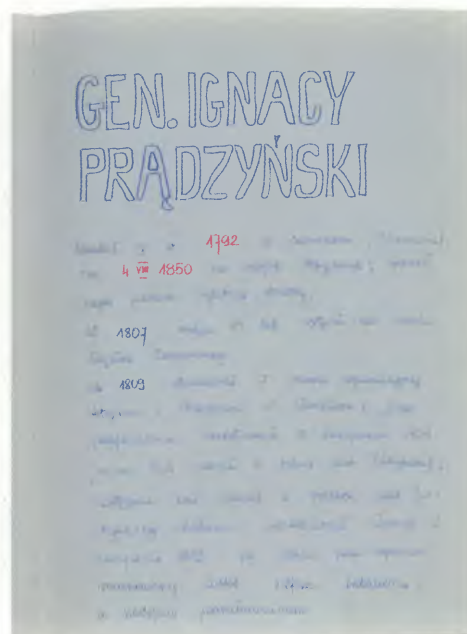
FCT 384

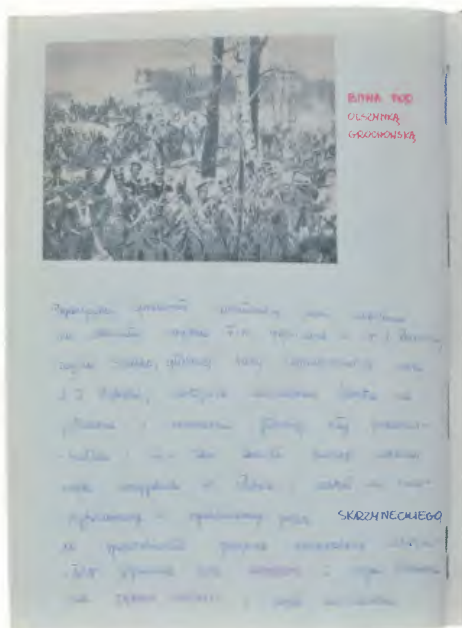
FOT. 385

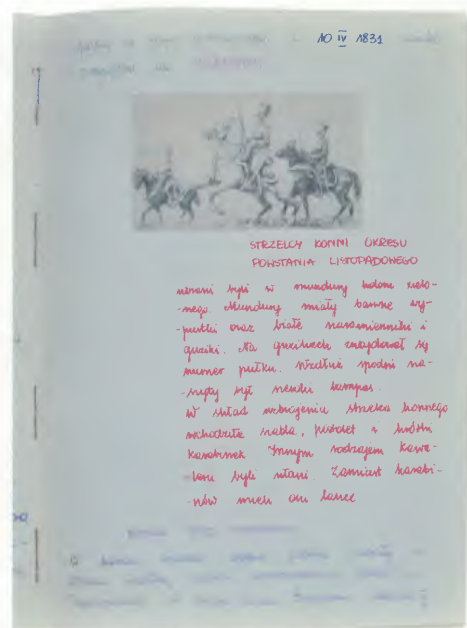
FOT. 386

FOT. 387

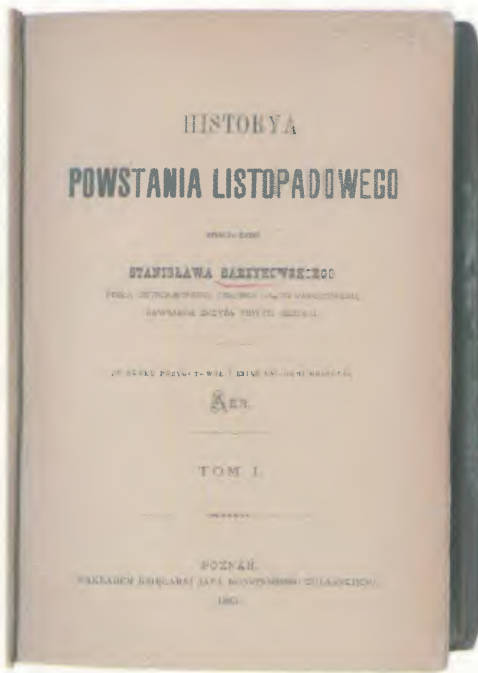
FOT. 388

FOT. 389

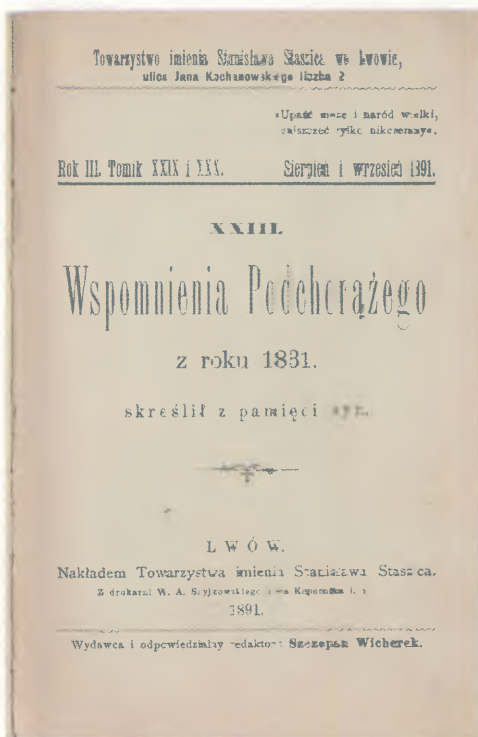
FOT. 390

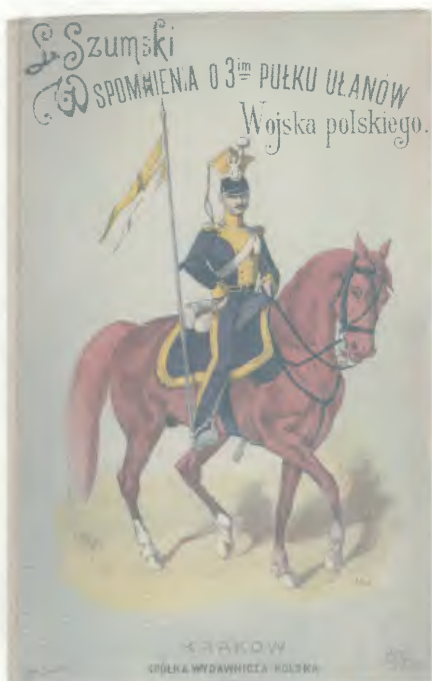
FOT. 391

FOT. 392

FOT. 393

FOT. 394

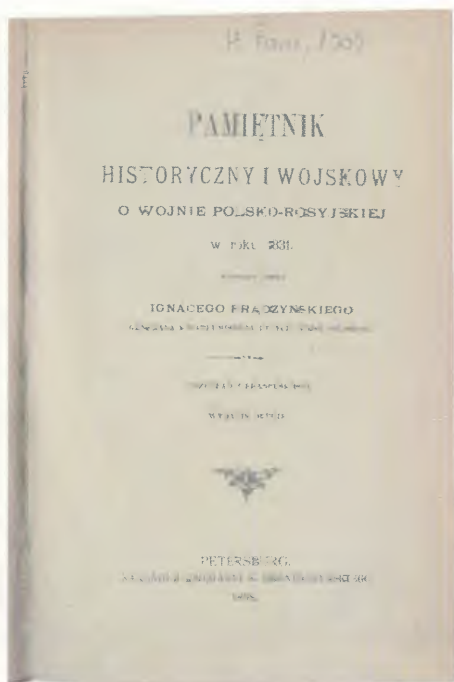
FOT. 395

FOT. 396

FOT. 397

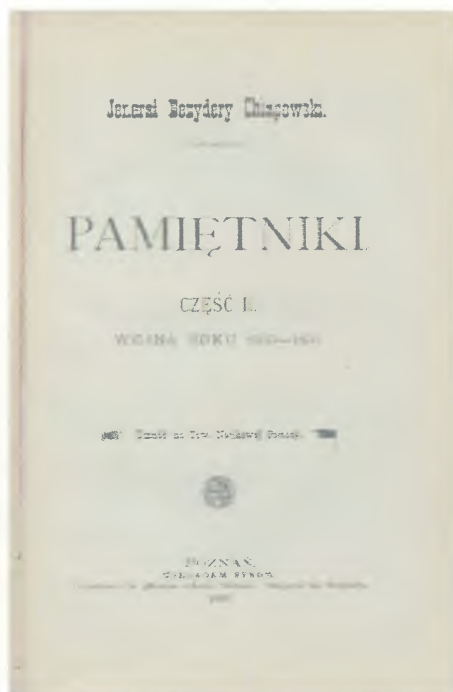
FOT. 398

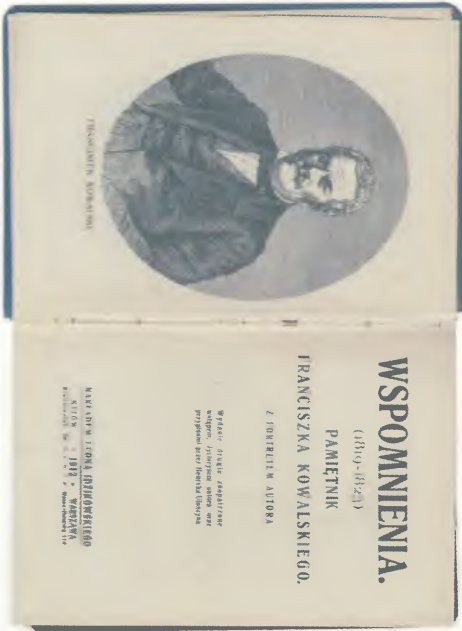
FOT. 401

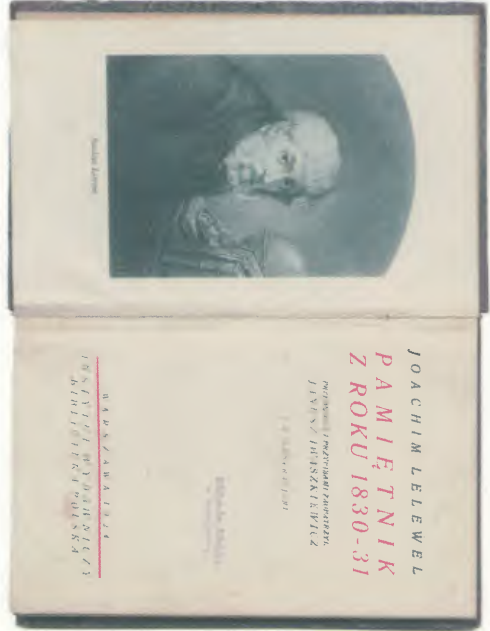
FOT. 399

FOT. 400

FOT. 402

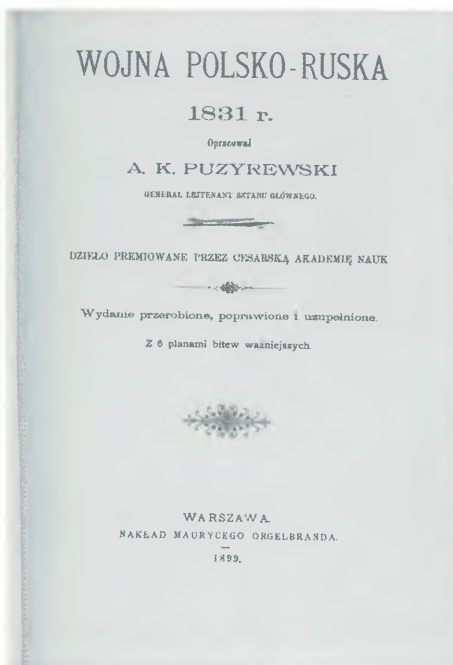
FOT. 403

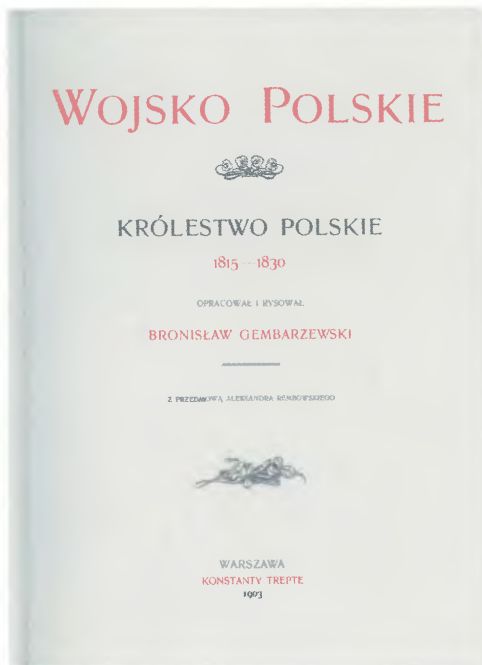
FOT. 404

FOT. 405

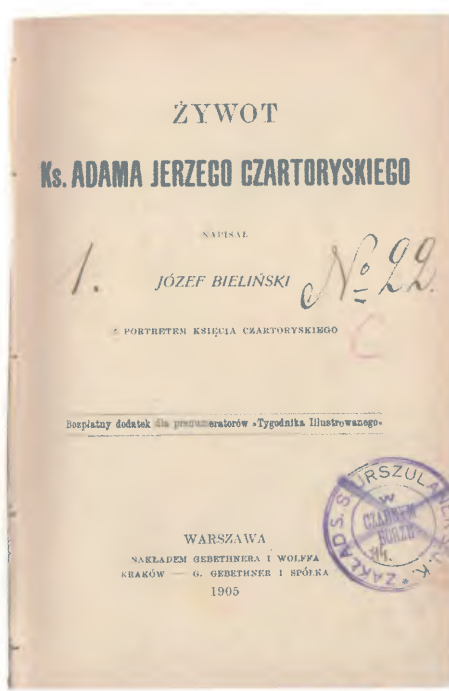
FOT. 406

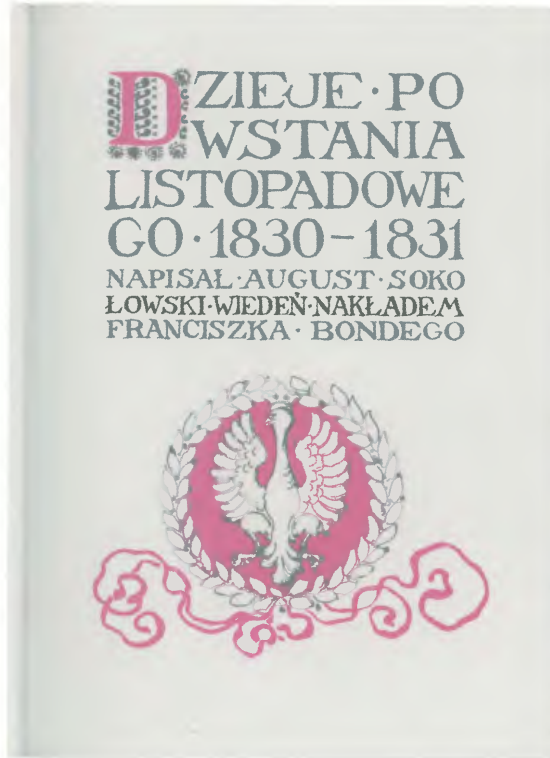
FOT. 407

FOT. 408

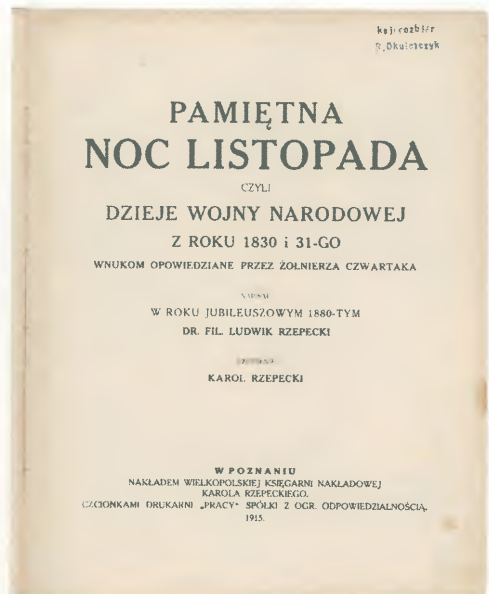
FOT. 409

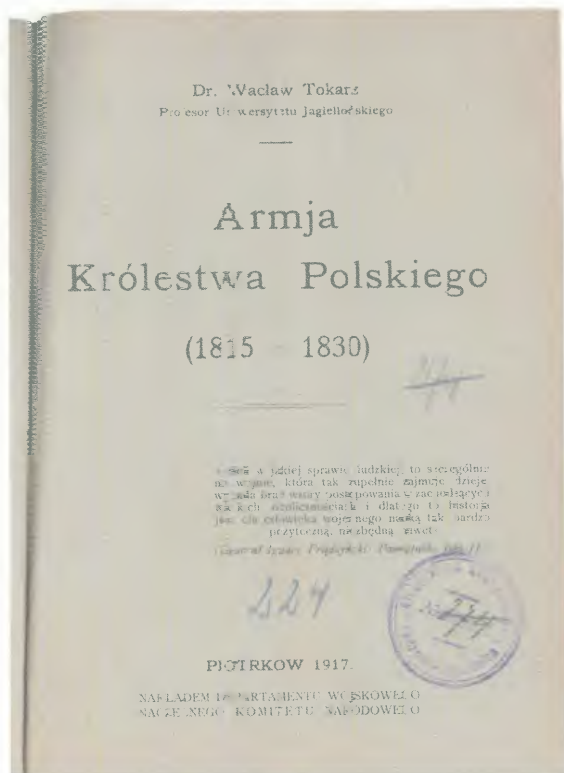
FOT. 410

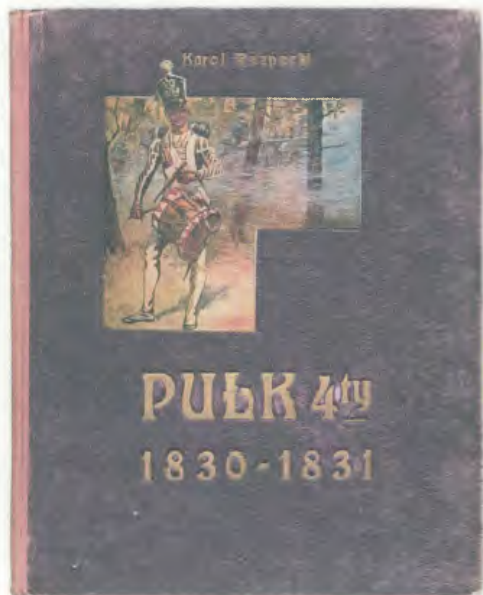
FOT. 411

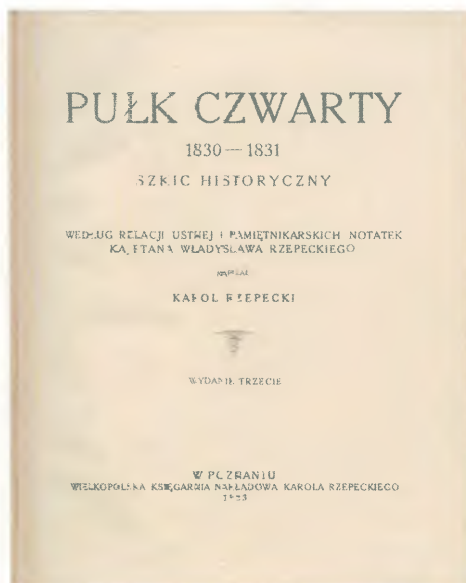
FOT. 412

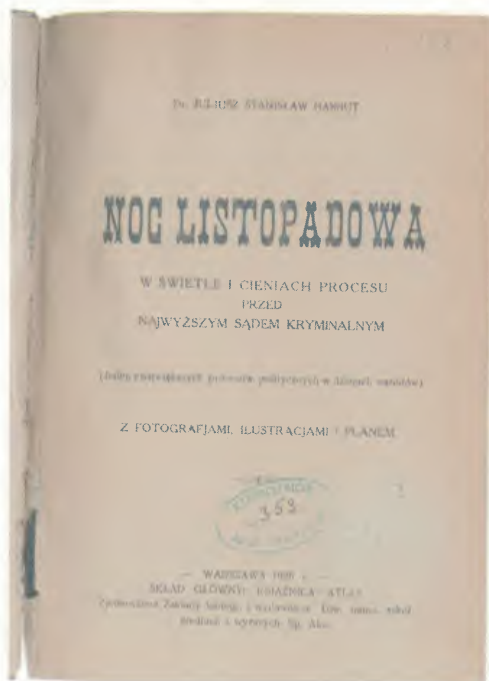
FOT. 413

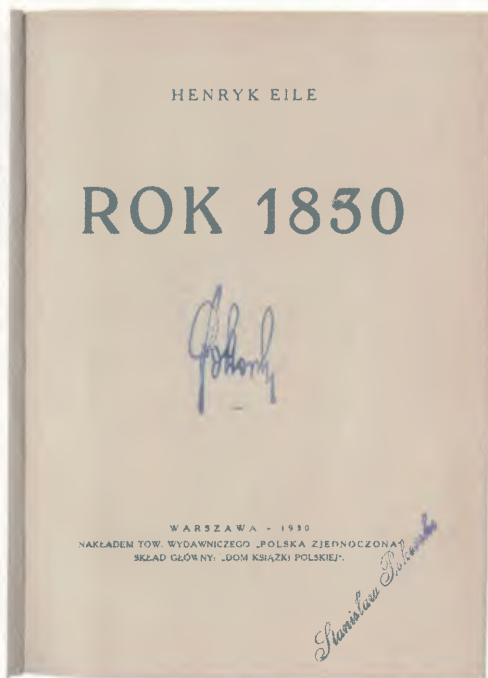
FOT. 414

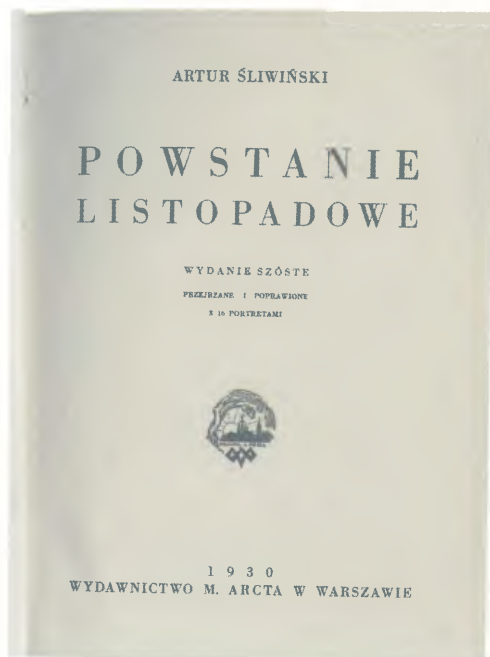
FOT. 415

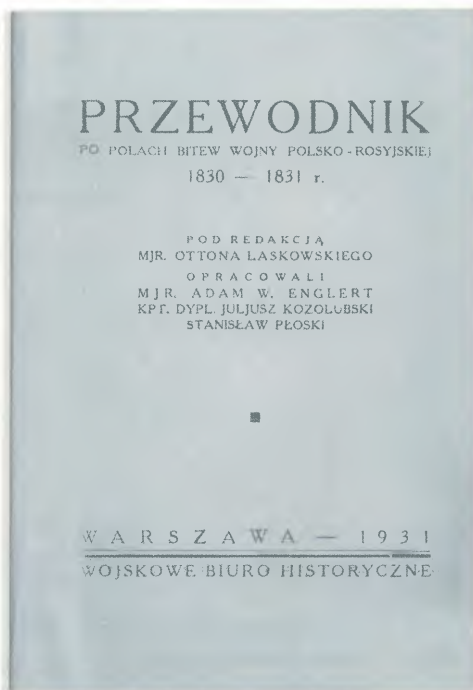
FOT. 416

FOT. 417

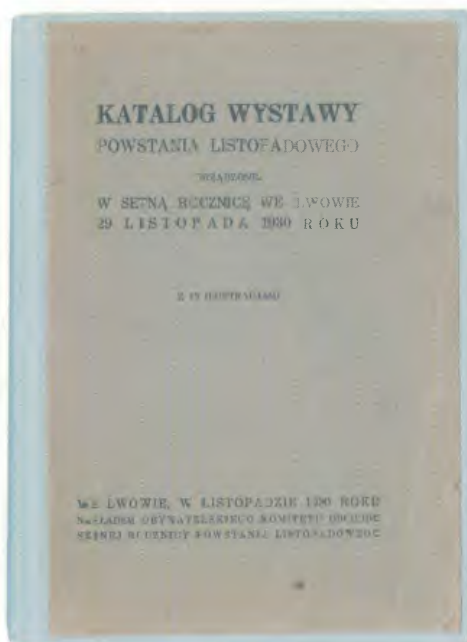
FOT. 418

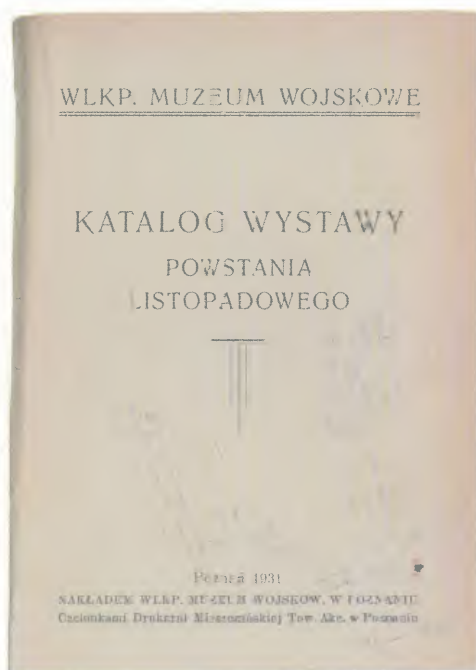
FOT. 419

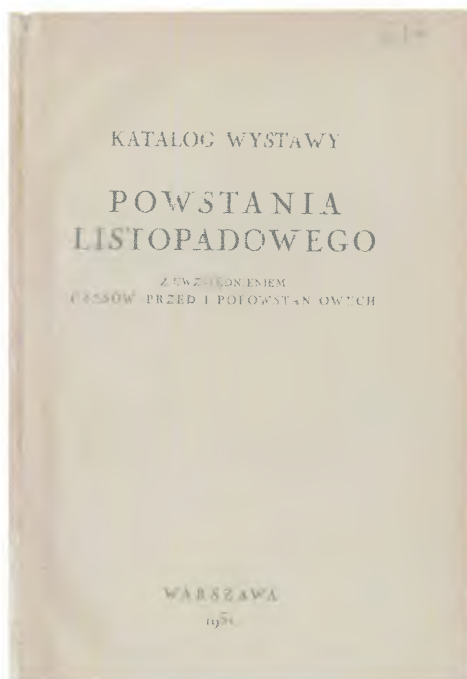
FOT. 420

FOT. 421

FOT. 422

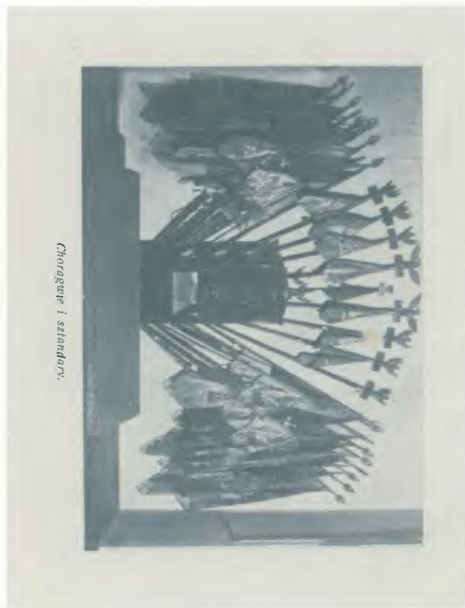

FOT. 423

Wnętrze wystawy.

FOT. 424

Chorągwie i sztandary.

FOT. 425

Gen. Skrzynecki (nr. 68).

FOT. 426

Gen. Żymirski (nr. 92).

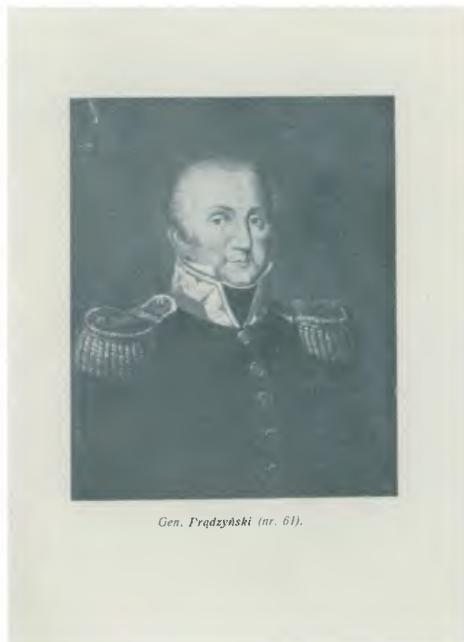
FOT. 427

FOT. 428

FOT. 429

FOT. 430

FOT. 431

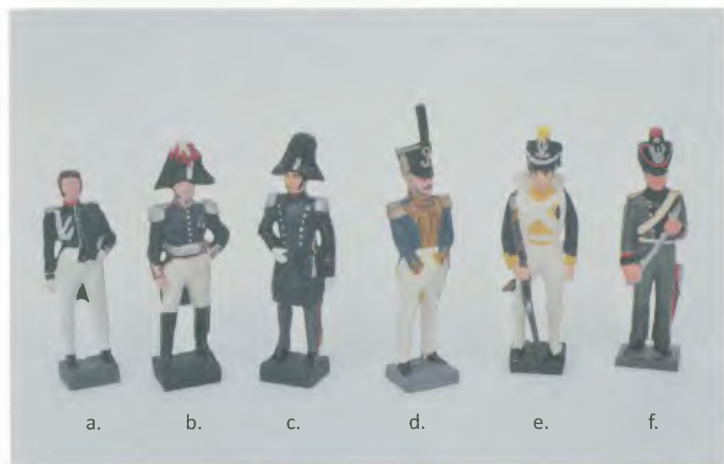
FOT. 432

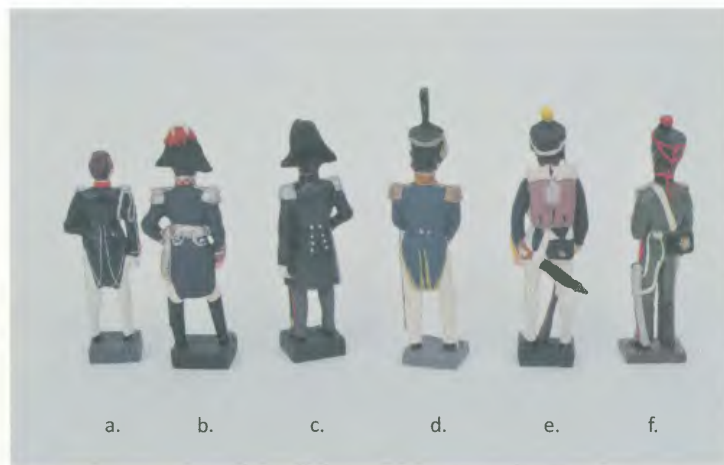
FOT. 433

FOT. 434

FOT. 435

FOT. 436

FOT. 437

FOT. 438

Dr Tomasz Katafiasz – absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (1978). W 1995 r. doktoryzował się w Wojskowym Instytucie Historycznym Akademii Obrony Narodowej w Warszawie na podstawie rozprawy poświęconej polskiej technice i broni raketowej w XIX w. Pracował w szkolnictwie średnim i wyższym, m.in. wykładał w Gdańskiej Wyższej Szkole Administracji i Wyższej Hanzeatyckiej Szkole Zarządzania w Słupsku. Obecnie kierownik Działu Historii Miasta i Pomorza w Muzeum w Koszalinie. Jest autorem blisko 60 prac naukowych i popularnonaukowych, współautorem 3 monografii historycznych miast, redaktorem i współredaktorem kilku opracowań zbiorowych. Podejmowana przez niego problematyka badawcza obejmuje przede wszystkim zagadnienia związane z polskim wysiłkiem zbrojnym na rzecz ocalenia i odzyskania suwerennego bytu politycznego między XVIII a XX w. Prowadzi także badania niepodległościowych tradycji polskiego ruchu skautowego i harcerskiego w pierwszym okresie jego istnienia (1909-1921). Czynny instruktor Związku Harcerstwa Polskiego, harcmistrz. Organizator kilku konferencji naukowych o zasięgu ogólnopolskim i regionalnym. Uczestnik międzynarodowego i ogólnopolskiego życia naukowego – był członkiem-założycielem Światowej Rady Badań nad Polonią, jednym z inicjatorów powołania do życia Muzeum Harcerstwa w Warszawie; członek honorowy Międzynarodowego Stowarzyszenia Napoleońskiego (The International Napoleonic Society – INS), członek Instytutu im. gen. S. „Grota” Roweckiego w Lesznie i Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Od marca 2005 r. do chwili obecnej jest prezesem Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku.